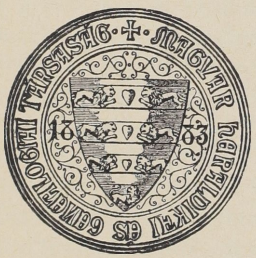
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

CZOBOR ALFRÉD

TITKÁR.

NEGYVENHATODIK KÖTET

1932-IK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXXII.

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

		Lap
— —	Áldásy Antal †	1
Ghyczy Pál	Kanizsay Dorottya címereslevele 1519-ből	68
Dr. Haiczl Kálmán	A Kistapolcsányiak. *(Első közlemény)*	20
Hertelendy László	A Hertelendi és Vindornyalaki Hertelendy-család	62
Kemény Lajos	A pozsonyi Szt. László ispotály alapítói	70
Dr. Kumorovitz Bernát Lajos	Mátyás király pecsétjei	5
Dr. Sulica Szilárd	A betű szerepe a magyar címerképeken	52

II. Kisebb rovatok.

TÁRCA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működése az 1930—1932. években 72
Titkári jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1932. évi működéséről 73
Báró Forster Gyula † 75
Komáromy András † 75
Dézsi Lajos † 75
Benkó Imre † 76

SZAKIRODALOM.

Baán Kálmán:	Magyar geneologiai és heraldikai forrásmunkák. Ism. *T. L.*	80
Dr. Döry Ferenc:	Gróf Buttler János házassága. Ism. *dr. Czobor Alfréd*	77
Dr. Holub József:	Zala megye története a középkorban. Ism. *dr. Lukcsics Pál*	76
Kempelen Béla:	Magyar nemes családok. X. kötet. Ism. *dr. Tóth László*	76
Dr. Lukcsics Pál:	A Zichi és Vásonkeői gróf Zichy-család okmánytára. XII. kötet. Ism. *dr. Czobor Alfréd*	78
Dr. Lukcsics Pál:	XV. századi pápák oklevelei. I. kötet: V. Márton pápa (1417—1437) (Olaszországi Oklevéltár, I.) Ism. *dr. Czobor Alfréd*	79
Dr. Wick Béla:	Kassa régi temetői, templomi kriptái és síremlékei. Ism. *dr. Tóth László*	77

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya. Hivatalos Értesítő 81
Németnyelvű tartalomáttekintés 88

MELLÉKLET. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság alapszabályai, elnöksége, tisztviselői, igazgatóválasztmánya, alapító és rendes tagjai 1932-ben I—VI

ÁLDÁSY ANTAL

SZÜL. 1869. SZEPT. 25. — MEGH. 1932. JÚL. 14.

Nagy veszteség, súlyos gyász utólagos jelentésével tartozunk a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság tagjainak. Elveszítettük dr. Áldásy Antalt, Társaságunknak 1926 óta elnökét. Amily mértékben enyhül a gyász a halála óta letelt idő forgásával, éppúgy erősödött bennünk azóta is az ő érdemeinek megbecsülése, melyeket Társaságunk körül szerzett, s éppúgy erősödik el nem múló hálánk érzete iránta.

Hónapokon át kísérte súlyos betegségét aggodalmunk szorongó érzése, melyen a bizakodás mindig kevésbbé tudott áttörni. Hónapokon át vártuk, sajnos, mindig fogyó reménységgel, hogy ismét megjelenjék körünkben s vezesse tovább Társaságunk ügyeit.

A nyár derekán csendesen elhúnyt. Koporsójánál Társaságunknak sok olyan tagja nem lehetett ott, akik szívesen adtak volna kifejezést jelenlétükkel őszinte és igaz gyászuk érzésének. Akik ott voltunk, a Társaság tisztikara és számos tagja, a kegyeletnek ezt a szomorú adóját leróva mély megrendüléssel álltunk a koporsó mellett, hasztalan próbálva vigasztalást keresni az élőre való visszaemlékezésben.

A július 16-i temetés alkalmával a tudományegyetem aulájában felállított ravatalnál Szentpétery Imre másodelnök Társaságunk nevében és a tudományegyetem Történelmi Szemináriuma nevében a következő búcsúszavakat mondta:

«Mélyen tisztelt gyászoló gyülekezet!

Két koszorút és egy szál virágot hozok e gyászos ravatalra. Az egyik koszorú tolmácsolja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság szomorú utolsó búcsúszavát szeretett elnökéhez, Áldásy Antalhoz. Alig pár hete csak, hogy Társaságunk igazgató-választmánya június elején tartott üléséből mélységes ragaszkodásáról és szeretetéről biztosította őt, egészségének mielőbbi helyreállta iránt fejezve ki reményét; s ő, bár akkor már nagyon gyengének érezte magát, könnyező örömmel fogadta a ragaszkodás kifejezését és a társulat őszi teendőiről bizakodva és szeretetteljes gondoskodással beszélt. S most itt állunk koporsójánál. Nehéz belétörődni a változhatatlanba. Nehéz elhinni, hogy Áldásy Antal, a Heraldikai és Genealogiai Társaságnak annyi évtizedeken át buzgó tagja, s a legnehezebb időkben lelkes vezére, elnöke nincs többé. Nehéz elhinni, hogy ezentúl nélkülöznünk kell az ő tapasztalt irányítását, mindenre kiterjedő gondosságát. Akik az ő működését ismerjük, jól tudjuk, hogy tudományszeretete főként éppen a Társaságunk által művelt tudományágak felé fordult legbensőbben. Címertana, a hazai címerekről írt ismertetései és a külföldön erről a tárgyról tartott előadásai éppúgy mutatják érdeklődésének ezt a főirányát, mint az a lelkiismeretes gond, mellyel a Társaság ügyeit vezette és fennmaradását a legnehezebb

időkben lehetővé tette. — Szeretett elnökünk! A Te buzgóságod és odaadásod Társaságunk iránt immár örökre véget ért. De nem ér véget a mi hálánk és tiszteletünk irántad, a Te emléked iránt.

A másik koszorú a Pázmány-egyetem Történelmi Szemináriumáé. Jelképe annak a soha el nem múló hálának, mellyel a történelem kutató munkáját tanító intézmény irántad viseltetik és fog mindig viseltetni. Kifáradt szíved dobogása talán már halkulni is kezdett, amikor ezen, előtted oly kedves intézet ügyei iránt mint annak igazgatója még mindig érdeklődtél s örvendtél annak izmosodásán. Hiszen nagyobbára ennek az intézetnek voltak a tagjai azok, akiknek élethivatásod főrészét szentelted: a Te volt tanítványaid. Hosszú sor ez, amelynek korban a legelején magam is ott vagyok. A szokásos mérték szerint mért egy emberöltőnél hosszabb idő múlt azóta, hogy az egyetem padjain magántanári előadásaidat hallgattuk. A sor láncszemei azóta évről-évre, semesterről-semesterre megújultak, de a mester megmaradt, s Te kerek két évtized óta már mint rendes tanár hirdetted a tudományt hallgatóidnak. Méltán voltál s lehettél is büszke tanítványaidnak e hosszú sorára; hiszen ez a büszkeség minden tanító munkának legszebb, önmagában rejlő, benső jutalma. De ami ennél több: te szeretted is tanítványaidat; ők csak hálával viszonozhatják immár emlékké lett szeretetedet.

S mikor leteszem koporsódra ezt a két koszorút, hadd fűzzem ehhez annak a barátságnak szerény virágszálát is, amely barátság ifjúkorom óta folyton erősbödő szálakkal kapcsolt hozzád engem, egészen e gyászos koporsó lezártáig. E barátság meghitt emlékeiből hadd tegyek tanúságot tudományszeretetedről, amellyel Te, a könyvek rajongója az új tudományos könyvek és értekezések megjelenését nemcsak a magad szakján belül figyelted mindig szorgos gyönyörűséggel, hanem bensőséggel örvendtél annak is, ha kinek-kinek figyelmét az őt érdeklőkre felhívhattad. Hadd tegyek tanúságot jó szívedről és szerénységedről, amellyel a hallgatók jutalmazására rendelt összegeket titokban a sajátodból 3—4-szeresére egészítetted ki s a gondjaidra bízott intézményeket titokban segélyezted. És lelked bizalmas megnyilatkozásai alapján hadd tanúskodjam arról, hogy ez a lélek mennyire becsületes volt és mennyire irtózott mindentől, amit az egyeneslelkűséggel összeegyeztetni nem tudott. Köszönöm neked, hogy olykor lelkednek olyan kincseit is feltártad előttem, amelyekről csak kevesen tudtak.

Szeretett elnökünk, hálásan tisztelt tanítónk, kedves jó barát, Isten veled!»

Ugyancsak Szentpétery Imre másodelnök, az igazgató-választmány okt. 25-i ülésén a következőképpen emlékezett meg elnökünk elhúnytáról:

«Mindenekelőtt mély fájdalommal kell megemlékeznem arról a súlyos csapásról, amely nem ért ugyan bennünket egészen váratlanul, mert hiszen hosszú hónapokon át nehéz aggodalommal kellett elkészülnünk a legrosszabbra, de a csapás bekövetkezése mindannyiunkat mégis mélységesen lesujtott. Társaságunk szeretett és tisztelt elnöke, dr. Áldásy Antal f. é. júl. 14-én elköltözött az élők sorából. A magyar történettudománynak lelkiismeretes, ritka buzgalmú és sikeres munkása volt ő, s ezzel a magyar tudomány minden művelőjének és kedvelőjének becsülését érdemelte ki. Nekünk azonban, a M. Herald. és Geneal. Társaság tagjainak Áldásy Antal ennél sokkal többet jelentett. Az ő személye hosszú évtizedeken át össze volt forrva e Társasággal, melynek rendes, majd ig. választmányi tagja, jegyzője, titkára, folyóiratának szerkesztője, másodelnöke és végül elnöke volt. Működésének utolsó szakasza volt Társaságunkra nézve a legbecsesebb, de a legnehezebb is. Azokban a válságos időkben, amikor a többi, rokon társulattal együtt Társaságunk is a lét és a nemlét mesgyéjén állott, Áldásy Antal kitartó buzgósága és munkája tette lehetővé a Herald. és Geneal. Társaság fennmaradását. Olykor már-már ő is csüggedni kezdett; de ismét erőt vett a

csüggedésen és dolgozott tovább küzdelmesen a Társaság érdekeinek szolgálatában; dolgozott buzgón, szerényen, elismerést nem is igen várva munkájáért. Hiszen születésének 60. évfordulóján is iránta érzett hálánknak és tiszteletünknek bár legszerényebb formában való kifejezését is mindenképpen el akarta magától hárítani. De, bár nem hangos szavakba foglalva, személye iránt való tiszteletünk, szeretetünk és hálánk Társaságunk minden egyes tagjának szívében élt és élni is fog mindig. Ennek az el nem múló hálának és tiszteletnek most, a megemlékezésnek szomorú perceiben alig adhatnánk az ő lelkületéhez méltóbb kifejezést, mint hogyha a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság valamennyi tagjának nevében is megfogadjuk, hogy a Társaság javát és érdekeit mindig az ő buzgóságával és kitartásával fogjuk szolgálni. Áldott legyen emlékezete!»

Szeretett elnökünk emlékét híven megőrizzük, Társaságunk javára kifejtett buzgó munkája folytatásának pedig mindannyian részesei leszünk.

MÁTYÁS KIRÁLY PECSÉTJEI.*

A pecséttannak, mint önálló tudományágnak művelését Heineccius munkájának a megjelenésétől, az 1709. évtől számítjuk. Az ő munkája után 25 esztendővel, 1734-ben jelenik meg Nagyszombatban az első hazai pecséttani munka, a Cerographia Hungariae. Heineccius szellemében foglalkozik a magyar pecsétekkel Schwartner diplomatikájának semiotikájában, hasonlókép átdolgozója, Perger, és címében is Heineccius munkájával rokon Pray-nak: Syntagma historicum de sigillis regum et reginarum Hungariae című, 1805-ben megjelent posthumus műve. Érdekes, hogy ez a csaknem teljesen elavult munka, rajzai miatt, amelyek nagyobbrészt szintén hibásak, még ma is nélkülözhetetlen. Bár a Pray óta eltelt 125 esztendő sok adattal szaporította magyar pecséttani ismereteinket, ezidőszerint még sok a teendő egy általános magyar pecséttan megírásáig.[1] Az előkészítő munka az Országos Levéltárban őrzött pecséteknek már korábban történt pontos jegyzékbefoglalásával, továbbá néhány újabb módszeres sphragistikai dolgozattal, de különösen a nemrég megjelent Magyar Oklevéltannal nagyot lendült. Ez utóbbi munka egy magyar oklevéltan igényeit messze túlhaladóan nemcsak eddigi pecséttani irodalmunk eredményeit foglalta össze, hanem egyrészt a hézagos adatokat ezirányú önálló kutatással is kiegészítette, másrészt a további munkálatok irányát is megjelölte.[2] Ezen feladatok egyikének a megoldására vállalkozik az ott lefektetett módszertani elvek alapján a jelen dolgozat.

*

A pecsét az egész középkoron át az oklevél legfontosabb megerősítő jegye. Jelképezője a tulajdonos akaratának s jelenti az illetőnek hozzájárulását vagy bizonyságtételét valamely tényre vonatkozólag. Ez a felfogás teszi jogbiztosító tényezővé.[3] A pecsét jogi érvénye (ereje) függ attól is, hogy tulajdonosa az általa képviselt hatalommal teljes mértékben rendelkezik-e vagy sem? Ez utóbbi esetben rendelkezéseinek teljes jogi érvényességéhez mások hozzájárulására, ellenőrzésére vagy bizonyságára is van szükség. Ez a hozzájárulás többféle formában jelentkezhetik, leggyakoribb módja azonban az érdekeltek pecsétjeinek az oklevéladó pecsétje mellett való alkalmazása.[4]

Mátyás királynak főleg az 1464 előtti időből származó oklevelein találkozunk mások pecsétjeivel, hozzájáruló, megerősítő és garanciát biztosító záradékaival. Mátyást körülbelül 18 éves korában emelték a rendek az ország trónjára. Még fiatalabb elődje alatt szerzett szomorú tapasztalataik arra indították a rendeket, hogy az ifjú királyt hosszabb időre gyámság alá helyezzék, ezért az 1458-i királyválasztó országgyűlésen nagybátyját, Szilágyi Mihályt, öt évre az ország kormányzójává választották. Az országgyűlésnek ez az intézkedése megnyugtatólag hatott különösen a Hunyadiak egykori ellenségeire, akik jobban bízhattak a szóbeli ígéretek, oklevelek és eskü által lekötött kormányzó személyében, mint Mátyásban, kit a szenvedett sérelmek és az életét fenyegető veszélyek emlékezete könnyen bosszúállásra ingerelhetett volna.[5]

Mátyás látszólag bele is nyugodott nagybátyja kormányzóságába, de ügyes taktikájával aránylag igen rövid idő alatt véglegesen elhárította útjából az egyéniségének nem igen megfelelő akadályt. Egy 1458 február 20-án kelt oklevélben elismeri nagybátyja kormányzói hatáskörét és a maga részéről is mindannak elintézésére és végrehajtására, amiket az ország állapota, érdeke és java

* Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1931. évi november 26-án tartott közgyűlésén.

követel, teljes hatalommal ruházza föl, s egyszersmind elrendeli, hogy az összes hatóságok a kormányzó okleveleit a királyi oklevelekkel egyenlő érvényűeknek tekintsék és parancsainak engedelmeskedjenek.[6] Találóan jegyzi meg erre vonatkozólag Fraknói, hogy ezzel a kormányzóból helytartó lett, akinek hatalmát a király belátása szerint korlátozhatja vagy megszüntetheti.[7] S Mátyásnak gondja is volt rá, hogy a hatalomnak ezt a teljességét, amelyet az imént nagybátyjára ruházott, tényleg maga vegye át. Szilágyi pedig tovább haladt a jogfeladás útján. Március első felében a királyi adományok egész sorát nyerte Mátyástól, amelyek elfogadása után nem emelhetett kifogást az ellen, hogy mások javára is gyakorolja Mátyás — mégpedig egyedül — az adományozás jogát.[8] Az 1458. évi március első feléből származó adománylevelek között csak egy olyan oklevelet ismerünk, melyben a kormányzó hozzájárulása van megemlítve, s a királyi titkos pecsét mellett ott függ Szilágyi Mihály pecsétje is.[9]

Önállóan tett adományozásain kívül levelezett a pápával, követet küldött a császárhoz, két magyar püspököt megbízott, hogy a cseh királlyá megválasztott Podjebrádot megkoronázzák ; a nádorral, az erdélyi vajdával és a szentgyörgyi grófokkal fontos tárgyalásokat folytatott. Az utóbbiakkal kötött egyezség megerősítő klauzulája szerint azt a király anyjának és a kormányzónak akaratából és beleegyezésével kötötte meg, de éppen ebből a formulából az tűnik ki, hogy a kormányzó a királyi jogokat nem gyakorolta, hanem azok gyakorlásában csak közreműködött és e tekintetben a király anyjával egyenrangú tényezőnek volt tekinthető, amit az a körülmény is jelez, hogy az oklevél alján a király titkos pecsétje mellett nemcsak Szilágyi Mihályé, hanem Szilágyi Erzsébeté is ott függ.[10]

Szilágyi tehát kormányzói jogait érvényesíteni nem tudta s az udvarnál tartózkodó főpapok és főurak az ő törvényes jogkörén ejtett sérelmek miatt nem szólaltak fel, sőt, úgylátszik, háttérbe szorítását szívesen látták.[11] Ez a kényes helyzete vezette őt át a király ellenségeinek a táborába.[12]

Szilágyi lemondása,[13] majd ismételt távozása után Mátyásnak még sok más akadályt kellett útjából elhárítania, s csak külső és belső ellenségein való teljes győzelme után tétetheti fejére a szent koronát. Különösen a nehezen meghódolni akaró és 1459-ben III. Frigyeshez pártolt urakkal csaknem külön tárgyalásokba kellett bocsátkoznia és velük egyenkint egyezségre lépni. Ezek nem nagyon bíznak Mátyásban, s ezért a részükre adott okleveleken hiába függ a király pecsétje, hiába kerül rájuk a király aláírása, szövegük hiába hivatkozik az uralkodó királyi szavára,[14] ezek mellett szükség van a király tanácsosainak a garanciájára, ennek jeléül pecséteiknek az oklevelekre való függesztésére. Erdőháti László 1462 elején nyert kegyelemlevelén a királyi titkos pecsét mellett még 14 országnagynak a pecsétjét találjuk.[15] A garanciát biztosító formulák gyakoriságuk miatt már sablónosakká válnak és ezekben a klauzulákban a király főtisztviselői, tehát bizalmasai általában azt ígérik, hogy teljes erejükkel rajta lesznek, hogy a király tényleg meg is tartsa és alattvalóival is megtartassa az oklevélbe foglaltakat, szükség esetén pedig ők maguk szólalnak fel a fél érdekében.[16] Kisebb jelentőségű okleveleken gyakran találkozunk a király sajátkezű aláírásával is, néha egy-két szóból álló ígérettel kapcsolatban, mint például : «Mathias rex propria manu omnia premissa promittimus observare.»[17]

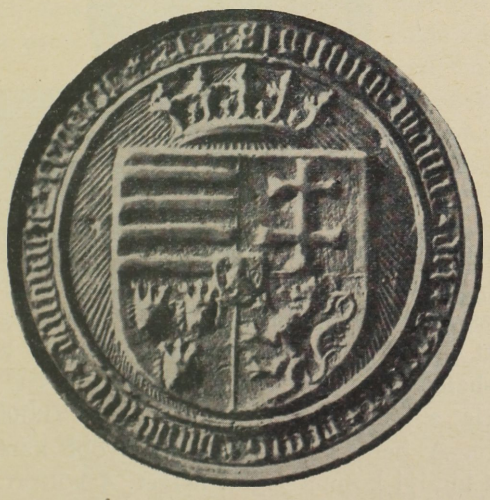
Vannak adataink, melyek szerint külpolitikai jellegű kiadványaira is a magáén kívül még mások pecsétjét is kellett alkalmaznia. Így midőn 1459-ben Hangácsi Albertet a mantuai kongresszusra küldte, ennek megbízólevelét a pápai követ[18] utasítására négy egyháznagynak a pecsétjével is meg kellett erősítenie.[19]

Mátyás uralkodásának ezt az 1464-ig tartó hat esztendejét belpolitikailag kormányrendszerének az elődjei alatt megnövekedett rendi hatalommal szemben való biztosításáért, külpolitikailag pedig a török ellen az ország integritásáért s Frigyes ellen a szent koronáért folytatott küzdelme jellemzi. Ez a küzdelem végül is az ő győzelmével végződött : a hatalmas urakat újból engedelmességre szorította, török hadjáratai során visszaállítja a jajcai bánságot, s bár áldozatok árán, de Frigyest is lemondatja a magyar koronára támasztott igényéről és visszaszerzi a 24 esztendeje nála levő szent koronát. Ezt az alkalmas pillanatot használja fel a koronázás megtartására, miáltal formálisan is a királyi hatalom teljes birtokosává vált. A királyi hatalomnak ezt a teljes birtoklását jelképezi az akkor használatba vett kettős felségi és arany pecsétje is. Ezután már nincs többé szük-

ség oklevelei érvényességéhez mások garanciájára és pecsétjére.[20] Sajátkezű aláírása is ezentúl leginkább csak a gyűrűs vagy kisebb pecsétek alatt kelt oklevelein, vagy oly iratain fordul elő, amelyeket külön nyomatékkal kívánt ellátni.[21]

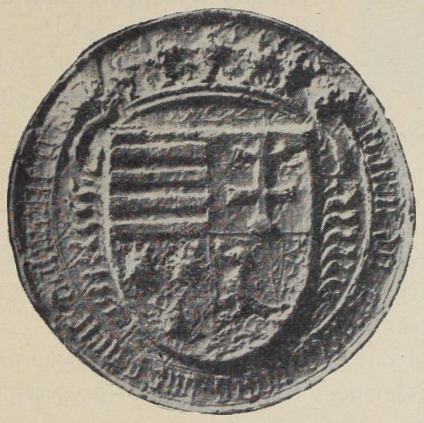
Uralkodásának a koronázásig terjedő időszakában háromfajta pecsétet használ. Ezek: magyar királyi titkos pecsétje,[22] bírósági pecsétje és gyűrűs pecsétje. Felségi pecsétje még nincs s így legfontosabb oklevelei a titkos pecsét alatt kelnek, s nem ritka bennük az a klauzula, hogy ezeket a koronázás után ünnepélyes formában kiállítva nagy pecsétjével fogja megerősíteni. Ez is azt bizonyítja, hogy bár a titkos pecsétnek a jelentősége a XV. század folyamán igen megnövekedett, a nagy pecséttel egyenlő jogúnak mégsem ismerték el. Igen jellemző erre a felfogásra egy 1462-i oklevélnek az a klauzulája, melyben a király kijelenti, hogy titkos pecsétjével megerősített oklevelét olyan erejűnek tekinti, mintha azt már a koronázás után, ünnepélyes formában és nagy pecsétje alatt adta volna ki.[23]

Ez a titkos pecsét külső forma tekintetében megegyezik elődjeinek efajta pecsétjeivel[24] s egy szívpajzzsal ellátott négyelt kerektalpú pajzsban a nyolc magyar pólyát, a hármashalomból kiemelkedő kettős keresztet, Dalmácia címerét, a Hunyadi-család oroszlánját[25] és hollóját ábrázolja. A pajzson egy nyílt korona nyugszik, mely besugározza a pecsétmező üresen maradt részét. Gótikus minusculákból álló körirata: ⋆ Sigillum ⋆ mathie ⋆ dei ⋆ gratia ⋆ regis ⋆ hungarie ⋆ dalmatie ⋆ croatie (1. ábra.[26])

1. ábra

A titkos pecsét mellett nagyjelentőségű volt a király bírói pecsétje.[27] Külsőleg hasonlít a titkos pecséthez, de kisebb annál (2. ábra[28]). Átmérője körülbelül 5·5 cm. Négyelt, kerektalpú pajzsa a nyolc magyar pólyát, a hármashalomból kiemelkedő kettős keresztet, Dalmácia címerét, s a Hunyadi-család hollóját tartalmazza.[29] A pecsétmező üres részét a pajzsból kiinduló ívelt sugarak töltik ki, rajta pedig egy nyílt korona nyugszik. Körirata: S · mathie · dei · gratia · regis · hungarie · dalmatie · et · croatie.

2. ábra

Ez a pecsét egészen 1490-ig[30] változatlanul szerepel a gyakorlatban s más bírói pecsétjét nem is ismerjük Mátyásnak. Mivel pedig az udvarban 1458—1464-ig egymás mellett két bíróság is ítélkezett a király nevében, mégpedig a főkancellár a királyi különös jelenlét — *specialis praesentia regia* — s a titkos kancellár, majd annak protonotariusa a királyi személyes jelenlét — *personalis praesentia regia* — képviseletében,[31] az a kérdés merül föl, hogy a kettő közül melyiké volt ez a királyi bírói pecsét? V. Lászlónál mind a két bíróság külön pecséttel rendelkezett.[32] Mátyás törvényeiben csak a specialis praesentia regia pecsétjére vonatkozólag találunk rendelkezéseket. Erre vonatkozólag intézkedik az 1458. évi 32. és az 1459. évi 35. törvénycikk a rövid perbehívásokkal kapcsolatban.[33] Mivel pedig a két bíróság okleveleinek a vizsgálata azt mutatja, hogy a personalis praesentia regia kiadványai a királyi titkos pecséttel vannak megerősítve,[34] a specialis praesentia regia oklevelein viszont következetesen a szóban levő királyi bírói pecsétet találjuk:[35] ez a bírói

pecsét csak a *specialis praesentia regia* pecsétjének tekinthető.[36] A personalis praesentia regia pedig azért használhatta a király titkos pecsétjét, mert annak vezetője a titkos kancellár volt, aki a királyi titkos pecsétet is kezelte.[37] Ez az eljárás eleinte provizórikus lehetett, később azonban állandóvá vált. A pecséteknek ez a használata egészen 1464-ig figyelhető meg. 1464-ben a specialis praesentia regia megszűnik,[38] s nemcsak jogkörét veszi át teljesen a personalis praesentia regia, hanem pecsétjét is,[39] s kiadványain ezóta csak kivételképpen találjuk a királyi titkos pecsétet.[40]

3. ábra

A néha hiányzó királyi titkos pecsét helyettesítésére ebben az időszakban a gyűrűs pecsét szolgált. Sajnos, ép példányát nem ismerjük. A csonka példányokból annyi kivehető, hogy ez körülbelül 1·5 cm átmérőjű, ovális és körirattal is ellátott pecsét volt (3. ábra).[41] Más köriratos gyűrűs pecsétje a későbbi évekből sem ismeretes.

E három királyi pecséthez 1464-ben az arany- és a felségi pecsétben két újabb pecséttípus csatlakozik.

Aranypecsétje az 1464.[42] és 1465.[43] évekből ismeretes. Alkalmazásának díszítés, az oklevélnyerő fél kitüntetése, megtiszteltetése, vagy az oklevél jelentőségének hangsúlyozása a célja, s drágasága miatt csak ritkán kerül forgalomba. Mátyás aranypecsétje, eltérően az Árpádkori aranypecsétektől, tömör aranyból készült,[44] azért átmérője is kisebb. Természetesen függő kettős pecsét ez, melynek mellső lapja a király trónon ülő alakját mutatja, jobbjában a jogarral, baljában az országalmával, fején nyílt királyi koronával, lába előtt kerektalpú kis pajzsban a hármashalomból kiemelkedő kettős kereszttel. Körirata: DOMINUS · DEUS · ADIUTOR · MEUS. A hátlapon szintén kerektalpú pajzsban a vágások, a pajzs felett korona; körirat: MATHIE · D · G · REGIS · HUNGARIE · ETC. (4. és 5. ábra.)[45]

Az ünnepélyes okleveleknek függő pecséttel való megerősítésére szolgált a nagy vagy felségi pecsét,[46] amely Mátyásnál kettős pecsét. Érdekes, hogy még uralma jellegében történt változások alkalmával sem változtatta meg ezt az eredeti pecsétjét.[47] Anyaga természetes színű viasz, azért nagysága megtartja a középkori kettős királyi pecsétek méreteit.[48] Mellső lapján a király trónpadon ülő alakja látható a királyi jelvényekkel. A díszes trónus fülkéiben családi és mellékországainak címerei vannak elhelyezve, melyeket pajzshordó alakok tartanak. A jobboldali fülkékben van a hármashalomból kiemelkedő kettős kereszt, Szlavónia címere és a Hunyadi-család oroszlánja;[49] a bal fülkékben a pólyás magyar

4. ábra

címer, Galicia koronája[50] és Dalmácia három koronás leopárd feje, míg a király lábai elé támasztott kisebb címerpajzsban a Hunyadiak gyűrűs hollója. Körirata: Sigillum maiestatis + mathie + dei + gratia + hungarie + dalmatie + croatie + rame + servie + galicie + lodomerie + cumanie + bulgarie + regis. A hátlap közepén az eddig

5. ábra

szokásos kettős kereszt helyére Mátyásnál felülről egy, oldalról két angyal által tartott nyolcpólyás pajzs kerül s e körül hét íves keretben egymás alatt — mint a mellső oldal fülkéiben — a hármashalomból kiemelkedő kettős kereszt, Dalmácia, a Hunyadi-ház, Szlavónia és Galícia címere. A hetedik, valamivel nagyobb karéjban, zárt királyi korona foglal helyet. A körirat folytatása az első oldal köriratának: S + secundum

mathie + dei + gratia + regis + hungarie + et + aliorum + regnorum + in + altero + pari + sigillo + expressatorum + etcetera.[51] Mind a két lap dúsan van damascirozva.

Mátyás alatt leggyakrabban használt pecsét a titkos pecsét, a *sigillum secretum* volt. Az 1458—1464-ig terjedő időben ez volt a legfontosabb pecsétje. Míg az 1464 előtti királyi bírói pecsétet a specialis praesentia regia megszűnésekor a personalis praesentia regia minden változtatás nélkül

6. ábra

vette át és használta egészen 1490-ig, addig a titkos pecsétet 1464-ben újjal cserélték ki.[52] Valószínűleg azért, mert a gyakori használat folytán a typarium megkopott. Ez az új titkos pecsét teljesen eltér az elsőtől s leegyszerűsített formában a kettős pecsét hátlapját mutatja. A különbség csak az, hogy kisebb annál,[53] a pólyás főcímerpajzsnak nincsenek tartói és nincsen damascirozva. A hét karéjból álló keretben kis kerektalpú pajzsokban egymás alatt a kettős kereszt, Dalmácia, a Hunyadi-család, Szlavónia és Galícia címere látható. A főpajzson zárt királyi korona nyugszik. Körirata: Sigillum : mathie : dei : gratia : regis : hungarie : dalmatie : croatie : rame : etcetera (6. ábra [54]).

7. ábra

A kéznél nem levő pecsétek helyettesítésére e korban használt gyűrűs pecsétje ovális alakú,[55] nyolcpólyás pajzsán nyílt királyi koronával [56] (7. ábra [57]).

Az 1464-ben használatba vett két újabb pecsétjével tehát a királyi pecsétek száma ötre emelkedett. Ezt az öt pecsétet (leszámítva egy kisebb magyar királyi titkos pecsétjének 1469-ben való feltűnését) Mátyás mint magyar király egészen 1490-ben bekövetkezett haláláig használta.

Mint hatalmas renaissance-uralkodót a legnagyobb és legnehezebb feladatok foglalkoztatták. Belpolitikai reformjai mellett nagyszabású külpolitikai tervek is vezették. Hivatva érezte magát arra, hogy Közép-Európa minden erejét egyesítse saját kezében a törökök visszaverésére. E célból előbb a cseh-osztrák zavarok közé vetette magát, állhatatosan harcolt III. Frigyes ellen és a német birodalomban párthíveket keresett, hogy a császári koronát elnyerhesse. Állandó hadserege meghódította számára Csehországot, Sziléziát, Morvaországot és Alsó-Ausztriát, s élete végén már Bécsben tartotta székhelyét. Ennek a nagyvonalú bel- és külpolitikának a szolgálatában áll modern központi és bürokratikus jellegű államkormányzata is.[58] Csak ilyen szervezet mellett jöhetett létre az a nagymennyiségű és oly változatos tárgyú diplomáciai irat és oklevél, mellyel az ő idejéből még ma is rendelkezünk s egészen természetes, hogy ez a nagyarányú és sokirányú oklevélforgalom a pecséthasználat terén is az előző korokhoz képest nagyobbfokú specializálódást és haladást eredményezett. Így a királynak gyakori külföldi tartózkodása alatt sokszor szükségessé vált a hiányzó nagy és titkos pecsét helyettesítése, ami a titkos pecséttel körülbelül egyenértékű, de azoknál kisebb alakú pecsétek alkalmazásba vételére vezetett.[59]

Már 1468 végén feltűnik egy kb. 2·5 cm átmérőjű pecsét, mint kisebb titkos pecsét a magyar királyi titkos pecsét helyettesítésére (11. ábra). 1469-ben történt cseh királlyá választása óta a magyar királyi titkos pecsét mellé csatlakozik cseh királyi minőségében használt titkos pecsétje (8. ábra), s a hiányzó pecsétek pótlására két kisebb titkos pecsét (12. ábra) és bizonyára már ekkor új jellegét képviselő első gyűrűs pecsétje is (13. ábra). Tehát az 1464 előtti három- s az 1464 utáni ötfajta pecséthez az 1469—1472 közötti időben még négy-öt újabb pecsét is járult s így ebből az időből származó oklevelei 9—10-féle pecsét alatt keltek. A pecséteknek ez a változatossága azon-

sulák egyszerűen *királyi* pecsétnek mondják,[76] arra gondolhatunk, hogy ezt Mátyás általános jellegű titkos pecsétnek tekintette. Az igen díszes kivitelű, szívpajzzsal ellátott, négyelt címerpajzs első mezeje a nyolcpólyás magyar címert, a második a Hunyadiak oroszlánját,[77] a harmadik az osztrák pólyát, a negyedik a morva sast ábrázolja, a szívpajzsban pedig a Hunyadi-család hollója foglal helyet. A pajzs felett díszes nyílt korona nyugszik. Körirata : * SIGILLUM · SERENISSIMI · PRINCIPIS · DOMINI · MATHIE · DEI · GRATIA · HUNGARIE · BOHEMIE · ETC · REGIS · AC · DUCIS · AUSTRIE.

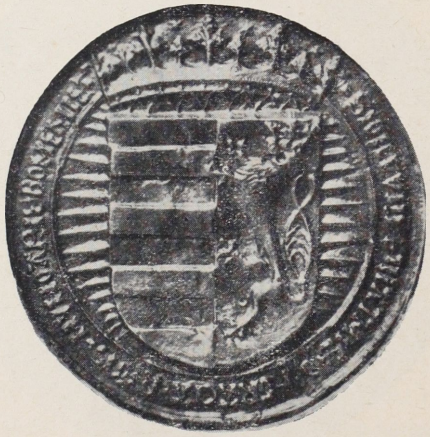
Kisebb pecsétjei közül az első kb. 2·5 cm átmérőjű, köriratos pecsét,[78] nyolcpólyás pajzsában szívpajzsban a Hunyadi-család hollójával. A pajzs mellett a *Mathias rex* siglái, az M és r betű állanak (11. ábra [79]).

11. ábra

Második, 1471—72-ben előforduló kisebb pecsétje már sokkal nagyobb,[80] ábrázolása és körirata azonban a ránkmaradt csonka és hibás példányokból nem vehető ki.[81]

A titkos pecsétnek is beillő harmadik kisebb pecsétje hasított pajzsban a nyolc pólyát és a cseh oroszlánt ábrázolja. A pajzsból sugarak ágaznak

12. ábra

ki, fölötte nyílt korona. Körirata: + SIGILLUM + MATHIE + DEI + GRATIA + REGIS + HUNGARIE + BOHEMIE (12. ábra [82]).

Gyűrűs pecsétjei közül az elsővel 1480-ban,[83] a másodikkal 1486—87-ben [84] s a harmadikkal 1488-ban [85] találkozunk. Ezek közül az első és a második csak nagyságban különböznek egymástól [86] s szívpajzzsal ellátott négyelt kerektalpú pajzsban a cseh oroszlánt, a nyolc magyar pólyát és a Hunyadiak hollóját ábrázolják (13. ábra [87]). A pajzs fölött ötágú nyílt korona, mellette *Rex Mathias* rövidítéseként jobbról R, balról M betű látható. A harmadik rajza hasonló az előbbiekéhez, csak a pajzs hegyes, a cseh oroszlánok befelé fordulnak s az M és R betűk a pajzs és a korona között foglalnak helyet (14. ábra [88]). Mind a három ovális alakú.

A pecsétnyomók őrzése és kezelése a kancelláriai alkalmazottak feladata volt. Szécsi Dénes főkancellársága idejében (1458—1464) a titkos pecsétet az alkancellár, 1459—1464-ig a titkos kan-

13. ábra

14. ábra

cellár kezelte.[89] 1464 óta ezt, valamint az akkor készült arany és felségi kettős pecsétek typariumait a nagyobb kancellária tényleges vezetője, tehát az egyik fő és titkos kancellár,[90] illetőleg később titkos kancellár őrzi.[91]

A *specialis praesentia regia* pecsétjének őrzője egészen e bíróság 1464-i megszűnéséig az agg és a közéleti tevékenységtől visszavonult Szécsi Dénesnek — aki azonban elvileg továbbra is elnöke maradt a bíróságnak — eleinte ideiglenes, majd 1459 óta állandó helyettese, kit az oklevelek *cancellarius specialis presentie regie maiestatis*nak neveznek.[92]

A *personalis praesentia regia* bírósága — mint már kifejtettük — a magyar királyi titkos pecsétet alkalmazta kiadványain ; ezt a pecsétet pedig az alkancellár, illetőleg titkos kancellár kezelte.

A specialis praesentia regiának a personalis praesentia regiába való olvasztása után (1464) az egyesített királyi bíróság átveszi a *specialis* praesentia regia pecsétjét, amelyet ezután általában királyi bírói pecsétnek neveznek az oklevelek és törvények. Ennek őre és kezelője a personalis praesentia regia locumtenense [93] vagy röviden a *personalis*.

A cseh királyi és osztrák hercegi titkos pecséteket, valamint a kisebb titkos pecséteket a királyi titkárok kezelik,[94] míg a gyűrűs pecséteket maga a király viseli.[95]

Természetesen a typarium őrzése és a megpecsételés fizikai munkája más — alacsonyabb beosztású — személyeket is igényelt. Ezek közé tartoznak a protonotariusok[96] és a conservator

A pecsét alkalmazása ebben az időben befüggesztve vagy függő alakban történt. A nagy pecsétet csak függő alakban alkalmazták; a többi az oklevél neme szerint vagy függő vagy befüggesztett alakban fordul elő. A nagy pecsét, mint érempecsét, mindig lapos korongalakot mutat, a többi, ha függ, mindenkor cipópecsét. A befüggesztésnél a pecsét erősebb rögzítésére a papír- és hártya-

Mátyás király pecsétjeinek chronologiai táblázata.

Sorszám	A pecsét neme	Uralkodási évek																												
		a koronázás előtt:						a koronázás után																						
		1458	1459	1460	1461	1462	1463	1464	1465	1466	1467	1468	1469	1470	1471	1472	1473	1474	1475	1476	1477	1478	1479	1480	1481	1482	1483	1484	1485	1486	1487	1488	1489	1490
1	Arany pecsét							■	■	-	-	-																						
2	Felségi pecsét							■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
3	I. magy. kir. titkos p.	■	■	■	■	■	■																											
4	Bírói pecsét	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
5	I. magy. kir. gyűrűs p.	■	■	■	■	■																												
6	II. magy. kir. titkos p.							■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
7	II. magy. kir. gyűrűs p.							■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
8	Magy. kir. kisebb titkos p.											■	■	■																				
9	Kisebb titk. p. (magy. kir.?)														■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
10	I. cseh kir. titkos p.													■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
11	Magy.-cseh kir. kisebb titk. p.															■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
12	I. magy.-cseh kir. gyűrűs p.																								■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
13	II. magy.-cseh kir. gyűrűs p.																													■	■	■	■	■
14	II. cseh kir. titkos p.																													■	■	■	■	■
15	Cseh kir. és osztr. herc. titkos p.																													■	■	■	■	■
16	III. magy.-cseh kir. gyűrűs p.																															■	■	■

A pecsét használatának biztos ■ valószínű □ ideje.

sigilli, akiről az 1486: 76. art. 20. §-a is megemlékezik, aki ezen adat szerint díjazásban is részesül.[97] A főtisztviselők inkább csak ellenőrzik a munkát, hiszen ők felelősek az eljárás szabályos lebonyolításáért.[98]

A pecsét anyaga fém (arany) és viasz. Mátyás aranypecsétjei tömör aranyból készültek. A viaszpecsétek közül a kettős pecsét mindig természetes színű, míg a kisebb pecsétek általában vörös színűek.

Alakjuk kerek, csak a gyűrűs pecsétek oválisak. Nagyságuk a pecsét faja szerint különbözik.

okleveleknél egyaránt pergamenkapcsot alkalmaznak és a szétkent viaszra ragasztott borítólapra nyomják a typariumot. A pecsét rögzítésének másik módja az, hogy az oklevél kettéhajtott papírból áll s a pecséttartó pergamenkapocs mind a két papírlapon keresztül megy.[99] Ha több pecsét kerül az oklevélre, azok a pecséttulajdonosok rangjának megfelelően sorakoznak egymás mellett. A pecsétek helyét a kancelláriában néha vörös (viasz) keresztekkel jelölték meg.[100]

A felfüggesztés általában több ágból font selyemsodrattal történik,[101] s ez, mivel az anyagot

valószínűleg maguk a felek adták,[102] igen változatos színekben fordul elő.[103] Megállapíthatjuk, hogy a piros-fehér-zöld sodratok száma Mátyás alatt szintén megszaporodik.[104] Az is előfordul, hogy oklevelein elvétve cseh [105] és osztrák [106] színeket mutató sodratokat is találunk.

Ezzel dolgozatom végére értünk. Az elmondottakat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Mátyás pecsétjei, külpolitikai és mondhatni modern, központi és bürokratikus államkormányzatának megfelelően az előző korokhoz képest nagy változatosságot és specializálódást mutatnak. 32 évig tartó uralkodása alatt részint párhuzamosan a kormányzat igényeihez, részint egymásután királyi címeinek bővüléséhez alkalmazkodva összesen 16 pecsétje volt forgalomban. Ezek hat típusra oszlanak, mégpedig az arany, a felségi, a titkos és a kisebb titkos, a bírói s a gyűrűs pecsétek típusára. Arany- és kettős pecsétje csak egy volt 1464 óta, öt titkos pecsétje közül kettőt magyar, kettőt cseh királyi és egyet cseh királyi és osztrák hercegi minőségében használt. Bírói pecsétjét 1464-ig a specialis praesentia regia, 1464 óta pedig a personalis praesentia regia bírósága használja. A felsoroltak pótlására szolgált három kisebb és öt gyűrűs pecsétje. Ezek közül egy kisebb és két gyűrűs pecsétje magyar királyi, a többi a magyar mellett cseh királyi jellegét is kifejezi. Végül azt is megállapíthatjuk, hogy magyar királyi pecsétjei koronázása óta haláláig változatlanul voltak használatban s a cseh királyi és osztrák hercegi jellegét képviselő pecsétjei sohasem tudták azokat kiszorítani.[107] Pecsétnyomói nem maradtak ránk: ezeket Bonfini szerint a nagy király halála után hivatalosan megsemmisítették.[108]

JEGYZETEK:

[1] A magyar pecséttani irodalmat bővebben ismerteti Szentpétery Imre *Magyar oklevéltan*ában (16. l., 10. sz. jegyz.).

[2] V. ö. Szentpétery Imre *Történelmi segédtudományok* c. tanulmányát (Hóman: A magyar történetírás új útjai).

[3] Szentpétery Imre, Magyar oklevéltan, 14. l.

[4] U. o. 16. l.

[5] Fraknói Vilmos: Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja, 63. l.

[6] U. o. 75. l. Szilágyi önállóan kiadott mandatumai közül eddig csak egyet ismerünk. Ez a leleszi o. lt. 1458. évi 44. sz. oklevele, melyben a kormányzó ... nomine et in persona domini nostri regis ... intézkedik egy birtokfoglalási ügyben.

[7] U. o. 76. l.

[8] Fraknói i. m. 76. l. A Fraknói által felsorolt királyi adománylevelekhez hozzávehetők még az Orsz. Levéltár: MODL. 28,519. (1458. III. 10), 15,239. (1458. V. 9), és 15,245. (1458. V. 26) sz. oklevelei.

[9] U. o. 77. l.

[10] U. o. 78. l. Az oklevél bevezető része így hangzik: «... taliter concordavimus de voluntate et consensu illustris domine Elisabeth genitricis nostre, et magnifici Michaelis Szilagii de Horogzewg gubernatoris huius regni nostri Hungarie consilioque prelatorum et baronum nostrorum ...» Az eschatocollum: «Et ut supradicta nostra dispositio sine scrupulo sit, promittimus in verbo regio ac sub fide nostra christiana, necnon honore et fama nostris (!), quod omnia premissa sinceriter (!) et cum effectu observabimus et faciemus observari ...» A hozzájárulás szövege pedig a következő: «Et nos domina Elisabeth genitrix prefati domini regis et Michael Szilagii de Horogzeg nomine prefati domini nostri regis gubernator huius regni Hungarie fatemur prefatam dispositionem memorati domini nostri regis de nostro scitu et consensu factam fuisse et esse, et promittimus, similiter sub fide nostra christiana ac honore nostro, quod eandem observabimus et faciemus observari; et in huius rei evidentiam et firmitatem penes sigillum prefati domini nostri regis etiam sigilla nostra presentibus appendi fecimus ...» (MODL. 15,220. sz. 1458. III. 12.)

[11] U. o. 79. l.

[12] U. o. 90. l.

[13] U. o. 93. l. Szilágyi későbbi szereplésére vonatkozólag l. az i. m. további szakaszait.

[14] Pl. az MODL. fent idézett 15,220. sz. oklevelének befejező soraiban.

[15] MODL. 15,719. sz.

[16] Ilyen formula pl.: «Et nos Dionysius cardinalis archiepiscopus Strigoniensis supremus cancellarius regius, Ioannes episcopus Varadiensis, Michael Orzaag de Guth regni Hungarie palatinus, Ioannes de Rozgon thavarnicorum regalium magister, alter Ioannes Pangracz de Dengeleg wayvoda Transsylvanus et comes siculorum, et Emericus de Zapolya thesaurarius regius promittimus penes prefatum dominum nostrum regem similiter in bona fide nostra, quod etiam nos prenotato Pertholdo Elderbach per eundem dominum nostrum regem promissa quantum in nobis est, observabimus faciemusque semper observari, ipsumque dominum nostrum regem ad id inducemus et toto posse nostro apud suam serenitatem instabimus, quod observet et per suos subditos faciat observari; et si aliqui observari nollent et eidem contra premissa adversarentur, extunc nos ipsi Pertholdo pro ipsius securitate assistemus. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam etiam sigilla nostra, quibus utimur, penes sigillum eiusdem domini nostri regis presentibus apposuimus ...» S a királyi titkos pecsét mellett tényleg ott függnek a felsorolt országnagyok pecsétjei. (MODL. 15,698. sz. 1462. II. 10.)

[17] Pl. MODL. 15,409. sz. (1459. X. 18.)

[18] A következő jegyzetben szereplő *Ioannes cardinalis* Carvajal János pápai legátussal azonos. Ebben az időben hazánk főpapjai közül amúgyis csak Szécsi Dénes volt bíboros. (Fraknói V., Vitéz János élete, 177. l.) Utána Várdai lett azzá, míg Vitéz sohasem nyerte el a bíbort. (U. o. 224. l.)

[19] Hg. Esterházy-cs. lt. 1459. IV. 16. — A pecséttani szempontból igen tanulságos királyi missilis szövege a következő: «Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. Reverendissime in Christo pater et domine fidelis sincere grateque dilecte! Ecce proximis diebus fidelis noster reverendissimus in Christo pater dominus Albertus Hangach ad dietam per Dominum Apostolicum omnibus principibus christianis indictam de nostro mandato necessario habet proficisci; ex dictis autem reverendissimi in Christo patris domini Iohannis cardinalis in recessu eiusdem edocti sumus, quod omnes littere Domino Apostolico per nos transmittende inter cetera sigillis quatuor prelatorum huius regni nostri Hugarie debeant consignari, quorum unum vestrum esse decernimus. Quare Primitatem Vestram presentibus requirimus . . . quatenus statim receptis presentibus . . . sigillum vestrum per hunc magistrum Michaelem de Debrezen canonicum Varadiensem, nostreque cancellarie notarium specialem, ad quem tale sigillum vestrum confidere poteritis et qui peractis istis nostris negotiis, viceversa ipsum sigillum vestrum ad vos reportare valeat, transmittere velitis et debeatis, secus, si nostrum et regni nostri statum quietum et honorem cupitis, non facturi. Ceterum commisimus eidem magistro Michaeli certa parte nostri autem (!) Vestre Primitati oretenus servanda, cuius dictis et relatibus in eisdem . . . credentia fidem adhibere velitis et debeatis . . .» A pontozott helyeken 1—2 szó nem vehető ki.

[20] Mások garanciájával ezután csak az 1470-i törvénynél találkozunk, melyet a Vitéz-féle mozgalom idejében hoztak. A király ebben ünnepélyesen megígérte, hogy a rendek akarata ellenére nem fog többé adót kivetni. A rendek azonban bizalmatlanok maradnak e nyilatkozattal szemben, s több főpapnak és főúrnak kezességet kellett vállalni, hogy a király ígéretét tényleg meg fogja tartani. (Fraknói, Vitéz János élete, 202. l.) — 1470-ből pedig ismerünk egy adománylevelet, melyre a király pecsétje mellé a nádor pecsétjét is ráfüggesztették. Ez azonban ellenőrzés céljából történt, a kancellárnak az oklevél tárgyául szolgáló ügyben való érdekeltsége miatt. (N. Múz., 1470. XII. 6.)

[21] A király által aláírt oklevelekre nem tettek kancelláriai jegyzetet. Ez esetben ugyanis nem a kancellária tagjai voltak az oklevél kiadásáért felelősek. (Szilágyi Loránd, A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban [Különlenyomat a «Turul» 1930. évi XLIV. kötetéből.], 33. l. 41. sz. jegyz.)

[22] Pray (Syntagma, XII. t. 6. sz.), Perger (Bévezetés a diplomatikába, IV. t. 8. sz.), Török (Magyarország prímása, II. 15. sz.) és Iványi Ede (A magyar birodalom címerei, B. 5. sz.) Mátyás uralkodásának ebből a szakából még egy másik királyi titkos pecsétet is ismernek (hegyestalpú hasított pajzsának jobb felében a magyar pólyák, a baloldaliban hármashalom a kettős kereszttel, középen szívpajzsban a Hunyadiak hollója; a pajzs fölött nyilt korona. Körirata: S. mathie dei gratia regis hungarie.) és rajzát is leközlik. Ezt a szerkezeténél fogva is újszerű pecsétet azonban hiába keressük Mátyás király oklevelein. A vágások és a kettős kereszt ilyen kombinációban csak Nagy Lajos pénzein s Mátyás korában ritkábban a Korvinába tartozó könyvek díszítésein fordulnak elő (dr. Csánki Dezső, Az új magyar és úgynevezett közös címerekről, 22—23. l.). — Bár Pray (Syntagma, 81. l.) azt állítja, hogy ő látta ezt a pecsétet («Ceterum duo hactenus solum ex cereis, sigilla secreta, vidi, unum Ludovici I., alterum Mathie Corvini, utrumque emblematicum, quatuor Fascias, et duplicatam crucem exhibet, illud solum utrimque interst, quod in Mathiae sigillo parmula cum corvo adjecta sit»), mi Csánki véleményét fogadva el, Pray állításából csak annyit fogadhatunk el, hogy könyvdíszítő rajz alakjában láthatta azt, vagy a tulajdonképpeni titkos pecsétnek egy csonka példányát képzeletből kiegészítve új pecséttípusnak vette. Így készült ábráját a későbbi írók egyszerűen átmásolták, amire a rajzok rendkívüli hasonlatosságából is következtethetünk.

[23] «. . . Promittentes in verbo regio et bona fide nostra, quod nos eidem Pertholdo tam hec premissa, quam etiam alia in hac parte ei per nos promissa firmiter observabimus et inconcusse; promittentes etiam, quod nos omnia premissa et alia eidem Pertholdo per nos in hac parte promissa post felicem coronationem nostram innovabimus atque confirmabimus et provide observabimus et per omnes subditos nostros observari faciemus, *tamquam si post ipsam coronationem nostram secuta fuissent* . . .» (MODL. 15,698. sz. 1462. II. 10.)

[24] Használatát a ránkmaradt okleveles anyagon 1458. III. 12. (MODL. 15,220. sz.) — 1464. III. 2. (N. Múz. Törzsa.) között figyelhetjük meg. Ezek általában «sigillum secretum quo ut rex Hungarie utimur», tehát magyar királyi titkos pecsétnek nevezik. Ez alatt a pecsét alatt adattak ki a *de gratia* természetű oklevelek és különböző kormányzati jellegű mandatumok. A következőkben még látni fogjuk, hogy 1464-ig a personalis praesentia regia a maga bírósági kiadványain is ezt a pecsétet használta.

[25] A Hunyadiak eredeti hollós címerét V. László 1453. II. 1-én egy fehér mezőben balfelé ágaskodó, mellső bal lábában koronát tartó vörös oroszlánnal bővítette ki. (MODL. 24,762. sz. A kérdéses címer fényképe a Márki-féle Mátyás király emlékkönyv 11. lapján található.) A címernek és Mátyás magyar királyi első titkos pecsétjének az oroszlánja — azzal a különbséggel, hogy a pecséten az oroszlán fején van a korona s nem bal-, hanem jobbfelé ágaskodik — a kivitelt is tekintve, teljesen azonos. Ez az oroszlán Mátyás későbbi pecsétjein is előfordul, így elsősorban a nagypecsét lapjain (az előlapon a trón jobb oldalának az alján, a hátlapon pedig a jobb oldal harmadik karéjának a pajzsában), a második magyar királyi titkos pecséten és a második cseh királyi titkos pecséten (világosan látható ez pl. a MODL. 18,306. sz. oklevelének a pecsét-

jén). Különösen a kettős pecséten tűnik ki legjobban a kivitel árnyalataiban is az alak azonossága (l. pl. az oroszlán stilizált farkát). A különbség csak az, hogy ezeken — az 1453-i címerhez hasonlóan — az oroszlán balfelé ágaskodik s a korona nem a fején nyugszik, hanem mellső bal lábában tartja azt. Ez az elrendezés azonban a pecsétkészítő tervezésének az eredménye, aki az említett címereslevél ábrázolásához ragaszkodott és akinek számolnia kellett a pecsét mezejében elhelyezett alakokkal és az abban rendelkezésére álló térbeli viszonyokkal is. Erre azért tértünk itt ki, mert a nagypecsét és a titkos pecsét ez oroszlánjai az irodalomban cseh oroszlánokként is szerepelnek (Magyarország címertára [szerk. Altenburger G. és Rumbold B., szövegét írja Tagányi Károly. Budapest, 1880] I. 9. sz.; dr. Dőry Ferenc, Magyarország címerének kialakulása. Turul, 1917. 24—25. l., 17. sz. ábra). Mátyás királynak Csehországra vonatkozó igénye azonban későbbi keletű s ez pecsétjein csak cseh királlyá történt választása óta nyer kifejezést a *kettősfarkú*, vagyis a cseh oroszlán felvételével, még a kisméretű gyűrűs pecséteken is — de soha a kettős és a magyar királyi titkos pecséten. Bár Dőry F. Mátyás nagypecsétje hátlapjának a fényképét is közli, véleményét annak elmosódott volta miatt alighanem a Pray rajza alapján alakíthatta ki (Syntagma XV. t. 1. sz.), ahol ezek az oroszlánok (a nagypecsét mindkét lapján) — természetesen hibásan — kettős farokkal vannak ábrázolva. Hasonló módon tévedhettek Magyarország címertárának szerkesztői is.

[26] Természetes nagyságú fényképe a M. T. Akadémia 103. sz. gipszmásolatáról készült. Kisebb méretű képét l. a Századok 1916. évf. 16. l. és az Olcsókönyvtár 1851—53. sz. füzetének 25. lapján (dr. Csánki Dezső, Az új magyar és úgynevezett közös címerekről). Méretei: a külső kör átmérője 6·7, a belső köré 5·2 cm.

[27] Az oklevelekben mint «*sigillum quo in iudicatu* (esetleg *in iudiciis*) *utimur*», tehát bírósági pecsétként szerepel.

[28] Fényképe egy saját gyüjteményembeli gipszmásolatról készült. Rajzát számos régebbi munka is közli. Így: Batthyán I., Leges ecclesiastici, I. 520. l. 1; Schwartner M., Introductio in artem dipl. II. t. 9. sz.; — Introductio in rem dipl. V. t. 9. sz.; Pray G., Syntagma h. XII. t. 7. és XIII. t. 3. sz.; Török I., Magyarország prímása, II. 15. és 16. t.; Iványi Ede, A magyar birodalom címerei. B. 6. sz. — Ezek a rajzok azonban igen hiányosak és pontatlanok, s így történhetett meg, hogy ez a pecsét Praynál és Töröknél kétszer is szerepel — természetesen külön pecséttípusként. Velük együtt ebbe a hibába esik Czobor is (Magyarország világi és egyházi hatóságai kiadott pecséteinek jegyzéke. Pest, 1872. 30—31. l.), ami különben érthető is, mert ő csak jegyzékbe foglalta az addig megjelent pecséteket, anélkül azonban, hogy anyagán kritikát gyakorolt volna.

[29] Oroszlán nélkül.

[30] 1458-ból egy példányát sem ismerjük. Ez évben csak a personalis praesentia regia kiadványaival találkozunk sűrűbben. (A leleszi konvent levéltárában pl. közel ötvenet őriznek belőlük, a specialis praesentia regiatól azonban egyet sem.) A ránkmaradt adatok szerint először 1459. IV. 20-án (MODL. 15,349. sz.), utoljára pedig 1490. III. 31-én fordul elő oklevélen (u. o. 12,839. sz.).

[31] Hajnik Imre, A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházbeli királyok korában, 10. és 15. l.

[32] U. o. 15. l.

[33] Szentpétery, Magyar oklevéltan, 197. l. — Az 1458-i törv. 32. art. szerint: «. . . breves evocationes . . . possint fieri sub sigillo iudicatus specialis presentie regie proxime sculpendo . . .» (MODL. 15,232. sz. mind a három példánya és a törvénynek a Kovachichok Syllogejében levő szövege.)

[34] A kérdés fontossága miatt itt Mátyás uralkodásának legalább első két esztendejéből ismeretes enemű okleveleit soroljuk fel: 1458. *a)* MODL. 15,262., 15,268., Csicsery-cs. lt. 31,689. sz. *b)* Leleszi orsz. lt. 1., 2., 3., 4., 9., 10., 11., 15., 16., 18., 21., 22., 23., 27., 32., 36., 37., 38., 40., 41., 43., 45., 46., 47., 48., 49., 51., 52., 53., 54., 55., 56., 57., 58., 59. sz. — 1459. *a)* MODL. 31,703., 15,327., 15,373., 31,721. sz. *b)* Leleszi orsz. lt. 1., 2., 5., 8., 9., 12., 17., 22., 24., 28., 37., 62., 63., 67., 68. sz. *c)* N. Múz. Kállay-cs. lt. 615., 807., 814., 1818. sz.

[35] Pl.: 1458—1459. *a)* MODL. 15,349., 31,712. sz. *b)* Leleszi orsz. lt. 3., 4., 14., 16., 19., 25., 29., 30., 32., 35., 39., 44., 45., 47., 55., 64. sz. Bár ritkán, de mégis előfordul, hogy a personalis praesentia regia kiadványai is a specialis praesentia regia pecsétjével vannak megerősítve. [Pl. N. Múz. Kállay-cs. lt. 807. sz. (1459) és 913. sz. (1463); MODL. 15,819. sz. (1463).] Ez esetekben u. i. a titkos pecsét nem volt kéznél. Olyan esetről azonban, hogy a specialis praesentia regia oklevelén függne a királyi titkos pecsét, nem tudunk.

[36] Ellenkezik ezzel a megállapítással az 1458-i törvénynek a Kovachichok által a Vestigia comitiorumban kiadott szövegének 29. articulusa, mely szerint a rövid perbehívások a personalis praesentia regia még vésendő pecsétje alatt adandók ki: «. . . evocationes breves . . . possint fieri sub sigillo iudicatus spiritualis personalis presentie regie proxime sculpendo». A törvénynek ez a szövege azonban hibás (a MODL. 15,252. sz. három példánya és a Sylloge szövege alapján, amelyek egyöntetűen csak a specialis praesentia regia-t említik) s így a belőle vont következtetések sem állják meg a helyüket. (V. ö. Hajnik i. m. 17. l. 1. sz. jegyz. és Szilágyi i. m. 107. l. 8. sz. jegyz.) Kovachich vagy rosszul olvasta a törvényt, vagy annak olyan példányát találta, amelybe tévedésből a specialis pr. r. helyébe a personalis pr. r. kifejezés került. Hiszen a MODL. három példányában is találkozunk olyan apróbb eltérésekkel, amelyek a szöveg sok példányban való kiállításának az eredményei. Az egyes példányok u. i. bizonyára diktálás útján készültek s az írók némelyike rosszul értett vagy hallott meg egyes szavakat s így is írta le azokat. A törv. szerint pl. a specialis pr. r. protonotariust kap, s míg ezt két példány így fejezi ki: «pro eodemque certum prothonotarium in presentiarum (!) constituendum», addig a harmadiknak az írója a *certum*ot *centum*nak s a protono-

tariust is többesszámba: «prothonotarios» tette. Ilyen hallási vagy másolási hibára vezethető a *specialis* helyett a *personalis* kifejezésnek a beszúrása.

[37] Ha a király *propria in persona* ítélt, oklevelei szintén a titkos pecséttel erősíttettek meg. (Pl. MODL. 14,117. sz. 1462. II. 21.)

[38] Hajnik i. m. 15. l. — A specialis praesentia regianak a personalis praesentiába való fokozatos beolvadását bővebben fejti ki Szilágyi L. i. dolgozatának 95. lapján.

[39] A kis kancellária tehát nem kap új pecsétet, mint Szilágyi L. írja (i. m. 15. l. *c)* jegyz.; 108. l. 16. sz. jegyz.), s az általa felhozott MODL. 16,419. sz. oklevél a specialis pr. regiától átvett régi pecséttel van megerősítve.

[40] Itt jegyezzük meg, hogy ez a pecsét a pers. pr. r. nemcsak bírói, hanem hiteleshelyi kiadványainak is a rendes pecsétje. Kisegítő eszközül néha a hiányzó titkos pecsét helyett is használják. Pl.: MODL. 17,154. sz. (1471. II. 5), 17,252. sz., N. Múz. Törzsa. 1472. X. 9; Hg. Esterházy-cs. lt. 1472. IX. 20. stb.

[41] Mindössze három töredékes példányát ismerjük: MODL. 15,215. sz. (1458. II. 28); 15,217. sz. (1458. III. 13) és N. Múz. Törzsa. 1461. VII. 13. Mind a három esetben *propter carentiam sigilli maioris* került az oklevélre ez a gyűrűs pecsét. Fényképe a múzeumi példány saját gyüjteményemben levő gipszmásolatáról készült. Az 1461. VII. 13-i oklevél Szikszón kelt. De ismerünk egy oly oklevelet, amely ugyanazon a napon ugyancsak Szikszón, de a királyi titkos pecsét alatt kelt (N. Múz. Törzsa. 1461. VII. 13). U. i. az előbbi oklevél kiállításánál nem volt jelen a titkos kancellár, azért erősítik meg a gyűrűs pecséttel.

[42] N. Múz. Törzsa. 1597. XI. 7. Ez az ítéletlevél többek között Mátyás király egy 1464. III. 31-én kelt aranypecsétes oklevelének az átiratát tartalmazza. (Viszont ez az átirat is egy 1463-i oklevélnek privilegialis formájú átírása, melyben Mátyás Bitowecz János szlavón bánt örökös főispánná nevezi ki.) E szerint e pecsétnek a használata közvetlenül a koronázás után kezdődik.

[43] Történelmi Tár, X. 216. l.

[44] Szentpétery i. m. 193. l.

[45] Fényképe a Sopron város levéltárában őrzött eredetinek (DL. 1,938. sz.) gipszmásolatáról készült. Plasztilin levonatát vitéz dr. Házi Jenő levéltáros úr bocsátotta rendelkezésemre. Rajzát (ill. fényképét) l. még: Schwartner M., Introductio in artem dipl. I. t. 5. sz.; — Introductio in rem dipl. IV. t. 5. sz.; Tört. Tár, X. 216. l., Ortvay T., Pozsony városa története, III. 61. l.; a Szilágyi-szerk. Magyar nemzet tört. IV. 209. l. és a Márki-féle Mátyás király emlékkönyv, 267. l.

[46] Ez oklevelek eschatocollumának a megpecsételésre vonatkozó formulája a következő: «... litteras nostras privilegiales pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas ...» (MODL. 35,082. sz. 1464. IV. 6.)

[47] Mellső lapját (természetes nagyságban) l. a Magyar Kir. Országos Levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatójában: X. t. 42. sz. Hátlapjának kisebb méretű fényképe: Dr. Csánki D., Az új magyar és úgynevezett közös címerekről (Századok 1916. évf. 16. l.; Olcsókönyvtár 1851—1853. sz. 22. l.) és Dőry Ferenc, Magyarország címerének kialakulása c. tanulmányában (Turul 1917. évf. 25. l.). Rajza Pray Syntagmájában, XV. t. 1. sz.

[48] Mindkét lapjának külső köre 11·6, a mellső lap belső köre 9·78, a hátlap belső köre pedig 9·34 cm átmérőjű.

[49] Erre vonatkozólag olv. a 25. sz. jegyzetet.

[50] Dőry Ferenc (i. m. 24. l. 17. ábra) szerint ez a korona Bosznia címere. Helyesebb azonban Nyáry és Holub véleménye (Bosznia címere, Turul 1917. évf. 56. l. 1. sz. jegyzet), kik ezt a koronát Galícia címerének tartják. Bár Galicia címere három koronából áll, a két alsó koronának a pecsét vésésénél történt elhagyása csak helyszűke miatt eshetett meg.

[51] Praynál (Syntagma, XV. t. 1. sz.) a kettős pecsét hátlapjának a körirata hibás (= ... *in+alio+parii+sigilli+expressatorum+*).

[52] Használatára vonatkozó első adatunk 1464. IV. 3-án kelt (MODL. 15,855. sz.), utolsó ismert példánya pedig egy 1489. XII. 17-én kelt oklevélen függ (u. o. 19,608. sz.). Tényleg azonban a király haláláig használták.

[53] Külső körének átmérője 5·9, a belsőé 5 cm.

[54] Fényképe a M. T. Akadémia 106. sz. gipszmásolatáról való. Rajza Pray, Syntagma, XII. t. 8. sz.; Török, Magyarország prímása, II. 15. t.

[55] Hosszabbik átmérője 1·1, a rövidebb 0·8 cm.

[56] Az oklevelek *sigillum annulare* (MODL. 17,505. sz.) vagy *sigillum annulare secretum*nak mondják (U. o. 17,528.; 17,858. sz.). Bár a koronázástól használhatták, ép példányait csak az 1471 és 1490 közötti időből ismerjük (N. Múz. 1471. I. 28., MODL. 26,045. sz. 1490. I. 7).

[57] Fényképe egy saját gyüjteményembeli gipszmásolatról készült. Az eredeti pecsét a MODL. 32,852. sz. oklevelén található. (Rajza Pray Syntagmájában, IV. t. 9. sz.

[58] L. Szilágyi L. i. tanulmányát.

[59] Szentpétery i. m. 195. l.

[60] A cseh felek részére kiállított okleveleken, még ha Budán keltek is, a cseh királyi pecsét található. Ezek rendesen cseh nyelven állíttattak ki s a megpecsételés formulája is egyszerűen királyi (t. i. cseh) pecsétet említ csak. Pl.: «... pro lepssie ystotu peczet nassy kralovsky ktomuto listu przitisknuti ysme kazali.» (MODL. 18,582. sz. Buda, 1481. XII. 13.; 9,109. sz. Buda, 1486. I. 23.)

[61] Ennek a rendszertelenségnek az oklevelek adataiból kétségtelenül megállapítható és egyedüli oka a király tartózkodási helyének a cseh háborúval kapcsolatos sűrű és gyakran hirtelen változtatása volt. A kancelláriának szüksége van a maga pecsétjeire s mivel nem követheti útjában mindenüvé a királyt, új, kisegítő pecsétekre van szükség, S a magyar feleknek adott oklevelek is ezeket a pecséteket csak a magyar királyi pecsétek helyettesítőinek tekintik. Erre mutatnak a megpecsételésre vonatkozó ilyen formulák, mint pl.: «... quas absente secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, sigillo nostro, quo ut rex Bohemie utimur impendenti communiri fecimus ...» (MODL. 18,668. Pozsony, 1482. V. 16), vagy: «... quas propter

absentiam maioris secreti sigilli nostri, minori secreto sigillo nostro appenso consignari fecimus . . .» (MODL. 17,337. sz. Diósgyőr, 1472. VI. 25) stb. De van világosabb adatunk is. Ismerünk egy Budán kelt és magyar félnek kiadott olyan oklevelet, melynek zárórésze a magyar királyi titkos pecsétet említi, de a cseh királyi pecsét függ rajta : bizonyára azért, mert kiállításának idejében a magyar pecsét még kéznél volt, de mire megpecsételésre került a sor, már nem volt ott (MODL. 18,053. sz. 1478. V. 22). Az oklevél kiadása sürgős lehetett, s úgy látszik, hogy e rendellenesség igazolására szolgált a rajta levő királyi aláírás. Különben, ha kéznél van a magyar pecsét, még a külföldön kelt és magyarok részére adott okleveleken is megtaláljuk azt. (Pl. Hg. Esterházy-család lt. Iglau, 1471. V. 15. stb.). — Viszont az is érthető, hogy a konzervatív gondolkozású rendek a normális és az általuk már megszokott eszközökhöz ragaszkodnak.

[62] Fraknói Vilmos, Váradi Péter kalocsai érsek élete, 5. l.

[63] «De commissione et mandato regio speciali ego Petrus prepositus Transsylvanus cancellarius regius, presentes litteras, quas superioribus annis nondum exsistente apud me sigillo regni Hungarie, cum sigillo Bohemico sigillaveram ; secundario cum sigillo regni Hungarie, detracto priori sigillo sigillavi 1480.» (MODL. 18,107. sz.)

[64] Szentpétery I., Magyar oklevéltan, 195. l.

[65] Fraknói V., Vitéz János élete, 198. l.

[66] U. o. 197. l.

[67] U. o. 198. l.

[68] U. o. 201—202. l.

[69] Fraknói i. m. 211. l.

[70] U. o. 212—214. l. L. bővebben a törvény teljes szövegét.

[71] Igen tanulságos a törvény szövegének Mátyás király korábbi és későbbi törvényeivel való összehasonlítása. Ez utóbbiak a sablónos oklevélforma nyugodt hangján sorolják fel a meghozott határozatokat ; az 1471-i törvények csaknem minden articulusából kicsendül a rendek az a vádja, hogy a király a törvényeken önkényesen túlteszi magát. Már a bevezetés is kiemeli, hogy a rendek azért terjesztették be articulusaikat, hogy kiváltságaikat biztosítsák és homályos jogaikat precizírozzák. Némely articulus — Mátyás egyéniségét ismerve — szinte merész fogalmazású. E tekintetben igen jellemző pl. a bíróságok függetlenségének biztosítását célzó 12. art. és az utolsó (31), a törvény végrehajtására vonatkozó articulus is.

[72] Fényképe a Pázmány Péter Tudomány-Egyetem Történelmi Szemináriumának gyüjteményében levő gipszmásolatról készült. Külső körének átmérője 6·2, a belsőé 4·8 cm. — Rajza : Pray, Syntagma, XIII. t. 2. sz. ; Török, Magyarország prímása, II. 15. ; Iványi Ede, A magyar birodalom címerei és színei, C. 1. sz.

[73] Az okleveleknek a megpecsételésre vonatkozó sorai rendszerint cseh királyi pecsétnek mondják : «sigillum . . . quo ut rex Bohemie utimur» (MODL. 18,668. sz. 1482. V. 16. ; 18,107. sz. 1478). — Okleveleken 1470. VII. 25. (N. Múz. Törzsa.) és 1484. XII. 19. (MODL. 19,102. sz.) között fordul elő. Valószínűleg 1485-ben is használták és csak 1486-ban szűnhetett meg.

[74] Eddig csak egyetlen példányát ismerjük (MODL. 19,109. sz.) egy Budán 1486. I. 23-án kelt, cseh fél részére kiadott csehnyelvű oklevélen. A fénykép erről a pecsétről öntött gipszmásolatról készült (saját gyüjt.). Átmérője 6·2 és 5·3 cm. Az eschatocollum mint *peczet nassi kralowsku*-t említi, ami alatt természetesen cseh királyi pecsét értendő.

[75] Fényképe az M. T. Akadémia 107. sz. gipszmásolatáról készült. Valamivel nagyobb az előbbi pecsétnél. Átmérői : 6·9 és 5·6 cm. 1486. VIII. 24. (MODL. 19,146. sz.) és 1490. I. 7. (u. o. 19,612. sz.) között fordul elő az okleveleken.

[76] Pl. : «. . .besiegelt mit unserm kuniglichen . . . Insigel» (MODL. 24,856. sz. 1487. IX. 5.) ; «sigillum nostrum authenticum» (u. o. 19,537. sz. 1489. VI. 29).

[77] Ezt az oroszlánt ábrázolásánál fogva nem tekinthetjük cseh oroszlánnak (v. ö. az 1. ábra oroszlánjával !). Különben Mátyás Csehországra vonatkozó igényét pecsétjein és magyar pénzein egyaránt a kettős farkú oroszlán jelzi. Azonban Boroszló és Jägerndorf részére vert pénzein, melyek lapjai sok részletben hasonlítanak a kérdéses pecséthez, az oroszlánok kettős farkuak ! Tehát a kérdés döntő jellegű adatok hiányában nem zárható le véglegesen. Ugyancsak a városok pénzeiből következtetünk arra is, hogy a pecsét negyedik mezéjében levő sas Morvaország címere. (Dr. Réthy László, Corpus Nummorum Hungariae, I. 16. tábla.)

[78] Mivel csak befüggesztett alakjában ismerjük, körirata nehezen vehető ki, de valószínűleg a következő szavakból áll : S. Mathie regis secretum minus. Az oklevelek is így említik. Pl. : «Harum nostrarum minori sigillo nostro quo utimur consignatarum vigore . . .» (MODL. 17,063. sz.), vagy : «harum nostrarum, quas nunc propter absentiam maioris secreti sigilli nostri minori secreto sigillo nostro consignari fecimus» (u. o. 17,014. sz.). Eddig hat példányát ismerjük (MODL. 17,063., 16,994., 17,014. és 16,786. sz., N. Múz. Törzsa. 1470. X. 30. ; Hg. Esterházy-cs. lt. 1469. VII. 29.), s mind a hat oklevelet útjában adta ki a király. Tehát tényleg csak kisegítő pecsétnek tekintette a nélkülözött magyar királyi titkos pecsét helyettesítésére. Csak 2—3 évig volt használatban (1469. I. 8. MODL. 16,786. sz. — 1470. IX. 3. u. o. 17,063. sz.).

[79] Fényképe a MODL. 16,994. sz. okl. pecsétjéről készült gipszmásolatról való (saját gyüjt.).

[80] Két példányát ismerjük : egy 1471. (VII. 28. MODL. 17,236. sz.) és egy 1472-ben (X. 27. N. Múz. Törzsa.) kelt oklevélen. Átmérője 5, ill. 3·7 cm.

[81] Az 1472—73-ban használt titkos pecsétre emlékeztető pajzsa hasított : jobboldali mezejében a magyar pólyák, a baloldaliban valószínűleg a cseh oroszlán, fölötte koronával. A pajzsmező üres részét virágdísz tölti ki. Apró renaissance-capitálisokból álló körirata szintén hasonlít az említett pecsétéhez s valószínűleg ezekből a szavakból áll : SIGILLUM MATHIE DEI GRATIA REGIS HUNGARIE BOHEMIE. Használható kép nem készíthető róla.

[82] Fényképe a Pázmány Péter Tudomány-Egyetem Történelmi Szemináriumának gipszmásolatáról készült. Átmérője 5·7, ill. 4·4 cm. Az oklevelek általában kisebb titkos pecsétnek (MODL. 17,337. és 17,367. sz.), vagy egyszerűen csak királyi pecsétnek: . . . *appensione nostri regalis sigilli* . . . (N. Múz. Törzsa. 1473. VI. 14.) nevezik. Első példányát 1472. VI. 25-én (MODL. 17,337. sz.), az utolsót pedig 1473. VIII. 3-án kelt oklevélen találjuk. Eddig 17 darabját ismerjük. Ezek közül csak öt kelt Budán, többnyire tehát csak a nélkülözött nagyobb titkos pecsét útközben való pótlására használták.

[83] Csak két példányát ismerjük: MODL. 18,413. és 32,927. sz. Mind a kettő 1480. IX. 29-én kelt.

[84] 1486. IX. 29. (MODL. 19,187. sz.); 1487. V. 13. (u. o. 19,136. sz.).

[85] 1488. XII. 1. (N. Múz. Törzsa.)

[86] Az 1480-as pecsét valamivel kisebb az 1486-osnál. Ez utóbbinak az átmérője 1·4, ill. 1·2 cm.

[87] Fényképe az MODL. 19,136. sz. okl. pecsétjéről készült gipszmásolatról való.

[88] Fényképe a N. Múz. Törzsa. 1488. XII. 1-én kelt okl. pecsétjének gipszmásolatáról készült. Méretei: 2 és 1·3 cm.

[89] V. László alatt ez az alkancellárnál van (Szentpétery i. m. 195. l.). I. Ulászlónak nincs nagy pecsétje, azért titkos pecsétjét a főkancellár őrzi (u. o. 195. l.). Mátyásnak 1464-ig nincs nagy pecsétje; a kancellária aktív feje nem az agg Szécsi Dénes (Szilágyi i. m. 10. és 94. l.), tehát annak nem lett volna értelme, hogy nála legyen az annyira szükséges és egyetlen királyi pecsét. Abból, hogy a *personalis praesentia regia* elnöke a titkos kancellár (l. pl. N. Múz. Kállay-cs. lt. 916. sz.) és e bíróság kiadványai (1464-ig) a király titkos pecsétje alatt kelnek, bizonyosnak vehető, hogy a királyi titkos pecsétnek kezelője az alkancellár. Névsorukat l. Szilágyi i. m. 10. lapján.

[90] Szilágyi i. m. 7. l. 12. és 24. sz. jegyz. — Az aranypecsétes okleveleket azonban, bár azok is tényleg a kancellár keze alatt keltek, már a másik kancellár is ellenjegyezte (Szilágyi i. m. 8. l. 13. sz. jegyz.). Péter királyi titkár csak a cseh királyi pecsétet kezelte. A magyar pecsét csak 1480-ban, kancellárrá történt kinevezése után jut az ő őrizetébe (MODL. 18,107. sz.).

[91] A kancellári cím időnkénti változásaira vonatkozólag l. Szilágyi i. m. 8. lapját s a hozzátartozó jegyzeteket, ahol a kancellárok névsorát is megtaláljuk.

[92] Hajnik I., A kir. bírósági személyes jelenléte, 10. l. 3. sz. jegyz.

[93] Az 1486. törv. 68. art. 1. §-a szerint: « . . .iudices ordinarii sunt . . . locumtenens, hoc est: qui sigillum iudiciale regie maiestatis pro tempore tenet». A personalis és specialis praesentia regia személyzetét korszakunkban l. Szilágyi i. m. 94—96. l.

[94] 1478-ban pl. a cseh kir. titkos pecsétet Péter erdélyi prépost, kir. titkár őrzi (Fraknói, Váradi Péter kalocsai érsek élete, 5. l.). Mátyás titkárait felsorolja Szilágyi i. m. 11. és 12. lapján.

[95] N. Múz. Törzsa. 1597. XI. 7-i oklevele szerint Mátyás király gyűrűs pecsétjét az ujján viselte. L. még Szilágyi i. m. 28. l. 41. sz. jegyzetét.

[96] Az 1486. törv. 20. articulusa megtiltja az ítélőmestereknek, hogy szállásukon ítélkezzenek. Ha a curiában is ítélkeznek, szem előtt kell tartaniok ez art. 2. §-át, hogy t. i. az ítéletleveleket fel kell olvasni és «. . . ultra sigillum, quo ipse magister protonotarius illas muniet, alius etiam magister protonotarius se subscribere debeat et teneatur».

[97] Az 1486. törv. 76. art. 20. §-a szerint: «De littera sententionali facti potentialis conservatori sigilli floreni decem per centum; scriptori autem denarii ducenti».

[98] Ezt bizonyítják a pecsét alatt az 1464 előtti időben sűrűbben előforduló kancelláriai jegyzetek, amelyek a pecsételésért felelős hivatalnoktól származnak. (Szilágyi i. m. 15. l. 10. és 14. *d)* sz. jegyz.)

[99] Pl. MODL. 17,484. sz. 1473.

[100] Pl. MODL. 15,719. sz. 1462. V. 6.

[101] De találunk pergamen szalagon (MODL. 19,109. sz. stb.) és egyízben kenderzsinóron függő (U. o. 15,252. sz.) pecsétet is.

[102] Mint a konventeknél, pl. Leleszen. (Leleszi orsz. lt. IV. Protocollum, 117. l.: *pergamen, ceram et sericum dedit* t. i. a fél.)

[103] Találkozunk egy, két, három és négy ágból font selyemsodratokkal. Színeik: vörös, fehér, zöld, kék, fekete, sárga, lila, arany és barna. Ezek kombinációjából kb. 50 változatot mutatnak Mátyás király függő pecsétjeinek a zsinórjai. Igen kedvelt a vörös és zöld színnek az alkalmazása, különösen a bírói pecsét sodrataiban. Véleményünk szerint a pecsétzsinórok színei alighanem összefüggésbe hozhatók az oklevélnyerő felek címereinek a színeivel, különösen akkor, ha tényleg ők szerzik be az oklevélhez szükséges anyagot.

[104] Mátyás idejéből eddig 29 vörös-fehér-zöld sodratot sikerült találnunk, ami a többi színkombinációhoz képest elég nagy szám. Bár cseh pecsét is függ ilyen sodraton (MODL. 18,126. sz.), mégis különösen a kettős pecsétet, a magyar királyi titkos pecséteket és a bírósági pecsétet függesztették vörös-fehér-zöld színű sodraton az oklevélre. E tekintetben tehát már bizonyos következetességről is szólhatunk.

[105] A cseh színekkel hat esetben találkozunk Mátyás király oklevelein, de csak egy olyan esetet ismerünk, amikor cseh pecsét függ vörös-fehér-kék színű sodraton (MODL. 18,668. sz.). A többi esetben magyar pecséteket függesztettek ezzel a sodrattal az oklevélre.

[106] Ezek azonban csak más színekkel kombinálva fordulnak elő. Pl.: vörös-sárga-fekete (MODL. 18,662. sz. 1484.).

[107] Könnyebb áttekintést nyujt a pecséteknek mellékelt chronológiai táblázata.

[108] Perger, Bévezetés a diplomatikába, II. 44. l. — Perger Bonfinit idézi, aki csak egy pecsétről mondja ezt, de valószínű, hogy a többit is ugyanakkor semmisítették meg.

Dr. KUMOROVITZ BERNÁT LAJOS.

A KISTAPOLCSÁNYIAK.

(Első közlemény.)

Ama családok egyike, melyek az Árpádházi királyok alatt idegenből költöztek az országba, ahol új hazára, otthonra találtak és Magyarország testébe beolvadtak. Őse Haslau comes, akit okleveleink Hozlou, Hochlou, Hochlau, Huchlou, Hazlav néven is említenek.

Ki volt Haslau comes? Pór Antal Haszló-nak írja és a szláv Bohuslavból eredezteti, másutt meg Lászlónak nevezi. Kachelmann Haslavnak írja és Tirolból származtatja. Ha igaz, hogy Ottó v. Haslau 1258 körül Steiermark kapitánya volt,[1] és László király 1278 júl. 17-én Győrött tartózkodván, «legkedvesebb atyjának és barátjának, Rudolfnak» kérésére a roraui Ditrich halála után a kir. kincstárra visszaháramlott bizonyos javakat és jövedelmeket ifj. Haslau Ottónak adományozta,[2] valószínű ama feltevés, hogy a Kistapolcsányi-család őse ez ausztriai Haslau-család ivadéka volt, annyival inkább, mert Haslau község ma is fennáll Alsó-Ausztriában Bruck mellett. Minthogy azonban a kistapolcsányi Haslav comesnek keresztnevét az oklevelek nem említik, a személyazonosság megállapításáról le kell mondanunk.

Úgy látszik, Kistapolcsány eredetileg a barsi várispánsághoz tartozott, legalább erre vall Sárai László, Péter fia, temesi főispánnak 1390 április 5-én a garamszentbenedeki konvent előtt történt bevallása, melynek értelmében kistapolcsányi részbirtokát, mely azelőtt Bars várához tartozott, a király engedélyével nővére férjének, Kistapolcsányi Péternek örökjoggal átadta.[3] Minthogy a tatárjárás elmultával Bars városában németek telepedtek le, sőt a főispáni széket is németek — 1246-ban Verner,[4] 1275-ben Preuslin[5] — töltötték be, korántsem lehetetlen, hogy Haslav comes is a barsi kir. várban töltött be valamilyen comesi tisztséget s e réven jutott Kistapolcsány birtokába. Annyi bizonyos, hogy ntódait még a későbbi századokban is «Ispán» néven is nevezik.

[1] Kachelmann: Geschichten der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung. II. Előszó.

[2] U. o. II. 144.

[3] Garamszentbenedeki lt. B. 71.

[4] Monum. Eccl. Strig. I. 363.

[5] U. o. II. 54.

Haslav comesnek fiát Gyulát 1307 óta ismerjük, mely évnek szt. György napján a király megengedi Lukácsnak, Kozma fiának, Detriknek, Leusták fiának és Miklósnak, Iván fiának, akik unokatestvérek voltak, valamint Kys Thopulchani Jula fiának, Gergely mesternek, atyafiuknak, akit önként és a király engedelmével e célból társul fogadnak: hogy a Divékvölgyi Dobrochnya, Buhon és Novidzen falvak határában aranyat és ezüstöt moshassanak és bármely más ércre bányát nyithassanak.[1] Ez engedélyokiratban Haslav comesnek már unokája Gergely mester is szerepel, akit az engedményesek legközelebbi rokonuknak (proximus) neveznek, azaz valószínűleg Kistapolcsányi Gyula a Divék nemzetségből nősült, vagy viszont. Egyikük, Miklós de Bossan, a Bossányiak őse.

Csák Máténak 1318 aug. 9-én és u. a. évi nov. 11-én kelt két rendbeli bevallásában olvassuk, hogy a «possessio seu villa Kystapolchan perpetualis extiterat eorundem Comitis Hoslow et filii sui Jula ab antiquo» és «que prius hereditaria terra fuit predicti patris sui et Ipsius».[2] Mindebből jogosan következtetjük, hogy Haslav comes már 1307-ben öreg ember volt és Kistapolcsányt a tatárjárás utáni időkben kaphatta királyi adományba.

I. Károly király fentérintett oklevele a bányaengedélyt olyképen adja meg, hogy felfedezvén a keresett bányákat, az engedményesek a királyi járulékot — a talált érc kétharmadát — egy év leforgása alatt szolgáltassák be. E királyi kiváltság magyarázatát Szerémi abban keresi, hogy «Tapolcsányi egyike volt ama új híveknek, kik a merénylő Zách Feliciánt lefegyverezték».[2] E feltevésnek sarkalatos hibája, hogy a Záchmerénylet sokkal később történt meg. Okát tehát másban kell keresnünk. Az Árpádház kihaltával a magyarság pártokra szakadt és nem csoda, ha hat év alatt három királya lévén az országnak, Haslav ispán és fia pártállásukat többször is

[1] Botka Tivadar. Oklevéltár. 8.

[2] Botka i. m. 9., 10. l.

[3] Majthényiak és a Felvidék I. 75.

változtatták. Eleinte Károly királynak pártjához szegődtek, aki ezért a fenti bányaengedéllyel jutalmazta őket. Majd amikor Trencséni Csák Máté Ghymes várát is elfoglalta s ezzel az egész vidék urává lett, Kistapolcsányi Gyula Csák Mátének lett híve, aki őt lévai kapitánnyá tette. Ez időtájban Haslav ispán a Csák Máté területén levő Kistapolcsányt felcserélte a Komárom megyei Hetény községgel 100 márka ráfizetése mellett. Ily módon került Kistapolcsány néhány évre Csák Máté birtokába, akinek vérrokonával, Mátyás fia István mesterrel Haslav ispán a cserét megkötötte. Kistapolcsányi Gyula Csák Máté iránti hűségében végig kitartott, minden hadjáratában, vállalkozásában résztvett és vetélytársaival való küzdelmeiben vérét is ontotta, miként azt Csák Máté elismeréssel hozza fel. Mikor azután Csák Máté a királlyal kibékült, vagy inkább a dolgok új folyásába belenyugodott, 1318 aug. 9-én Esztergomban a szt. János-lovagok konventjében Kistapolcsányt újból Gyula ispán, lévai várnagyának adja, illetve Hetényért és a 100 márkáért visszacseréli. Ez adománylevelet nov. 11-én a konvent előtt privilegiális alakban újra kiadta.[1]

Mikor azután Csák Máté meghalt és várai egymásután a király kezére jutottak, Kistapolcsányi Gyula is 1321 júl. 6-án Léva várát feladta s ezért jutalmul Málast, melynek birtokosa örökösök nélkül halt el, kérte. A király «visszaidézvén emlékezetébe hűségének engedelmes és kitünő szolgálatait», még ugyanazon évben Málast neki és Endre fivérének adományozta. Az esztergomi szt. János-lovagok konventje Gyula ispánt 1323 nov. 5-én iktatta be Málas birtokába armai Deers királyi ember jelenlétében ellenmondás nélkül.[2] Ugyanazon évben júl. 4-én a király az egyik bakabányai ezüstbányát is nekik adományozta «cum spacio unius miliaris Backabánya superius annotata simul cum foro eiusdem iuxta regni consuetudinem» azaz a bíráskodási joggal együtt.[3] Ugyancsak 1321. évben szept. 27-én szerzi meg Kistapolcsányi Gyula ispán a hontmegyei eösödi birtokrészt, mely a család kihaltáig birtokában maradt.[4]

Haslav ispán ekkor már nem szerepel, valószinűleg ez időtájt halhatott meg, legalább Kistapolcsányi Vörös (rufus) Gyula és fitestvére András ispánok 1324 április 25-én osztoznak Kistapolcsányban akkép, hogy az atyjuk által örökségi jogon birt udvart (fundum curiae) a kúria két oldalán szomszédos két szállással (mansio), ahogyan ezt atyjuk régi időktől fogva birta volt, továbbá a Thopolnica-folyó melletti két kaszálót és Bolug (Volug) birtok harmadrészét András kapja, amiért András örökösei nevében minden egyéb jogáról lemond.[1]

Gyulának két fia volt: Gergely és Miklós. Utóbbi, Miklós mester a királyi udvarban tartózkodott, mint testőr és Endre kir. herceg nevelője (aule nostre miles fidelis, pedagogusque Excellentis principis domini Andree Jerosolime et Sycilie Regis). 1330 április 17-én Zách Felicián merénylete alkalmával ő és Drugeth János nádor fia Miklós a négy éves Lajos és három éves Endre hercegeket súlyos sebek árán — Kistapolcsányi Miklós fején sebesült meg — védelmezték meg.[2] Ezen hűséges szolgálata jutalmául Lajos király 1344 okt. 3-án Zách Felicián barsi családtagjainak, Kopey[3] és Bathownak malonyai (Molonan) birtokát adta neki és Gergely fivérének fiutódlási joggal, egyben őket a nemesek sorába emelte. A nyitrai káptalan őket még ugyanazon évben iktatta be a birtokba ellenmondás nélkül.[4]

A «nobilitamus» szó természetesen úgy értendő, hogy a király a Kistapolcsányiak régi nemességét Malonyára, mely a királyra visszaháramolván szabad birtokká lett, kiterjesztette.

Lajos király az adománylevelet 1347-ben újból kiadta. De ennél többet is tett. 1349-ben kiadott kiváltságlevelében Tapolcsányi[5] Gergelyt mindenkinek joghatósága alól mentesíti, Bars vármegye főispánját és alispánját kivéve. Ugyancsak birtokán levő jobbágyait is — a bűnügyek leszámításával — urukén kívül minden más joghatóság alól felmenti.[6] Miklósról hallgat a kiváltságlevél.

[1] Botka i. m. 9., 10. l.
[2] Orsz. Levt.: DL. 2185.
[3] DL. 2046.
[4] Anjoukori okmánytár I. 629.

[1] DL. 2241.
[2] Az 1358. évi bécsi krónika «Kenesichi Gyula fiát» említi, amiből következik, hogy Knesich ekkor már a Kistapolcsányi-család birtoka volt.
[3] Zách második leánya, Sebő, Kopey felesége volt.
[4] DL. 3725, 3726.
[5] A Kistapolcsányi-család tagjai az okmányokban, különösen később «Tapolcsányi» néven fordulnak elő.
[6] DL. 4030.

Ő Endre herceggel Nápolyba ment és 1342-ben még mellette volt.[1]

Kistapolcsányi Gyula még 1343 előtt halhatott meg, mert az ezen évben létrejött osztályos egyességben már csak fiai szerepelnek. Az egyességet Visegrádon a király előtt április 3-án kötötték. Gergely, Gyula fia, Miklós nevében is,[2] másrészt György és Endre atyjuk Endre nevében is. Gergely és Miklós a hontmegyei Kistúron vétel útján szerzett birtokot, a barsmegyei Bajkán levő örökös birtokot, valamint a Feuldes Miklóstól ugyanott szerzett birtokrészt, továbbá a Kydy (?) málasi birtoknak negyedrészét és Kistapolcsány s a közelében levő Wlyugh birtokok egy harmadát Endrének és fiainak Györgynek és Endrének engedik át. A Kydymálasi birtok háromnegyed részét, nemkülönben Kistapolcsány és Wlyugh kétharmad részét Gergely és Miklós, Gyula fiai tartják meg. A Lőrinc diáktól a kir. udvarnál elkövetett lopása miatt elkobzott és Kistapolcsányi Endre fiának, Györgynek adományozott birtokok — nevük az oklevélben nem szerepel — két egyenlő részre osztatnak és egyiket Gyula, másikat Endre fiai kapják. A király az egyesség foganatosításával az esztergomi káptalant bízta meg, kir. emberekül pedig Istvánt vagy Miklóst, Pál fiait, vagy Deseut Zanchok fiát (Ebedeczi), vagy Imrét Ders fiát jelölte ki.[3]

Az osztályos egyesség tehát megtörtént, de valahogy összeveszhettek rajta. Erre vall Nagymartoni Pál comes országbírónak 1344-ben kiadott rendelete, melyben annak a bírságnak felét, melyet Kistapolcsányi Gergelynek és Miklósnak Endrével és fiaival való békéltetésük során fizetniök kellett volna, István herceg közbenjárására elengedi.[4]

De megkezdődtek a hatalmaskodások és perek szomszédaikkal is. Első, aki a Kistapolcsányiakkal kikötött, Vörös Beke, Hrussó híres várnagya volt, aki 1323 táján Gyula ispánnak (dicti Rufi) kistapolcsányi birtokát megtámadta és kifosztotta wloghi majorjának sáfárját pedig fogságba hurcolta. A király kétszer is tartatott ez ügyben vizsgálatot, egyiket a nyitrai káptalan, másikat a kereszteslovagok esztergomi konventje folytatta le.[1] Rövid vártatva reá a Maróthi-családdal gyült meg bajuk. Úgy látszik, egyik fél sem vethetett sokat a másik szemére, mert beismerik, hogy a károk és jogsérelmek kölcsönösek voltak. Kistapolcsányi Gergely és Miklós, valamint Maróthi György és Miklós, Jakab fiai ennek folytán 1331-ben a nyitrai káptalan előtt Eswed (Eöseöd) birtokára vonatkozólag is békésen megegyeztek.[2]

A Kistapolcsányiak sokkal nagyobb és századokon át tartó kellemetlenségekbe keveredtek a garamszentbenedeki apátsággal, melynek birtokai Ebedecen, Knezsicen és Malonya mellett az ő közvetlen szomszédságukba jutottak. Az első áldozat Knezsic[3] volt, melyet a Kistapolcsányiak 1338-ban fegyveres kézzel megrohantak és vérengzések közt kiraboltak. A zobori konvent, mely a vizsgálatot megejtette, a garamszentbenedeki apátnak és konventnek panaszát Kistapolcsányi Gergely és Miklós, valamint Endre és fia János, úgyszintén jobbágyaik és cselédségükkel szemben, beigazoltnak találta.[4] A bírói ítéletet nem ismerjük.

Az apátságnak a Thazár (Thezer) és Malonya határai miatt ellenük indított pere békés megoldást nyert. A határok megállapítására közös megegyezéssel a nyitrai káptalant kérték fel, mely azt 1353 jan. 8-án teljesítette is.[5]

A Kistapolcsányiaknak hosszabb és bonyodalmasabb perük támadt Zimányi Istvánnal és Be-

[1] Hontvármegye 312.

[2] Úgylátszik, Miklós még ez évben is Nápolyban tartózkodott.

[3] DL. 3569.

[4] DL. 3680.

[1] DL. 2195, 2340.

[2] DL. 2660.

[3] A Kistapolcsányi-család eddigi birtokai közt Knezsic nem szerepel, ellenben olvasunk Wlyogh (Wlyugh, Bolug, Volug,) birtokról, mely Kistapolcsány szomszédságában fekszik. A későbbi okmányok viszont Wlyoghról hallgatnak és Knezsicet emlegetik. A Záchféle merényletnél is Kenesici Gyula fia szerepel. Minthogy az okmányok mindkettőt Kistapolcsány szomszédságába helyezik, Wlyoghnak neve azonban ma teljesen ismeretlen, azt kell hinnünk, hogy a kettő egy és ugyanaz. Két Knezsic volt egymás mellett, az egyik a Kistapolcsányiaké, a másik az apátságé. Ezért azután később az apátsági Knezsic nevét is több ízben megváltoztatták és lett belőle Alsóknesic, Kisknesic (Nagyknesic a Kistapolcsányiaké), majd Apátfalva aliter Egyházas Knezsic, Kenyersec-Apátfalva, Alsóapáthi, Knesic-Apáthi, Kisapáti, Zsitvaapáti. A Kistapolcsányiak Knesice ma Zsitvakenéz.

[4] DL. 3156 és 3182. Endrének fia János másutt nem szerepel, neve valószínüleg tollhiba.

[5] DL. 4327.

nedekkel, Izsák fiaival és Baykai Mihállyal. István, Teech fia kistapolcsányi és bajkai birtokrészét 1330 körül Kistapolcsányi Endrének és Gyula fiainak 12 nehéz ezüst márkáért örökáron eladta. A szerződést a király is megerősítette s a Kistapolcsányiak birtokba is léptek. Emiatt először a Zimányiak fogták perbe Kistapolcsányi Endrét és Lajos király a garamszentbenedeki konventet bízta meg azzal, hogy a felek között békés egyességet hozzon létre. A konvent 1350 január 11-én jelenti, hogy a békéltetés nem sikerült[1] s a Zimányiak a pert folytatták. Mikor pedig a garamszentbenedeki konvent a király parancsára Kistapolcsányi Gyula fiait és Endrét a birtokrészeknek felébe beiktatni akarta, Baykai Márton fia Mihály ellenmondott, okul hozván fel, hogy mivel Teechfi István csak a Baykaiakkal való rokonsága révén jutott a részbirtokhoz, ennélfogva örökösök nélkül való elhalálozása esetére a birtoknak reájuk kell szállania. Teechfi István állítólag Baykai Mihály unokatestvére (patruelis) volt s ezt okmányilag igazolta, a Kistapolcsányiakkal való vérrokonságot pedig tagadta. Viszont a Kistapolcsányiak azt vitatták, hogy Teechfi István legközelebbi vérrokonuk (generacionis proximus) s erre hoztak fel bizonyítékokat. Minthogy ezek szerint a felek egymással homlokegyenest ellenkező bizonyítékokat mutattak fel, párviadalra került a sor Teechfi István és Baykai Márton (dictus Touth) között, melyben ez utóbbinak megbizottja győzedelmeskedett. Konth Miklós nádor 1364 okt. 10-én a következő ítéletet hozta: miután Teech fia, István időközben meghalt, hagyatéka úgy Kistapolcsányban, valamint Bajkán, Baykai Mihályt illeti. Ezzel azonban az ügy befejezést nem nyert, mert a pereskedés tovább folyt. A nádori ítélőszék végül a bonyolult kérdést akképen oldotta meg, hogy a kistapolcsányi és bajkai részbirtok négyfelé osztandó s abból háromnegyed rész Gyula fiai és Endre birtokában marad, negyed rész pedig mindkét helyen Baykai Mihályt illeti.[2] A Zimányiakról sem a tárgyalások folyamán, sem az ítéletben szó nem esett, mindamellett — mint látni fogjuk — részbirtokosok maradtak Kistapolcsányban.

Időközben Lajos király 1347 febr. 21-én Kistapolcsányi Miklósnak, Gergely mesternek, Miklós fivérének és Endre fia Endrének engedélyt adott arra, hogy Hrussó (Hurusov) kir. vár és Kistapolcsány határában a Topolnycha patakban aranyat moshassanak.[1]

1369-ben járja be az esztergomi káptalan kiküldöttje Hrussó várának és tartozékainak határait László oppelni herceg nádor részére. Kistapolcsányi Péter, Gergely fia, Endre Gyula fia és János, Benedek fia tiltakoztak az ellen, hogy a herceg nádor a Topolnicha folyó, Hrussó vára és Kistapolcsány között fekvő Lehota Leves birtokukat elfoglalta.[2]

1389-ben Nagymálasi László, Miklós fia panaszt emelt Kistapolcsányi Gergely fia, Péter mester ellen János barsi esperes előtt, hogy a nagymálasi Bold. Szűz templomának plébánosát, akinek az okiratok szerint Kismálason kellene laknia, Nagymálason tartja vissza. Az esperes akkép ítélt, hogy Kistapolcsányi Péternek jogában áll Kismálason külön plébánost tartania.[3]

Kistapolcsányi Gergely, Gyula fia, Sáray Lászlónak (Péter fia), Temesmegye ispánjának nővérét bírta nőül. E Sáray Lászlónak a Baykaiak révén Kistapolcsányban is részbirtoka volt. Ezt és bajkai részbirtokát, — melyek állítólag a barsi várjobbágysághoz tartoztak és Baykai Mátyás, János fia által titokban tartattak (?), 1390 április 6-án Budán, Zsigmond király előtt új adomány címén nővére fiának, Kistapolcsányi Péternek adta.[4]

E Péternek egyik fia, Gergely papi pályára lépett és 1390-ben az esztergomi káptalan tagja volt.[5] Alább még foglalkozunk vele.

Érdekes a Barachkai-testvérek végrendelkezése, mely a Kistapolcsányiakat újabb birtokhoz juttatta. Ugróczi máskép Barachkai Lőrinc — felesége Kistapolcsányi Agata volt[6] — és János testvérek 1395 május 6-án engedélyt kaptak a királytól arra, hogy — miután gyermekeik nincsenek — összes öröklött és szerzett birtokaik felett szabadon végrendelkezhetnek.[7] Ennek foly-

[1] Anjoukori okmánytár V. 350.
[2] DL. 5168.

[1] Botka 29.
[2] DL. 5726, 5735.
[3] DL. 7515.
[4] Garamszentbenedeki lt. B. 71.
[5] Kollányi: Esztergomi kanonokok 1100—1900. 71.
[6] DL. 8315.
[7] Keglevich-ltár.

tán a török háborúba való indulásuk előtt a váradi káptalanban 1395 június 12-én akkép végrendelkeztek, hogy Welkapolát, továbbá ugróci, zalathnai és pázsiti malmaikat a pálos szerzetnek, Ugrócot Bossányi Lőrinc fiainak, Jánosnak és Iryzlónak hagyják azzal, hogy a pálosok újonnan építendő monostorára 100 ar. frtot adni tartoznak; Pázsitot Nemegi Boduk fia, János fiainak, Jánosnak és Lászlónak ama kötelezettséggel, hogy a pálos monostor építéséhez 50 ar. frttal járulnak; Kalacsnát Kistapolcsányi Jánosnak és Gergelynek — Péter, Gergely fia fiainak — azzal, hogy a fenti célra 50 ar. frtot adni kötelesek; végül Myssent Barachkai Jakabnak, László fiának, és Domonkosnak, Tamás fiának hagyományozták. Ha pedig valaki az örökösök közül a pálosok leendő kolostorával szemben kötelezettségét nem teljesítené, Bossányi Jánost felhatalmazzák arra, hogy annak birtokrészét a köteles összeg erejéig elzálogosíthassa.[1]

Barachkai Ugróczi János azonban a török háborúban részt nem vehetett, mert harmadnapra meghalt. Halála oly körülmények között történt, amelyekre részletesen kell kiterjeszkednünk.

Barachkai Lőrinc és János június 12-én a váradi káptalan előtt személyesen (personaliter constituti) végrendelkeznek és János már *harmadnapra halálos ágyán a zobori konvent odahívott megbizottjának jelenlétében Ugrócon* újabb végrendeletet készít, melyben kisbaracskai, belleghi, bessenyői, peéli és valkóci (Balkowc) részbirtokait és örökrészeit a garamszentbenedeki konventnek hagyományozza. Ez ellen Bossányi Domonkos fia Lőrinc, a Barachkai-örökösök, így Tapolcsányi János, György (helyesen Gergely) unokája nevében is a kolosi konventben június 20-án az esztergomi érsek jegyzője előtt tiltakoztak, indokul hozván fel azt, hogy a hagyományozó halálos ágyán a végrendelet készítésekor már beszámíthatatlan állapotban volt.[2]

Magát a végrendeletet csakis a rokonságnak a tiltakozásából ismerjük. Az oklevél keltezése szinte szokatlanul részletes és pontos: az Úr születésétől 1395. évben, harmadik indikcióban, azaz június 20-án három óra körül Kolos helységben a Bold. Szűznek helybeli monostorában, IX. Bonifác pápa uralkodásának (1389—1404.) hatodik évében, «dum peragebantur obsequia divinorum ministeria defuncti eiusdem Johannis in *septimo (die) iam tumulati* anno, Indictione die mense hora loco Pontificatus quibus supra».[1] Azaz a tiltakozás aznap történt, amikor az elhaltért a hetednapi (nyolcadnapi?) gyászmisét tartották. Mindebből az következik, hogy Barachkai Jánost Nagyváradról Ugrócra két nap alatt hozták betegen, ami a XIV. században a lehetetlenséggel határos. Alighogy megérkezik, új végrendeletet csinál és aznap meg is hal!

A tiltakozás megokolása is figyelmet érdemel. Azt mondja, hogy az ugróci plebános a beteget *igen gyakran* (sepissime) meglátogatta és rábeszélni iparkodott arra, hogy az utolsókenet szentségét szokás szerint felvegye, de a beteg a plebánost mintegy (sicuti) észvesztett állapotban mindannyiszor hallatlan gyalázó szavakkal illette s elkergette, minek folytán az utolsókenet felvétele nélkül mult ki. Ezzel szemben a tiltakozók maguk is beismerik, hogy a beteg «post confessionis auditionem sui Parochialis Plebani,» azaz gyónásának elvégzése után csináltatta meg a szóban forgó végrendeletet. Mindebből tehát csak arra következtethetünk, hogy Barachkai János, miután Nagyváradról valósággal lóhalálában hazahozatták, legelőször is meggyónt s utána ő maga siettette a végrendelkezést, mielőtt eszméletét vesztené, tudva azt, hogy végórája küszöbön áll. Sőt talán éppen gyónásának következménye volt e végrendelet, mint látni fogjuk. Az egész tiltakozás különben csak irott malaszt maradt, aminek egyéb oka is volt.

Maga a tiltakozás megemlíti, hogy a tiltakozó oldalági örökösöket Kisbaracska, Belleg, Bessenyő, Pél és Valkház birtoka csak zálog és feltételes jogon (per modum conditionalem) érinti. Amint hogy a dolog ugyis volt.

[1] DL. 8073, 8074, 8075, 8199. Keglevich-ltár.

[2] Botka i. m. 78. l.

[1] Eredetije a Botka-család levéltárában l. Botka i. m. 78—79. A tiltakozás Vrbowi János Pál fia, az esztergomi egyházmegye jegyzője előtt történt. Tiltakoznak pedig Bossányi Lőrinc Domonkos fia, Barakczai Lőrinc mester István fia és nővére Eufémia (Bossányi Lőrinc neje), továbbá Nemegi (Névedi) János, Bodokfi János fia és Kisthopolczani János, György (Gergely) fia, Péter fiának nevében és megbízásából. István széplaki plebános és esperes, Bossányi Péter és káplánja Péter, Nadláni János, Ugróczi Simon és káplánja László, Oszlányi Tamás plebános és mások jelenlétében.

Belleg és Bessenyő a garamszentbenedeki apátság birtoka. 1356. és 1359. évben Ulrik és Miklós apátok mindkettőt bérbeadták a Barachkai-családnak, mely azután szokás szerint a birtokokat elfoglalta. Ebből per keletkezett és Lőrincnek 1380-ban bírság fejében négy márkát kellett fizetnie s a birtokokat visszaadnia. Barachkai János ezek szerint fenti végrendeletével egyebet nem tett, mint az általa és Lőrinc által elfoglalt bellegi és bessenyői birtokokat jogos tulajdonosuknak visszaadta. A kisbaracskai, péli és valkházi részbirtokok az apátság birtokába nem kerültek, legalább ezek közt sohasem szerepelnek; ellenben Bellegh és Bessenyő visszaadatott amaz egyezmény alapján, melyet Barachkai Lőrinc 1395 dec. 11-én az apáttal a zobori konvent előtt kötött. Ez egyezményben Lőrinc bátyjának fenti végrendeletét minden kifogás nélkül elismerte.[1]

Barachkai Ugróczi Lőrincz 1396-ban új végrendeletet készített, amelyben valkóci és kalacsnai birtokrészét Kistapolcsányi Gergelynek, Pázsitot Nemegi Bodok fia, János fiainak, János és Lászlónak, Ugrócot Bossányi Lőrinc fiainak, János és Juszlopnak, Velkapolát a pálosoknak, Belleghet és Pélt a bessenyői, ugróci és baracskai templomoknak, Hidegh (Chydeg) birtokát pedig László és Jakab fivéreinek hagyományozta.[2]

Így jutott a Kistapolcsányi-család Kalacsna és Valkóc birtokához. Minthogy az utóbbi helységben a garamszentbenedeki apátságnak is részbirtoka volt, ezt a Kistapolcsányiak bérbevették, majd a divó szokás szerint elfoglalták, amiből szintén per keletkezett. Később a Kistapolcsányiak e részbirtokát Pusztavalkócnak nevezték, ahol jobbágyaiknak külön bírájuk is volt.[3] Kalacsna és Valkóc birtokába Kistapolcsányi Gergelyt és Jánost a nyitrai káptalan 1397-ben iktatta be ellenmondás nélkül.[4] Ugyanezen évben történt a pálos szerzetnek is beiktatása ellenmondás nélkül Velkapola birtokába,[5] melyben azonban úgy Hrussó várának birtokosai, valamint a Kistapolcsányiak igen gyakran háborgatták.

Kistapolcsányi Péternek öt gyermeke volt: Gergely, János, Ágota, Benedek és Márton, másképp Gyula. Gergely a papi pályára lépett és 1390-ban az esztergomi káptalan kanonokja,[1] aki a családot — mint látni fogjuk — sok bajba keverte. János († 1406 körül) neje Klára, ismeretlen családból. Ágota, Ugróczi Lőrinc neje.

1398. évben Bossányi Lőrinc fiai, János és Iriszló a nyitrai káptalan előtt bevallást tesznek arról, hogy Kistapolcsányi Péter fiai Gergely és János nővérüket Ágotát, Ugróczi Lőrinc özvegyét hozománya és menyasszonyi ajándéka fejében a leánynegyeddel, azaz 50 új márkával kielégítették.[2] Ugyanezen évi nov. 20-án pedig Péter fiai, Gergely, Benedek és Márton, más néven Gyula és özvegy anyjuk a garamszentbenedeki konvent előtt felosztják egymás közt kistapolcsányi egyik kuriájukat, telkeiket és a készpénzhagyatékot, amiből arra következtethetünk, hogy Péter ez évben halhatott meg. A készpénzből Gergely, Benedek és Gyula 110 márkát a garamszentbenedeki konventnél helyeztek el, mely az összeget nekik 1406-ban visszaszolgáltatta.[3]

A XV. század első évei a szomszédokkal való ellenségeskedésekkel, perpatvarokkal és erőszakoskodásokkal telvék. Kistapolcsányi János és Imre rokonságuk segítségével 1400-ban Marótra törtek, ott Forgáchéknak Lőrinc nevű vámszedőjét halálra sebezték, jó lovát és 100 ar. frtját elvették, a csődületre összegyült asszonyokat és gyermekeket pedig lovaikkal tapostatták. Ez ügyet azonban 1401-ben a garamszentbenedeki konvent előtt békésen elintézték.[4] Ugyancsak 1400-ban viszont Fedémesi Miklós, Zobonya fia, Kistapolcsányt, Malonyát és Ebedecet kirabolta s elpusztította. Ez az ügy is békés megoldást nyert, amennyiben Fedémesi 1401-ben a nádor előtt arra kötelezte magát, hogy a nála levő összes zsákmányt Ebedeczi Lázárnak és Istvánnak, továbbá Kistapolcsányi Jánosnak, Gergelynek, Imrének és Gergely (Endre fia) özvegyének, valamint jobbágyainak visszaszolgáltatja.[5]

Sokkal komolyabb bajba keveredtek az 1403.

[1] Knauz: A Garan melletti szentbenedeki apátság. I. 144—146.
[2] DL. 8169.
[3] Knauz i. m. 230.
[4] DL. 8240.
[5] DL. 8239.

[1] Kollányi: Esztergomi kanonokok. 71. l.
[2] DL. 8315.
[3] DL. 8372 és 9207
[4] Bártfai Szabó: A Ghymesi Forgách-család története. 126. DL. 8629. A Kistapolcsányiak közt Zsigmond is szerepel, de kinek fia volt? Nem tudni.
[5] DL. 8601. és 8626.

év folyamán. Mikor a Zsigmond király uralkodásával elégedetlen magyar főurak nápolyi Lászlót az országba hívták, Hrussó várának akkori zálogos birtokosai, a Kanizsayak is az ő pártjához szegődtek. Zsigmond király a hrussói várnak elfoglalásával Forgách Péter nyitrai püspök főispánt bizta meg, aki 1403. szept. havában a vár ostromára indult. Minthogy a várnak puszta megrohanása kevés sikerrel kecsegtetett, a várral szemben levő sziklahegy gerincén körülbelül 400 lépésnyi távolságban ellenerősség építéséhez fogott, hogy az ostromot onnan intézze. Az ellenerőd építését megakadályozandó, a szintén nápolyi László pártján levő Kistapolcsányi János, nagy fegyveres erővel a szikladomb alá jött, de Forgách csapatai visszaűzték. Ekkor a vár őrsége is kirontott s az erre támadt harcban Kistapolcsányi János megsebesült és utóbb sebeibe bele is halt. A várőrség megadta magát. Az ostrom költségeit a Kistapolcsányiaknak kellett volna viselniök, de Zsigmond király amnesztiája után az ügyet nem bolygatták.[1] Mi több a Kistapolcsányiak az amnesztia után Forgách Péter ellen erőszakoskodási pert (processus violentiae) indítottak. A király a vizsgálat megejtésével a nyitrai káptalant bízta meg, mely 1405-ben a fentieket derítette ki, minek következtében a Kistapolcsányiakat keresetükkel elutasították.[2]

Az ellenségeskedés a két család közt tovább tartott. Forgách Péter a Kistapolcsányiaknak azzal fizetett vissza, hogy emberei Kishecsei Tamással, Mihállyal és Imrével Malonyára törtek, a határjeleket elpusztították, a földek egy részét elszántották. Az ő tudtával történt az is, hogy anyja, Ilsvai Leusták nádor özvegye, az 1000 frtot érő kistapolcsányi erdőt embereivel felégettette, amikor több jobbágyház is elhamvadt; végül, hogy Nagyapponyi Miklós és Tamás beleegyezésével a Kistapolcsányiak több jobbágyát fogságra vitte.[3]

Kistapolcsányi János — mint említettük — 1403-ban meghalt. Özvegye Klára férjének kistapolcsányi, malonyai, kalacsnai, valkóci, málsai és össödi részbirtokait azonban továbbra is kezében tartotta, mire sógorainak, Gergely, Benedek és Gyulának panaszára a király 1406-ban felhívta, hogy hozományát vegye ki s a fenti birtokrészeket adja vissza.[1] Ugyanezen évben Kata, Jánosnak árvája panaszolja be nagybátyjait, hogy a leánynegyedet szolgáltassák ki neki, amire őket a nádor kötelezte is és az ítélet végrehajtásával a garamszentbenedeki konventet bízta meg. A következő évben kellett volna az osztozkodásnak megtörténnie, de sem a nádor megbizottja, sem Kata meg nem jelentek.[2]

A garamszentbenedeki konvent a királynak 1407 nov. 22-én kelt parancsára Kistapolcsányi Péter fiának Gergelynek kérésére Szódói Zsigmond kir. emberrel bejárta Kistapolcsány határait s azokat megújította. A kolosi monostor és a Bossányiak felsőújfalusi (Jánosfalva) birtokának határán Miklós apát és Bossányi János és Bán mutatták meg a határjelzőket, a Hrussó várától Kistapolcsány felé vezető úton pedig Pókaházi Tamás, Ilsvai Ilona, Hrussó várának úrnője nevében a határjárásnak ellenmondott. Ugyancsak Knezics és Alsó Knezics (Kistapolcsányiaké) határán János kereszturi plebános tiltakozott. Ilsvai Ilonát újév utáni nyolcadra a király színe elé idézték.[3]

A konvent ez eljárást újabb királyi rendeletre 1408 nov. 28-án megismételte, ugyanazon határokat bejárta és öt nappal később jelenti hogy Kistapolcsányi Péter fiát, Gergelyt javaiba Ilsvai Lesták nádor leányának ellenmondása dacára ismételten beiktatta Zapazi (?) László mester jelenlétében.[4]

1408-ban Simonyi Frank Kistapolcsányi Katát elrabolta és fogva tartotta. Az ügy a nádor elé került, aki Simonyit 850 dénár pénzbírságban marasztalta el. A bírságot a garamszentbenedeki konvent előtt ki is fizette Kistapolcsányi Gergely, Benedek és Gyula panaszosoknak.[5]

A következő években a Kistapolcsányi-család súlyos bajba keveredett. Gergely kanonok ugyanis fivérével, Benedekkel együtt valami úton-módon a garamszentbenedeki konvent pecsétjét ellopta

[1] Soós Elemér: Hrussó vára. «Arch. Ért.» 1913. 170—171. Bártfai Szabó i. m. 101—102.

[2] U. o.

[3] Bártfai Szabó i. m. 119. A nyitrai káptalan jelentése 1408 júl. 18.

[1] DL. 9166.

[2] DL. 9256, 9418.

[3] A konvent jelentése 1407 Szilveszter-napjáról.

[4] Az okmány hiteles másolata † Odescalchi Artur herceg birtokában volt.

[5] DL. 9450.

s azzal több rendbeli okmányhamisítást követett el. Ez már főbenjáró vétség volt, melyért a hazai törvények értelmében vagyonelkobzás, sőt fejvesztés is járt. A király Gergelyt Lévai Cseh Péter által elfogatta, bebörtönöztette és mindkettejük vagyonát elkobozta. Igen érzékeny csapás volt ez a családra, mely minden követ megmozgatott, hogy az erkölcsi és anyagi hinárból kimenekedhessék. A környéknek jóformán egész nemességét mozgósították és 1417-ben Kistapolcsányi Benedek, Gergely fivére, továbbá Bucsáni Bodok fia László, Elefánti Mihály, Koloni András, Baracskai Jakab, Páni János, Simonyi Zsiga, György és Miklós, Kálnai Pál, Vezekényi Remete János, Nemeghi (Névedi) András, Oszlányi Miklós és András, Deseői Danch fia László, Praznóczi Vince, Nényei Dach (Dachó) Demeter és István a nádorhoz fordultak, hogy Gergelyt fogságából kiszabadíthassák és mindketten elkobzott jószágaikat visszanyerhessék. Zsigmond király 1417. febr. 24-én Lévai Cseh Péterhez, Barsmegye főispánjához intézett rendeletében a fentiek jótállására meg is kegyelmezett nekik és meghagyta, hogy elkobzott jószágaikat adja vissza.[1]

Az ügy azonban ezzel még korántsem ért véget. A Kistapolcsányiak bosszujokat, úgy látszik, Lévai Cseh Péteren akarták kitölteni és hatalmaskodásért perbe fogták. Magának a királynak kellett közbelépnie. 1419. nov. 28-án az összes egyházi és világi bíróságokhoz rendeletet intézett, melyben megtiltotta nekik, hogy Lévai Cseh Péter ellen ez ügyből kifolyólag panaszt elfogadjanak, miután Kistapolcsányi Gergellyel szemben, aki a királyi méltóság ellen oly súlyosan vétkezett és utóbb kegyelmet nyert, Cseh Péter a király parancsára járt el, amikor őt elfogatta és vagyonát lefoglalta.[2]

Mi történt Gergely kanonokkal? Megtűrték-e hűtlensége miatt az esztergomi káptalanban, vagy pedig — miként később a család másik tagjával, Mihállyal történt — kizárták-e a káptalanból, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy 1419-ben az esztergomi érseknek a Forgáchokkal támadt perében választott bíróként szerepel,[3] 1423-ban pedig már nem élt.

Gergely kanonok a nótából épségben menekült ki, de Benedek rajtavesztett. Valószínűleg Gergely halála után újabb okmányhamisítások kerülhettek napfényre, amelyek Benedeknek vesztét okozták. A Kistapolcsányi-családnak 1430-ban a sághi konvent előtt benyújtott tiltakozásából tudjuk meg, hogy Benedeket a főbenjáró ügyből kifolyólag halálra ítélték, Budán lefejezték és jószágait a király a nyitrai káptalannak adományozta alapítvány gyanánt a magyar királyok és az elhúnyt hívek lelkiüdveért mondandó szentmisékre. A kir. adomány Benedeknek kistapolcsányi, malonyai, kismálasi és össödi birtokrészeire szólt.[1] A család haragja most a nyitrai káptalan ellen irányult, mely nem akarván ujjat húzni az erőszakoskodásairól ismert családdal, tárgyalásba bocsátkozott velük és hosszas alkudozások után 1477-ben olykép egyeztek meg, hogy a káptalan 300 arany frt lefizetése ellenében a fenti birtokrészeket † Gergely kanonok unokáinak, Gergelynek, Mátyásnak és Benedeknek visszaadják. Az egyességhez a nádor 1480-ban hozzájárult.[2]

Kistapolcsányi Gergelynek, akit megkülönböztetésül a másik ágbeli Gergelytől, az okmányok «chanonok» névvel illetnek, fia volt Kelemen, akit viszont unokatestvérétől Kelemen kanonoktól való megkülönböztetésül «de Malonyán» Malonyainak is neveznek, résztvett Zsigmond királynak a husziták elleni hadjáratában Benedekkel együtt, akinek gyámja is volt. Minthogy a királyi sereggel Cseh- és Morvaországban tartózkodtak, a király 1423-ban rendeletileg utasította az egyházi és világi bírákat, hogy semmiféle ügyükben ne ítélkezzenek s az ellenük addig esetleg hozott bárminemű ítéletet egyszerűen hatályon kívül helyezi.[3] 1429-től kezdve azonban már itthon volt és saját szakállára dolgozott.

E közben a Kistapolcsányiak a szomszéd Ebedecz birtokára szemet vetettek, melynek birtokosaival, az Ebedeczi-családdal atyafiságban állottak. 1400-ban közös ellenségük, Fedémesi Zobonya fia, nemcsak Kistapolcsányt és Malonyát, hanem Ebedecet is kirabolta s elpusztította. Panaszukra a király Fedémesi Miklóst megidéztette, ki 1401-ben a nádor előtt arra kötelezte magát, hogy a

[1] DL. 24,508, 10,542, 21,413.
[2] DL. 10,863.
[3] Bártfai Szabó i. m. 117.

[1] DL. 12,328.
[2] DL. 17,942.
[3] DL. 11,313.

nála levő összes zsákmányt Ebedeczi Lázár és Istvánnak, nemkülönben Kistapolcsányi Jánosnak, Gergelynek, Imrének és Gergely (Endre fia) özvegyének, valamint jobbágyaiknak visszaszolgáltatja.[1] Nemsokára azután az atyafiak zördülhettek össze, mert Kistapolcsányi Gergely, Benedek és Márton panaszára a király Ebedeczi Lázárt és Setétkuti Endrét 1410-ben személyes sértések és egy gyümölcsös szekér lefoglalása miatt megidézteti.[2] Hogy azután Kistapolcsányi Gergely kanonok miképpen jutott birtokhoz Ebedecen, nem tudni; annyi tény, hogy 1413-ban őt a garamszentbenedeki konvent egy ebedeci részbirtokba bevezeti, ami ellen Ebedeczi Lázár és fia László a konvent előtt sikertelenül tiltakozott.[3] A később is felmerült kisebb torzsalkodások közül felemlítjük Ebedeczi Imre abbeli panaszát, hogy Kistapolcsányi Gyula egy ebedeci özvegy jobbágynét elraboltatott, őt Kistapolcsányban négy napig őrizet alatt tartotta és kénye szerint elházasította.[4] Valamint feljegyzésre méltó 1422-ből Ebedeczi Kiss Miklósnak végrendelete, melyben Forgách Miklós özvegyét arra kéri, hogy bőrpáncélját, amelyet Kistapolcsányi Benedeknek használatába adott, szerezze vissza.[5]

Az 1430. utáni éveket főkép Kistapolcsányi Kelemen erőszakoskodásai töltik be. 1430-ban a sághi konvent vizsgálatot tart Kt. Kelemen ellen, aki a garamszentbenedeki apátság csiffári birtokát megtámadta és benne károkat okozott.[6] Ugyanezen évben a konvent Ktap. Gergely ellen is vizsgálatot vezetett, mert a garamszentbenedeki apátságnak chazai (?) birtokán erőszakoskodott.[7] Majd a zobori konvent tart a király parancsára ugyanezen évben vizsgálatot Ktap. Kelemen ellen, aki Chanak (Chonak) Balázs házát megtámadta és lovát Ohajra vitette.[8] Az apát, Bolognai Miklós e panaszát a konvent is megismételte, melyben a nyitrai káptalan járt el.[9] Ugyancsak Ktap. Kelemen az apát szelepcsényi szőlejének termését éjjel leszedette és más szőlők termésével együtt elvitette. A vizsgálatot a zobori konvent ejtette meg — a vád valónak bizonyult.[1] Valkóc miatt is újabb per keletkezett. Az apát panaszt emelt Ktap. Gergely és Kelemen ellen, hogy rétjeit és földjeit — melyek a Kistapolcsányiaknak Pusztavalkóc nevű birtoka területén fekszenek — abban az időben, mikor az apátsági Valkócot elfoglalva tartották, magának az apátságnak jobbágyaival kiírtották. Amidőn pedig az apát a birtokot visszafoglalta, az irtványokat minden pénzváltság nélkül megtartani akarták. A pert 1437-ben országbírói ítélettel fejezték be, mely kimondotta, hogy a Kistapolcsányiak az említett szántó- és kilencedes irtványföldek, valamint a kaszálórétek holdjáért az apát valkóci jobbágyainak 33 dénárt fizetni tartoznak.[2]

A csehek akkor már Barsmegyébe is elkalandoztak, sőt 1431. táján Lévát és a garamszentbenedeki apátságot fel is perzselték. Kistapolcsányi Gyula egyik ilyen összeütközés alkalmával a csehek fogságába jutott, minek folytán 1437. évben malonyai és össödi részbirtokát Kelemennek, Imrének és Jánosnak a nyitrai káptalan előtt 30 arany frton lekötötte, hogy rabságából kiszabadulhasson.[3]

A Zsigmond király halálával beköszöntött zavaros időket egyes főurak saját önző céljaikra használták ki és a rablások, fosztogatások napirenden voltak. Ezt az alkalmat Kistapolcsányi Kelemen sem hagyta kiaknázatlanul.

1446-ban Lévai Cseh László néhány jó barátjának: Füssi László, Velcséczi Endre, Darázsi Péter, Malonyai (Kistapolcsányi) Kelemen, Kisendrédi Kis Tamás segítségével a cseh Oskora, Mathinko és Scama Jánossal egyetemben, jobbágyaikkal és cseh lovasokkal és gyalogosokkal a premontreiek sághi monostorára törtek, s azt teljesen kirabolták. Az egyházi ruhákat, az oltárterítőket, zászlókat, 11 ezüst megaranyozott kelyhet, az ezüst megaranyozott ámpolnákat és füstölőket, mise és más könyveket, kiváltságleveleket és egyéb okmányokat elrabolták vagy pecsétjeiktől megfosztották; a szerzeteseket megverték, ruháikat leszaggatták és a jobbágyoktól elrablott

[1] DL. 8601, 8626.
[2] DL. 9621.
[3] DL. 10,134, 10,162, 10,170, 10,028.
[4] Knauz i. m. 151.
[5] Bártfai Szabó i. m. 142.
[6] DL. 12,280.
[7] DL. 12,243.
[8] DL. 12,242.
[9] DL. 12,241.

[1] DL. 12,279, 12,295, 12,296.
[2] DL. 13,019.
[3] DL. 13,033.

jószágot és marhákat Lévára hajtották. Ezzel a monostornak több mint 16,000 arany frt kárt okoztak.

Pál prépost panaszára Palóczi László országbíró a vizsgálat megejtésével az esztergomi káptalant bízta meg, mely Királyfiai Peres Benedek kir. emberrel együtt a vizsgálatot le is folytatta és a vádakat, a bevallott károsszeg leszállításával, beigazoltaknak találta.[1]

A Kistapolcsány fölött emelkedő Hrussó vára 1424-től fogva Pelsőci Bebekék birtokában volt. Mikor, hogyan került a csehek kezére? nem tudjuk. Mátyás királynak 1467. okt. 21-én k. adománylevelében olvassuk róla, hogy az elmult zavaros időkben, amikor a csehek országunk felsőrészeit tűzzel-vassal pusztították, a vár † Bebek István gondatlansága, hanyagsága és vigyázatlansága következtében több ízben a csehek kezére került, akik innen országunknak és lakósainak igen sok kárt, tüzet és veszteséget okoztak, amely várat az ő kezükből nem egyszer, hanem gyakran nagy fáradsággal és áldozatokkal szereztek vissza.[2] Annyi kétségtelen, hogy a várőrség vezetői, Magnus Gergely, Hopsich Dénes, Nikel és Radno György a várat 1446. jan. 10-én a garamszentbenedeki konvent előtt Kistapolcsányi Kelemennek és Jánosnak 1000 arany frtért zálogba adták. Az okiratban hivatkozás történik a környék nemeseinek közbenjárására, akik az eddigi állapotok fennmaradása esetén a vidék még nagyobb romlásától és pusztulásától tartottak. A kikötés is benne volt, hogy a várat a mondott összeg lefizetése ellenében a nevezettek vagy mások, akiket illet (vagyis a jogos tulajdonosok) kiválthatják.[3]

A környék lakossága azonban csöbörből-vederbe jutott. Kistapolcsányi Kelemen a várat rendbehozatta és a cseh őrséggel, melyet szolgálatába fogadott, most ő pusztítgatta, sarcolta a vidéket.[4] A panaszok egymást érték ellene. Először a Pelsőci Bebekék szálltak perbe vele a vár elfoglalása miatt. A nádor Kistapolcsányi Kelemennek meghagyta, hogy a várat Bebekéknek adja vissza. Ez azonban nem ment oly könnyen. Mindössze annyit engedett Ujlaki Miklós erdélyi vajda, macsói bán és felsőmagyarországi főkapitánynak a vele 1453. szept. 23-án Galgócon kötött egyességben, hogy Ujlaki katonáit a várba befogadni tartozik; viszont utóbbi megigérte, hogy katonáit annak idején Ktap. Kelemen minden kárvallása s a vár sérelme nélkül fogja onnan kivonni.[1] Pelsőczi Bebekékkel szemben pedig kikötötte, hogy a vár rendbehozatalára fordított összeget, melynek fedezhetése végett néhány birtokát zálogba adta, neki megtérítik. Mikor pedig Pelsőczi István ezt megtagadta, ugyanazon évben a királynál panaszt emelt ellene.[2] Keresetével elutasíthatták, mert a következő évben Pelsőczi István özvegye Margit és fia István ellen az országbíró előtt perújítással élt.[3]

Pelsőczi Bebekék fizetni nem akartak, Kistapolcsányi Kelemen tehát továbbra is a vár birtokában maradt és esze ágában sem volt azt Bebekéknek visszaadni. Mialatt Bebekéket 1456-ban Barsvármegye útján is felszólítja a vár visszavételére[4] és a nyitrai káptalan előtt még 1458-ban is tiltakozik az ellen, hogy Bebekék a várat visszaváltani nem akarják,[5] azalatt Hrussó várát vejének, a nyitravármegyei Farkasdi Antalnak és nejének Dorottyának kezeire játszotta annak élete tartamára, remélve, hogy a jogi formák később is pótolhatók lesznek. 1458. év elején azonban Ktap. Kelemen meghalt és vele egyidőben, vagy valamivel előbb, halhatott meg veje is. Antalnak anyja Farkasdi, másként Korompai Miklós özvegye Borbála, hogy a vár idegen kézre ne kerüljön, azt mostani vejének, Moys Péternek és nejének Dorottyának, valamint ez utóbbi testvéreinek Kistapolcsányi Lászlónak, Gergelynek és Mátyásnak (Máté?) engedte át a nyitrai káptalan előtt s ugyanekkor Moys Péter saját részét is átengedi nekik és Farkasdi Antal adósságát, mellyel Kistapolcsányi Kelemen özvegyének, Erzsébetnek tartozott, a vár átengedése fejében magára vállalja. Egyúttal megfogadja, hogy az említett Kistapolcsányiakat a vár felének birtokában megvédelmezi. Hogyha pedig a várat magának a királytól megszerzi, annak felébe ugyanazokat

[1] Orsz. Levéltár: DL. 13,926.
[2] Garamszentbenedeki lt. f. 48, 16. DL. 16,589.
[3] DL. 13,904.
[4] Knauz i. m. 40.

[1] DL. 14,728.
[2] DL. 14,613. Itt Gyurko Janonak nevezi azt, akitől Hrussó várát zálogba vette.
[3] DL. 14,870.
[4] DL. 15,093.
[5] DL. 14,124.

örökjogon szintén beereszti s abban megoltalmazza.[1]

Mindez természetesen a király beleegyezése nélkül történt. Ezzel talán nem is törődtek, hiszen V. László uralkodása alatt a királyi tekintély ugyancsak megcsökkent, a nemrég megválasztott Mátyás királytól pedig egyelőre nem féltek. Hanem a Kistapolcsányiak féktelenségeit már a vármegye is megelégelte, melynek nemes közönségét, birtokait és jobbágyait úgy Hrussó várából, valamint kistapolcsányi megerősített kastélyukból egyre háborgatták, fosztogatták. Közvetlen okot talán Kistapolcsányi Lászlónak ama cselekedete szolgáltatott a király közbelépésére, hogy Sáry (Sáray) Mártont, aki velük együtt részbirtokos volt Kistapolcsányban, a kastélyból kizárta, ingóságait használatba vette és birtokrészeit is elfoglalta. Mátyás király két héttel trónra lépte után, febr. 28-án Budán k. rendeletében meghagyja Kistapolcsányi Lászlónak, hogy Sáray Mártonnak jószágait és ingóságait adja vissza. A kastélyt pedig, amelyből oly sok kárt, fosztogatást, rendzavarásokat követett el, romboltassa le. Ha önként nem tenné, Bars vármegye főispánja, alispánja és szolgabírái fogják erre kényszeríteni és ha kell, birtokait is lefoglalják.[2]

Hát ez már életbevágó veszedelmet rejtett magában a Kistapolcsányiakra. A szerencse azonban kedvezett nekik. Mátyás királynak uralkodása első éveiben annyi rendezni valója volt az országban, hogy rendeletének végrehajtásáról vagy megfeledkezett, vagy azt politikából nem szorgalmazta. Elég annyit megjegyeznünk, hogy a kistapolcsányi kastélyt le nem rombolták.

A szomszédokkal való zsörtölődések azonban ezután sem szüneteltek és viszont erőszakoskodást, megtorlást váltottak ki. Kistapolcsányi László 1460-ban panaszt emel a nyitrai káptalan előtt Velcsiczi András és Koloni György ellen, hogy kistapolcsányi és malonyai birtokait megtámadták és fosztogatták.[3] Medenczés Margit, Kistapolcsányi Miklós neje, Bálint és László fiai, továbbá leányai: Zsófia Hollósi Mihályné és Hedvig (Adviga) Hollósi Miklós neje bepanaszolták Medenczés Lászlót és Veronika feleségétől származott fiait Antalt és Miklóst és leányait Annát és Apolloniát, hogy mikófalvi, kemencei (Bars) és szentmihályuri (Nyitra) részbirtokaikat lefoglalták, az irományokat és 400 arany frt értékű ingóságaikat elvitték és három szőlejüket is lefoglalták. A vizsgálatot a gszbenedeki konvent ejtette meg.[1] A következő évben Thőrei Simay György fia György és Thőrei Tapolcsányi Imre fia Miklós emelnek panaszt az Endrédi Szobonyák ellen, hogy tőrei földjeik egy részét elfoglalták.[2] 1465-ben pedig a gszbenedeki konvent vizsgálatot tart Szentmihályuri Medenczés Miklós, Tapolcsányi Miklósné Margit, továbbá Kürthi Apa György felesége Apollónia és Chaládi Ferenc felesége Anna panaszára, hogy Chuzi Miklós István és fia Mihály buzásrétei és baynavári (Komárom) birtokaikat elfoglalták.[3] Kistapolcsányi Gergely, Kelemen fia és mach-i Miske István viszont egymással szemben kölcsönösen erőszakoskodtak, egymás jószágait bántották, de 1467-ben a gszbenedeki konvent előtt békésen megegyeztek.[4]

Hrussó várában ezalatt újabb változás történt. Meddig bírta Moys Péter? nem tudjuk. Arról sem tudunk, hogy a királyi jóváhagyást megszerezte volna. Így pedig feleségének, Kistapolcsányi Dorottyának és fivéreinek birtoklási joga is kétségessé vált. Már pedig a Kistapolcsányiaknak ugyancsak fontos okaik voltak arra, hogy Hrussó várának birtokába jussanak. Nekik — terjedelmes birtokaik dacára — csak megerősített kőházuk, castellumuk volt, váruk azonban sehol. Azért minden áron arra törekedtek, hogy Hrussó várát, melyet az egész felső Zsitva völgye uralt, kezükre kaparíthassák. A királyi udvarnál rossz hírük volt, ezen kellett első sorban segíteni. Dorottya élelmes asszony volt s mikor Moys Péter halálával másodszor is özvegyi sorsra jutott, férjhez ment Szelcséni Pálhoz, János fiához, aki a királynak udvarnoka volt. A király 1467. okt. 21-én k. adománylevelével Hrussó várát tartozékaival együtt neki adományozta. Az adománylevél arra hivatkozik, hogy a várbirtok Bebek István fiának,

[1] DL. 15,231, 15,232, 15,236.
[2] DL. 15,215.
[3] DL. 15,523.

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 48, 32. Mikófalva, azaz Kisszelepcsény a garamszentbenedeki apátság birtoka volt, melyet a Medenczések elfoglalva tartottak és 1483-ban az apátságnak visszaadni kényszerültek.
[2] U. o. f. 101, 1.
[3] U. o. f. 100, 38.
[4] DL. 16,568.

Györgynek hűtlensége folytán a királyra háramlott vissza, de sem Kistapolcsányi Kelemenről, sem Farkasdi Antalról, sem Moys Péterről és a Kistapolcsányiakról említést nem tesz. Szelcsényit a garamszentbenedeki konvent ugyanazon év végén a vár birtokába be is iktatta.[1] A beiktatásból azonban bajok keletkeztek.

Bebekék tulajdonjoga a beiktatás dacára sem szünt meg. Ügyük hatalmas támogatóra talált Szapolyai Imre szepesi grófban, aki Bebek Imre leányát, Orsolyát bírta nőül. Szelcsényi kénytelen volt velük megalkudni és a következő évi május 22-én Országh Mihály nádor előtt Trebytche várának ostroma alatt Bebek Györgytől, Pelsőci Bebek István fiától, Páltól, Pelsőci másként Vámosi Bebek Imrének fiától és Szapolyai Imre szepesi gróftól a várat tartozékaival együtt, azaz: Knezicz, Maholya, Fenyőkosztolány, Puszta-Lehota, Nagy-Lehota, Lewes, Boroch, Keresztur, Zsikava, Kenghy, Zkiczó (Barsban) és Zelchén, Kowarcz (Nyitrában) 12,000 arany frtért örök áron megvette.[2]

III. György garamszentbenedeki apát, aki — úgy látszik — a Szelcséni-családból származott, az iktatólevelet a konvent tudta nélkül rokoni szeretetből kiadta. Szelcséni Pál azután Knezics, Maholya, Lehota és Zsikava helységeket is, melyeket az eladók, dacára annak, hogy az apátság birtokai közé tartoztak, a szerződésbe belefoglaltak, elfoglalta. A konvent ez ellen a sághi konvent előtt 1468. júl. 25-én tiltakozott,[3] amiből évtizedeken át húzódó per keletkezett.

Minthogy a szerződés Szelcséni Pálnak összes örököseire és utódaira (heredibus et posteritatibus universis) vonatkozott, a Kistapolcsányiaknak a sógorság révén sikerült lábukat Hrussó várában megvetniök, amit ki is használtak. Időközben pedig szomszédjaikkal pereskedtek.

Több rendbeli bajuk támadt a Simonyiakkal, akikkel különben rokonságban is állottak, amennyiben Kistapolcsányi Jánosnak felesége Simonyi Klára, Ferencnek leánya volt. A Simonyiak Kistapolcsányi Gergely, Mátyás és Benedeknek kalacsnai erdejét 1468-ban kivágatták és Zoerard nevű jobbágyukat elverték, miáltal 300 frtnyi kárt okoztak nekik. A vizsgálatot a garamszentbenedeki konvent ejtette meg.[1]

Két hozományperük is támadt, mindkettőt azonban 1468-ban békésen elintézték. Az egyiket tulajdonképpen a Simonyiak indították meg Nagy Elefánti Benedek és István ellen Kistapolcsányi Kata hozománya és menyegzői ajándékának kiadatása iránt. E Kata Kistapolcsányi János és Simonyi Klárának egyetlen leánygyermeke volt és Elefánti Mihályhoz ment nőül. Az Elefántiak † anyjuk hozományát és menyasszonyi ajándékát † atyjuknak nagy és kis elefánti, szalakuszi, beédi, majthényi, fancsali, fejéregyházi és somkereki (Nyitra- és Pozsonym.) birtokaiból a per megszüntetésével ki is fizették. Az elismervényt tartalmazó okiraton, melyet a nyitrai káptalan előtt állítottak ki, Simonyi György, † György fia, Miklós és János, János fiai, László, Miklós fia és Benedek, Imre fia, † Simonyi Ferenc unokái szerepelnek, akik † Kistapolcsányi Kelemen fiainak Gergely, Mátyás és Benedeknek, valamint a többi rokonságnak terheit is magukra vállalták, továbbá Nagy Elefánti † Mihály fia Benedek.[2]

A másik hozománypert a Simonyiak a Kistapolcsányiak ellen indították azon címen, hogy † Kistapolcsányi Jánosné Simonyi Klárának hozománya és nászajándéka fejében a kistapolcsányi, nagymalonyai, kisvalkóci, kalacsnai, pázsiti, kisvezekényi, málasi, össödi és kistúri birtokrészekből kielégítést kívántak. Kistapolcsányi Gergely, Mátyás és Benedek a panaszos Simonyi Györgyöt, Miklóst, Jánost, Lászlót és Benedeket 1468-ban kielégítették. Ez alkalommal azután a felek az egymás ellen elkövetett erőszakoskodások, károk és egyéb jogsérelmekből eredő pereket is kölcsönösen beszüntették, szóval teljesen kibékültek.[3]

Kistapolcsányi Kelemen felesége Erzsébet, Névedi Geche Endre leánya volt, akinek hozománya és nászajándéka fejében fiai a bucsányi és bokrodi (Nyitra) birtokokból részt követeltek. Ebbeli jussukat okmányokkal igazolni nem bírták, mert azok Névedi Geche András fiánál, Mihálynál és másik fia † György fiánál Miklósnál voltak. Hogy az okiratokat megszerezhessék, az egész rokonság a nádorhoz fordult. A kérelmezők névsorából meg-

[1] Garamszentbenedeki lt. 48, 16. DL. 16,589.
[2] Botka i. m. 99. l.
[3] Knauz i. m. 80.

[1] DL. 16,339. Garamszentbenedeki lt. f. 100, 19.
[2] DL. 16,602. 16,627.
[3] DL. 16,694, 16,696.

állapíthatjuk a Kistapolcsányiak rokoni összeköttetéseit, bár mindnyáját a családfán elhelyezni nem tudjuk. Szerepelnek mindenekelőtt Kistapolcsányi Kelemen és özvegye Erzsébet, valamint fiai: Benedek és Gergely, továbbá Anna, Márthonfalvai Márthon Mihály özvegye — mindketten, t. i. Erzsébet és Anna Névedi Geche Endre leányai; azonkívül Dorottya, Szelcsényi Pál özvegye és Katalin, Erzsébet, Szelcséni Páltól származó leányai, valamint Zsófia Kistapolcsányi Gergely felesége és Anna, Ujfalusi Péter felesége, Moys Péternek, nevezett Dorottyától született leányai. Országh Mihály nádor a vármegyét felhívta, indítson vizsgálatot az iránt, vajjon a kérdéses okmányok tényleg a Névediek birtokában vannak-e. A megkereső rendeletben még következő érdekeltek említtetnek: Tajnai Miklós fia Orbán, Erekcsei István, Tajnai Orbán özvegye Margit és fia Antal, ennek neje Erzsébet, Nagyendrédi Zobonya János özvegye Ilona, fiai Imre és Miklós, továbbá Maróthi Thompa Péter özvegye Dorottya és Maróthi Thompa Tamás.[1] Az ügy további lefolyása ismeretlen s a másik okmány, melyben Bucsány hasonló módon szerepel, sem nyujt felvilágosítást. Ebben Ugróczi István † Ilona leányának hozományáról tárgyal a nyitrai káptalan előtt Kistapolcsányi Gergellyel (Ugróczi Ilona férje?) és Bucsányi Bodok Miklós fiaival, Mihály és Oszvalddal 1478-ban s akkép egyeznek meg, hogy Bodokék a hozomány fejében Kistapolcsányi Gergelynek 53 ar. frtot és 34 dénárt fizetnek két részletben és zálogként lekötik bucsányi birtok- és malomrészüket.[2]

Az okmányok ez években említést tesznek Kistapolcsányi Kelemenről, aki 1453—1460-ig az esztergomi káptalan tagja volt.[3] Később átment a nyitrai káptalanba, mert 1476-ban mint nyitrai kanonok egyezkedik a garamszentbenedeki konvent előtt kistapolcsányi és malonyai birtokrészeiről unokatestvérével Gergellyel és nagybátyja Kelemen özvegyével.[4] Többet azután nem is hallunk róla.

1470-ben Gyepes János panaszolja be Kistapolcsányi Gergelyt, Mátyást és Benedeket, hogy Chery Sólyom Lászlóval és Antallal, valamint Palya Miklós fiával Györggyel társulva őt megverték, béládi birtokát megtámadták és kistapolcsányi erdejét kivágatták.[1] E szerint Gyepes János is részbirtokos volt Kistapolcsányban, de hogyan jutott hozzá, nem tudjuk.

1475-ben Kistapolcsányi Kelemen özvegye és fiai Gergely, Mátyás és Benedek panaszt emelnek a nyitrai káptalan és a Forgách grófok ellen, hogy Kismálason két féltelküket, Malonyán szántóföldjeiket lefoglalták és Kalacsnára vonatkozó okmányaikat elvitték,[2] Kistapolcsányi Miklós pedig szintén panaszt emel a nyitrai káptalan ellen, hogy bajkai földjeinek termését elvitette és erdejét kivágatta s ez utóbbit most is folytatja.[3] Ugyanekkor panaszolják azt is, hogy Bessenyei György, berzencei várnagy Kisvalkóc helységüket kirabolta.[4] Viszont Theszéri Péter panaszolja be a fenti három Kistapolcsányi testvért, hogy Udvarnokra (Hont) vonatkozó okleveleit elvitték és visszaadni nem akarják.[5]

Mindezekből látható, hogy a közbiztonság az erőskezű Mátyás király uralkodása alatt is elég laza állapotban volt. Szelcséni Pál Hrussó várában szintén szomszédjaihoz hasonlóan erőszakoskodott ama hiszemben, hogy sasfészkében nyugodtan és háboríthatlanul alhatik. Ámde végzete utólérte. . 1475. julius 24-én Szerdahelyi Mihály Kisherestyéni Gyepes Andrással és más társaival együtt éjjel, titkon a hanyagul őrzött várba lopakodott, Szelcséni Pált megölték, özvegyét pőrére vetkőztetve, Kata, Erzsébet, Ilona, Borbála, Anna (Ujfalusi Péterné) és Zsófia (Geregyei Liptai Jánosné) leányaival együtt a várból kikergették, arany-ezüst marháit, ruháit, iratait — mintegy 10,000 frt értékben — elrabolták, a várat elfoglalták, azután «ellenséges kézbe adták s az országtól elidegeníteni törekedtek» úgy, hogy a király kénytelen volt azt erőszakkal és pénzzel visszaszerezni.[6]

Az özvegy panaszára a király három ízben rendelte el a vizsgálatot a Szerdahelyiek ellen. Az egyiket a nyitrai káptalan ejtette meg,[7] a másikat

[1] DL. 18,778.
[2] DL. 18,047.
[3] Kollányi i. m. 99.
[4] DL. 17,886.

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 17, 37.
[2] Garamszentbenedeki lt. f. 20, 18.
[3] U. o. 139, 35.
[4] U. o. 20, 18.
[5] U. o. 18, 28.
[6] Mátyás király 1486 okt. 27-i adománylevelének szavai.
[7] DL. 17,827.

Bars vármegye, melynek megbizottjai Jókai János szolgabíró és Sári György a helyszínén kiszálltak és nyolcnapi vizsgálat után jelentették, hogy mindent úgy találtak, miként azt a panaszos előadta, miről a vármegye alispánja, Mányai Mihály, bizonyságlevelet állított ki.[1] Mivel pedig Kisherestyéni Gyepes János, a vádlottak ügyvédje, mindezeket tagadásba vette, a király a garamszentbenedeki konventet újabb vizsgálattal bízta meg, mely azt a felek kívánságára Thaszár (Thassad) helységben tartotta meg. Gyepes András nem jelent meg.[2] A bíróság Szerdahelyi Mihályt, Onori Pétert és Dyosi Istvánt, miután meg nem jelentek, in contumaciam ítélte el a poena capitalisra. Azonfelül ugyanezeknek Dióson, Onoron, Zerdahelyen és egyebütt levő birtokrészeit vérdíj gyanánt Szelcséni Pál özvegyének ítélték, miután a király már 1475-ben elrendelte, hogy a megölt Szelcséni Pál összes elrabolt ingóságai, bárkinél legyenek is, az özvegynek és árváinak visszaadassanak,[3] valamint az özvegy és árvák elfoglalt birtokrészeinek visszaadását is elrendelte.[4]

A hrussói vérengzéssel kapcsolatban s egy időben más panaszokról is értesülünk, amiből arra lehet következtetnünk, hogy Szerdahelyiék támadása nemcsak Szelcséni Pál, hanem a Kistapolcsányi-család s annak rokonsága ellen is irányult. Így panaszolták be Elechkei Tamás, a Kistapolcsányiak, Sári György és Bori Imre Szerdahelyi Mihályt, Dyosi Istvánt és Óvári (Onori) Pétert, hogy őket megtámadták és megverték. Az ítélet (1476) itt is marasztaló volt, s annak végrehajtásával a garamszentbenedeki konvent bízatott meg.[5] Ugyancsak ez évben marasztalták el Jakói (Jókai?) István özvegyét és leányát Jankát, mert Kistapolcsányi Kelemen özvegyének és fiainak Gergely és Benedeknek kistapolcsányi, malonyai, valkázi (valkóci) és kalacsnai birtokrészeit elfoglalták és kifosztották.[6]

Az ítéletek végrehajtása is nehézségekbe ütközött. Mikor a garamszentbenedeki konvent az elítéltek kónyafalvi birtokán az ítéletet végrehajtani akarta, Szerdahelyi Mihály társaival, akik között Suchynafalvai Jób, Theresmeli Ambrus, Ujfalussi Kis Miklós, Kereszthuri György, Brogyáni György és Miklós, Dovoráni Miklós és Péter, Kasthnyai Kerék Antal és Szerdahelyi Imre említtetnek — nemcsak a kiküldötteket támadták meg, hanem egyeseknek házait is felgyujtották. A károsultak, nevezetesen Kistapolcsányi Gergely, Mátyás és Benedek, Szelcséni Pál özvegye, Saári György, Elekes Tamás és Bori Imre a garamszentbenedeki konvent előtt tiltakoztak.[1] Ugyanez történt Dióson, Onoron és Szerdahelyen is.[2]

A király többek közbenjárására Szerdahelyi Mihály és társai életének megkegyelmezett és az ítéletnek a vagyonelkobzásra vonatkozó végrehajtását nem igen sürgette, egyben azonban arra kötelezte, hogy a Hrussó várára vonatkozó összes iratokat adja ki Kis Tamás kamarásának, akinek — mint látni fogjuk — Hrussó várát adományozta. Szerdahelyi e rendeletnek csak részben tett eleget. Miként ugyanis a királynak 1476 ápril 30-án kelt rendeletében olvassuk: «már régebben, mikor bizonyos vétkeidet és kihágásaidat megbocsátottuk, tudtodra adtuk, hogy Hrussó várát senkinek másnak adni nem akarjuk, mint Kis Tamás kamarásunknak, ahogy adományoztuk is, és meghagytuk, hogy a várra vonatkozó okleveleket add át nevezett Tamásnak vagy embereinek. Ennélfogva szigorúan meghagyjuk, hogy további parancsunkat be nem várva, ha fentemlített megkegyelmezésünket továbbra is meg akarod tartani, add ki a jelzett leveleket és a várról szóló minden más oklevelet.»[3]

Szerdahelyi azonban erre sem sokat hederíthetett, amiért a király 1478-ban az ellene és társai ellen hozott ítéletet, melyet egy év leforgása alatt végre nem hajtottak, újból érvénybe helyezte és azonnali végrehajtásával a garamszentbenedeki konventet bízta meg.[4] Majd ugyanezen évben Szelcséni Pál özvegyének és más nemeseknek kérelmére elrendelte, hogy a szerdahelyi kastélyt, ahonnan Szerdahelyi Mihály és testvérei oly nagy károkat okoztak, az ország nádora és Nyitravármegye főispánja teljesen romboltassa le.[5]

[1] DL. 17,831.
[2] Garamszentbenedeki lt. f. 26, 28. DL. 17,878, 17,889.
[3] DL. 17,725.
[4] DL. 17,007.
[5] Garamszentbenedi lt. f. 101, 54.
[6] U. o. f. 53, 23.

[1] DL. 17,881.
[2] DL. 17,877.
[3] Botka i. m. 101.
[4] DL. 24,568.
[5] DL. 18,049.

Ezalatt a Kistapolcsányiak sem maradtak tétlenül. 1477-ről olvassuk, hogy Gadóczi János és neje, Adviga és fivére, Benedek János apósának, Kistapolcsányi Miklósnak, úgyszintén felesége, Margit, nővére Borbála és fia László, nemkülönben Nagytőrei György bíztatására bajkai jobbágyaikkal a nyitrai káptalannak és Dereslényi István diáknak Háró pusztán levő házára és kuriájára — melyek éppen javítás alatt állottak — reárontottak, ott Dereslényi testvérét, Pétert megverték s arcán megsebezték. Azután a házak fedelét teljesen leszedették és megsemmisítették s a cserepet az épületek karóival együtt elvitték. A panaszt a garamszentbenedeki konvent beigazoltnak találta,[1] mire következő évi szept. 8-án a nyitrai káptalan és dereslényi Farkas Imre fiai Kistapolcsányi Miklóssal, fiával, Lászlóval és leányaival : Zsófia Kismányai Lukácsnéval és Advigával, Gadóczi János nejével a garamszentbenedeki konvent előtt békésen megegyeztek.[2]

A Szerdahelyiek kastélyát le nem rombolták és az ellenük hozott ítéletet végre nem hajtották. Úgy látszik, jó pártfogóik voltak a kir. udvarnál. Közben pedig alkuba bocsátkoztak a Kistapolcsányiakkal. Hogy az ügy el ne aludjék, a Kistapolcsányiak 1483-ban régi panaszukat újabbal toldották meg. Kistapolcsányi Gergely és Benedek, anyjuk Erzsébet, † Névedi Geche Endre leánya és nővére Anna, † Marthonfalvai Marthon Mihály özvegye, valamint Dorottya, † Szelcséni Pál özvegye és Szelcsénitől származó leányai, Kata, Erzsébet és Ilona, továbbá Korompai Farkas Antaltól származó leánya, Zsófia, Geregyei Lipthay Jánosné és Moys (Mayus) Pétertől származó leánya, Anna, Újfalusi Péter neje panaszt emeltek Tajnai Miklós, Orbán és Antal, továbbá Margit, † Orbán özvegye, Erzsébet, Antal felesége, valamint † Nagyendrédi Zobonya János özvegye Ilona és fiai, Imre és Miklós, úgyszintén Thompa Tamás és † Maróthi Thompa Péter özvegye, Margit, továbbá Lithassy Albert és György, Kisherestyéni Gyepes János és Regi Chama Gergely ellen, hogy bajkai birtokuk elfoglalása s ugyanannak, valamint Sári, Néved és kistapolcsányi birtokaiknak és Hrussó várának megtámadása, kifosztása és Szelcséni Pálnak meggyilkoltatásában bűnrészesek. A nádor a vizsgálat megejtésével Barsvármegyét bízta meg.[1]

A Kistapolcsányiak minden törekvése meghiusult. Szerdahelyi Mihály időközben meghalt, helyette özvegyével és fiával, Tóbiással folytatták a tárgyalásokat. Az egyezkedés Szerdahelyiék hibájából eredménytelen maradt, mire a király 1498-ban újból meghagyta a garamszentbenedeki konventnek, hogy a Szerdahelyiek ügyében hozott ítéletet hajtsa végre.[2] Végre 1499 szept. 30-án Kistapolcsányi Gergely és Szelcséni Pál özvegye, valamint Ilona és Erzsébet leányai egyrészről, másrészről Szerdahelyi Mihály özvegye, Margit asszony és fia, Tóbiás, továbbá Dyosi István, Dyosi Péter özvegye, Dorottya asszony, Onori Péter és neje Katalin asszony, a nyitrai káptalan előtt az alábbi egyességre léptek.

Kistapolcsányi Gergely özv. Szelcsénié és leányai nevében is előadja, hogy habár ő — Gergely — Szerdahelyi Mihály életében ellene és a fentnevezettek ellen Szelcséni Pálnak Hrussó várában ördögi sugalmazásból (diaboli ex suggestione) végrehajtott megöletése és sok más gonosz cselekedeteknek és károknak elkövetése miatt törvény útján a halálos ítéletet és minden jogok elvesztését kieszközölte volt, mindazonáltal számos becsületes nemes férfiak közbenjárására a békés elintézésbe beleegyezett oly módon, hogy Szerdahelyi Tóbiás Kálmánfalva birtoknak harmadrészét, amely őt örökjogon megilleti, az ottlevő nemesi kúriával s a Nyitra vizén levő malommal és egyéb hasznaival (a pénzösszegnek csak vége : quinquaginta flni olvasható) örökre és visszavonhatatlanul átengedi, valamint az okleveleket, melyek Hrussó várára és tartozékaira vonatkoznak, s amelyek nála vannak, kivéve amaz oklevelet, mellyel néhai Zsigmond császár Szelcsén birtokát a Gymesi Forgách uraknak zálogba adta volt, nemkülönben Hrussó várára vonatkozó két levelet, és másik, Mátyás király által kiadott megerősítő levelet, mely Hrussónak Bebek Györgytől örök áron való megvételéről szól, melyről nem tudni, hová tévedt. Miután az alperes fél ezeket teljesítette, minden tagját ezennel nyugtatja. Ezzel szemben özv. Szerdahelyiné és fia, Tóbiás

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 53, 34 és f. 4, 22.
[2] U. o. f. 64, 1.

[1] DL. 18,777.
[2] DL. 20,245.

Kistapolcsányi Gergelynek, mint özv. Szelcséniné és leányai procurátorának minden jogtalanságért és a per folyamán kiejtett sértő szavakért[1] megbocsát, valamint özv. Szelcséniné megbocsát mindazoknak, akik Szelcséni Pál megöletésében és Hrussó várának elfoglalásában résztvettek. Néhai Szelcséni Pálnak ezüstneműi, melyeket vagy Szerdahelyi Mihály, vagy bárki más eladott, vagy elzálogosított, nevezett Tóbiás bemondása alapján értékük szerint visszaváltandók, ha pedig vissza nem adatnának, úgy a törvény erejével kierőszakolandók. Ezenkívül Margit asszony és fia, Tóbiás Kálmánfalvának harmadrészében magukra vállalják a leánynegyednek és hozománynak megvédelmezését bármily támadóval szemben. Végre a két fél abban is megállapodik, hogy amelyik ezen egyességet be nem tartaná, 200 aranyfrt bánatpénzt fizessen, illetve Tóbiás feljogosíttassék arra, hogy a vérdíj fejében átadott birtokrészt visszafoglalhassa. Ha pedig Tóbiás vagy a fentnevezettek egyike a jelen egyességet be nem tartaná, úgy ellenük a fentemlített sententia capitalis jogi érvényét visszanyerje.[2]

A Szerdahelyiekkel folytatott hosszas, 24 évig tartó pereskedés tehát végeredményben Kálmánfalva birtokát szerezte meg a Kistapolcsányiaknak, de Hrussó várának elvesztésével. Mátyás király ugyanis a várat összes tartozékaival együtt még 1475. év folyamán Laki Kis (Parvus) Tamásnak, Márton fiának, kamarásának adományozta, akit az év végén már a várnak birtokában találunk. Hiába tiltakoznak ez ellen Kistapolcsányi Gergely, Mátyás és Benedek a Szelcséni-család leányörökösei nevében már 1475-ben, majd az özvegy és leányai következő évi ápr. 27-én.[3] Laki Kis Tamás birtokban maradt és kérésére a király 1476-ban az özvegyet a garamszentbenedeki konvent útján felhívta, hogy Hrussó várában maradt összes ingóságait vegye vissza Kistapolcsányi Sántha Miklós kir. ember jelenlétében.[1]

Ámde Laki Kis Tamás is csak egy évtizedeu át birtokolhatta Hrussó várát. A királynak e bizalmas embere is hűtlenségbe esett. «Sokat bíztunk hűségében — mondja maga a király, — sokat bíztunk reá és hittünk neki és végre is számtalan hihetetlen tolvajságon és rabláson kaptuk rajta az általunk rábízott pénzben, ezüstneműekben, drágaságokban és más javainkban, amit tanácsosaink és egész udvarunk jelenlétében maga is nyilvánosan bevallott.» Az ellopott értékek egy részét királyának visszaszolgáltatta, amiért a király az igazság és jog szigorát vele szemben mérsékelte. Hrussó várát azonban a törvény szerint elvesztette. Mátyás király Ausztria Reecz városában 1486 okt. 27-én kelt adománylevelével Hrussó várát tartozékaival egyetemben Lábatlani Gergelynek, a bácsi érsekség javai kormányzójának 4000 aranyfrtért adományozta, «akinek hűségét és szorgalmát a legfontosabb és legnehezebb ügyekben, úgy magándolgainkban, mint az országnak közhasznu ügyeiben eredményesen tapasztaltuk. Mert bármily ügyben volt szükségünk munkájára és engedelmességére, nem volt oly kemény és nehéz dolog, amit kiváló bölcsességével kívánságunknak és óhajunknak megfelelőleg nem teljesített volna. Országszerte ismeretesek kiküldetései, melyekben a mi és országunk nevében sok uralkodónál, kivált a törökök császárjánál életének veszélyeztetésével nem egyszer eljárt». A beiktatást a székesfehérvári Szt. János lovagok konventje és Mányai Mihály barsi és nyitrai esküdt kir. ember teljesítette ellenmondás nélkül.[2] A beiktatás ellen 1487 június és július havában Szelcséni Pál özvegye, továbbá Katalin, Baragyáni Györgyné, Zsófia, Geregyei Lipthay Jánosné, Anna, Újfalussy Péterné, valamint Erzsébet és Ilona hajadonok (Borbála már meghalt) tiltakoztak a székesfehérvári káptalan, u. o. a keresztes lovagok konventje és az esztergomi káptalan előtt, hivatkozva a várban és tartozékaiban birt zálogjogukra.[3]

Lábatlani Gergely azonban Hrussó várát tartozékaival egyetemben már 1490-ben örökáron

[1] Kistapolcsányi Benedek pl. 1478-ban Szerdahelyi Mihálynét, Margitot, Onori András özvegyét, Dorottyát és Rochmanni János özvegyét, Veronikát és Dorottya leányát, Katalint, nyilvánosan méregkeverőknek nevezte. A vizsgálatot Beznák Miklós szolgabíró ötödmagával ejtette meg, temérdek tanut hallgattak ki, akik mind a vádlottak ártatlansága mellett vallottak. Szerdahelyi-családi lt. 2, 283. († Szerémi Odescalchi Artur hg. szíves közlése.)

[2] Szerdahelyi-családi ltból. (Odescalchi Artur hg. szíves közlése.)

[3] DL. 17,745, 17,742, 24,564.

[1] DL. 17,725. Garamszentbenedeki lt. f. 125, 43.

[2] DL. 19,197, 20,246.

[3] DL. 19,288, 19,290, 19,291.

4000 aranyfrton eladta Bajnai Bot (Both) Jánosnak és Andrásnak, akikről csak annyit tudunk, hogy a garamszentbenedeki apátságnak ebedeci pusztáját elfoglalták.[1] Alig két esztendei birtoklás után pedig ugyanazok és harmadik testvérük Ambrus, továbbá János felesége, Apollina és fiai, János és Ferenc, nemkülönben András felesége, Margit és leányai, Kata és Orsolya 1492 febr. 9-én a fenti birtokokat ugyancsak 4000 aranyfrton örökre továbbadták a nógrádvármegyei Verebélyi Györgynek, Simonnak és Pálnak, továbbá a nevezett György fiának, Jánosnak, szavatosságot igérvén különösen néhai laki Kis Tamásnak vérrokonaival szemben.[2] Az eladás és vétel ellen Kistapolcsányi Gergely és fia János, továbbá Zsófia Lipthay János neje, Anna, Újfalussy Péter neje és Szelcséni Pál özvegye s leánya Erzsébet, az egri káptalan előtt tiltakoztak. De tiltakozott maga Bajnai Both András is.[3]

A folytonos tiltakozás végre meghozta gyümölcsét. A király 1493 márc. 29-én meghagyta a garamszentbenedeki konventnek, hogy Szelcséni Erzsébetet Hrussó várába és tartozékaiba, mint amelyek őt iure paterno perpetuo megilletik, iktassa be. A konvent kiküldöttje Kisherestyéni Miklós kir. emberrel ki is szállott a helyszínén, de Verebélyi György saját és testvérei, Pál és Simon nevében a beiktatás ellen tiltakozott, ennélfogva őket Szt. György nyolcadára a király színe elé idézte.[4] A konvent a király újabb rendeletére ugyanez évi aug. 2-án a beiktatást Kistapolcsányi László kir. ember jelenlétében újból megkísérlette, de a Verebélyiek ismét ellenmondottak.[5] 1495-ben a nyolcados törvényszék a Verebélyi testvéreket propter non venit elmarasztalta, ennek folytán a konvent Erzsébetet újból beiktatta, de a Verebélyiek ellenmondása mellett.[6] A Verebélyiek hű szolgálataikért 1496 dec. 9-én királyi adománylevelet is kaptak e vár és tartozékainak birtokára.[3] Szelcséni Erzsébet ennek dacára tovább is perben áll velük s annyit sikerült is elérnie, hogy a Verebélyieket 1498-ban per non venit, újból elmarasztalták és Szelcséni Erzsébetet a garamszentbenedeki konvent végre ugyanaz év folyamán Hrussó várának és tartozékainak birtokába beiktatta.[1]

Hrussó vára mindamellett a Verebélyi testvéreké maradt, akik, nevezetesen: Verebélyi György és testvére Péter, egri kanonok, továbbá György neje, Katalin (Farkashegyi János leánya) és gyermekeik: János, Ilona és Margit a várat és uradalmát «igen nagy és súlyos szükségükben» 1502 júl. 14-én a budai káptalan előtt 5200 aranyforinton örökáron eladták Radnai Holi (Holy) Pál nagyszombati lakos és Ákosházi Sárkány Ambrus pozsonyi ispánoknak s örököseiknek. Azzal a kikötéssel, hogy az eladók a vevőket a birtoklásban Laki Kis Tamás örököseivel szemben megvédeni tartoznak. Mit ha megtenni nem tudnának vagy nem akarnának, a Verebélyiek az 5200 aranyfrt vételárat megtéríteni tartoznak, viszont a vevők a birtokokat visszaadni kötelesek. Ha pedig a Verebélyiek az 5200 frtot vissza nem fizetnék, a vevőknek jogukban áll a Verebélyieknek bárhol feltalálható birtokaiból ez összegnek megfelelő értékű birtokokat elfoglalniok.[2]

Hrussó vára két év mulva újból gazdát cserélt. Nagyszombati Holy Pál és Ákosházi Sárkány Ambrus 1504 április 28-án apósuknak, Zabláthi Salczer Lőrinc, trencséni és bajmóci kapitánynak, valamint fiainak: György, János, Jeromos, Mátyás és Mártonnak adják el 5200 aranyforintért ugyanazon kikötésekkel, ahogyan a Verebélyi testvérektől vették. A bevallás a pozsonyi káptalan előtt történt.[3]

Mikor iktatták be az új birtokosokat, nem tudjuk. Kistapolcsányi Gergely (György) fia, Péter, fivérei, János és György, továbbá Mihály, Tamás és László, Benedek fiainak nevében benyujtott tiltakozásukban azt állítják, hogy Zabláthi Lőrinc és fiainak beiktatása titokban történt meg.[4] Valami alapja lehetett a dolognak, mert a Szelcséni leányörökösök nem tiltakoznak, sőt Szelcséni Ilona, Győrödi Péter hitvese, akire nővére, Erzsébet halálával az örökösödési jog átszállott, ugyanazon évben magát Hrussó várának birtokába

[1] Dr. Csánki Dezső szíves közlése. Knauz i. m. 152.
[2] DL. 19,792. [3] DL. 19,853. [4] DL. 19,983.
[5] Garamszentbenedeki lt. caps. 7, 2, 41.
[6] DL. 20,304, 20,309.
[7] DL. 20,508. Az adománylevél nemcsak Hrussót és tartozékait, hanem Verebély, Korláthfalva, Thot-Verebély birtokokat és a sóshartyáni (Nógrád), lengyendi, felsőbathoni és fanchali (Heves) részbirtokokat is magában foglalja.

[1] DL. 19,983. és 20,750.
[2] DL. 21,120. Botka i. m. 110—112.
[3] DL. 21,323.
[4] Garamszentbenedeki lt. f. 33, 38.

bevezettette. Zabláthi Lőrinc az idézés dacára meg nem jelent.[1]

A fentebb elmondottak tulajdonképpen Hrussó vára történetének egyik fejezetét alkotják, ámde a Kistapolcsányi-család érdekszférájához szorosan illeszkednek. Mikor ugyanis Szelcséni Pál a hrussói váruradalmat Pelsőci Bebekéktől és Szapolyai Imrétől 12,000 aranyfrton megvásárolta, ez összeghez a Kistapolcsányiak is hozzájárultak. Mily mértékben? Nem tudjuk. Már előzőleg Kistapolcsányi Kelemen támasztott jogigényt a vár rendbehozatali költségeinek megtérítéséhez. E kettős alapon formáltak zálogjogot Hrussó várának birtokához, azért minden újabb adományos vagy vevő ellen nemcsak Szelecséni Pál özvegye és leányai, hanem a Kistapolcsányiak is tiltakoztak. Viszont pl. Both András is, mikor 1492-ben Hrussó várának eladása és megvétele ellen az egri káptalan előtt tiltakozott, egyben tiltakozott a Kistapolcsányiak jogbitorlása (usurpatio) ellen is.[2] A Kistapolcsányiak azonban szívósan kitartottak és küzdöttek minden eszközzel Hrussó várának birtokáért, míg végre a XVI. század közepén céljukat elérhették.

De térjünk vissza Kistapolcsányba. A családnak a fentmondottakon kivül egyéb bajai is voltak. 1480-ban Kistapolcsányi Gergely[3] (György) és neje Zsófia, Nádasi Pál özvegye Országh Mihály nádor előtt panaszt emelnek Forgách Albert ellen, hogy Zsófiának nagyszeghi (Nyitra) birtokát kirabolta.[4] Majd 1483-ban ugyancsak Kistapolcsányi Gergely (György) neje Zsófia nevében panaszolja, hogy Forgách Albert mult évi Szt. György napján Kisvalkócról Jano nevű jobbágyát erőszakkal Kelecsénybe költöztette. · Továbbá, hogy Lithasi János, Hrussó várának kapitánya vagy 16 év előtt (!) a kistapolcsányi csordát elhajtatta, s ezzel 200 frtnyi kárt okozott. 1482. évi Szt. Jakab napja táján pedig Korosi György Zsófia asszonynak egyik nagyszeghi jobbágyát kirabolta s elverte, ezzel 50 frt kárt okozván. A nádor a panaszlottakat megidézte. Az 1480-ik évi panaszt Kistapolcsányi Gergely és hitvese, Zsófia és nővére Bossányi Anna, Martonfalvai Marton Mihály özvegye megismétlik és megtoldják azzal, hogy Forgách Albert és Miskei István özvegye, Kata, nagyszeghi kúriájukat megtámadták, szénájukat elvitték és sárii (Bars) kúriájukat elfoglalták. Ugyancsak Kistapolcsányi Gergely, Bossányi Horváth Miklós, Zsófia Gergely neje és Anna Miklós neje Forgách Albert, Sambokrethi Péter és leánya, Orsolya, valamint Korossi György és Bossányi István ellen panaszt emelnek, hogy kisvalkazi (valkóci) és kistapolcsányi dolgaikat és jobbágyaikat elvitték, azonfelül zsámbokréti, nagyszeghi és bossányi birtokrészeiket elfoglalták.[1] Ezekből és egyéb panaszokból kifolyólag a személynöki szék 1492-ben Forgách Bódogot, Gergelyt és Albertet, továbbá Lithasi Tamást és Albertet, Maróthi Fodor György fia, Péter fiait, Miklóst és Jánost, valamint Maróthi Thompa Tamást és Lipthán Mihályt bírsággal sujtotta.[2]

Közben Sáry György, a Kistapolcsányiak rokona magtalanul elhalálozott. Mátyás király 1482. aug. 28-án kelt adománylevelével a sárii birtokot Korompai Nehéz Péternek és Kistapolcsányi Benedeknek s általuk Nehéz Györgynek és Kistapolcsányi Gergelynek adományozta. A garamszentbenedeki konvent iktatta be őket Litassy Tamás és Zsófia, Sáry Márton leánya Elekchei István feleségének ellenmondásával.[3]

Most pedig egy ugyancsak elkésett panasszal van dolgunk. Kistapolcsányi Gergely II. Ulászló király előtt 1493-ban elpanaszolja, hogy Mátyás király koronázásának ideje körül Neryghi[4] Bodok Miklós, ki akkor az esztergomi érsek berzencei várnagya volt, a gonosz csehekkel lépett érintkezésbe és Berzence várát nekik átadta. E csehek

[1] DL. 21,629.

[2] DL. 19,853.

[3] Az oklevelek hol Gergelynek, hol Györgynek írják, mégis túlnyomóan Gergelynek. Mivel e két név egyszerre sohasem fordul elő, hanem külön, Mátyás és Benedek testvéreivel együtt, kétségtelen, hogy egy és ugyanazon személyt jelenti. Azért tévedés elkerülése végett alább mindenütt Gergelynek (György) fogjuk nevezni.

[4] Garamszentbenedeki. lt. f. 24,22.

[1] U. o. és f. 60, 3.

[2] DL. 19,903.

[3] A garamszentbenedeki konvent 1727-i átirata a Révay-család tajnai ltárában. A DL. 24,606. sz. a. fenmaradt Kistapolcsányi Gergely és Benedeknek kelet nélkül, de valószínüleg II. Ulászló királyhoz intézett folyamodványa, melyben arra kérik, hogy azt a birtokrészt, amelyet Mátyás király Sáry György magvaszakadtával Sáriban nekik, Korompai Nehéz Péternek és általa fivérének, Györgynek adományozott, utóbbiak elhaltával egyedül nekik adományozza.

[4] A külső címben : de Neryegh.

azután panaszlónak jószágait felgyujtották, ingóságait elvitték, jobbágyait fogságra vetették és kínozták, egyeseket közülök meg is öltek. Ezzel Bodok neki, népeinek és jobbágyainak több mint 2000 aranyfrt kárt okozott. A király Bodok Miklós fiait, Oszvaldot és Mihályt márc. 9-én a garamszentbenedeki konvent által megidézteti.[1]

Kétségtelen, hogy ez a Bodok Miklós azonos azzal a Bucsányi Bodok Miklóssal, akinek fiaival, Mihállyal és Oszvalddal 1478-ban Kistapolcsányi Gergely — mint már említettük — egyességre lépett. Miért nem emelte panaszát annak idején Mátyás király előtt, aki a garázdálkodó csehekkel szemben ugyancsak szigorúan járt el? Miért lépett fel csak 35 évvel utóbb és éppen rokonával, Bodok Miklóssal szemben? A panasz ilyen kitolása mindenképen gyanus és hihetőleg valami rejtett szándék lappangott mögötte. A vizsgálat eredményét nem ismerjük.

Az sem lehetetlen, hogy a Kistapolcsányiak ezen címen kárpótlást kerestek, amint hogy meg is találták. Az Ebedeczi-család ugyanis ez időtájban férfiágon kihalt, a leányági örökösök pedig a családnak 200 aranyfrt tartozása fejében 1493. ápr. 20-án Ebedec pusztájukat örökjoggal a garamszentbenedeki apátságnak átengedték. A sághi konvent az apátságot a király parancsára 1494 ápr. 12-én ellenmondás nélkül be is iktatta. Ennek dacára a király 1495 május 26-án az Ebedecre szóló jogcímet Kistapolcsányi Gergelynek és Benedeknek adományozta s a Kistapolcsányiak magukat a nyitrai káptalan által sürgősen be is iktattatták. Az apátság tiltakozására a király 1496 jún. 19-én azt Ebedec birtokában újból megerősítette ugyan, mindamellett hosszadalmas per keletkezett belőle.[2]

1502-ben Kistapolcsányi László következő panasszal járult Geréb Péter nádor elé: Körülbelül 29 éve, amikor Mátyás király életében Kázmér lengyel királyfi Nyitrát elfoglalta, Kistapolcsányi Miklós özvegye, Margit (a folyamodó anyja), a kistapolcsányi, bajkai, tőrei, kemencei, málasi, nemcsényi (Bars), túri és bakai (Hont) és szentmihályi (Nyitra) birtokokra vonatkozó irományait attól való féltében, hogy azok valamikép veszedelembe kerülhetnek, vejének, Gajdóczi Jánosnak és Advigának leánya, Ulpula, kezeihez adta megőrzés végett, amelyeket ők éltükben vissza nem adtak. Gadóczi János és neje halála után az okmányok Endre fiúknak és Gadóczi János fivéreinek, Benedek és Györgynek, továbbá leányaiknak: Márta Horváthii Horváth Dénesné, Zsófia Királyfiai Peres Jánosné és Ulpula kezeibe kerültek, akik azokat anyja, Margit s az ő többszörös sürgetésére visszaadni vonakodnak. A nádor nevezetteket 1502 május 2-án Budán kelt levelében a garamszentbenedeki konvent útján megidéztette.[1]

Mint már említettük, Hrussó vára tartozékaival együtt 1504-ben Zabláthi Szalczer Lőrincnek és fiainak birtokába került. Ezzel a Kistapolcsányiak összes reménysége füstbe ment, mert a dúsgazdag és befolyásos Zabláthi-családdal megmérkőzniök szinte lehetetlen volt. Innen keltezhető az elkeseredett gyűlölet és ellenségeskedés a két család közt, mely azután oly tragikus módon nyert befejezést.

A Kistapolcsányiak a háborút tiltakozásokkal és határperekkel kezdték meg. Már a Zabláthiak beiktatása ellen, mely Zabláthi Jakab garamszentbenedeki apát közbejöttével, úgy látszik, titkon történt meg, tiltakoztak. De a Szelcséniek is megmozdultak és Győrödi Péterné, Sz. Ilona, magát Hrussó várának birtokába be is iktattatta. Zabláthi Lőrinc az idézésre meg sem jelent. Így marasztalták el a Kistapolcsányi Gergely által 1506-ban indított határperben,[2] valamint 1508-ban, mely évben Kistapolcsány határait bejárták és fogott bírákkal ítélkeztek a Zabláthiak ellen.[3] 1509-ben Kistapolcsányi Gergely és Benedek és Gergely fia János Perényi Imre nádor előtt bepanaszolták Zabláthi Lőrincet és fiát, Györgyöt, hogy több jobbágyukat bántalmazták és Kistapolcsányi Jánost is megtámadták. A vádaskodás alaptalannak bizonyult, miért is a nádor a Kistapolcsányiakat 25 nehéz márka, azaz 100 aranyfrt bírságban és két jobbágy homagiuma fejében 80 aranyfrtban marasztalta el. Mikor azonban a garamszentbenedeki konvent tanuja Sági Echeley László kir. ember jelenlétében az

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 56, 46.

[2] Knauz i. m. 152. DL. 20,310, 21,654. Nyitrai kápt. lt. Extr. litt. stat. Nr. 960.

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 141, 15. és f. 59, 31.

[2] DL. 21,621.

[3] DL. 9468.

ítéletet Kistapolcsányban végrehajtani s a bírságot rajtuk megvenni akarta, Tapolcsányi János kivont karddal ellenszegült.[1] E nagy bírság egyelőre elvette kedvüket a pereskedéstől. Peres dolguk otthon is akadt.

Kistapolcsányi Benedek özvegyének, Dorottyának hozományi jogát, mely őt Malonya, Össöd, Kistapolcsány, Kisvalkóc, Kelecsény, Pázsit, Nagyugróc, Marosfalva, Kissalló, Fakóvezekény, Chere, Endréd, Lüle, Bajka, Kürth (Bars), Návoj, Banky, Tőkésújfalu (Nyitra) birtokokból megillette, Kistapolcsányi Gergely és fia János, valamint Mihály, Benedek fia elfoglalták. A vizsgálatot a garamszentbenedeki konvent ejtette meg.[2] Más ügyből kifolyólag is perben állott Gergely az özveggyel, nemkülönben Nagyszegházai Huszár Bálinttal és Egyházas-Divéki Péterrel, mint a garamszentbenedeki konvent 1512. bizonyságleveléből értesülünk, hogy Gergely a király ítélete által előírt esküt ötvenednapra letette.[3]

Kistapolcsányi László özvegye Anna Oláh (Valachus) Benedekhez ment nőül. Birtokrészeit azonban Kistapolcsányi Gergely és Benedek elfoglalták. Ebből is per keletkezett, mely 1513 dec. 9-én ért véget, amikor Gergely és Benedek Oláh Benedeket Léva városa előtt kifizették.[4]

Kistapolcsányi Benedek özvegye, Dorottya, szintén panaszt emelt 1511-ben Kistapolcsányi Gergely (György) és fiai: János és Péter ellen, hogy a kistapolcsányi kastélyban birt részét ingóságaival, valamint a nagysutóci, kalacsnai és pázsiti birtokokból neki járó karácsonyi és nagybőjti járulékait lefoglalták. E panaszát 1517-ben mint Horváthy Imre neje megismétli. A garamszentbenedeki konvent kiküldöttje Kistapolcsányi János, † László fia kir. emberrel a vizsgálatot megtartván, a panaszt igaznak találták.[5] A felek akkép egyeztek ki, hogy a 125 frt fejében, melyet Horváthynénak hozomány és nászajándék címén fizetniök kellett volna, Kistapolcsányi Péter a garamszentbenedeki konvent előtt össödi egész birtokrészét neki lekötötte.[6]

Bossányi Mártonnal, János fiával bonyolultabb ügyük támadt. E Bossányi Márton ugyanis nagyugróci birtokát még 1491-ben 1000 aranyfrtért lekötötte Majthényi Rafaelnek, akinek kezéből Kistapolcsányi Benedek, mint Bossányi Márton osztályos atyjafia, ez összeg lefizetése mellett, 1508-ban visszaszerezte. A birtok atyjuk halála után Kistapolcsányi Mihály, Tamás és László kezei közt maradt. Bossányi Márton vissza akarta váltani s a király a testvéreket 1515 márc. 14-én és jún. 3-án felhívta, hogy az összeg lefizetése ellenében Nagyugrócot adják vissza. Úgylátszik azonban, hogy a Kistapolcsányiak a birtokot visszaadni nem akarták, bár Bossányi őket arra ismételten felhívta. 1516 febr. 12-én azután a nyitrai káptalan előtt kiegyeznek akként, hogy Bossányi Márton a nagyugróci birtoknak s a rajta levő nemesi teleknek Kisugróc és Kalacsna felé eső felét magának és utódainak birtokába veszi és megtartja. A birtoknak másik, azaz Oszlány város felé eső része pedig a Kistapolcsányiaké legyen az 1000 aranyfrt zálogösszeg fejében. Megjegyezvén, hogy ha valamelyik félnek része jobbágytelkekben gyarapodnék, köteles legyen azt is a másik féllel megfelezni, magszakadás esetén pedig az egész birtok a másik félre szálljon s azt sem el nem adhatja, sem más módon el nem idegenítheti a másik félnek beleegyezése nélkül. Aki ez egyességet megszegi, 1000 aranyfrt bánatpénzt fizet.[1]

Hrussó várában Zabláthi Lőrinc fia, Jeromos, lakott gyermekeivel együtt. Amily békés ember volt Lőrinc, aki jóformán csak a családi vagyon gyarapításával törődött, oly erőszakoskodó természetűek voltak fiai és unokái. Jeromos nehány évet a kir. udvar szolgálatában töltött, mert Ulászló király őt 1510-ben «kamarásunknak» nevezi.[2] Felesége, a szintén gazdag Korláthkői Borbála volt. Jeromosról keveset hallani, jeléül annak, hogy komoly, békés lelkületű ember volt.

A Szelcsényi-leányörökösök látván, hogy a Zabláthiakkal szemben Hrussóra való jogaikat érvényesíteni nem képesek, 1515-ben a turóci konvent előtt megegyeztek akkép, hogy Szelcsényi Ilona Győrödi Péter özvegye és Baragyáni Anna, † Szelcsényi Pál leányának, Katának leánya, Zlopnai

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 127, 1. és f. 141, 43.
[2] Garamszentbenedeki lt. f. 19, 29.
[3] DL. 22,268.
[4] DL. 22,471.
[5] Garamszentbenedeki lt. f. 141, 48. és f. 142, 15.
[6] DL. 22,969.

[1] Garamszentbeneki lt. f. 48, 12., f. 100, 40., f. 14, 19. DL. 22,748. Keglevich lt. az orsz. ltárban.
[2] Garamszentbenedeki lt. f. 35, 8.

máskép Oroszlánkeői Miklósnak neje Hrussó várában Szelcsénben és egyéb birtokokon öröklött és szerzett jogaikat örökáron eladják Zabláthi Lőrincnek, Márta nejének és György, Jeromos és Máté fiaiknak. A királyi megerősítés 1516-ban történt.[1] Ezekután pedig a pozsonyi káptalan 1517-ben Zabláthi Salczer Lőrincet, nejét és fiait minden ellenmondás nélkül iktatta be Hrussó várának és tartozékainak birtokába.[2] Viszont ugyanazon évben Perényi Imre nádor elrendeli, hogy Kistapolcsányi János Hrussó birtokába zálogjogon bevezettessék! A beiktatást a nyitrai káptalan foganatosította, természetesen Zabláthi Jeromos és a család többi tagjainak ellenmondásával.[3]

A két szomszéd család közti háborúság újból kitöréssel fenyegetett. 1516-ban Kistapolcsányi János bepanaszolta Zabláthi Lőrincet és fiait, hogy kúriáját megtámadták. Mikor azonban Zabláthi Lőrincet a garamszentbenedeki konvent elé idézték, az esküt megtagadta.[4] A panasz, úgy látszik, alaptalan volt és Zabláthi Lőrinc haláláig (1525.) semmiféle erőszakoskodásról nem olvasunk, de annál többet a Kistapolcsányiak hitelügyleteiről.

Nagyon szűkében lehettek a pénznek, mert nincs az a birtokuk, amelyet ez években zálogba nem vetettek volna. Még Zabláthi Lőrincre is rászorult Kistapolcsányi László özvegye, aki 1508. aug. 6-án kistapolcsányi 9 jobbágytelkét és 8 prediális telkét 100 frton leköti neki és nejének Mártának úgy, hogy 12 év mulva, ha előbb vissza nem váltaná, ingyen tartoznak visszaadni.[5] Ily körülmények közt kalandozásokra sem idejük, sem kedvük nem lehetett.

A mohácsi vész után a Kistapolcsányiak kezdetben János király pártjára állottak, aki 1527. márc. 27-én Kistapolcsányi György, Tamás, László és Pálnak eddigi birtokaikra új adománylevelet állíttat ki. E birtokok a következők: Kistapolcsány, Nagymalonya, Kisvalkóc, Kalacsna helységek és Kismálas puszta, továbbá Nagyugróc, Pázsit és Össöd részbirtokok.[6] Rövidesen azonban Ferdinánd király pártjához állottak. A Zabláthi Hrussóiak ezzel szemben János királyt támogatták. Rokonságukból egyedül Thuróczi Miklós és Zabláthi Jakab apát voltak Ferdinánd táborában.

Hrussó vára 1524. óta tartozékaival együtt Zabláthi Jeromosé volt, aki 1526-ban meghalt. Özvegye Borbála 1528. év körül férjhezment Wassermann (Bossorman) Jánoshoz, emiatt Hrussót Zabláthi Györgynek kellett volna átadnia, de György is 1530-ban meghalt. Borbála most már teljes joggal maradhatott Hrussóban fiaival: János, Gáspár és Lőrinccel együtt.

A Kistapolcsányiak és a Hrussóyak közti villongások és hatalmaskodások szüneteltek. Mindössze annyit olvasunk, hogy 1526. karácsony táján Kistapolcsányi Tamás bepanaszolja Zabláthi Jeromos özvegyét, hogy a hrussói erdőből 7 hízott sertését, 1527. sz. Mihály napja körül pedig 2 sertését hajtatta el.[1] E csekélységek az alábbiak megmagyarázására elegendő alapot nem nyujtanak. Talán közelebb állunk a valósághoz, ha a történteket a fentjelzett politikai ellentétek szülte feszültségnek és a két család közti régi ellenségeskedésnek tulajdonítjuk.[2]

1535. április 1-én Hrussóy János embereivel Kistapolcsányi Tamás és Györgynek kistapolcsányi erősségét (fortalitium) megtámadta, felgyujtotta, György unokáját Ferencet és Tamás fivérét

[1] DL. 22,683. Az adásvételi összeg az okmányban nem szerepel.

[2] DL. 22,859.

[3] DL. 22,897. Nyitrai kápt. lt. Prot. GG. 8.

[4] Garamszentbenedeki lt. f. 64, 3.

[5] Garamszentbenedeki lt. f. 128, 2.

[6] Botka i. m. 129—130.

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 97, 54.

[2] Dr. Demkó Kálmán azt írja, hogy Hrussó várát Ferdinánd 1534-ben Zabláthi Hrussói Jánostól elvette és Enyingi Török Bálintnak adományozta; miután azonban előbbi a király hűségére visszatért, birtokát még ugyanazon évben visszakapta. Az újra elpártolt úrtól ismét elvette Ferdinánd és a várat birtokaival a Zelchen-családnak adta. Zelchen Pál magtalan halála után ennek neje, Tapolcsányi Dorottya révén 1549-ben Kistapolcsányi Tamásnak és Györgynek adta és azt a Tapolcsányiak birták. (Felsőmagyarországi várak és várbirtokok a XVI. században. Hadtört. Közl. 1914. 597.) Lehetséges, hogy Hrussói János pártállását többször is változtatta, amint azt mások is megtették, és hogy magukat biztosítsák, mindkét király által állíttattak ki adománylevelet birtokaikra. Így tettek a Kistapolcsányiak is, akiknek részére János király 1527 márc. 28-án Budán új adománylevelet állított ki. Arról azonban nem tudunk, hogy Hrussót Enyingi Török Bálint kapta volna meg; az meg éppen lehetetlen, hogy az 1475 júl. 27-én megölt Zelcheni Pál 60 évvel halála után mint adományos szerepeljen. Dr. Demkó fenti állításai tehát tévedésen alapulnak.

Lászlót megölte, a többi birtokokat is felégette s mindennemű ingóságaikat elhordatta.

Kistapolcsányi Tamás fiai: László és Mihály nevében is, György pedig Eusták fia nevében is panaszt emelt a királynál Hrussóy János ellen. A felek 1535. szept. 28-án Nyitrán Thurzó Elek országbíró és kir. helytartó előtt egyességre léptek olyképen, hogy az országbíró elnöklete alatt nyolc választott bíró fogja a főbenjáró ügyet békésen elintézni.

Az országbíró márc. 22-én Semptén kelt rendeletében a vizsgálat megejtésével a nyitrai káptalant bízta meg. Ennek folytán a káptalan kiküldötte Ujlaki Gergely mestert, aki Miklossóci Zudar Dávid alispán, kir. emberrel egyetemben április 5-én Kistapolcsányban megjelent, ahová a szomszédokat és határosokat, nemeseket és jobbágyokat összehívták és kihallgatták. Kihallgatták Kistapolcsányi Istvánt és nejét Ilonát, Ádám kistapolcsányi plébánost, Néveri Pétert és Gáspárt, Névedi Therek Pált, Nagyszelezsényi Ferencet és Mátyást, Thajnai Mihályt, Gyepes Pétert, Dereslyéni Lytassy Istvánt, Lüley (Lyolyi) Jánost, Simonyi Sandrin főszolgabírót, nemeseket és igen sok jobbágyot. A tanuk vallomásából a következő tényállás derült ki:

A marótiak, mikor a nagy füstöt és lángokat látták, azt hitték, hogy Podmaniczky János tört embereivel Kistapolcsányba. Annyira megijedtek, hogy sokan kocsin és gyalog a Garam felé s az erdőkbe menekültek. A Hrussóyak Kistapolcsányi György és Tamás kastélyát felgyujtották, Lászlót nyíllal lőtték le, Ferencet több másokkal egyetemben a lángokba és füstbe fullasztották. Györgynek feleségét Máriát csúf és becstelen szavakkal illették. A kastély őrtornyát is felgyujtották. Ugyanez a sors érte a jobbágyok házait is. Kistapolcsányi Györgyöt és Tamást sok jobbágygyal együtt törökök (!) kíséretében Hrussó várába, majd a turóczi monostorba hurcoltatták. A kastély melletti halastavat kihalásztatták, sok marhát, lovakat, bort és eleséget Hrussó várába vitettek. Kistapolcsányi Györgynek és Tamásnak felfalusi házát is felégették. A leégett kőházakat Pünkösd napján maga Hrussóy János leromboltatta. Az épületekben okozott károkat 1000 frtnál többre becsülték.

A Kistapolcsányiak kiszabadulásuk után sem mertek házukban maradni, hanem 4 évig Garamszentbenedeken Zudar Dávid házában tartózkodtak.

Hrussóy János kapitányát, Cséradi Oláh Jánost, Garamszentbenedeken fogták el és halálra ítélték. Mikor a vesztőhelyre vitték, Kistapolcsányi György azt kérdezte tőle: vajjon ő vitette-e el Felfaluról barmaikat? Mire azt felelte: Hrussóy János parancsára tette. Ahol Hrussóy János a Kistapolcsányiak vagyonából valamit talált, mind elvitette. Volt-e valami hasznuk belőle? Ők semmit sem kaptak a zsákmányból, csak amit összerabolhattak. Sok rosszat tett-e Hrussóy János? Ha oly hosszú papírosa lenne, mely a monostortól sz. Egyed templomáig terjedne, sem tudná leírni.

A kistapolcsányi vérengzésben 23—24-en, egyesek szerint 28-an vesztették életüket.[1]

A tanuk által beigazolt tények a bírákat nehéz feladat elé állították. Minthogy azonban mindkét fél kompromisszum után vágyakozott, a bíróság Galgócon 1538. július 11-én oly ítéletet illetőleg egyességet hozott létre a felek közt, hogy Hrussóy János kárpótlás és vérdíj fejében az ő, valamint Gáspár és Lőrinc fivérei és nővérei: Zedleci Koszka Miklósné Anna, Sellendorfi Buriánné Magdolna, Zsófia, Borbála és Márta tulajdonát képező knesici birtokot a panaszos Kistapolcsányi Györgynek és Tamásnak átengedi. Mérei Mihály országbírói ítélőmestert az országbíró megbizottjaként Knesicnek határait a többi birtoktól elkülönítve fogja megjelölni és a Kistapolcsányiaknak átadni.

Ez meg is történt. Mérei Mihály Knesicet még ugyanazon hó 25-én bejárta, határait kijelölte és a Kistapolcsányiakat annak birtokába bevezette.[2]

Ezzel azonban az ügy korántsem nyert befejezést. Hrussóy Gáspár Lefánti Péter hrussói várnagy, Dobra Ferenc, Magyar Pál és más lovas és gyalogos emberekkel Knesicet egyszerűen visszafoglalta, okul hozván fel, hogy Hrussóy János testvéreinek knesici birtokrészeit jogtalanul engedte át a Kistapolcsányiaknak. Ez ellen a garamszentbenedeki konvent előtt 1539. nov. 9-én tiltakoztak is.[3] Kistapolcsányi György és Tamás panaszukat már az év elején adhatták be, mert ápr. 24-én a garamszentbenedeki konvent előtt hatod-

[1] OL. NRA. f. 610, 32.
[2] Botka i. m. 164, 165.
[3] Garamszentbenedeki lt. f. 57, 31.

magukkal esküvel kellett megerősíteniök, hogy Hrussóy János mindama cselekedetében, amelyekkel az országbíró előtt vádolták, ártatlanok.[1] Viszont Hrussóy János tiltakozik a konvent előtt, hogy ő a közte s a kistapolcsányiak közt kötött egyességet meg akarja tartani és nem tudja, hogy Gáspár fivére miért szegi meg, aki különben az ő jobbágyait is igen fosztogatja és pusztítja.[2]

Mikor azután a Kistapolcsányiak panaszára a király Hrussóy Jánost és a Kistapolcsányiakat a garamszentbenedeki konvent útján megidéztette s a konvent embere 1539. aug. 31-én Hrussó vára alá ért, Nagy János, Hrussóy János embere a várkapun kilépve e fenyegető szavakkal fogadta: «mit állsz itt? Ha uram hazajön, rosszul jársz.» Mikor pedig a kiküldött a várkapuhoz közeledett, azt előle becsukták s az ablakon át puskát szegeztek rá és lenyilazással fenyegették meg.[3]

A Kistapolcsányiak 1540-ben panaszukat megújították s arra kérték az országbírót, hogy tekintettel a becsületbeli ügyre, azt a katonai bíróság elé utalja, amennyiben pedig a birtok lefoglalása csak Hrussóy Gáspárt, Lőrincet és Lefanty Pétert terhelné, rövid határidős törvénykezés (breve brevium) útján tárgyalja le. Az országbíró a Hrussóy-testvéreket és Lefanty Pétert 1540. május 26-án a garamszentbenedeki konvent útján maga elé idéztette. A per tehát tovább folyt.

Alapjában véve egyik család sem vethetett sokat a másik szemére, mert mindketten egyformán tisztelték, azaz jobban mondva nem tisztelték a törvényt s amikor lehetett, gázoltak benne. Minden azon fordult meg, melyikük erősebb, melyiküknek nagyobb a befolyása az udvarnál. A Kistapolcsányiak a protekcióval jobban győzték, Tamás a királynak kamarása volt. Azonfelül kezükben volt a legerősebb fegyver: Kistapolcsányi Ferenc és László megöletése, amit a királyi idézőlevelek hangsúlyozva becsületügynek neveznek. Kistapolcsányi Tamás 1544—1545-ben Barsmegye alispánja is volt.

Hrussóy János másfajta veszedelemben is forgott. Forgáchék és Kistapolcsányi Tamás és György 40 gyalogos puskást fogadtak fel a végből, hogy Hrussó várát meglepjék, elfoglalják és Hrussóy Jánost megöljék. A puskásokból hármat Hrussóy elfogatott és tömlöcbe záratott. Legalább így adja elő Hrussóy János a nyitrai káptalan előtt 1543. dec. 18-án beadott panaszában.[1]

Ezek után Hrussóy János másképp segített magán: első neje Lévai Eufrozina halála után az erőszakoskodásaikról híres Podmaniczky János és Rafael nővérét Annát vette nőül 1543. júl. 1-én Vágbesztercén.[2] Ezzel azután az ügy még jobban elmérgesedett, annyival inkább, mert Hrussóy János, hogy a birtokelkobzás veszedelmét elkerülje, 1545-ben Hrussó várát összes tartozékaival együtt Podmaniczky Jánosnak és Rafaelnek elzálogosította, illetve Lednice várával felcserélte, ami ellen Kistapolcsányi Tamás a nyitrai káptalan előtt tiltakozott.[3] Ekkor a Kistapolcsányiak már nemcsak királyi parancsot nyertek a Knesic birtokába való visszaiktatásra, hanem Hrussó várának elfoglalására is. Ezért Zabláthi Jeromosné özvegye Korláthkőy Borbála 1545-ben leányai: Zedleci Koszka Miklósné, Zlathkowytzi Libemerszky Buriánné, Márta és Zsófia nevében nemcsak az ellen tiltakozik, hogy Hrussóy János Hrussó várát és tartozékait elidegenítse, hanem másfelől tiltakozik úgy a Podmaniczkyak, valamint a Kistapolcsányiak ellen, hogy Hrussót birtokba venni ne merészeljék, minthogy az örökösjogon őket illeti meg.[4] A Podmaniczkyak ezzel nem sokat törődtek, hanem Hrussó várában szépen megfészkelődtek.

A Podmaniczkyak viselt dolgai eléggé ismeretesek. Maga az 1542. évi országgyűlés 44. §-ában külön is foglalkozott velük. Podmaniczky Jánost és Rafaelt először azért, hogy Ferdinand hűségére még mindig nem tértek, másrészt azért, mert az általuk erőszakosan elfoglalt egyházi és világi várakat, kastélyokat és birtokokat a jogos birtokosok tulajdonába vissza nem bocsátották, sőt a lakossággal szemben most is erőszakoskodnak és nekik károkat okoznak: felhívja, hogy két hónapon belül a király hűségére térjenek s a felség kegyelmét kérjék; továbbá a várakat, kastélyokat, városokat, falvakat és birtokokat, melyeket

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 42, 4.
[2] U. o. Prot. L. 219.
[3] U. o. f. 9, 38.

[1] Nyitrai kápt. lt. Prot. 3, 34.
[2] Egyh. tört. emlékek a magy. hitújítás korából, IV. 268.
[3] Nyitrai kápt. lt. Prot. 3, 46.
[4] Nyitrai kápt. lt. Prot. 3. fol. 33. Garamszentbenedeki lt. f. 27, 52. és f. 22, 51.

az egyháztól vagy világiaktól elvettek, adják vissza, máskülönben mint notóriusok proskribáltatnak és elítéltetnek.

A Podmaniczkyak azonban csak bizonyos föltételek mellett voltak hajlandók a meghódolásra. E feltételek közt szerepelnek a János király által nekik adományozott jószágok, továbbá várak és apátságok, amelyek birtokában megmaradni kívánnak.[1] A király az adott viszonyok közt beérte azzal, hogy hűségére visszatértek, mire az 1545. nagyszombati országgyűlés 47. §-ában a Podmaniczkyak a nóta alól felmentést nyertek. A várak és egyéb jószágok visszaadásával nem nagyon siettek, mert az 1546. évi pozsonyi országgyűlés (56. §) arra kéri a királyt, rendelje el, hogy Podmaniczky Rafael az általa épített szerdahelyi (Nyitra), bakonyújvári és ordói (Sümeg) várakat adja ki a királynak, aki azokat romboltassa le, mert belőlük rablások, fosztogatások történnek, s a még mindig visszatartott várakat és jószágokat adassa vissza jogos tulajdonosaiknak. A nyitraszerdahelyi kastélyt le is romboltatták, helyébe azonban Podmaniczky Rafael a kolosi monostort erősítette meg s a szomszédokat onnan zaklatta. A rendek az 1547. nagyszombati országgyűlésen (25. §) kérik a királyt, hogy ezt az erősséget romboltassa le úgy azonban, hogy a templom épségben maradjon ; s az apátságba szerzetes apát rendeltessék. Az 1548. évi pozsonyi országgyűlés (46. §) ugyanezt sürgeti.

Hrussóy János tehát a Podmaniczkyakban kiváló segítőtársakra talált. Nem csoda, hogy mikor a garamszentbenedeki konvent a király parancsára 1546. január 28-án Kistapolcsányi Györgyöt és Tamást Knesic birtokába visszavezetni s Hrussóy Jánosnak összes ingó s ingatlan javait lefoglalni akarta, Podmaniczky Rafaelnek hrussói várnagya Nagyberzenczei Gáspár kivont karddal ellenszegült, maga Podmaniczky Rafael és Russóy János [2] is felesége Anna, fia Mihály és leánya Margit nevében ellentállott.[3]

Podmaniczky Rafael nem érte be azzal, hogy Hrussó várában megtelepedett,[4] hanem 1546-ban önmaga és az egész Hrussóy-család nevében panaszt emelt Kistapolcsányi György és Tamás ellen Várdai Pál esztergomi érsekprimás kir. helytartó előtt, hogy nevezettek bizonyos becsületbeli ügyben királyi ítélőlevelet eszközöltek ki ellenük, holott ez ügyben védelmezni tudnák magukat. Várdai Pál kir. helytartó a Kistapolcsányiakat újból maga elé idéztette.[1] Ugyanezen évben Forgách Miklósnak nejétől trencséni Zabláthi Lőrinc leányától Juliannától származott gyermekei : Péter, Anna Derenchényi Farkas neje és Julianna, Mérei Mihály neje, valamint Thuróczi Miklósnak nejétől, Zabláthi Lőrinc leányától, Margittól származott Mártha, Bedeghi Nyáry Lőrinc neje, hasonlókép tiltakoznak a Tapolcsányiak és Divékújfalusi Gergelynek (?) Hrussó várába való beiktatása ellen.[2]

A per tehát tovább folyt, sőt komplikálódott azzal, hogy a Hrussóy-család leányága birtokrészét kiadatni kérte, amit Nádasdy Tamás országbíró el is rendelt. A rendelet Hrussó várának kihagyásával intézkedik, mert az zálogjogon még mindig Podmaniczky Rafael kezében volt. Mindez azonban inkább Hrussó várának történetéhez tartozik.

Hrussóy János végre is belátta, hogy a király akarata elleni küzdelme hiábavaló. A Zabláthi Hrussóy-családnak már csak két férfitagja élt : ő és fia Mihály. Meg is öregedett és Hrussó várában sógora Podmaniczky volt az úr. Elég ahhoz, hogy 1549-ben a Kistapolcsányi családhoz fordul és egyezkedni próbál velük. Evégből valósággal salvus conductust kér tőlük, hogy útközben baj ne érje. Kistapolcsányi György, Barsmegye alispánja, unokaöccse Tamás és az egész rokonság nevében u. a. évi május 5-én a garamszentbenedeki konvent előtt kijelenti, hogy bár nekik Russóy János ellen jogerős ítéletük van, mindazonáltal két heti halasztást adnak neki a kiegyezés megkísérlésére, hogy annak sikere vagy sikertelensége esetén mindkét fél szabadon és békében térhessen vissza otthonába.[3]

[1] Egyh. tört. Emlékek IV. 174—175.

[2] Az okmányok ezidőben Hrussót Russónak s a Hrussóy-családot Russóynak írják.

[3] Garamszentbenedeki lt. f. 43, 9. és f. 128, 21.

[4] A garamszentbenedeki konvent jelentése szerint Podmaniczky Rafael 1546 okt. 7-én vonult be Hrussó várába. Állítólag kijelentette, hogy Berzence várát felépíti s ezt hrussói jobbágyainak már meg is hagyta. A konvent ezt raptim írja Újbánya város tanácsának, hogy vigyázzanak. Körmöczi lt. I. 26, 1, 56, 6.

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 55, 39.

[2] U. o. f. 10, 7.

[3] Garamszentbenedeki lt. f. 22, 10. és 38, 5.

A Kistapolcsányiak ezt könnyen megtehették, mert időközben Ferdinánd király 1549. április 2-án Prágában kelt adománylevelével Hrussó várát tartozékaival együtt Kistapolcsányi Tamásnak és Györgynek adományozta. Érdekes, hogy Révay Ferenc nádorhelyettesnek ez ügyben az esztergomi káptalanhoz 1550. febr. 25-én intézett megkereső levelében a Zabláthi Hrussóyakról említés sem történik, hanem Zelchen Pálról ír, akinek elhaltával s a család fiágának magvaszakadtával Hrussó vára a királyra háramlott vissza.[1]

Az esztergomi káptalan Thamássy János mesterkanonokot küldte ki, hogy Bábindali György kir. emberrel a beiktatást eszközölje. Akik midőn Hrussó várában megjelentek, a várnagy a kapu előtt e kérdéssel fogadta őket: mit akarnak? Mikor pedig céljukat elmondták, azt felelte: hogyha ő királyi felsége uramnak csak egy papírlapot is küldött volna, a várat és tartozékait minden ellenmondás nélkül átadtuk volna. Így azonban márc. 30-án Bessei Farkas Ignácné Hrussóy Márta nevében Zekoloczky Veborenecz Horváth Tamás, április 8-án pedig Sellendorf Burián a maga és fiainak Stilfridnek és Györgynek, valamint leányainak Erzsébetnek és Annának nevében a káptalanban a beiktatásnak ellenmondottak.[2] Hrussóy János és fia Mihály már kiálltak a sorból, előbbi még 1550-ben meg is halt. Mihály azonban Hrussó várában és tartozékaiban való örökösödési részesjogáról le nem mondott és csak 1580-ban egyezett ki Kistapolcsányi Jánossal és Imrével úgy, hogy e jogát Széplak és Pázsit birtokáért és 1000 magy. frtért nekik átengedte.[3] A nagyszámú leányág követeléseinek kielégítése az új várurak feladatává lett.

Azt mondottuk, hogy a Kistapolcsányiak és Hrussóy Jánosék — ahol és amikor lehetett — egyformán gázoltak a törvényben. Mialatt Hrussóy Jánosnak főbenjáró pere foglalkoztatta a bíróságokat, itthon sem maradtak tétlenül.

Lukács Kolosi apát 1536. jún. 6-án panaszolja, hogy Zabláthi Hrussóy János őt erőszakosságával és halálfenyegetésével arra kényszerítette, hogy apátságát Hrussóy Lőrincnek engedje át és irassa be. Ezt a kicsikart adományozást a garamszentbenedeki konvent előtt visszavonja és érvénytelennek nyilvánítja.[1] Ez ugyan sokat nem használt, mert az apátság még veszedelmesebb kezekbe, a Podmaniczkyak kezére jutott.

Hrussóy János a szomszéd Bossányiak janófalvai és pázsiti birtokát erőszakkal elfoglalva tartotta. Bossányi Mártonnak nagyugróci és bossányi birtokait pedig fosztogatta. Ez ügyben a garamszentbenedeki konvent már 1540-ben vizsgálatot tartott,[2] de a marasztaló ítélet nem sokat használt. A király 1548. sz. György napján k. rendeletével Bossányi Jánost a lefoglalt birtokokba visszavezettette, de Hrussóy János az ő embereit onnan kidobta és a javakat újból elfoglalta. A király ennek folytán 1548. szept. 10-én k. rendeletében meghagyja Nyitra és Bars vármegyék (Janófalva Nyitra-, Pázsit Barsmegyében fekszik) alispánjainak, hogy Bossányi Jánost védjék meg Hrussóy János és mások erőszakos és igazságtalan támadásaival szemben. Hrussóy Jánosnak pedig meghagyja, hogy az említett birtokokat adja viszsza Bossányinak, ellenkező esetben a két alispán fogja azt végrehajtani.[3]

A Kistapolcsányiak sem viselkedtek másképen. 1540-ben Forgách Zsigmond és László Thurzó Elek országbíró előtt panaszt emelnek, hogy Kistapolcsányi György és Tamás az esztergomi káptalantól — melynek ekkor a garamszentbenedeki apátság már zálogos birtoka volt — kibérelt kistapolcsányi, kisvalkóci, kereszturi, kosztolányi, nagylehotai, knesici, lóci, zsikavai, maholányi, perlepi és nagymalonyai tizedét erővel és kártérítés nélkül maguknak szedették be s ezzel két éven át 150 frtnyi kárt okoztak nekik.[4] Viszonzásul azután Forgách László és Péter Malonyát rabolták ki, egy jobbágyházat kifosztottak és marhákat is elvittek. A király Forgáchékat 1545-ben a már megítélt eskü letétele alól felmentette s Kistapolcsányi Tamás alispán és György panaszosokat új törvénytartásra idézte.[5]

[1] Garamszentbenedeki lt. B. 168.
[2] O. L. NRA. f. 120, nr. 24. Botka i. m. 168—170.
[3] U. o. f. 874, 7. és 120, 24.

[1] Egyh. tört. Eml. III. 87.
[2] Garamszentbenedeki lt. f. 78, 25.
[3] † Szerémi Odescalchi Artur hg. közlése a Bossányiak családi ltárából.
[4] Garamszentbenedeki lt. f. 26, 33. A dézsmabitorlók közt Berchényi László és Hrussóy János nevei is szerepelnek. A vizsgálatot a garamszentbenedeki konvent ejtette meg. A Kistapolcsányiak ellen emelt vádak — legalább Nagymalonya és Kisvalkócra vonatkozólag — be nem igazolódtak, azért fel is mentették őket.
[5] U. o. f. 55, 21. és 43.

1544-ben Bercsényi László perlepi jószágát a nyitrai káptalan előtt zálogba adta Kistapolcsányi Tamásnak oly összegben, amennyit neje Cicelle asszony a káptalan előtt bemondott. Hogy, hogy nem, e fölött összetűzhettek és 1546-ban Kistapolcsányi György, Maróthi György, Zsemberi Boldizsár és Doroszlói Farkas Bercsényi Lászlónak perlepi részbirtokára ütöttek és kúriájából minden ingóságát, nemes Hobordanecz Márk apósával és Raach Györgyné Borbálával, Bercsényiné Cicelle asszony nővérével együtt, akiket a panaszos, mint szegénysorsú menekülteket, fentartott, kidobták és kiűzték, minden marháját elhajtották, gabonáját és egyéb eleségét a házból kidobatták s a részbirtokot elfoglalták, ezer frtnyi kárt okozván. Továbbá ugyanott elfoglalták Ölvedi Benedekné Márta asszonynak és Nagy Máté özvegyének kúriáit és részbirtokait is, 100 frt-nyi kárt okozván nekik. Várdai Pál érsekprimás, kir. helytartó ezért őket a garamszentbenedeki konvent útján maga elé idéztette.[1]

Kistapolcsányi György gyámja volt Doroszlói Farkasnak, János fiának, aki 1550-ben felhívta őt, hogy anyjának Agatának ingóságait és értéktárgyait, melyek 3000 frt-ot képviselnek, adja vissza. Miután ezt megtenni vonakodott, perbe idézte.[2]

Kistapolcsányi János, István fia és György és Tamás panaszt emelnek 1548-ban Nádasdy Tamás országbíró előtt atyja, illetve testvérük István ellen, hogy Erzsébet leányát Farkas Dénes lévai várnagyhoz adta nőül, a menyegzőt kistapolcsányi házában[3] tartotta meg s őt a fiági javak birtokába is bevezettetni akarja. Az országbíró ettől a garamszentbenedeki konvent által eltiltja.[4] Kistapolcsányi János azonban a következő évi január 31-én a garamszentbenedeki konvent előtt tiltakozik az ellen, hogy ő nővére menyegzőjének megakadályozásában részes lenne.[5] E Kistapolcsányi István neje Ilka és leánya Farkas Dénesné következő évben április 29-én panaszt emeltek a garamszentbenedeki konvent előtt, hogy Erdegh Erazmus «liber dominus in lánser et Kabold», s Ő felségének főkapitánya és tanácsosa április 6-án kistapolcsányi házukra tört s ott Erzsébet leányuk honn nem létében szüleit elfogta. Erzsébet szintén fogságba került s a panasz beadásának napján szabadult ki és érkezett a konventbe.[1]

Ugyanazon évben Kistapolcsányi György és Tamás István unokafivérüknek kistapolcsányi birtokrészét egyszerűen elfoglalták.[2]

Szóval magában a Kistapolcsányi-családban is hiányzott a béke és egyetértés, ami azután Hrussó várának és tartozékainak átvételénél is megnyilvánult.

Mint már említettük, az esztergomi káptalan a Kistapolcsányiakat 1550-ben a hrussói vár és tartozékainak birtokába bevezette. Ezzel annyi küzdelem, háborúság, furfang, erőszak és pereskedés után végre céljukat elérték. Igaz, hogy a birtokból sok résztulajdonost kellett kielégíteniök, de területe több mint 30,000 kat. holdra rúgott. És ami után a Kistapolcsányiak leginkább vágyakoztak : a hrussói vár végre övék lett. Hrussó várával egyetemben Keresztur, Fenyőkosztolány, Nagy- és Kislehota, Széplak (Krasna), Szelcsén, továbbá Boróc, Szkicó és Leves puszták jutottak birtokukba.

Első meglepetést maga a király szerezte azzal, hogy Hrussó várát Vall Konrád de Aurach (Conradowoll ab Auroch) által elfoglaltatta, aki két évig a vár kapitánya volt. Minthogy a velkapolei pálosok határait bántotta, a király ezek részére oltalomlevelet állíttatott ki.[3] A pálosok kérésére foganatosított határjárás ellen ugyanazon várkapitány ex parte fisci regii ellenmondott.[4] Azaz Hrussó várát a király magának tartotta meg. Érdekes, hogy Bars vármegye 1550—1553. évi portaösszeírásában $39^1/_2$ porta még Hrussóy János nevén szerepel,[5] ami azt mutatja, hogy a Kistapolcsányiak Hrussó várába és tartozékaiba beiktatva ugyan, de mégis birtokon kívül voltak.

Másik meglepetés : az adományosok a koncon összevesztek. A hrussói beiktatás alkalmával

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 16, 2.

[2] U. o. f. 72, 37.

[3] Kistapolcsányi György és Tamás a megerősített kastélyban, míg István unokafivérük János fiával együtt a kastélyon kivül épült házukban laktak. Garamszentbenedeki lt. f. 10.7,

[4] U. o. f. 53, 22.

[5] U. o. B. 182.

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 22, 11.

[2] U. o. f. 19, 33.

[3] DL. Elenchus act. ord. s. Pauli 226, 47.

[4] Garamszentbenedeki lt. caps. A. 35. és DL. NRA. f. 163, 5.

[5] Bars vármegye monogr. 379.

ugyanis Kistapolcsányi Tamás Gyepes Péter, Szelezsényi Mátyás és Ferenc, továbbá Maróthi György előtt hitére és becsületére fogadta, hogy a Györgyöt illető felerészt készpénzért (deposita pecunia) fogja neki átadni. Tamás azonban igéretét be nem váltotta s emiatt Györgynek a királyhoz kellett fordulnia. A király rendeletére a fentemlített tanuk igazolták ugyan azt, hogy György az ő felerészeért a pénzt letette, de nem tudják, vajjon Tamás kielégítette-e őt a leltárból és ingóságokból.[1] Ezek után nem csoda, hogy ahol lehetett, kellemetlenkedtek egymásnak.

1552-ben kellett volna Knesicen osztozkodniok, de a felosztás meghiusult.[2] U. a. évben Györgyöt Tamás bíróság elé idézteti, mert kistapolcsányi és nagymalonyai birtokain kárt okozott. Ugyanakkor Györgyöt Istvánnal szemben kistapolcsányi termésének lefoglalásáért az erőszakoskodással járó büntetéssel (poena violentiae) sujtották.[3]

Hrussó vára pedig még mindig a király kezén maradt.

Végre 1554. nov. 1-én adta ki Ferdinánd király a záloglevelet, melynek értelmében Hrussó várát és tartozékait Kistapolcsányi Györgynek és Tamásnak és fiörököseiknek 4200 magy. frtért leköti.[4] A várnak birtokába azonban csak a következő év karácsony táján jutottak; miként ezt Kistapolcsányi Györgynek 1558-ban beadott panaszából megtudjuk. (Az okmány első sorai hiányoznak.) Midőn karácsony körül Prandorffer Tamás fegyvereseivel Kistapolcsányra szállt, ez okmány exponense (— György, kétségkívül Kistapolcsányi) Kistapolcsányi Tamás kérésére 50 frt eleséget adott, melyet amióta a panaszost Kistapolcsányi Tamás Hrussó várának birtokából kizárta, e Tamásnak kellett volna megtérítenie, de egy obulust sem adott. S midőn karácsony körül 1555-ben Hrussót közösen átvették, ő látta el a várat 60 frtnyi élelemmel s most, kizavarván őt a várból, ezt sem akarja megtéríteni. 1555. Szilveszter napja körül őt hite és igérete ellenére a várból kizárván, a közösen átvett marhaállomány s egyéb készletekért kiadott pénzét sem adta vissza. Ezzel 600 frtnál nagyobb kárt okozott neki.[1] A hrussói várnak 1555-ben Győrődi Márton volt várnagya.[2]

A per elég soká húzódott s azalatt egymásnak adósai nem maradtak. 1557-ben Kistapolcsányi György szolgái néhány oláh[3] emberrel — kik akkor Kislehotán laktak s egyiküket Drahos Balázsnak hívták — Tamásnak kislehotai birtokán juhaival egy szénakazlat feletetett, amiért Tamás 100 frt-nyi kárt számított fel.[4] Viszont Kistapolcsányi György 1559-ben panaszt emel Tamás és fiai László s Mihály, továbbá Gödörfüsi Buza Antal, Füsy János és Pribék Ferenc ellen, hogy knesici és maholányi birtokrészeit elfoglalták.[5]

1559-ben Maróthi György panaszolta be Kistapolcsányi Györgyöt és Tamást, hogy Perlepen levő Gellyénirtványa és Deskonirtványa földjeit elfoglalták. A vármegye a földeket tulajdonosának visszaadatta, de Kistapolcsányi György újból elfoglalta.[6] A per csak 1589-ben ért véget, amikor az oktaválisbíróság Kistapolcsányi Tamás fiát, Jánost és unokáját Györgyöt elmarasztalta.[7]

1559-ben Ferdinánd király Hrussó várát Forgách Ferenc váradi püspöknek adományozza, aki oldala mellett római királlyá történt koronázása óta nagy szolgálatokat végzett.[8] Az adománylevelet ugyan ismeretlen okokból végre nem hajtották, de érthetőleg nagy zavart okozott. A Hrussóyak leányága is újból fellépett és azt vitatta, hogy Kistapolcsányi Tamás Hrussót csak zálogjogon birtokolja. Az ügyet még 1561-ben is tárgyalták az oktaválisbíróságon.[9] 1563-ban azután a király a várat tartozékaival együtt u. a. Forgách Ferenc váradi püspöknek és fivéreinek Simonnak és Imrének 6000 magyar frton zálogba adta.[10] A kir. rendelet a magyar kir. kamarát felhívja, hogy a záloglevelet állítsa ki, Forgáchéktól a Kistapolcsányiak által fizetett 4000 frtnyi zálogösszegen felül eső 2000 frtot szedje be s gondoskodjék róla, hogy a vár Forgáchéknak leltár mellett átadassék.

Kistapolcsányi Tamás a vár átadását megta-

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 16, 44.
[2] O. L. NRA. f. 166, 9.
[3] U. o. f. 119, 13.
[4] U. o. f. 659, 42.

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 141, 39.
[2] Rudnay: Zsámbokréthyak, 100.
[3] Wlachi.
[4] Garamszentbenedeki lt. f. 19, 45.
[5] U. o. f. 144, 31.
[6] U. o. f. 53, 26.
[7] O. L. NRA. f. 119, 19.
[8] U. o. f. 344, 18.
[9] U. o. f. 491, 15.
[10] U. o. 659, 41.

gadta s mikor a nádori helytartó ezért őt megidézte, felmutatta Ferdinánd királynak 1554. évben kiadott záloglevelét.[1] De beigazolta azt is, hogy Hrussó várának átadásakor nemcsak a 4200 frtnyi zálogösszeget kifizette, hanem Vaall Kristóf várkapitánynak az átadott marhákért és különféle eszközökért még 740 frtot lefizetett.[2] Az ügy csak 1575-ben nyert befejezést; de Kistapolcsányi Tamás a várban maradt és Forgáchék annak birtokába sohasem léptek.

Kistapolcsányi György 1559-ben meghalt. Magas kort ért el, mert már 1507-ben olvasunk róla[3] és 1535-ben a Hrussóyak támadásakor unokája Ferenc esett áldozatul. Négy fia volt: Eusták, János, Péter és György és egyetlen leánya Fruzsina. Fiai alig szerepelnek a forrásokban; úgy látszik, még atyjuk előtt haltak meg. Fruzsina Bajnay másképp Illyés Jánoshoz ment nőül, akitől András fia származott.[4] Özvegye Micsinszky Mária utóbb férjhez ment Derenchényi (Berenchényi, Berchényi) Lászlóhoz.[5]

Kistapolcsányi György 1549—1550. években Barsvármegye alispánja volt.[6] Györgyöt és Tamást az okmányok hol frater uterinusnak,[7] hol fraternek,[8] hol patruelisnek[9] nevezik. Az utóbbi a helyes, azaz első fokú unokatestvérek voltak, miként azt az orsz. levéltárban őrzött részleges fiági leszármazási tábla is tanusítja.[10] Kistapolcsányi György és István (Ispán) Gergelynek fiai, Tamás pedig Benedek (Ispán) fia.

Kistapolcsányi György halála után Nádasdy Tamás nádor elrendelte, hogy az általa őrzött családi okmányokat a vármegye lajstromozza és lepecsételve Kistapolcsányi Tamásnak adja ki. Ugyanazon évi jún. 21-én pedig felhívta Kisherestyéni Gyepes Péter barsi alispánt, Maróthi Györgyöt és Szelezsényi Ferencet és Mátyást, hogy miután Hrussó várának a király parancsára a Kistapolcsányiak részére Prandorfer Tamás útján történt átadásakor jelenvoltak és tudják, hogy a várat mily rendben és mily javakkal és jogokkal adták át, erről, majd ha felhivatnak, a garamszentbenedeki konvent előtt adják le vallomásukat.[1]

Kistapolcsányt ekkor más, komolyabb veszedelem is fenyegette. Az 1559. évi országgyűlés 29. tcikke elrendelte, hogy a kistapolcsányi kastélyt a vármegye romboltassa le. Az indokolás úgy szól, hogy a törökök könnyen megközelíthetik, igen hanyagul őrzik és a szükséges védelmi eszközökkel felszerelve nincsen. A vármegye közbenjárására a kastély megmaradt és mivel felsőbb helyeken a közelségben fekvő Hrussó várára hivatkoztak, a vármegye 1563 jún. 3-án Miksa király rendeletére kiküldötte Kisherestyéni Gyepes Péter alispánt, Thaynai Péter szolgabírót, János diák vmegyei jegyzőt, Militey János mester és Czyrquenus Benedek papokat és Horváth Bertalant Hrussó várába, akik Sembery Boldizsár és Jakussich Tamás kir. biztosokkal odaérve, a vár őrizetére Farkas öreg várnagyon kívül összesen négy gyalogost, egy sütőt, egy kulcsárt és egy őrt találtak.[2] Ennek következményekép Kistapolcsányt az 1569. évi 19. tc. a végvárak közé sorozta és fenntartására az uradalom jobbágyait rendelte ki.

1560-ban Bars vármegye megengedi Szegedi Mihály garamszentbenedeki jószágkormányzónak, hogy a Kistapolcsányi Tamás által Kisapátiban lefoglalt gabonaasztagokért megfelelő ingóságot vagy fekvőséget lefoglalhasson.[3]

A velkapolai pálosoknak is sok bajuk volt Kistapolcsányi Tamással. Már 1560-ban a király Bornemissza Pál erdélyi püspököt és Aranyáni Demjén nádori ítélőbírót küldte ki, hogy a pálosok és Kistapolcsányi Tamás közti határkérdést rendezzék.[4] Ugyanazon évben újból panaszt emeltek ellene, hogy Velkapolya hubokai határát, az erdő egy részét és vagy 100 holdnyi szántót elfoglalt, 10,000 zsindelyt és 200 lécet pedig elhordatott. Ez ügyben a vármegye is szót emelt. Az országbíró Kistapolcsányit 50 frtra bírságolta meg.[5]

[1] O. L. NRA. 112, 16.
[2] Garamszentbenedeki lt. D. 123.
[3] U. o. f. 19, 45.
[4] U. o. G. 699.
[5] U. o. F. 157, G. 114.
[6] Bars vármegye. 393. Garamszentbenedeki lt. B.180.
[7] U. o. f. 38, 5.
[8] U. o. f. 16, 44.
[9] U. o. f. 22, 10.
[10] OL. NRA. f. 116, 16.

[1] O. L. NRA. f. 1010, 6. és Garamszentbenedeki lt. f. 86, 22
[2] Vármegyei jegyzőkönyv.
[3] Eszterg. kápt. lt. Lad. 7, 1, 15.
[4] OL. NRA. f. 163, nr. 47.
[5] Garamszentbenedeki lt. f. 43, 19. O. L. Acta Paulinorum 226, 52, 54 és 227, 57.

1562 április 16-án a vármegye gyűlésén Kisapponyi Miklós diák Lukács elefánti perjel nevében emelt panaszt Kistapolcsányi Tamás ellen, hogy Czymormar Gáspár és Prochko Tamás jobbágyait, akik Velkapolán időztek, annak határain belül elfogatta és Russó várába vitette, ott láncra verette és csak váltságdíj mellett bocsátotta szabadon. Ennek hallatára Dobó István főispán megtiltotta a nemeseknek és birtokosoknak, hogy a törvényes eljárás megkerülésével másokat birtokukban háborgassanak.[1] Ugyancsak Kistapolcsányi Tamás az elefánti pálosoknak bizonyos irományait lefoglalta és visszatartotta. Az ügy a vármegyéről az országbíró elé került, aki Kistapolcsányit esküre hívta fel s ennek megtagadásáért 1562-ben 100 frt bírsággal sujtotta. Kistapolcsányi Tamás következő évben perújítással élt. A per Kistapolcsányi Tamás halála után fiára, Jánosra szállt át, akit az eskü megtagadása és meg nem jelenése miatt az országbíró 1591-ben elmarasztalt.[2]

Hogy a pálosokon bosszut állhasson, 1561-ben ő panaszolta be az elefántiakat, hogy Osztra helyről birkáit elhajtatták. Az eljárást Bars vármegye folytatta le s miután Kistapolcsányi a felajánlott esküt megtagadta, hamis vádaskodásért elmarasztalták.[3] A 100 frt bírságot a vármegye végrehajtás útján szedte be rajta.[4]

Ugyanezen évben Kistapolcsányi Tamás és fiai Mihály és László egyrészről, másrészről Kistapolcsányi György özvegye Mária végre békét kötöttek és az egymás ellen indított pereket kölcsönösen beszüntették.[5]

Kistapolcsányi Tamásról ez időtől fogva nem igen hallunk. Jócskán meg is öregedhetett. 1564 április hó 8-án Katalin leányának eljegyzését ünnepelte meg pathi Theurek Kristóffal A lakodalmat ugyanazon hó 23-án tartották meg Szelcsénben, melyre Körmöc városát is meghívták.[6]

1566-ban még élt. Ez évi aug. 31-én ugyanis Kun Bálint szolgáját küldte az esztergomi káptalanhoz szóbeli üzenettel és jó választ kért.[7] 1568-ban írja Kistapolcsányi Mihály Lipchey Lászlónak, hogy édes anyja (Gergelyi Ewstheleki Krisztina, László leánya) meghalt. Ekkor Tamás valószínűleg már nem élt.

Bars vármegyének alispánja volt az 1544—1545. és 1549—1550. években. Rendkívül elhízottságáról vált híressé az udvar előtt is. Ferdinánd király — mint Korabinsky írja[1] — képmásban is látni akarta és 1565-ben festőt küldött hozzá levéllel, amelyben ama kívánságát fejezte ki, hogy festesse le magát vele. A kép az Ambraser Sammlungban (jelenleg Kunsthistorisches Hofmuseum) néhány évtized előtt még látható volt. Szerémi Odescalchi Artur herceg is említést tett róla.

E helyütt néhány szóval meg kell emlékeznünk Tamás bátyjáról Mihályról, aki 1566-ban és 1567—1569. években Bars vármegye alispánja volt. Dersffy István kerületi generális főkapitány sürgetésére a vármegye őt a nemesi felkelés kapitányává választotta meg, 1567-ben pedig Zudar Lászlóval együtt őt küldötte követül az országgyűlésre.[2] Ugyanazon évben a vármegye gyűlésén gyalázó szavakkal illette Kapornoky Mihályt, az esztergomi káptalan garamszentbenedeki jószágkormányzóját, amiért a vármegye őt sértésben elmarasztalta. Fellebbezése folytán az ügy az országbíró elé került, aki az ítéletet jóváhagyta.[3] 1569-ben halt meg.

Kistapolcsányi Tamásnak öt fia volt : Mihály, János, László, Ferenc és Imre.

Mihály a papi pályára lépett és 1571-től 1585-ig az esztergomi káptalan kanonokja volt. Kollányi ugyan azt írja róla, hogy némely kihágások miatt a káptalanból kizárták,[4] ámde ha ez meg is történt, később visszafogadták, mert 1576-ban a garamszentbenedeki apátság birtokainak jószágkormányzója, sőt 1579. és 1580. években is. Ez évben ugyanis Eczeth Márton garamszentbenedeki kulcsár elismeri, hogy Tapolcsányi Mihály prefektusnak és esztergomi kanonoknak 87 frt 34 dénárral tartozik.[5] 1585 febr. 1-én pedig

[1] Vármegyei jegyzőkönyv.
[2] O. L. Acta Paul. f. 227, 55.
[3] U. o. 119, 10. [4] U. o. 227, 56.
[5] Garamszentbenedeki lt. f. 31, 26.
[6] Szerémi Odescalchi Artur közlése a körmöci ltból. Garamszentbenedeki lt. f. 100, 5.
[7] Esz. t. káplt. t. caps. 12, 1, 53.
[8] Geographisch-Historisches Lexikon von Ungarn. 747. Az évszám téves, mert Ferdinánd király 1564 júl 25-én meghalt.
[1] Bars vármegye 1567-i jegyzőkönyve.
[2] Garamszentbenedeki lt. f. 38, 43.
[3] Esztergomi kanonokok 1100—1900. 175.
[4] Garamszentbenedeki lt. F. 43.

a káptalan megbizottjaként Petőfalván tanukihallgatást eszközöl.[1] Többet nem hallunk róla.

Mihály, János, Ferenc és Imre fivéreivel együtt 1568-ban Malonyára vámjogot nyernek s az esztergomi káptalannal ez iránt egyességre lépnek, következő évben pedig Ghymesi Forgách Jánossal abban állapodnak meg, hogy Forgáchék jobbágyai vámmentességet fognak élvezni.[2]

A többi testvérek közül László már 1561 körül meghalt. Kata Pathi Theurek Kristófhoz ment nőül, akitől Anna leánya — később Sztrezeniczky Miklósné — származott.[3] A három fitestvér: János, Ferenc és Imre (Mihály kanonok az osztozkodásban részt nem vett) 1575-ben külön fogott bírák közbejöttével az atyjuk utáni örökségen megosztozkodtak. Osztozkodás alá kerültek: Hrussó vára, Keresztúr, Kosztolány, Nagylehota, Kislehota, Szkicó, Sikava, Loóc, Maholány, Széplak, Szelcsén, Kistapolcsány mváros és kastély, Knezics, Nagymalonya, Kisvalkóc alias Závoda és Kolecsna, továbbá Kis-Győrödön, Pázsiton, Nagyugrócon és Össödön levő birtokrészek.[4] Kistapolcsányban hárman osztoztak és pedig: János és Imre, Tamás fiai és Boldizsár, István fia.[5]

Ferenc nemsokára meghalt, mert 1579-ben János, mint Ferenc árváinak: Györgynek és Annának gyámja nyugtatja Osztrovith Miklóst az ingóságok átvételéről, melyeket annak idején az illavai várban megőrzés végett elhelyezett.[6] Ferencnek özvegye Aranyáni Katalin, Demjén mesternek leánya nemsokára férjhez ment Usaly Péterhez.[7] Árváinak gyámságát János helyett Imre vállalhatta magára, mert 1586-ban György nagykorúvá lett és Imre nagybátyja helyébe Jánost kívánta gyámjául (betegsége miatt), a vármegye azonban kérését nem teljesítette.[8] Mindamellett János lett György kurátorává, sőt Imre halála után György őt jószágainak kezelésével 1591-ben újból megbízta.[9] A gondnokságnak 1594-ben vége lett, amikor bevallást tesz arról, hogy János nagybátyja az ő javait hűségesen kezelte és mindent átadott.[1] György 1595 ápr. 12-én halt meg, miként azt János Elefánthy Imrének megírja.[2]

Imre 1589-ben még élt. Ez évben ugyanis Rudolf király Kistapolcsányi Jánosnak és Imrének adományozza a kir. jogot Hrussó várára, továbbá Maholány, Keresztúr, Zsikava, Lóc, Fenyőkosztolány, Nagy- és Kislehota, Szkicó, valamint Boróc, Leves, Lamatinc, Horváthi prediumokra Barsban és Szölcsén, Széplakra Nyitrában.[3] Ez időtől fogva mitsem hallunk róla. 1590-ben már maga János egyezkedik Bossányi Lőrinccel és Endrével a szelcséni és széplaki birtokokról.[4] Imre tehát ez évben halhatott meg.

Kistapolcsányi János annál többet hallatott magáról. Vele külön foglalkozunk.

A családnak harmadik ága, melynek feje István, Györgynek testvéröccse és Tamásnak unokafivére volt, a hrussói várhoz tartozó jószágokból mitsem kapott, és Kistapolcsányban a kastélyon kívül levő kőházban lakott. 1550-ben Hrussó várának átadásakor mint szomszéd és 1563-ban Revistye vára és tartozékainak átadásánál mint kir. ember szerepelt.[5] Egyes okmányok Ispán néven is említik.

György és Tamás — kivált a hrussói váruradalom elnyerése óta — nagy gazdagságnak örvendtek és erőszakoskodásaik, hatalmaskodásaikban rendszerint együttműködtek, azaz jól megértették egymást mindaddig, amíg a koncon — Hrussó várán — össze nem vesztek. István a szegényebb rokon szerepét játszotta mindig, vállalkozásaikban részt nem vett és állandóan anyagi zavarokkal küzdött.

Már 1531-ben, mikor János bátyjának özvegyét Baragyáni Katát, aki időközben Hindi Mártonhoz ment nőül, hozománya fejében ki kellett elégítenie, kénytelen volt nyolc népes kistapolcsányi jobbágytelket 47 frton Kistajnai Péternek zálogba vetni, majd ugyanazon okból ugyanannak újabb nyolc telket 28 frt 50 dénárért köt le.[6]

[1] Pálásthy: A Palásthyak. II. 246.
[2] Garamszentbenedeki lt. f. 2, 14.
[3] Garamszentbenedeki lt. F. 279.
[4] Orsz. lt. NRA. f. 1682. nr. 33.
[5] U. o. fasc. 502. nr. 55.
[6] Garamszentbenedeki lt. E. 430.
[7] Nagy Iván pótkötet 35. l.
[8] Orsz. lt: NRA. f. 162, 44.
[9] Eszterg. kápt. hit. lt. Lib. 8, 486.

[1] Orsz. l. NRA. f. 1682, 49.
[2] U. o. f. 1674, 37.
[3] U. o. f. 108, 1.
[4] Nyitrai kápt. lt. Prot. 38, nr. 277.
[5] Botka i. m. 169. és 178.
[6] Garamszentbenedeki lt .f. 37, 35. és f. 37, 36.

1541-ben három kistapolcsányi jobbágytelket 12 frton ismét Tajnay Péternek, következő évben pedig öt kistapolcsányi jobbágytelkét 25 frton Kozmafalvi Dolghos Tamásnak adja zálogba.[1]

Tajnay Péterrel az üzleti összeköttetésen kívül rövidesen sógorságba is jutott. Margit, † János leánya ugyanis, férje Kétházy Imre halála után Tajnay Péterhez ment nőül, akitől négy gyermeke: Mátyás, Albert és két Anna származott.[2]

Kistapolcsányi György és Tamás, Istvánnak kistapolcsányi birtokrészeit elfoglalták, majd György, Istvánnak kistapolcsányi termését is elhordatta. Az ebből keletkezett perekből kifolyólag a vármegyei ítélőszék Györgyöt 1551. és 1554-ben pénzbirságban és kártérítésben marasztalta el.[3] Istvánnak újabb panaszára György széksértés miatt 100 arany frt bírságban marasztaltatott el, s az ítéletet a vármegye 1556-ban végre is hajtotta.[4]

1565-ben István hét kistapolcsányi jobbágytelkét a malom felével együtt 53 frton leköti Tajnay Péternek, s ugyanazon évben aug. 26-án a garamszentbenedeki konvent előtt az összes követelésekről és tartozásokról elszámolnak akkép, hogy István összes tartozása Tajnayval szemben 52 frtot tesz ki, mely összegből öt magyar frtot Tajnay visszatéríteni tartozik.[5]

Kistapolcsányi István fiai, János és Boldizsár 1570. évben osztoztak a kistapolcsányi telkeken. Ez osztozásból kifolyólag 1571. nov. 23-án a választott bírák Jánosnak és Boldizsárnak nemesi kúriáját és házukat kertestül együtt 64 magyar frtra becsülték, mely összeg fejében Boldizsár a házat átvette és felét bátyjának kifizette, akinek szabadságában állott Kistapolcsányban bárhol új házat építenie. A becslők közt Tajnay Péter, Szelezsényi Mátyás, Bélády Farkas, Szelezsényi Gáspár, Tajnay Lénárd, Lüley István, Szikora Bálint nevei olvashatók.[4]

Atyjuk István ekkor már igen öreg ember lehetett. Ugyanezen évi nov. 16-án érezvén, hogy «ob tardam senectutem» javainak kezelésére képtelen, azokat kisebbik fiának Boldizsárnak 200 arany frton átadja oly kötelezettséggel, hogy őt táplálja és ruházza. Ha pedig idősebb fia a birtokot magához váltani akarná, a 200 frtot öccsének megtéríteni tartozik.[1] Többet nem olvasunk róla, valószínűleg hamarosan elhalt. Fia, János — a helyett, hogy új házat épített volna magának — egymásután adja el vagy köti le birtokrészeit öccsének Boldizsárnak és unokatestvéreinek Jánosnak, Ferencnek és Imrének. Feleségének nevét nem ismerjük, de három leányáról tudunk. Kata, Kereskényi Pál neje, Julianna, Erneő Tamásné és Borbála, Bárány Lászlóné, akik 1615. évben örökösödési igényekkel lépnek fel, mint látni fogjuk. Atyjuk 1596-ban, még életben volt.

Öccsének Boldizsárnak felesége Herestyéni Borbála, házasságuk azonban gyermektelen maradt. 1574-ben febr. 11-én készítette el végrendeletét a garamszentbenedeki konvent előtt, amelyben halála esetére feleségének gyámjaiul elsősorban Dóczy Gábort, azután Tajnay Pétert, Szelezsényi Mátyást és Gáspárt és Chrastansky (Herestyéni) Gáspárt kéri fel, hogyha feleségét, Depessy Borbálát valami jogtalanság érné.[2] Mindenét, amije van, a zálogban levőket is, feleségére hagyja. Végül megjegyzi: mikor súlyos betegen feküdtem s nem volt, aki rajtam segítsen, Tajnay Péter 200 frtot adott. Ezért kistapolcsányi örökségrészemet a jobbágyokkal együtt neki és gyermekeinek hagyom. Ha pedig barátaim közül valaki ez örökséget a jobbágyokkal együtt akarná, mindenekelőtt Tajnay Péternek és gyermekeinek e 200 frtot lefizetni köteles.[3]

Betegségéből kilábolt és első dolga volt, hogy Kistapolcsányra szóló összes jogait még ugyanaz évben 300 frton zálogba adta Tajnay Péternek.[4] Sőt egészsége annyira helyreállott, hogy 1579-ben vármegyei esküdt, 1580-ban pedig szolgabírói

[1] Nyitrai kápt. lt. Prot. 3, 4. és 122.
[2] Garamszentbenedeki lt. D. 175.
[3] U. o. f. 19, 33. Orsz. lt. NRA. f. 119, nr. 13. és 14 és f. 115, nr. 19.
[4] Orsz. lt. NRA. f. 1692, 14.
[5] Garamszentbenedeki lt. D. 312. f. 6, 80. és f. 142, 45.
[6] U. o. f. 43, 8.

[1] Garamszentbenedik lt. f. 43, 4. és D. 363.
[2] Minthogy Kistapolcsányi Boldizsár felesége kétségen kívül Herestyéni Borbála volt, 1584-ben is így írják nevét (Garamszentbenedeki lt. G. 28.) és 1596-ban is, amikor megözvegyült, a Depessy név alatt csakis ő érthető. Lehet, hogy a Herestyénieket így is hívták.
[3] Garamszentbenedeki lt. f. 145, 28.
[4] U. o. f. 9, 56.

hivatalt is vállalt.[1] 1581 aug. 28-án mint véghelyvizsgáló Tajnay Péterrel és Litassy Pállal a garamszentbenedeki vármonostorban járt.[2] 1588 nov. 9-én azt írja Thalassy Ambrus garamszentbenedeki kormányzónak, hogy Bajnay János elszökött szolgáját és jobbágyait Kisapátiban és Ebedecen az alispán meghagyása utáni «masodnap kertem eleoszor annak uthana tyzen eoteot napra masodczor kertem».[3]

1580 nov 12-én Kistapolcsányi János és Imre az árvák (Ferenc árvái, aki 1579-ben halt el) nevében is egyességre lépnek Boldizsárral. Szabadságot adnak neki «az mi határunkban az hrussói határban», hogy tűzrevaló nyers és aszufát házához hordasson és amikor kívánja, épületfát is, de előbb nekik vagy tiszttartójuknak jelentse ; a tüzrevalót Boldizsár jobbágyainak is megengedik, de szt. Márton napján, amely jobbágy vagy zsellér tűzrevalót hordana, egy-egy napon zabot tartozik beadni és ha Tapolcsányi Jánosék az ő házukon építenek Tapolcsányban, minden háztól tartoznak munkást adni. Ahová az ő jobbágyaik marhája jár, oda Boldizsár jobbágyai is járhatnak, «de ha az mi jobbágyaink erdőben szerződnek, azonképpen az ő jobbágyai is tartozzanak fizetni és szerződni». Minderre 100 frt vinkulumot kötnek ki.[4]

Mikor halt meg Boldizsár, nem tudni. 1585-ben Bars vármegye bizonyítványt állít ki arról, hogy Tapolcsányi János és Imre kijelentették, hogy Boldizsárnak Kistapolcsányban levő birtokaihoz joguk nincs és ha Boldizsár utódok nélkül halna is el, akkor sem támasztanak jogigényt rájuk.[5] 1593-ban pedig olvassuk, hogy Tapolcsányi Jánost Boldizsár birtokaiba beiktatták azon bevallás alapján, melyet a kir. helytartó is megerősített. Ezen egyesség ellen Lüley Mihály 1592-ben a garamszentbenedeki konvent előtt tiltakozott.[6] Boldizsár tehát 1592 vagy 1593-ban halt meg. 1596-ban olvassuk özvegyéről Herestyéni Borbáláról, hogy férjének kistapolcsányi részbirtokát, amelyhez csak hitbéri joga volt, Hollósy Ambrusnak adta át. Ez ellen sógora János, mint akire a birtoknak jogosan átszállania kellett, tiltakozott és az özvegyet a garamszentbenedeki konvent útján felszólította, hogy hitbérét pénzben vegye fel.[1]

Kistapolcsányi István legidősebb bátyja János, akiről már szóltunk, kétszer nősült. Első neje Sándor Dorottya, második Baragyáni (Brogyáni) Kata volt. Az utóbbi János elhaltával († 1528) Hindi Mártonhoz ment nőül. Jánosnak három gyermeke maradt : Ádám, Anna és Margit. Ádámról az okmányok 1539. óta hallgatnak. Anna 1538-ban Salgay Balázsné, akitől Dorottya, Zsófia és Ferenc gyermekek származtak. Margit, Kétházy Imre, majd ennek halála után Tajnai Kis Péter neje, akitől négy gyermeke született : Mátyás, Albert és két Anna.

Kistapolcsányi Istvánnak másik bátyja Péter, akinek felesége Elechkei Benedikta volt, s egyetlen fiúk Pál szerepel 1527-ben. Többet nem is olvasunk róluk.

Hátra van még, hogy a Kistapolcsányi-család amaz ágával is foglalkozzunk, mely András comestől, Vörös Gyula comes fivérétől származott. Andrásnak két fia volt : György és Endre. Előbbi már 1344. év körül meghalt s utódjairól az oklevelek hallgatnak. Endrének két fia volt : Endre és János. Utóbbi csak 1338-ban szerepel, azóta mitsem olvasunk róla. Endrének neje Gáyleány (?), akitől Imre és Gergely fiai származtak. Forrásaink mindkettőt de Thőre néven említik, azaz ők alkották a Kistapolcsányi-családnak tőrei ágát. Thőrei Gergely, úgy látszik, utódok nélkül halt el. Imrének azonban két gyermekéről tudunk : Miklósról (Sántha) de Thőre és Borbáláról. Miklósnak neje Medenczés Margit, akitől Bálint, Lukács, László, Zsófia és Adviga származtak. Bálint és Lukács hamar elhalhattak. László († 1508) neje Anna, később Oláh Benedek felesége. Egyetlen fiúk János, akiről 1517-ben olvasunk. Többet azonban róla sem tudunk. Zsófia férjhez ment először Hollósi Mihályhoz (szintén de Nagythőre), másodszor Kismányai Lukácshoz. Egyetlen fiúk Sándor. Adviga férjhez ment először Nagythőrei Hollósi Miklóshoz, ennek halála után pedig másodszor Gadóczi Jánoshoz.

Dr. Haiczl Kálmán.

[1] Bars vármegye 1579. és 1580. jegyzőkönyvei.

[2] Eszt. kápt. lt. caps. Eccl. 21. f. 3, 2.

[3] U. o. caps. 16, 8, 6.

[4] † Odescalchi Artur hg. jegyzete Tagányi : Magyar erd. okltból.

[5] OL. NRA. f. 1682, 37.

[6] U. o. f. 115, 24. és Garamszentbenedeki lt. G. 449.

[1] Garamszentbenedeki lt. f. 31, 19.

A BETŰ SZEREPE A MAGYAR CÍMERKÉPEKEN.*

A betű szerepe a címereslevelek címerképein többféle. E szerep jelentősége, a betű rendeltetése kapcsolatban áll a címerkép ama helyével, illetőleg részével, amelyen a betű alkalmazást nyer. Előfordulhat a pajzson belül, vagy azon kívül ; tehát *a)* a pajzsban, *b)* a sisakdíszben vagy ezzel kapcsolatban, *c)* a pajzstartókon vagy ezekkel kapcsolatban, *d)* a pajzson, sisakdíszen, pajzstartókon kívül a címerkép alapján, tábláján. A betű vagy egymagában fordul elő, mint egy szó kezdő és jelző része, vagy mint szótag vagy szó, sőt több szó vagy egész mondat alakjában és szerepének jelentősége ezzel a körülménnyel is összefügg. Mindenegyes formájában a betűnek megvan a maga külön jelentése, amely legtöbbször a címerszerzővel vagy címeradományozóval áll vonatkozásban vagy pedig a címerkép valamelyik részével.

Ha a betű kizárólagosan a címerkép valamelyik részére vonatkozik, akkor az a rendeltetése, hogy megmagyarázza, kit vagy mit ábrázol a címerkép illető része. Erre vonatkozólag igen érdekes és jellemző példát szolgáltat a II. Ulászló által 1507-ben Gersei Pethő Jánosnak adományozott címereslevél, melyben a király egyéb kitüntetések kíséretében gyermekei nevelőjének régi címerét olyképpen bővíti ki, hogy megengedi, hogy a családi címer fölé helyezhesse a királyi családnak : az egyéves Lajos királyfinak, II. Ulászló királynak és Anna királynénak arcképeit. A királyi család egyes tagjait ábrázoló alakok fölött a címerkép tábláján láthatók különkülön az L, W és A betűk, melyek mint a Ludovicus, Wladislaus és Anna nevek kezdőbetűi természetesen az ábrázolt alakok kilétére figyelmeztetnek.[1] De a betűnek ily természetű magyarázó szerepe csak ritkábban vonatkozik a címer főalakjaira. Gyakrabban szokott ez előfordulni a pajzstartókkal kapcsolatban, vagy pedig a címerkép tábláján lévő díszítőalakokkal összefüggésben, pl. Miksa király által 1569. VII. 15-én a Vizkeleti-család részére adományozott címerképet köröskörül az uralkodó országainak címerei díszítik és az egyes országcímerek alatt vagy fölött olvashatók az illető országok nevei : Ungari (sic!), Bohemiae, Dalmaciae, Croaciae, Sclavoniae.[1] A Rudolf király által 1600. III. 21-án a Gerendei Hegedűs-család részére adományozott címereslevélben a sisaktartók helyét elfoglaló és a hitet és reményt ábrázoló két női alak alatt ezt a magyarázó két szót olvashatjuk: «Fides» a jobboldalon és «Spes» a baloldalon.[2] A Bocskay István által 1605. XII. 12-én a hajduk részére adományozott címerben a sisaktartókul alkalmazott Sámson és Achilles alakjai fölött magyarázatul a jobboldalon a «Samson» baloldalon az «Ahles» szót találjuk.[3] A III. Ferdinánd által 1638. III. 28-án Brukner Gáspárnak adományozott címerképen a pajzstartók helyét elfoglaló Szent István és Szent László alakjai alatt magyarázatul a jobboldalon «S. Stephanus», baloldalon «S. Ladislaus» aranybetűs szavak láthatók.[4]

A címerkép tábláján azonban a betű akkor is elő szokott fordulni, ha az üres és nincsenek ráfestve díszítő alakok. Tehát a betű itt nem is állhat ilyenekkel összefüggésben, hanem legfeljebb ezeknek helyettesítése végett alkalmazzák. Ilyenkor egész más a rendeltetése és legtöbbször a címerszerzővel, annak nevével áll vonatkozásban.

Ha a címerképen látható betű magával a címeradományozóval áll kapcsolatban, ez a címerszerzőnek különös kitüntetését jelenti. Rendesen a pajzsban szokott előfordulni ; csak ritkábban azon kívül. Ezen belül is leggyakrabban a középen levő szívpajzsban ; emellett egyéb címeralakokkal kapcsolatban, a pajzsfő részeiben, igen ritkán a pajzstalpnak megfelelő részekben. Az ily szerepben előforduló betű a címeradományozó király

* Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társ. 1932. évi december hó 14-én tartott közgyűlésén.

[1] Lásd Archaeologiai Értesítő. 1871. 238—240 ll. (II. Ulászló és gyermekeinek arcképei.) és Turul 1927. 4—7. ll. (Dr. Hoffmann Edith: II. Ulászló egy ismeretlen arcképe.).

[1] Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában.

[2] Eredetije u. o.

[3] A múzeumi levéltárban festett címerképmásolat. Kiadva a Turulban. (1905. 174—179. ll.)

[4] Eredetije a múzeumi levéltárban.

neve kezdőbetűjének szokott megfelelni és a címer alkotó részeként szerepel.

Végül ha a betű, mint a címer alkotórésze a címerszerzővel áll összefüggésben, akkor ugyanaz a szerepe és rendeltetése, mint bármely címeralaknak vagy tárgynak, mely a címerszerző nevével vagy foglalkozásával kapcsolatba hozható, azaz a címert beszélő címerré változtatja.

A betű előfordulását természetesnek kell feltételezni a könyvvel mint címertárgygyal kapcsolatban, vagy pedig könyvvel és írással foglalkozó címerszerzőknél. A könyvnek címertárgyként való előfordulása igen gyakori. Könyvet vagy íróeszközöket látunk a papoknak, deákoknak, kántoroknak, tanároknak, törvénytudóknak adományozott címerekben. E könyvekben azonban még ha nyitottak is, a betűket legtöbbször csak markirozzák és ritkák az olyan esetek, amikor az azokban olvasható betűk, szavak is láthatók. Pl. a Szőlősi Mátyás részére I. Lipót által 1702. XI. 2-án adományozott címer kék pajzsában vörös kar által tartott nyitott könyv két lapján e szavak olvashatók: «*Si deus pro nobis, quis contra nos*».[1] Az ugyancsak I. Lipót által 1702. XI. 24-én Széki Soós Ferenc kolozsvári papnak adományozott címer nyitott bibliát tartó kart ábrázol és a biblia két lapján: «*Je-Ho-Va*» betűk állnak.[2] Vagy a Marosvásárhelyi Issekutz-család részére 1876-ben I. Ferenc József által adományozott címerben az alsó jobboldali arany mezőben szintén nyitott könyv látható, rajta a «*Magyar Törvény*» szavakkal.[3]

A betű alkalmazása a címerképen azonban sokkal gyakoribb, ha nem könyv a címertárgy s a betű előfordulása teljesen független a címerszerző könyvvel való foglalkozásától. A betű jelentése azonban a foglalkozással ez esetben is vonatkozásban állhat. A címerszerző foglalkozásával, valamelyik tulajdonságával vagy cselekedetével állnak vonatkozásban azok a betűk vagy szavak, amelyek úgynevezett *jelmondatként* szerepelnek. E szerint logikus, hogy tanárember részére adományozott címerképen a nevelésre vonatkozó jelmondatot találjunk, pap részére adományozotton a bibliával összefüggő vagy vallásos jelmondatot, katona címerképén hadi tettekkel, vitézséggel, bátorsággal kapcsolatosat, hűségért, hazaszeretetért és egyéb tulajdonságokért, vagy tettekért meg ezeknek megfelelőt.

A jelmondat állhat egy szóból (pl. «Indeficienter» Fiume város címerében), két szóból (pl. a Soretic-család címerképén: «stella favente»), több szóból (pl. a gróf Andrássy-család címerképén: «fidelitate et fortitudine», az Emőkei Emich-családén: «cum deo pro patria»), egész mondatból (pl. a Kithonich-család címerképén: «Tendit ad ardua virtus», a De la Motte-családén: «Corde et fide viriliter aude»), sőt egész hosszú összetett mondatokból is (pl. a Szenczi Kertész-család címerképén: «Linquenda est pigritia, quae quod adest, aspicit, et sequenda diligentia, quae quod futurum est, prospicit»), melyek — mint az itteni példa mutatja — erények ápolását célzó aforizmák is lehetnek.

A jelmondat régente rendesen latinnyelvű volt, de újabb időben más nyelven is található (magyar, horvát, francia). Pl. a Marosvásárhelyi Issekutz-család egyébként is magyar nyelvű címereslevelében: «Igazságért észszel kell vívni».[1]

Jelmondattal találkozunk nemesi, bárói, grófi, hercegi, uralkodói, városi stb. címerekben. Főrangú családok címereiben azonban aránylag gyakoribb. Alkalmazása mintegy kitüntetés, dísz számba ment és a heraldika hanyatló korszakában vált általánossá.

A jelmondat rendesen a pajzs alatt fordul elő, a címertartókat vagy sisaktakarókat összekötő lengő szalagon. Ritkábban a sisakdísz fölött is pl. a Kithonich-család említett címerében,[2] vagy az I. Lipót által Besztercebányai Sartori György részére 1700. II. 6-án adományozott címerben. Utóbbi sisakdísze mérleget tartó vörös kar, a mérleg körül ezzel a «symbolum»-mal: «Recte».[3] A jelmondatnak a sisakdísz fölött való alkalmazása külföldi címerekben gyakoribb, mint nálunk; sőt a külföldi gyakorlatban az is előfordul, hogy egyszerre két külön jelmondat is díszíti a címert; pl. a gróf Mensdorff-Pouilly-család címerében: az egyi — fortitudine et caritate — pajzs alatt, a másik — sans varier — a sisakdísz körül lengő szalagon.[4]

[1] Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában.
[2] Erdélyi Siebmacher. 219. l. 155. tábla.
[3] U. o. 171. l. 109. tábla.

[1] Kempelen, Magyar nemes családok. V. 199. l.
[2] Horvát Siebmacher 89. l., 63. tábla.
[3] Eredetije a múzeumi levéltárban.
[4] Erdélyi Siebmacher 79. l.

Annak ellenére, hogy a jelmondatnak mindig a pajzson kívül a helye, ilyfajta alakulatokkal igen gyakran a pajzson belül is találkozunk. Ezeket azonban éppen azért, mert a pajzson belül fordulnak elő, nem szokták a címertanban jelmondatoknak tekinteni. De jóllehet a pajzs alkotórészei, legtöbbször épp olyan jól beválnának heraldikai értelemben vett jelmondatoknak. Értelmük, jelentésük és jelentőségük éppúgy összefügg a címerszerzővel, annak foglalkozásával, tulajdonságaival, cselekedeteivel, mint a szokásos helyükön alkalmazott tulajdonképpeni jelmondatoké. Ezek is egy, két, több szóból, sőt egész mondatból állnak. Egyszavas látható pl. a Klaniczay János pozsonyi tankerületi igazgatónak 1792. VII. 26-án adományozott címer pajzsában: «Educatio»;[1] a Stauduar-család részére I. Ferenc által 1810. X. 20-án adományozott címer pajzsában: «Fidelitas»,[2] a Montskó-családnak Mária Terézia által 1746. IX. 11-én adott címer pajzsában: «Fidelis».[3] Kétszavas jelmondatszerű írás fordul elő Apaffy Mihály által adományozott két címer pajzsában: a Szőllőskei Szőllősi-család 1681. VI. 12-ki címerében (Virtus defendit)[4] és az Ádámosi Végh-család 1686-ki címerében (Virtus nobilitat).[5] Az «Arte et Marte» jelmondatszerű szavak olvashatók a Hirling-család 1813. IV. 9-i címer pajzsában [6] és a Bethlen Gábor által az erdélyi református papok részére 1629. VII. 13-án adományozott cimerben.[7] «Deo et Patriae» szavak vannak a Havadi Osváth-család részére Apaffy Mihály által 1669-ben adományozott címer pajzsában és sisakdíszében,[8] «Pro Deo et Patria» ugyancsak Apaffy Mihály által a Barabás-család részére 1684. IX. 21-én adományozott címer pajzsában.[9] «Deo duce et vindice» olvasható a Vaska Lőrinc református pap részére Bethlen Gábor által 1628. V. 30-án adományozott címer pajzsában.[10] Hosszabb mondat is előfordulhat a pajzsban, pl. a Szecsényi Széles-család részére 1798-ban megújított címer pajzsában egy lovasvitéz kezében tartott kard fölötti szalagon: «Pro rege eiusque imperio vincere aut mori pulchrum et decorum est».[1]

Néha a jelmondatszerű szavaknak csak a kezdőbetűjét alkalmazzák a pajzsban, mint pl. a Mária Terézia által 1746-ban Stanislavich Miklós csanádi püspök részére adományozott címerben, ahol egy ezüst harántpólyában olvasható «P. R. E. F.» betűk, a «Pro Rege et Fide» szavak rövidítései;[2] vagy az I. Lipót által 1689-ben a Probsztcsalád részére adományozott címerben egy jobbról balra vonuló fekete harántpólyában az R. M. R. arany betűk, melyek állítólag szintén jelszót helyettesítenek.[3]

A címerpajzsban alkalmazott szavak azonban nem mindig jelmondatszerűek. Összefügghetnek az adományozott előnevével, illetőleg az előnevet adó birtokkal. Így a Fényi Mocsonyi-családnak 1783-ban adományozott címerben a «Foen» szó olvasható,[4] mely a család egyik torontálmegyei birtokának a neve. A Moracsai Joannovics-család 1853-ik évi címerének egy folyót ábrázoló részében az előnevet adó «Moracsa» szó olvasható.[5] A pajzsban előforduló szavaknak végül magyarázó szerepük is lehet éppúgy, mint ahogy ezt a pajzstartóknál vagy a címerkép tábláján levő egyéb díszítő alakokkal kapcsolatban is láttuk. Csanádmegyének 1761-ben adományozott és 1838-ban megújított címerében a Szent Gellérthegye mellett zöld gyepen álló Szent Gellért püspök alakja látható, fölötte e magyarázószavakkal: «S. Gellért.»[6] Győrmegye 1667-ben adományozott címerének tojásdad pajzsában vörös mezőn a Duna, Rábca és Rába folyókat három hullámos ezüst pólya ábrázolja, melynek mindegyikén az illető folyó neve olvasható.[7] Csongrád város címerében piros mezőt látni két fehér pólyával átszegve, bennük «Körös» és «Tisza»

[1] Nagy Iván, Magyarország családai. VI. 64. l.
[2] Horvát Siebmacher 234. l. 172. tábla.
[3] Nagy Iván i. m. VII. 556. l.
[4] Genealogiai Füzetek. II. évf. 21. l.
[5] Erdélyi Siebmacher 215. l.
[6] U. o. 169. l. 110 t.
[7] Áldásy Antal: A M. N. M. könyvtárának címeres levelei. I. 141. l. Zsinka Ferenc: Bethlen Gábor címeres levele papok részére. Nagyenyedi emlékkönyv. 109. l.
[8] Erdélyi Siebmacher 203. l.
[9] Eredetije a M. N. Múzeumban.
[10] Genealogiai Füzetek. VII. évf. 104. l.

[1] Nagy I. i. m. X. 588. l.
[2] U. a. X. 359. l.
[3] U. a. IX. 486. l.
[4] Magyar Siebmacher 427—28. l.
[5] U. a. 273. l.
[6] Tagányi Károly, Magyarország címertára 25. l. 14. tábla.
[7] U. a. 27. l. 15. tábla.

felvilágosító szavakkal.[1] E neveknek s az általuk jelzett címertárgyaknak ez utóbbi példákban is megvan a maguk természetes földrajzi vagy történelmi vonatkozása a címeradományozottal kapcsolatban.

Az eddigi példák a pajzsban lévő feliratok tekintetében a heraldika hanyatló korszakának a gyakorlatát mutatják. A középkori címeres levelekben az ehhez hasonló pajzsbeli feliratok sokkal ritkábbak. Igen korai példát szolgáltat a Zsigmond király által 1434. IV. 24-én Báchvai Dempse Márton, Garai László macsói bán familiárisa, részére a csehországi és morvaországi husziták elleni harcokban szerzett érdemeiért adományozott címer, mely kék mezőben balra fordult, homlokán vöröskeresztes, növekvő fehér bárányt ábrázol, elülső lábaiban hártyatekercset tartva, a következő felirattal : «Ecce agnus Dei». A pajzsbeli alak a sisakdíszben ismétlődik.[2] Másik példa II. Ulászlónak 1498. XII. 8-án a Mernyey-család részére adományozott armálisa. Ebben zöld ágon álló zöld papagály csőrében fehér tekercset tart, melyen aranybetűkkel három «Ave» szó áll,[3] valószínűleg a papagály beszélőképességének jelzéséül,[4] magyarázatául.

Fel lehetne még itt említeni az 1436. VII. 9-én Pozsony városnak adományozott címermegerősítő oklevelet is, melynek címerképén a következő felirat olvasható : «Sigillum civitatis Posoniensis».[5] Itt azonban a címer a rendestől elütő formájú, külön szokásos pajzshasználat nincs ; a felirat kimondott magyarázata pedig az, hogy a város pecsétjeinek az adományozott címer kerületén ez lesz a körirata. Ez a példa tehát más elbírálás alá eshetik, ezért a hasonló későbbi eseteket nem soroljuk fel.

A pajzsban szereplő betűkről, feliratokról felsorolt eddigi példák nagyrészt szimbolikus jelentőséggel bírnak és a címerszerzővel közelebbi vagy távolabbi vonatkozásban állnak. Legkönnyebben felismerhető vonatkozásban állnak azonban vele azok a pajzsbeli betűk, amelyek a nevére vonatkoznak. Csakhogy az ily címerek sokkal ritkábbak és ezért heraldikailag nagyobb figyelmet érdemelnek. Eddig csak egyetlen esetet ismerünk, amikor a főcímerszerző nevét a címerképen betűkkel teljesen kiírják ; ám itt is a kiirt név nem a pajzsban, hanem azonkívül, a pajzs körül alkalmazott mondatszalagon, tekercsen fordul elő. Ez az egyetlen példa Erdődi Bakócz Bálint titeli prépost részére Mátyás király által 1459. IX. 3-án adományozott címer, melyben a tekercsen ez a felirat áll : ««Fra(ter) Valentinus pp. (prepositus) Tituliensis.»[1]

A pajzson belül azonban a címerszerző nevének megjelölése már csak a kezdőbetűkkel történik. Itt két csoportot különböztetünk meg. Egyiknél a pajzsbeli betű a címer egyik fontos és éppoly elmaradhatatlan alkotó része, mint bármely önálló mesteralak vagy természetes, képzeleti és mesterséges címerkép. A másiknál egyáltalán nem tartozik a címer lényegéhez. Az első csoportba tartozó magyar címerek a következők : 1. 1455-ben V. László által Sánkfalvay István és hozzátartozói részére,[2] 2. 1535. IV. 28-án I. Ferdinánd király által a Leveldi Kozma-[3] család számára, 3. 1574. V. 24-én osztrák bárságot és 1578. IX. 8-án magyar indigenátust, később pedig grófságot nyert Althann-család részére,[4] 4. Mária Terézia által 1760. II. 11-én Ábrahámffy József részére,[5] 5. 1765-ben Mária Terézia által a br. Cottmann-családnak,[6] 6. 1834. XII. 18-án V. Ferdinánd király által Sepsiszentkirályi Farkas Jakab[7] részére adományozott címerek. A Sánkfalvay-címerben kék pajzsban hármas zöld halmon guggoló majom elülső lábaiban egy arany S betűt tart. A sisakdíszben ismétlődik a pajzsbeli alak. Az Althann-címer jobbradőlt vörös pajzsában fekete A betű látható. Az Ábrahámffy-címerben hasított, jobb felében vágott pajzs látható, jobbról a felső arany mezőben jobbharánt vörös pólyában három ezüst A betű

[1] U. a. 44. tábla.

[2] Eredetije az Országos Levéltárban. M. O. D. L. 12,593. sz.

[3] Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában.

[4] V. ö. Turul 1903. 164. l. (R. Kiss István, Természetes ábrázolás az 1526. év előtti magyar címerekben.)

[5] Áldásy A., Magyar címeres emlékek. III. 33 l.

[1] Fejérpataky László, Magyar címeres emlékek. I. 74. l. XIX. tábla.

[2] Magyar Siebmacher. Supplementband. 138. l. 100. tábla.

[3] Eredetije a M. N. Múzeum Levéltári Osztályában. Közöltem a Turulban. 1927. 7—12. ll.

[4] Magyar Siebmacher 9. l. 7. tábla.

[5] Kempelen B. i. m. I. 12. l. Siebmacher. 2. l. 1. t.

[6] Magyar Siebmacher. 103. l. 80. tábla.

[7] U. o. 165. l. 131. tábla.

van, az alsó vörös mezőben három aranykalász, balról kék mezőben aranyszarvú és körmű jobbfelé ágaskodó kos. A Cottmann-címer vágott pajzsának felső vörös mezejében királyi korona alatt két arany C betű látható egymástól arany ponttal elválasztva. A három sisakdísz közül a középsőn koronás sisakon két vörös szárny, mindegyiken egy-egy arany C betű, a szárnyak között pedig arany csillag. A Sepsiszentkirályi Farkas-címerben négyelt pajzs első vágott negyedének alsó vörös mezejében az arany J F betűk láthatók, a második negyedben pedig kék mezőben zöld halmon szaladó farkas van. Magától értetődik, hogy ezekben a címerekben az egyes betűk az illető család nevének a kezdőbetűi. Itt tehát a beszélő címereknek egy külön, önálló csoportjával van dolgunk. A Farkas-címer a farkas alakja által kétszeresen is beszélővé válik. Egyébként ez a többi öttől abban is különbözik, hogy a címerszerzőnek nemcsak család-, hanem keresztnevének a kezdőbetűjét is jelzi. Mégis a felsorolt hat példa közül a Leveldi Kozma-címer válik ki azáltal, hogy a benne látható két K betű magassága a pajzsmagasságnak majdnem a felét teszi ki (a többinél ez a méret kisebb), másrészt ez a két K betű a címer erősen kidomborodó főalakját alkotja. Éppen emiatt a beszélő címerek ezen nálunk ritkábban alkalmazott fajának legszembetűnőbb típusát eddig a Kozma-címer képviseli, mely e tekintetben külföldi viszonylatban is előljár. Itt elsősorban az olasz címerekre hivatkozunk. A gróf Erizzo-család címerének [1] kék E betűje, a gróf Brebbia-címer [2] fekete B és R betűi, az Arrigoni grófi címer egymásba olvasztott A R aranybetűi [3] mint a címerszerző nevének kezdőbetűi szembeötlő külön címeralakok ugyan, de nem egyedüli címerképek és dimenziójuk tekintetében sem érik utól a Kozma-címer betűit. A Belloni és Pier velencei családok címereiben is a B, illetőleg P betű szerepel.[4]

[1] M. Gritzner u. Ad. M. Hildebrandt, Wappenalbum der gräflichen Familien. II. k. 219. tábla.

[2] U. o. I. k.

[3] U. o. I. k.

[4] M. Gritzner, Handbuch der heraldischen Terminologie 207. l. A külföldi városok címereiben is nagyon gyakran elő szokott fordulni az illető városok nevének kezdőbetűje mint a pajzsban alkalmazott külön címeralak pl. Kalusz, Rohatyn galiciai városok, Rudolfsheim, Simmering, Atzgersdorf, Tulln osztrák városok, Znaim morvaországi város stb. címereiben. V. ö. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn.

A címerszerző nevének kezdőbetűjével ellátott magyar címerpajzsok második csoportjából csak két példát tudunk felhozni. Egyik középkori armálison fordul elő, a másik a heraldika legnagyobb hanyatlásának korszakából való. A II. Ulászló által 1514. XI. 30-án a Mártonfalvi Csehcsalád részére adományozott címer pajzsfejében kék mezőben két kis arany betű látható : I. C.[1] a főcímerszerző : Cseh János kereszt- és vezetéknevének kezdőbetűinek a jelzésére. E tekintetben ez a címer hasonlít ugyan Farkas Jakab címeréhez, de különbözik ettől és a vele rokon többi öt példától abban, hogy benne a két betűcske a címernek nem fő- vagy kiemelkedő része s ezért a címert leíró oklevélszöveg sem említi ; nagyságuk is teljesen eltörpül a pajzs magasságához és egész mezejéhez képest. Fel lehet ehelyütt még hozni a Maksai Máriaffy-család címerét is. A Nyárádfői Maksai-család egyik ivadéka : Dávid 1733. II. 5-én ősmagyar nevét a Szent Szűz iránti tiszteletből Máriaffyra, majd XII. 23-án az előnevét is Maksai-ra változtatta. 1742. I. 6-án még ősi címerét is megváltoztatta. Nagy Iván leírása szerint az új címer a következő lett : «a pajzs kék udvarában zöld halmon két korona áll, a jobbfelőli koronán könyöklő vörösmezű kar, írótollat tartva s fölötte M. D. betű és nap és abból e szó «Maria» ; a balfelőli koronából napraforgó virág emelkedik fel, az átelllenében ragyogó nap felé hajolva, virágjában M. F. betűk láthatók ; a pajzs felső részében a nap fölött e mondat áll : «et ad me conversio eius». A pajzs fölötti sisak koronáján szintén az írótollat tartó kar könyököl».[2] Siebmacher szerint a pajzsfőben jobbról-balra egy sorban olvasható a jelzett mondat, alatta a jobb sarokban az M D betűk, ezek alatt harmadik sorban a Maria szó és a napraforgó közepén az M. F. betűk.[3] E feliratok — mint látható — összefüggésben állanak a címerszerző névváltoztatásával, illetőleg az ő mély Mária-tiszteletével ; az apró M. D. betűk pedig nevének kezdőbetűi.

Előfordulnak azonban a címerszerző nevének kezdőbetűi a pajzson kívül is, nevezetesen : a pajzs fölött, a sisak körül, a sisakdísz helyén vagy

[1] Turul. 1904. 8. l.

[2] Nagy I. i. m. VII. k. 303. l.

[3] Magyar Siebmacher III. k. 297. tábla.

a címerkép táblájának felső részén. Négy középkori és ugyanannyi XVI. századbeli újkori címeres levélben találunk erre példát. A Mátyás király által 1476. VI. 11-én Pryber Benedek részére adományozott címerképen [1] a sisakdísztől jobbra és balra a címertábla felső két sarkában a B és P aranybetűk olvashatók. A II. Lajos által Brodarich István részére 1517. III. 25-én adományozott címerben közvetlenül a pajzs fölött a sisaktól jobbra és balra olvashatók az S és B apró aranybetűcskék.[2] Az 1519. III. 12-én II. Lajos király által Kanysai László részére adományozott címerben közvetlenül a pajzs fölött láthatók az L és K aranybetűk. Utóbbiaknak heraldikailag is különleges jelentőségük van, mert jóllehet nem a pajzsban fordulnak elő, mindamellett a címernek még a címereslevél leíró szövegében is külön kiemelt alkotórészeiként szerepelnek: «Nos supra scutum binas literas L et K tuum familieque tue nomen representantes . . . adiecimus.»[3] Ez az első és eddig egyedüli ismert címereslevél, mely a pajzson kívül előforduló, a címerszerzőre vonatkozó betűk jelentését a szövegben megmagyarázza. Hasonló jelentőségüek a II. Lajos király által 1519. V. 23-án Geréb Péter és Perényi Imre nádorok kétszeres özvegyének: Kanysai Dorottyának adományozott címerben látható betűk, noha a szövegleírásban nincsenek is külön megemlítve.[4] A sisakdísz helyét elfoglaló tulipánon nyugvó, kék alapú, két angyal által tartott aranykeretben a D és K aranybetűk, a címerszerző nevének kezdőbetűi, a pajzson kívül ugyan, de ismét mint a címer alkotórészei lépnek fel, akárcsak a Kanysai László címerének betűi. Ezzel szemben a négy újkori címereslevél címerképeinek tábláján látható hasonló betűk egyáltalán nem tartoznak a címer alkotó részeihez, hanem már pusztán teljesen lényegtelen, háttérdíszítő cirádáknak tekinthetők. Ezek: 1. az I. Ferdinánd király által 1546. III. 13-án Bogáthy János részére adományozott címer tábláján a sisakdísz két oldalán a címerszerző nevének két kezdőbetűjét is odarajzolta a címerfestő, de ma már csak a B betű látszik tisztán, míg az I betűnek csupán halvány nyomai maradtak meg.[1] 2. az 1577. III. 11-én Gálffi János részére Báthory István által adományozott címer hátterében a felső sarokban az I és G aranybetűk láthatók.[2] 3. a Rudolf király által 1578. IV. 12-én Kovách Mihály részére adományozott címer, a sisakdísztől jobbra és balra az M és K aranybetűkkel.[3] 4. Báthory István által 1583. IV. 12-én Buda Jánosnak adományozott címer, a felső sarokban az I és D, az alsó két sarokban a D és S vörös betűkkel. A címereslevél szövegében az eredeti Buda nevet mindenütt Dauda-ra hamisították. A felső bal sarokban lévő D betű is könnyen észrevehetőleg B-ből lett hamisítva.[4] A címerkép alapjának felső két sarkában lévő I D betűk tehát Iohannes Dauda helyett a Iohannes Buda névnek kezdőbetűi.

A címerkép táblájának felső részében nemcsak betűket, hanem számokat is szoktak alkalmazni a háttér egyhangúságának élénkítésére. Pl. a II. Ulászló által 1515. VII. 6-án Verssendi máskép Tharjáni Ferenc részére adományozott címerben [5] a sisakdísz fölött látjuk az aranyszínű 1515 apró kis számocskákat, vagy a Báthory István által 1584. II. 20-án Móré Jánosnak adományozott címerkép táblájának felső két sarkában a 15 és 84 arany számokat.[6] E számok a címeradomány évét jelzik és éppúgy, mint a legutóbbi négy példánál, egyáltalán nem a címer alkotórészei, hanem tisztán tölteléknek festették oda. Ez az analogia is a legbeszédesebben bizonyítja, mily szerepük és rendeltetésük van és kell hogy legyen az ugyanazon a helyen alkalmazott betűknek, melyek a címerszerző nevére vonatkoznak s melyek sokszor a címerfestő önkényes hozzátoldását is jelenthetik.

Teljesség kedvéért a címerszerző nevével kapcsolatban megemlítjük még azt is, hogy az 1603. IV. 25-én Rudolf király által Berger Illés császári udvari költőnek és testvéreinek adományozott

[1] Eredetije a M. N. Múzeum Levéltári Osztályában.

[2] Festett címerkép másolata a M. N. Múzeum levéltárában.

[3] Eredetije az Országos Levéltárban. M. O. D. L. 24,772. sz.

[4] Eredetije u. o. M. O. D. L. 24,773. sz.

[1] Eredetije a M. N. Múzeum Levéltári Osztályában a Kesselőkeői Majthényi-család levéltárában.

[2] Hitelesített másolata a M. N. Múz. levéltárában.

[3] Másolat a M. N. M. levéltárában. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun levéltárában lévő eredeti címereslevélben a címerszerző neve ki van vakarva és helyette Kovach Mihály van beírva.

[4] Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában.

[5] Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában.

[6] Másolata u. o.

címerkép arany keretének felső részében a következő vörös betűs felirat olvasható : «M. D. Johan : Bergervs A.»[1] Itt az a feltünő, hogy a címerkép keretében olvasható egy felirat, — nem pedig a pajzs körül, amire már láttunk példát, továbbá az, hogy nem a főcímerszerző neve van kiirva a feliratban, hanem annak testvérei közül az, akit az oklevél szövege mindjárt a főcímerszerző után sorol fel. Ez volna különben Bakócz Bálint címerén kívül a második példa, amelyben a címerszerző neve a címerképpel kapcsolatban teljesen ki van írva.

Vizsgáljuk most közelebbről a *címeradományozó* nevének kezdőbetűivel díszített címerképeket. Előfordul ugyanis számtalan eset, amikor a pajzsban látható betű nem a címerszerző nevével áll összefüggésben, magyarázata azonban éppoly könnyű, egyszerű és világos. Az e csoportba tartozó címerekben alkalmazott betűk a címeradományozó uralkodó nevéhez fűződnek. Nálunk ez a gyakorlat csak a Habsburgok korában lép fel. Az általuk külföldön adományozott címerekben elterjedt szokás volt. Több Habsburg-király nevének kezdőbetűivel találkozunk a mi címereinkben is. A Habsburgok előtti korszakból vagy erdélyi fejedelmektől származó címerekben azonban ez egyáltalán nem fordul elő. Éppúgy, mint a címereslevélnek albumszerű kiállítása és a jelmondatok gyakori alkalmazása, a király neve kezdőbetűinek címerképként való használata és ennek engedélyezése is a címer kimagasló díszítésére szolgált és a címerszerző különös kitüntetését jelentette a Habsburgok által nálunk meghonosított heraldikai korszakban. Ebből következik, hogy az uralkodó neve kezdőbetűinek címertárgyként való alkalmazása nem volt mindennapi dolog ; igen kiváló érdemek jutalmazását jelentette. Ezzel az eljárással tehát az egyszerű nemesi címerekben ritkán fogunk találkozni ; annál gyakrabban a főrangú, a nálunk indigenátust nyert külföldi családok és a vármegyék címereiben. E betűk — mint említettük — elsősorban a címer főalkatrészében : a pajzsban láthatók, de némelykor a sisakdíszben is ismétlődnek. Egészen ritka eset, amikor a pajzstartókon szerepelnek, mint pl. a Batthyány-Strattmann hercegi címerben. E betűkről legtöbbször az oklevélszöveg is meg szokott emlékezni, rendesen oly magyarázó értelemben, hogy azok a királyi név kezdőbetűit jelzik, sőt némelykor ez a magyarázat a betűk mellett esetleg látható római számjegyekre is kiterjed.[1] A királyi név betűinek előfordulása természetesen nem zárja ki más betűk, vagy felirat, jelmondat együttes alkalmazását. (Pl. a Batthyány-Strattmann, Palm, Püchler stb. címerekben.)

Az uralkodói név kezdőbetűivel díszített címereknek legnagyobb része I. Lipót és Mária Terézia korából való. A korábbiak közé tartozik a Lipóczi Keczer-család címere, melynek közepét elfoglaló kisebb, császári koronás pajzs fekete mezejében látható arany F betű II. Ferdinánd nevére utal.[2] A nálunk indigenátust nyert Mollart-család III. Ferdinándtól szerzett grófi címerének közepén elhelyezett szívpajzs kétfejű sasának mellén az F. III. arany betű látható.[3] I. Lipót nevének kezdőbetűjét megtaláltuk öt nemes, öt magyar főúri, hat magyar indigenátust nyert főúri család és egy vármegye címerében. A Mihalowich-család részére 1688. V. 2-án adományozott címer kék pajzsában kiterjesztett szárnyú fekete sas ezüst mellén L betű látható, melynek jelentését a címereslevél így írja le : «primam nominis nostri indicem literam L continens».[4] A Felső-Ozorócziés Kohánóczi Ottlik-család 1688. VIII. 18-án nyert címerében két lovas vitéz fölött álló félhold és csillag között már koronás arany L betű látható.[5] Magyaróvári Keszey Jánost az 1690-i zernyesti ütközet után szerzett érdemeiért I. Lipót király aranyláncon függő mellképével tüntetvén ki, ez az aranylánc az 1699. IX. 15-én részére adományozott címerképbe is belekerült ; ezenkívül a pajzs közepén kisebb fehér pajzsocskában a király nevének kezdőbetűje, a pajzs felső részében pedig köriratképpen a «Caesareum Incrementum» szavak olvashatók,[6] a kivételes érdemek

[1] Eredetije a M. N. Múz. levéltárában.

[1] A betű kifejezésére a címereslevelek latin szövege általában a «littera» szót szokta használni és csak igen ritkán a «caracter»-t. pl. a báró Imbsen-család részére VI. Károly által 1721. II. 3-án adományozott címereslevél (L. Áldásy A., A M. N. Múzeum könyvtárának címereslevelei. I. 412. l.) vagy a Leveldi Kozma-család címereslevele. (Turul. 1927. 8. l.)

[2] Nagy I. i. m. VI. 150. l.

[3] Magyar Siebmacher. 429. l. 317. tábla.

[4] Áldásy A. i. m. I. 256. l.

[5] Magyar Siebmacher 469. l. 344. tábla.

[6] Nagy I. i. m. VI. 232. l.

szimbolizálásaképen. A Zellinger-család részére 1701-ben adományozott címer pajzsának közepén egy tojásdad alakú kis vörös pajzsban arany L. I. betűk olvashatók ; [1] úgyszintén a Pacher Kristóf János részére 1702. VIII. 22-én adományozott címer középső szívpajzsában is.[2] Az 1687. XII. 7-én hercegséget nyert Esterházy-család cimerében szintén a szívpajzsban fordul elő az arany L. betű.[3] Sopron megye 1693-ban kapta címerét I. Lipóttól. Motivumai között baljában a herceg Esterházy-család tojásdad címeres pajzsát tartó vitéz szerepel, melynek közepén ott van az L betű.[4] A Kálnoky-család 1697. IV. 2-án nyert grófi címerének középső kis pajzsában levő koronás kétfejű sas mellén van az ezúttal fekete L betű.[5] A báró Kökényesdy-család címerének szintén középső pajzsában látható.[6] Az 1687. VIII. 4-én grófságot nyert Ivanovich horvát család címerében a szívpajzs fölött fordul elő.[7] Az 1703. I. 16-án magyar bárságot nyert Katz Rudolf lovag alsóausztriai kormánytanácsos címerében az L I aranybetűk a pajzsbeli sas mellén és az egyik sisakdíszen alkalmaztatnak.[8] A magyar indigenátust nyert családok közül az L I betűt látjuk a báró Schröfl-család címerében,[9] a magányos L betűt pedig a gróf Breuner, gróf Königsacker és Neuhauss, gróf Starhemberg és báró Dujardin-családok címereiben.[10]

I. József nevének kezdőbetűje : J. I. a nálunk indigenátust nyert Palm-család bárói, grófi és hercegi címereiben fordul elő.[11]

III. Károly, illetőleg VI. Károly nevének kezdőbetűje : C. VI. a Marosnémethi- és Nádaskai gróf Gyulay-család címerének középső arany-pajzsába helyeztetett.[12]

Mária Terézia nevének kezdőbetűi : M. T. előfordulnak : a Balassagyarmathi Balassa-család grófi címerében, vörös színben a bölényfej két szarva között lebegő csillagban ;[1] az 1736-ban bárságot, 1743-ban grófságot és 1784-ben hercegséget nyert Grassalkovich-család címerének középső arany szívpajzsában szintén vörös színben ;[2] az 1744. XI. 13-án grófságot nyert Kemény-család címerének szintén a középső kék szívpajzsában arany színben [3] ; az indigenátust nyert báró Durville-család címere középső arany szívpajzsában és a középső sisakdíszben feketén [4] ; a szintén magyar indigenátust nyert báró Püchler-család középső piros szívpajzsában egy patriarchakereszt két oldalán.[5] A budapesti egyetem címerében is a patriarchakereszt lábánál jobbra és balra vannak elhelyezve az M. T. betűk. Előfordulnak végül Körös-vármegye 1759-ben adományozott címerének vörös szívpajzsában látható ezüst latin kereszt két lábánál,[6] és Torda-Aranyos megye címere vörös szívpajzsának ezüst pólyájában.[7]

II. József nevének kezdőbetűje : I. II. Károlyvárosnak adományozott címer középső arany szívpajzsában jön elő.[8]

II. Lipót nevének kezdőbetűjét a Periczhoff-család 1791-ben adományozott címerének középső fekete pajzsában találtuk arany színben.[9]

Számos címert ismerünk, melyekben két uralkodó névbetűi fordulnak elő. Baranya vármegye I. Lipóttól 1694-ben nyert címerében kis koronázott ezüst pajzsban I. Lipót és I. József nevének első betűi feketéllenek.[10] Mária Terézia neve I. Ferenc római császár nevével kapcsolatban ismerhető fel a Battyhány-Strattmann-család hercegi címerének pajzstartóiban, amelyekben jobboldalt F. I., baloldalt M. T. betűk láthatók. Sokkal gyakrabban fordulnak elő a Mária Terézia név iniciáléi II. József neve iniciáléinek társaságában. A Módosi Gyuritskó-család címerének vízszintes ezüst pólyájában J. II. M. T. alakban fordulnak elő.[11]

[1] U. a. XII. 349. l.
[2] Eredetije a M. N. M. levéltárában.
[3] Nemzetségi Zsebkönyv. I. 6—7. l.
[4] Tagányi Károly i. m. 31—32. l. 18. tábla.
[5] Nagy I. i. m. VI. 52. l.
[6] U. o. VI. 433. l.
[7] Horvát Siebmacher 73—74. l. 52. tábla.
[8] Áldásy A. i. m. I. 276. l.
[9] Magyar Siebmacher 569. l. 406. tábla.
[10] U. o. 85. l., 339. l., 597. l. és Erdélyi Siebmacher 104. l.
[11] Magyar Siebmacher 476. l. 349. tábla.
[12] U. o. 213. l. 168. tábla.

[1] Áldásy A. i. m. I. 340. l.
[2] Nagy I. i. m. IV. 448—49. l.
[3] U. o. VI. 181. l.
[4] Magyar Siebmacher 148. l. 117. tábla.
[5] U. o. 522. l. 378. tábla.
[6] Tagányi K. i. m. 28. l. 17. tábla.
[7] U. o. 34—35. l. 20. tábla.
[8] U. o. 56. l. 33. tábla.
[9] Nagy I. i. m. IX. 240. l.
[10] Tagányi K. i. m. 23. l. 13. tábla.
[11] Magyar Siebmacher 214. l. 168. tábla.

Pécs város címerében az ezüst pajzsfőben vannak elhelyezve.[1] A Krassó-, Temes- és Torontál-megyéknek 1779-ben adományozott címerekben a pajzs közepén levő pólyában e betűk ily alakban láthatók: H. J. M. T.[2] E betűk végül Szörényvármegye címerében is fellelhetők.[3]

Meg kell még emlékeznünk arról, hogy a betű előfordulhat a pajzsban mint egyszerű díszítő címertárgy, anélkül, hogy bármily egyéb jelentősége volna, tehát a nélkül, hogy magyarázó szerepe lenne, vagy valami vonatkozásban állana a címerszerzővel vagy címeradományozóval. Pl. a Mária Terézia által 1748. II. 14-én a Fancsali Sebestyén-család részére adományozott címerben a vágott pajzs felső kék mezejében egy arany X betű látható. A címereslevél szövegében az erre vonatkozó leírás így szól: «scutum videlicet militare transversim per medium in duos campos divisum, quorum superior caerulei coloris in medio Literam X aureo colore formatam . . .»[4] Sem a címereslevél, sem a kancelláriai javaslat, sem a címerkérő folyamodvány[5] nem nyujt semmiféle magyarázatot az X betűre vonatkozólag. A nemesített címerszerző katolikus székely primipilus volt, ki hosszú évtizedeken keresztül nagy hűséggel szolgálta az uralkodó házat adószedői tisztjében. Úgy a címerkérő folyamodvány, mint a kancellária által a királyhoz felterjesztett javaslat kiemeli hogy Fancsali Sebestyén János a kevésszámú katolikus vallású udvarhelyszéki székelyek közül való. Vagyis a katolikus valláshoz tartozást érdeméül tudják be. Mégis a kancelláriai javaslat és a címereslevél a pajzs felső mezejében lévő címeralakot egyaránt betűnek és nem keresztnek nevezi. Így nem valószínű, hogy az X betű a címerszerző vallási érdemeivel valami tudatos összefüggésben állhatna. Viszont az X betű gyakran előfordul mint címertárgy külföldi címerekben is. Itt azonban ezt a címeralakot — bár teljesen azonos a Fancsali Sebestyén címerbelivel — András-keresztnek nevezik, tehát egy ismert címertani mesteralak nevével említik. Vagyis ha tekintetbe vesszük, hogy némely címertani mesteralak külső formája teljesen azonos nehány nyomtatott nagybetű alakjával (T, V, W, X, Y), valószínűnek kell tartani, hogy a magyar heraldika hanyatló korszakaiban e mesteralakok és a hozzájuk hasonlító betűk közötti szigorú megkülönböztetésre nem mindig vagy már nem került sor és az ily betűknek minden egyéb összefüggés vagy magyarázat nélkül címertárgyként való alkalmazása a régebbi keletű és főként a külföldön dívott mesteralakok használatának hatása alatt is, vagy folytatásaként jött létre. Ugyanily elbírálás alá esik az Orehovicai Dudich aliter Janko horvát család címerében látható W betű, mely a hasított pajzs jobb kék mezejének felső részében korona és arany csillag között kapott helyet.[1] Megjegyzendő, hogy a külföldi címerekben pl. az osztrák és galiciai családok címereiben ez a W betűhöz hasonló mesteralak igen gyakran fordul elő vagy mint egyedüli címertárgy vagy más címeralakok kíséretében. Egyáltalán a külföldi heraldikában a nyomtatott nagybetűkhöz hasonlító mesteralakok használata sokkal gyakoribb, mint a magyar címerekben. A külföldi címerleírásokban pedig ugyanazok a mesteralakok hol *betűk*nek neveztetnek, hol speciális címertani elnevezésükkel említik őket pl. *Andráskereszt*-nek (=X), *Antalkereszt*-nek (=T).

Az elmondottakból megállapítható, hogy a betű a magyar címerképeken valamennyi heraldikai korszakunkban előfordul, úgy a közép-, mint az újkorban. Az újkori címereslevelek között megleljük a Habsburgok által kiadottakon és az erdélyi fejedelmekéin is. Ismert s a még előkerülhető középkori címereslevéleink együttes számát

[1] Tagányi K. i. m. 61. l. 38. tábla.

[2] U. o. 28—29. l. 17. tábla, 34. l. 19. tábla és 35. l. 20. tábla.

[3] U. o. 40. l. A Habsburgok külföldi címeradományaiban három, sőt négy uralkodó nevének kezdőbetűivel is találkozunk egyszerre a címerpajzsban, pl. a II. Ferdinánd császár által 1623. III. 15-én Czernin Hermann Jakabnak adományozott bárói címerben a hasított pajzs bal felében három fehér pólyában az F. II. (= II. Ferdinánd), M (= Mathias) és R (= Rudolf) betűk láthatók; ugyane családnak az 1664-ki grófi címerében pedig a középső szívpajzsban látható az F. III. (= III. Ferdinand), a hasított pajzs bal mezejében pedig három ezüst pólyában az F (= II. Ferdinand), M (= Mathias) és R (= Rudolf) betű. A bárói és grófi címerekben az előző uralkodók nevének kezdőbetűi azért fordulnak elő, mert azok voltak a családnak első címeradományozói. (Erdélyi Siebmacher 61—63. l. 28. tábla.)

[4] Erdélyi Liber Regius. IX. 743—44. ll. az Országos Levéltárban.

[5] Országos Levéltárban.

[1] Horvát Siebmacher. 41. l. 31. tábla.

négyszáznál többre nem tehetjük, az újkori eddig ismert armálisok mennyisége azonban máris több ezer darabra rúg. Ez egymagában is természetessé teszi, hogy a betűvel (szóval vagy mondattal) gyakrabban találkozunk újkori heraldikánkban, mint a középkoriban. De éppen újkori heraldikánk s különösképpen a Habsburgok gyakorlata olyan irányú újításokat vezetett be, melyek igen alkalmasak voltak a betűnek a címerképen az addiginál nagyobbmérvű szerepeltetésére. Ez újításokhoz soroljuk újkori címerfestésünknek azt a törekvését, hogy a címerkép hátterét minél teltebbé, díszesebbé tegye, a heraldikai jelmondatok meghonosítását s külön a Habsburg-okleveleknek azt a reformját, hogy a címerbe — mintegy különleges kegyképpen — belefoglalja az uralkodó nevének kezdőbetűit. Mindez újítás növelte a betűnek a címeren való alkalmazási lehetőségét s így a betűs címerek számát.

Másik leszűrhető tanulságunk az, hogy a betűnek címereinken az összes heraldikai korszakokban kétféle szerep jutott : első- és másodrendű. A másodrendű szerep az volt, mikor a betű csak címertölteléknek, dísznek szolgált. Ez főleg a címerkép tábláján, hátterében fordul elő s csupán ezt a szerepet töltik be a jelmondatok is. Viszont elsőrendű szerepe van a betűnek akkor, ha a pajzsnak alkotó része s szerepének elsőrendű voltát éppen ez a központi elhelyezés mutatja. Ilyen minőségben vagy feliratot, vagy csak egy betűt találunk. A felirat legtöbbször jelmondatszerű, néha más vonatkozású pár szó s éppúgy külön címertárgynak tekintendő, mint a magános betű. Az önálló betűk vagy valamely jelmondatféle felirat kezdőbetűit, vagy a címerszerző, vagy végül a címeradományozó neve kezdőbetűit rejtik, de ritkábban előfordulhatnak mindettől függetlenül pusztán mint egyszerű, jelentésnélküli címertárgyak is, melyek esetleg egyes mesteralakok szerepét töltik vagy tölthetik be. Szereplésük mérvét tekintve, legritkábbak a jelmondatkezdőbetűk, leggyakoribbak a címeradományozók kezdőbetűi. De legnagyobb jelentőségűnek azt a hat esetet tartjuk, ahol a címerszerző nevét rejtő kezdőbetűk a pajzsban külön címeralakokként használtattak fel. Ez a hat példa : az Ábrahámffy-, Althann-, Cottmann-, Farkas-, Kozma- és Sánkfalvay-családok címerei, melyek — véleményünk szerint — a magyar heraldikának külön csoportját alkotják. Közülük is kiemelkedik, mint ilyen szempontból legjelentékenyebb, a Kozma-címer.*

Dr. Sulica Szilárd.

* Cikkünk folyamán nem tértünk ki oly részletkérdések fejtegetésére, amelyekre nézve a rendelkezésre álló adatok csak negatív tanulságokat eredményeztek volna. A kő- és könyvnyomtatás, könyvkötészet, könyvkereskedelem és betűöntés oly foglalkozási ágak, melyek a velük foglalkozók címerében : akár egyéni, akár testületi címerben, nyomát hagyhatják a betűk címerbeli előfordulásának. Erre nézve a külföldi heraldika megfelelő példaanyaggal szolgál. Külföldön a jelzett foglalkozási ágak címertanának is — ha nem is a betű jelentőségének általunk tárgyalt szempontjából — megvan a saját szakirodalma. (V. ö. *Siebmacher's Wappenbuch* I. B. 7. Berufswappen. 17—39. ll.) E foglalkozási ágak magyar földön is elég korán megtalálták művelőiket, fejlesztőiket és felvirágoztatóikat s így itt is megvoltak — ha talán szűkebb keretek között is — a kellő feltételek e foglalkozások speciális heraldikájának megteremtésére. Az erre vonatkozó adatok rendszeres kikutatásával és a kérdés tisztázásával azonban még adósok maradunk. A városok, egyetemek, egyházak, püspökségek, kolostorok stb. speciális heraldikája a külföldön aránytalanul nagyobb számban mutat fel betűs címereket, mint hazánkban, akár a szigorúan vett betűket, akár az ezekhez hasonlító mesteralakokat tartva szem előtt. Ranke, a nagy porosz történetíró számára 1865-ben adományozott címerben nyitott könyv van. De a magyar tudomány bajnokainak, előharcosainak címerei is szerepelhetnek úgy a könyves, mint a betűs címerek között. A külföldi heraldika arra is tud példát mutatni, hogy a betűt egészen kuriózumszámba menő címeralakok képzésére használják a pajzsban. Például a kataloniai Alberti-család címerének vörös pajzsában 5 arany A és 1 arany P betű tölti be ezt a szerepet. (L. *Rheude*, Heraldica curiosa. 1910. 88—89. ll.) A mi címertanunk is szolgáltat példákat a Heraldica Curiosa gyüjteményébe, de e példákban a betűnek nincs szerepe. Végül külön részletkérdés tárgya a címerfestők nevének, kilétének megállapítása. E kérdésnek nálunk is megvan szerény irodalma. Az eddigi eredmények azonban nem a címerfestő nevének a címerképen való szereplése alapján, hanem egyéb bizonyítékok révén jöttek létre. Pedig a heraldika hanyatló, legújabb korszakaiban egyáltalán nem tekinthető lehetetlenségnek, hogy a címerképpel kapcsolatban festőjének neve is előfordulhasson. Az általunk tanulmányozott címerképek nem szolgáltattak erre konkrét példát, de ez nem jelenti azt, hogy ily példák nem akadhatnak. Jelen cikkünkben, helyszűke miatt, az általunk ismert bizonyítóanyag egy részének felhasználásától is el kellett tekintenünk. Így az előbb felsorolt, valamint egyéb részletkérdések tárgyalására más alkalommal kívánunk visszatérni.

A HERTELENDI ÉS VINDORNYALAKI HERTELENDY-CSALÁD.

A család eredete a messze múlt homályába nyúlik vissza. Bölcsője a Dunántúlban ringott, de főleg Zalában és Vasban volt és van ma is elterjedve s e megyékből származott át a többi vármegyébe is.

A Dunántúlon több Hertelend nevű helységet találunk. Már a középkorban előfordul Herthelend, ma puszta Hőgyésztől dél felé,[1] tehát Tolna megyében. Baranya megye szentlőrinci járásában van Horváthertelend, hegyháti járásában pedig Kis- és Magyarhertelend (Horcholond), melyek a XIII. században már szintén szerepelnek.[2] Ezen a vidéken találjuk 1398-ban *Antonius* de Herthelend nevét, Báthmonostori László emberei között.[3] 1456-ban *Demetrius* de Herthelend említtetik mint királyi ember a szekszárdi konvent jelentésében.[4] Ugyanezen évben mint szomszéd szerepel *Franciscus* de Herthelend.[5] 1481-ben *Georgius* de Herthelend felesége Anna, öcsényi (de Ewchen) Baly László özvegye.[6]

1299 előtt a Bikács-nembeli I. Egyed fiai a Billey-családdal pereltek Gug-Mindszente, másképen Hurtelen nevű birtokért és Kisfalud földéért.[7] (. . . terram Gugmendscente vocatam seu alio nomine Hurtelen dictam . . .) A peres felek a zalavári konvent előtt békültek ki 1299. febr. 2-án.[8] Kisfalud földének a mai szentgyörgyvári hegy felel meg Nagykanizsától délre ; Gug-Mindszente (alias Hurtelen) is e vidéken lehetett, Nagykanizsától keletre, mert ott ma is van Mindszent nevű puszta.[9] Mégis pontos helyét egyelőre meghatározni nem tudjuk.

A hatodik Hertelen nevű helység Zala és Vas megye határán Hodász, Ozmánbükk és Sárfi-Mizdó táján feküdt és 1431-ben a Szölczeieké volt Szölcze és Domonkusolcz helységekkel együtt.[1]

Találunk az országban még három helyet, mely a család nevét viseli ; ezek azonban későbbi elnevezések. Hogy a felsoroltak közül melyik helységről nevezte magát családunk, ezidőszerint nem lehet megállapítani.

Az előnevében szereplő másik helység, Vindornyalak, Zala megye keszthelyi járásában Keszthelytől 15 km-nyire egyenesen északi irányban fekszik. Már 1135-ben Vindorna,[2] 1358-ban Bindurna,[3] 1382-ben Vinderna [4] alakban fordul elő. 1474-ben a Szentgiroltiak itteni 7½ adózó jobbágyportáját említik az oklevelek.[5] 1475-ben Mátyás király új adománylevélben megerősíti Csányi Balázs utódait a zalamegyei Lak, másként Szentegyháza vagy Szent-Mihály-Egyháza stb. helység birtokában.[6] 1496-ban possessio Lak,[7] 1524, 1543-ban Pusztalak néven szerepel,[8] azonban kétségtelen, hogy mindezek alatt a mai Vindornyalak értendő. Itt volt a család ősi fészke, itt laktak az ősök már 1481 előtt s ez volt királyi adomány által nyert birtokuk megszakítás nélkül 1910-ig.

Mint tehát látjuk, az első ős Baranya megye birtokosai között tűnik fel 1398-ban, hol nevét ma is három község viseli. E vidéken azonban alig egy századig találjuk őket. Valószínű, hogy a török háborgatások elől menekültek feljebb a Balaton mögé, a Vindornya-patak vidékére.

Zalában 1481-ben *Tamás* tűnik fel először mint királyi ember.[9] Tőle a terjedelmes családfa megszakítás nélkül napjainkig levezethető. Pana-

[1] Csánki, Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. III. 429.

[2] U. o. II. 490. — Zichy-okmt. X. 212. 214.

[3] Zichy-okmt. V. 67., 69.

[4] U. o. IX. 518.

[5] U. o. IX. 524.

[6] Orsz. Lt. N. R. A. fasc. 1602. Nr. 24. Dl. 18,577.

[7] Karácsonyi, Magyar nemzetségek. I. 246.

[8] Hazai okmt. IX. 273.

[9] Csánki i. m. II. 630. III. 83.

[1] U. o. II. 755., 852.

[2] Árpádkori okmt. I. 50. — Károly I., Fejérmegye története. V. 422.

[3] Nagy Imre, Zala megye oklt. I. 583.

[4] U. o. II. 184.

[5] Csánki i. m. III. 77., 153.

[6] Novák M., Zala vármegye az 1848—49. évi szabadságharcban. 262. — Nagy Iván, Magyarország családai. III. 96.

[7] Nagy Imre i. m. II. 184., 636.

[8] Zalavári apáts. lt. fasc. 31. Nr. 1636. 1524. és fasc. 24. Nr. 1282., 1543.

[9] 1481. IX. 3. Nemz. Múz. lt. Ta.

szára 1486-ban a vármegye vizsgálatot tart laki erdejében elkövetett hatalmaskodási ügyben. Ekkor már Laki-nak is írják az oklevelek ; tehát nemcsak birtokos volt itt, hanem itt is lakott. De ugyanekkor volt birtoka Dyason (Diás) is.[1] 1492. máj. 29-én a Kustáni Miklós és Keresztúri László között támadt félreértés és jogtalanság megvizsgálásánál szerepel több társával.[2] 1500-ban a vármegye hatósága Tamás és Mátyás kérésére nyomoz.[3] 1500- és 1501-ben birtoka Egregy.[4] Amikor Foki Miklós fiait és özvegyét 1501-ben beiktatják a dánielkarmacsi és vindornyaszőllősi részekbe, a határos szomszédok között találjuk Tamást is.[5]

Tamás felesége Dorottya volt. Gyermekeik :

1. *Bernát*, aki 1486-ban már szerepel atyjával.[6] Leánya *Margit* 1548-ban említtetik, mikor Kustán, Karmacs, Sármellék és Devecser — már előbb is bírt — birtokokat kapja társaival a királytól.[7]

2. *Mátyás* volt Tamás gyermekei közül a fiatalabb, mert először csak 1495 szept. 14-én tűnik fel.[8] 1498-ban Lak és Dyas birtokait említik.[9] 1499-ben Sejteri Kelemen megidézteti Tamás fia Mátyást.[10] 1505-ben Hegyi Istvánt beiktatják a Prosznyák Györgytől vett ramocsai, egregyi, diási és tormaföldi részekbe s a szomszédok között olvassuk Mátyás nevét.[11] 1506-ban ama zalamegyei birtokosok között fordul elő, akik Csányi Balázstól a kapornaki konvent előtt 1100 frtot vettek kölcsön a Miksa német császár ellen viselendő háború költségeire. 1511-ben királyi ember, 1512-, 1513-ban pedig Zala megye szolgabírája.[12] 1524-ben K. Taba Ferencné ügyvédül vallotta Mátyást és prókátor volt a Zele János contra Szalapatakai Gergely deák perben is.[13]

[1] Hg. Festetics-cs. lt. Zalad. 204.
[2] Dl. 19,847.
[3] Hg. Festetics-cs. lt. Zalad. 216.
[4] U. o. 216., 216 b.
[5] Dl. 21,041.
[6] Hg. Festetics-cs. lt. Zalad. 204.
[7] Zalavári apáts. lt. Nr. 32., 1548. és O. Lt. Lib. Reg. II. 261.
[8] Veszprémi kpt. lt. Nr. 34., 1495. in Ca. 108. — Nagy Imre i. m. II. 635.
[9] Hg. Festetics-cs. lt. Zalad. 213.
[10] Zalavári apáts. lt. 1491.
[11] Veszprémi kpt. lt. P. 262.
[12] Holub I., Zala megye története a középkorban. I. 306., 483. — Hg. Festetics-cs lt. Zalad. 222.
[13] XI. 20. Nemz. Múz. lt. : Tallián-cs. lt.

Feleségét, Kustáni Katalint, II. Lajos parancsára 1524. máj. 23-án bevezetik Vindornyaszőllős és Pusztalak birtokokba.[1]

Mint láttuk, Tamásnak már 1486-ban volt itt birtoka, sőt már ekkor Laki-nak írják az oklevelek ; így ez a birtok kétszeresen : apai és anyai jusson került a család kezére.[2]

Mátyás gyermekei közül *János* (1543) és *Mihály* terjesztették tovább a családot. Éspedig Jánostól származik a zalai főág, míg Mihály a vasmegyei főág ősapja lett. 1543. jan. 21-én I. Ferdinánd parancsára mindketten bevezettetnek Pusztalak és Vindornyaszőllős birtokokba.[3] 1548 aug. 28-án testvéreikkel nova donatio címén a királytól birtokrészeket kapnak Felső-Kustán, Dániel-Karmacs, Sármellék és Devecser [4] községekben.[5] Jánosnak első felesége Zsófia, második Magdolna. Vezetéknevét egyiknek sem ismerjük, de az oklevelek szerint nemes családból származtak.[6] Második feleségétől született gyermekei közül *Farkas* (1559—1615.) feleségével Sóstói Ilonával zálogba veszi a foki (vindornyafoki) és vindornyakeresztúri javakat Berényi Annától.[7] *István*, *János* és *Benedek* nevű fiaik voltak, kiket a nemesi összeírás 1630-ban Vindornyalakon említ, tehát ezek ott is laktak. Ezek közül a családot János terjesztette tovább fia *Mátyás* (1630. 1641.) személyében, ki 1630-ban Gyömörei Pálnak volt végrendeleti tanúja.[8] Mátyásnak fia volt *Mihály*, ezé pedig *András*. Utóbbinak feleségétől, Boda Erzsébettől hat fia maradt.

Itt a család több ágra oszlik ; sőt egyik hajtása Argentinába szakad s ma ott folytatódik. Az

[1] Zalavári apáts. lt. Nr. 1636., 1524.
[2] Ezen adatok egy részét dr. Holub József egyet. tanár úr volt szíves rendelkezésemre bocsátani «Zalamegye Története a Középkorban» c. művének egyik még meg nem jelent későbbi kötetéből, mely e vármegye családait fogja ismertetni. Ezen lekötelező szívességéért ez úton is hálás köszönetet mondok.
[3] Zalavári apáts. lt. Nr. 1282., 1543.
[4] Devecser puszta Sármellék és Szentgyörgyvár között volt, ma nem létezik. (Csánki i. m. III. 46., 105. — Füssy T., A zalavári apátság története. 33.)
[5] Zalavári apáts. lt. Nr. 32., 1548. és Orsz. Lt. L. Reg. II. 261.
[6] U. o. Prot. B. Pag. 143., 1556. — U. o. Prot. B. Pag. 54—55., 1559.
[7] Vasvár-szombathelyi kpt. lt. 1615., 151.
[8] A végrendelet eredetije Gyömörey Vincze utódainál.

említett fiak közül *Pál* és Olasz Erzsébet utódai még Vindornyalakon voltak birtokosok; de 1860 körül eladták itteni birtokukat és elszármaztak onnan. Közülök *László* (sz. 1866.) miniszteri tanácsos, országgyűlési képviselő, a képviselőház alelnöke, majd közalapítványi igazgató lett († 1911.). Felesége gróf Csáky Eleonóra. Gyermekeikben él a család.

András és Boda Erzsébet legkisebb fia volt *György*. Feleségével, Péterffi Ilonával, Vindornyalakon lakott.[1] Fiuk, ismét *György*, sz. 1721. Az őseitől örökölt birtokot nagyban gyarapította, úgyhogy 14 falu határában feküdtek ingatlanai. 1756—66-ban Zala megye szolgabírája volt.[2] Felesége Forintosházi Forintos Julianna. Gyermekeik közül *József* a torontáli ág továbbterjesztője, *Gáspár* veszprémi kanonok, *György* a zalai, *Mihály* pedig a lesencetomaji ág őse.

Ezek közül *József* sz. 1758. A temesi bánság visszacsatolásakor gróf Niczky Kristóf kir. biztos hívására Zalából átköltözött Torontál megyébe, hol 1779-ben megyei főjegyző lett, majd 1803-ban megvette Bocsár falut a hozzá tartozó 5000 holddal s arra kir. adományt nyert, míg vindornyalaki birtokát fivérének Györgynek adta el. Az 1790—92. évi országgyűlésen Torontál megye követe, 1790—1803-ig alispán, majd kir. tanácsos és aranysarkantyús vitéz. 1807—1809-ig főispán.[3] † 1827. Felesége Écskai Lázár Katalin. Gyermekük:

Károly sz. 1786. Kapitány a cs. k. 10. huszárezrednél. 1841-ben cs. k. kamarás lett.[4] † 1857. Felesége Hrabovai Hrabovszky Leopoldina. Fiuk:

József sz. 1833. Torontál megye életében nevezetes szerepet játszott. 1857-ben a torontáli Ármentesítő Társulat elnöke. 1861-ben a nagykikindai járás szolgabírája, 1867-ben a bánátkomlósi kerület főszolgabírája, 1871-ben a nagykikindai törvényszék elnöke, 1874-től Torontál megye főispánja haláláig. 1877-ben a Felsőtorontáli Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat kormánybiztosa, 1878-ban a Szent István-rend kiskeresztjét kapja. 1885-től örökös főrendiházi tag.[5] † 1891. Felesége Dávodi és Nemesvidi Bakó Zaida.

Károly fivére *Ignác* sz. 1789. A család torontáli ágának egyik kiváló tagja. Ő is a közhivatali pályán szerepel. 1820-ban a nagybecskereki kerület főszolgabírája, 1828-ban temesmegyei táblabíró, 1831—35-ig Torontál megye alispánja, 1835—39-ig helyettes, 1839—45-ig valóságos főispán. 1838-ban lett cs. k. kamarás, majd udvari tanácsos.[1] † 1856. Felesége Zihrer Anna. A család ez ágát ma unokái és dédunokái képviselik.

Ignác fivére *Miksa* sz. 1792. Az 1830—39. évi országgyűléseken Torontál megye, 1848-ban pedig a billétei kerület követe. 1849-ben a debreceni konvent Torontál megyébe kormánybiztosnak nevezte ki. E miatt a pesti haditörvényszék 1851-ben két évi várfogságra és birtokainak konfiskálására ítélte. Ebből négy hónapot Kufsteinban ki is töltött, de később megszabadult s 1854-ben birtokát is visszakapta.[2] † 1864. Felesége Beodrai Karátsonyi Mária.

György (a zalai ág őse) sz. 1764. Kimagasló embere volt Zalának, ki a megyei életben fejtett ki nagy tevékenységet. 1790—96-ig a zalaszántói járásban szolgabíró.[3] Deák Ferenc gyámja.[4] 1819—28-ig Zala megye első alispánja.[5] Atyja példája után ő is több birtokot vett. † 1831. Első felesége Rosty Petronella, második Szentgyörgyi Horváth Anna. Gyermekei közül:

Imre sz. 1794. Szomorú emléket hagyott hátra, mert az örökölt sok birtokot mind elpazarolta, úgyhogy magát az ősi fészket — Vindornyalakot — is csak alig tudta özvegye, Nyirlaki Oszterhuber Magdolna, megmenteni.[6] Különben 1837—43-ig Zalában főszolgabíró, majd 1845-ben táblabíró. † 1880.

Egyetlen fiuk volt *László*. Sz. 1817. Ügyvédi oklevelet nyert. 1845-ben vármegyei aljegyző. Vindornyalakon gazdálkodott. † 1865. Felesége Domaniczai Domaniczky Kornélia, kivel gyermekei: *József* (sz. 1855. † 1907.), felesége Kučinič

[1] Zala vármegye lt. Div. 1751. fasc. 4., 17.

[2] Füssy i. m. 262., 675. — Nagy I., Magyarország családai. V. 105. — Boncz J., Keszthely város monografiája. 122.

[3] Borovszky, Torontál megye monografiája. 446., 543.

[4] Kämmerer-Almanach 290.

[5] Borovszky S., i. m. 194., 470., 476., 477., 482., 484., 543. — Nemzets. Zsebkönyv. I. 269.

[1] U. o. 451., 455., 476..

[2] U. o. 452., 455., 457., 476.

[3] Zala megye lt. Nemesi összeírás. Vindornyalak 1790.

[4] Ferenczy Z., Deák élete. I. 37.

[5] Lásd sírfeliratát a vindornyalaki temetőben.

[6] A csődeljárásra vonatkozó eredeti akták a családi iratok között.

Elvira, és *Andor* (sz. 1857. † 1907.), felesége Nadasdi Sárközy Irma. Ezek utódai a zalai ág mai képviselői.[1]

Mihály (lesencetomaji ág őse) 1787-ben kamarai ügyész, 1790-ben assessor, utóbb kir. tanácsos, majd táblabíró Zalában, 1802—1808-ig Szerém vármegye követe.[2] † 1810. Felesége Naypar Julianna. Fiuk :

Károly sz. 1784. Igen tevékeny ember a közpályán. Résztvett a Napoleon elleni felkelésben és századosi ranggal a győri csatában. Deák Ferenccel együtt Zala megye követe az 1832—36. és 1839—40. évi országgyűléseken.[3] 1832—34-ig ugyanazon megye alispánja. A balatoni gőzhajózás tervezője. † 1861. Felesége Nedeczei Nedeczky Terézia. Fiuk :

Kálmán sz. 1820. Zalában alszolgabíró 1844-ben. A híres Inkey-honvédeknél szolgált s mint százados résztvett az 1848-i forradalomban. Jelen volt Buda ostrománál.[4] 1869—72-ig a zalaszentgróti kerület képviselője. Ügyvéd, a kath. autonómia kiküldöttje, a delegáció tagja. 1872—73-ban Zala megye főispánja.[5] † 1875. Első felesége Hertelendy Paula, második Bogyay Leontin. Másodiktól fia :

Ferenc sz. 1859. Lesencetomaji birtokán gazdálkodott, e mellett azonban tevékenyen szerepelt a közpályán. 1884-ben a marcali, 1901-ben a tapolcai kerület képviselője. 1903-ban Zala megye, majd 1908-ban Temes vármegye és Temesvár város főispánja. 1906 óta élethossziglan kinevezett főrendiházi tag. 1914-ben a Szent István-rend kiskeresztjét kapta.[6] † 1919. Első felesége Leéki és Kenyézlői Farkas Adél, második Gyulai Gaál Irén.

Mátyás és Kustáni Katalin hatodik gyermeke volt a már elől említett *Mihály*. 1595—1600-ig Vas megye szolgabírája.[7] Első felesége Racsics Zsófia, második Ujlaki Katalin. Mindketten Vas megyéből származtak ; ott voltak birtokaik. Úgy látszik e két házassága révén került Mihály Vasba, hova hivatala is kötötte. Mi történt zalai birtokaival, azt homály fedi ; utódai azonban Vindornyalakon már nem szerepelnek. Gyermekei közül

Ambrus 1608-ban Vas megye szolgabírája.[1] Felesége Petheő Anna. Fiuk :

Ádám (1619—1653.) a család továbbterjesztője. 1645-ben Röjtökön birtokot vesz.[2] E vétel útján került a család Sopron megyébe, hol utódai meglehetősen el is szaporodtak. Első felesége Bakó Judit, második Tompa Anna. Mindkét házasságával tetemes birtokot kapott, úgyhogy 25 község határában volt különféle jószága.

Utódait e rövid közlemény keretében lehetetlen mind felsorolni, azért itt csak azokat említjük, akik nevezetesebb szerepet töltöttek be közpályán, vagy akiknek életében fontosabb esemény fordult elő a család történetében.

1661. április 8-án I. Lipót király elrendeli, hogy Perneszy Borbálát, Hertelendy *János* özvegyét, később Kelcz Györgynét és leányát Hertelendy *Magdolnát* a Taródházán adományozott birtokba bevezessék és beiktassák.[3]

László (1686—1720) 1688-ban Vas megyében esküdt, 1710-ben szolgabíró. 1710. máj. 11-én beiktatják Gaszton birtokába.[4]

III. Károly 1718. márc 4-én Bécsben Hertelendy Lászlónak, *Gáspár*nak, *Boldizsár*nak, *Gábor*nak, *Mihály*nak és *Zsigmond*nak, valamint fiutódaiknak újra adományozza a következő birtokokat: Rátót, Kis-Medves, Gaszton és Taródfalva (Vas megyében) ; Kehida és Dániel-Karmacs (Zalában), továbbá birtokrészeket Söjtörön, Tófejen, úgyszintén a következő pusztákat : Vitornya-Lak (így!), Felső-Kustán, Sármellék és Devecser (Zala megyében), melyeket ők tényleg bírnak s melyekre vonatkozó okmányaik is voltak, de ezek részben a Rákóczi-féle zavarok alatt elvesztek, részben 1711-ben Németujvárott elégtek.[5] László címeres pecsétjét 1688-ból[6] a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi. Felesége Szentviszlói Deseő Krisztina, kivel nagy kiterjedésű birtokokat kapott.

[1] Daróczy Z., Nemesi évkönyv. I. 69.

[2] Zala megye lt. Nemesi összeírás 1790. — Nagy Iván i. m. V. 105. — Zala megye bizonyítványa a családi iratok között.

[3] Ferenczy Z., Deák Ferenc és Hertelendy Károly két követjelentése.

[4] Novák M. i. m. 244. — gr. Vay S., Régi nemes urak, úrasszonyok. 271.

[5] Bátorfi, Adatok Zala megye történetéhez. II. 205., 207. — Füssy T. i. m. 331.

[6] Saját adatai.

[7] Balogh Gy., Vas vármegye nemes családjai. 69.

[1] Corp. Jur. 1608. art. 15. § 8.

[2] Sopron megye lt. 2654/1846.

[3] Vasvár—Szombathelyi kpt. lt. 1661. VIII. 1.

[4] U. o. VIII. 6. 1710.

[5] Orsz. Lt. L. Reg. XXXII. 55.

[6] Magyar Nemz. Múz. Levt., Törzsanyag, 1688. évi iratok, «Érdi iratai» feliratú borítékban.

III. Károly 1722. ápr. 26-án Bécsben adománylevelet ad ki özv. Hertelendy Lászlóné Deseő Krisztina és leánya *Julianna* — Kanicsár Pálné — javára Kövesszarv, Gaszton és Rábaszentmihály birtokokra s elrendeli, hogy nevezetteket a jelzett birtokokba beiktassák.[1]

Boldizsárt feleségével, Lippich Erzsébettel, gr. Pálffy Miklós nádor 1725. febr. 5. kelt rendeletére beiktatják Tisztamarok birtokba.[2]

Gábor sz. 1713. — 1738-ban Zalában szolgabíró,[3] utóbb a megye alispánja. Kehidán lakott. A mai falut ő alapította. Ez azelőtt ugyanis északabbra feküdt. Ő építette feleségével 1746-ban azt a kastélyt, melyet a hagyomány Deák Ferenc kastélya gyanánt emleget. Ő építette a templomot is 1747-ben.[4] Első felesége Uzovits Judit, második Rosty Franciska. Elsővel leánya :

Anna sz. 1741. Mária Terézia korának híres szépsége. Ő szerepelt a közmondásban : «Szala bora, Szala rákja, Szala menyecskéje». Hatalmas birtokot örökölt, melynek központja Kehida volt. Mégis öregségére annyira eladósodott, hogy fiainak kellett eltartaniok. Férje Deák Gábor, kivel nagyszülője lett Deák Ferencnek, a «haza bölcsének».[5] † 1803.

Gábor sz. 1742. Pályafutását mint közlegény kezdte 1759-ben a gróf Kálnoky-huszárezredben. 1783-ban lett kapitány. A török háborúk alatt, az 1788., 1789., 1790. évi ütközetek alkalmával kitüntette magát. Jobbkarján nehéz sebet is kapott. Nevét azonban a francia háborúk alatt tette emlékezetessé az 1793,- 1794,- 1796-ban lefolyt harcokban. Legnagyobb hőstettét 1799. ápr. 27-én Cassano mellett vitte véghez, mikor a franciákat hatszor egymásután megattaquirozta s frontjukat áttörve, megszalasztotta. Ezáltal megmentette Ott és Zoph generálisok divizióit. E bátor tettéért kapta 1801. aug. 18-án a legnagyobb katonai kitüntetést : a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. 1800-ban lett ezredes. Ez évben megbízást kapott az ujonnan felállítandó «Nádor-huszárezred» megszervezésére. Így ő lett ennek első ezredese és parancsnoka. Az ezred felállítása körül is nagy érdemeket szerzett, amit József főhercegnek hozzá intézett köszönő sorai bizonyítanak. A napoleoni háborúk alatt 1805-ben Ulmnál megszalasztotta Murat francia generális csapatait. E harcok alatt a franciák által már teljesen bekerített Ferdinánd főherceget megmentette az elfogatástól. József főherceg nádor többízben fejezte ki köszönetét és háláját Gábornak. Megparancsolta neki, hogy képét az ezred számára festesse meg és hátlapjára irassa rá élettörténetét. A kép el is készült és mindig főbüszkesége volt a 12-es huszároknak. 1808-ban tábornokká és brigadérossá nevezetvén ki, meg kellett válnia ezredétől. 1812—13-ban altábornagy volt Galiciában. 1814-ben nyugdíjba ment és Gyöngyösön telepedett le. Ezt régi ezrede iránti ragaszkodásból tette, mert ennek egy része akkor itt állomásozott.[1] † 1820.

Gróf Pálffy Miklós nádor 1744. dec. 9-én elrendeli, hogy Hertelendy László fiát *Imrét*, leányát *Klárát* Boros Ferencnét, Hertelendy Gáspár fiát *Gábort*, leányát *Évát* Rumy Boldizsárnét, néhai Hertelendy Zsigmond leányát *Máriát* és Gombás Juditot, néhai Hertelendy Éva leányát, az alsó- és felsőszentmihályfai, andráshidai, teskándi, szenterzsébeti, hermánfai, dobroni, szentmártoni és martonfai határban fekvő birtokokba beiktassák.[2]

A következő évben, 1745. ápr. 8-án Hertelendy Imrét, Gábort, *Juliát*, *Rózát*, Klárát, Máriát, *Borbálát*, Évát, másik *Máriát* és Gombás Juditot a perjaszlói pusztabirtokba iktatja be.[3]

István Vas megyében szolgabíró. A nádor 1746. szept. 28-án kelt rendeletére feleségével, Subich Krisztinával, beiktatják Nárai-birtokba.[4]

György sz. 1740. — 1771-ben Vas megyében szolgabíró. 1788-ban táblabíró.[5] † 1789. Felesége Rumy Magdolna.

János sz. 1746. Vas megyében szolgabíró 1778.[6] Az 1796. évi országgyűlésen követ.[7] † 1811. Felesége Bucsui Szabó Judit.

[1] Orsz. Lt. L. Reg. XXXIII. 575. — Vasv. Szomb. kpt. lt. VIII. 4. 1722.

[2] Vasv. Szomb. kpt. lt. 1725. VIII. 3.

[3] Zala megye lt. Proc. 1738. , 70., 140.

[4] Eötvös K., Deák Ferenc és családja. II. 262., 263.

[5] Pallas Nagy Lexikon IX. 129. — Zalavári apáts. lt. Prot. N. 162—4.

[1] Pizzighelli C., Geschichte des k. u. k. Husarenregiments No. 2. 77—140. — Amon G., Geschichte des k. u. k. Husarenregiments No 12. 2—145.

[2] Vasv. Szomb. kpt. lt. 1744. VIII. 7.

[3] U. o. 1745. VIII. 5.

[4] U. o. 1746. 9. VIII.

[5] U. o. 1771., 326. II.

[6] U. o. 1778., 122. II.

[7] Vas vármegye Monografiája 235.

ÁSA.

Dénes sz. 1778. A cs. k. 5. huszárezredben kapitány,[1] később Vas megye táblabírája.[2]

János sz. 1778. A cs. k. 6. és 12. huszárezredeknél szolgált. 1832-ben ezredes.[3] † 1850. Első felesége Palkovics Erzsébet, második Forján Mária. Második feleségétől fia :

Miklós sz. 1813. Szintén katona. A cs. k. 6. huszárezrednél kapitány 1848-ban. Ekkor átjött századával Galiciából a honvédekhez. Végigharcolta a szabadságharcot. Sok fényes diadalt aratott. Ő volt a szolnoki csata egyik legkiválóbb hőse. Cegléd bevételénél mint huszárezredes szerepelt.[4] † 1877. Felesége Békássy Mária. Unokái ma a vasmegyei ágat képviselik.

Imre sz. 1779. A cs. k. 12. huszárezrednél kapitány 1826-ban.[5] Felesége Salamon Anna.

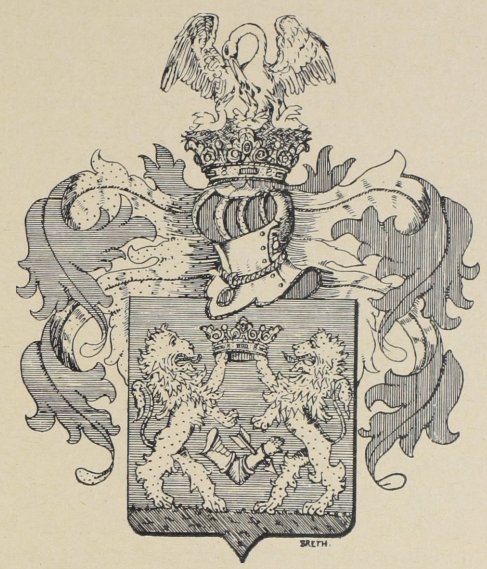
Ignác 1839—44. alhadnagy a kir. magyar nemes testőrségnél. 1847-ben főhadnagy a galiciai 3. Chevauxlegers-ezrednél. 1851—52. a 11. huszárezrednél kapitány.[6]

Hertelendyné sz. Felsőbükki Nagy Franciska, előbb özv. Komáromyné, 1854. márc. 3-án a katonai nevelőintézetek számára alapítványt tesz.[7]

A család címerének legrégibb ismert alakja a Hertelendi Mátyásé 1630-ból. Egyenes kardot tartó hajlított páncélos kar, a jobbsarokban félholddal.[8] László 1688-ban balfelé eső, ötágú rózsát (vagy liliomot) tartó hajlított kart ábrázoló címert használ.[9]

A ma élő nemzedék a következő címert használja :

Kék pajzsban zöld mezőn két szemben álló arany oroszlán ellenkező első lábaival arany koronát tart, mely alatt balfelé irányított páncélos jobbkar alkarján merőleges nyíllal van átlőve. Sisakdísz : fészkén ülő, szemközt fordult, három

A Hertelendy-család címere.

fiókáját vérével tápláló pelikán. Foszlányok : jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Folyóiratunk keretei — sajnos — nem engednek meg bővebb ismertetést. Ezért közöljük a család még korántsem teljes nemzedékrendjét, hogy akit érdekel, legalább fogalmat alkothasson magának annak terjedelméről úgy a multban, mint a jelenben, és esetleg vezérfonálul szolgálhasson egy szerencsésebb és esetleg nagyobb téren mozgó kutatónak.

HERTELENDY LÁSZLÓ.

---

[1] Schematismus für das K. u. K. Heer 1810.

[2] Balogh Gy. i. m. 69,278.

[3] Amon G. i. m. 12., 36. — Pizzighelli i. m. 615., 645., 654., 821.

[4] Pallas Nagy Lexikon. IX. 129.

[5] Amon G. i. m. 2., 13., 37., 70., 113., 131., 149.

[6] Schematismus für das K. u. K. Heer 1852. — Sebetič, Die Kön. ungarische Leibgarde. I. Theil. 15.

[7] Verordnungsblatt für das K. u. K. Heer. Norm. Verordn. 36. Stück vom 23. Juli 1878.

[8] Eredeti oklevél Gyömörey Vince családtörténeti gyüjtéményében.

[9] Magyar Nemz. Múzeum Levéltára : Törzsanyag, 1688. évi iratok, i. h.

VEGYES.

Kanizsay Dorottya címereslevele 1519-ből.

A magyar heraldikának egyik alig méltatott jellegzetes sajátossága a női címerhasználat. Némely külföldi országban százados gyakorlat vagy a heroldhatóság rendelete állapítja meg: miként különböztetendő meg a leány és az özvegyasszony címere? mily módon társul a férjé a feleségével? Külföldi befolyásra visszavezetendő kivételektől eltekintve,[1] a magyar hitves, az özvegy nő, a mult század elejéig, úgymint a hajadon, saját családi címerét az apai családnévvel együtt, egymagában viselte. Hitvestársak egymás mellett álló címere tehát nálunk nem a feleséget, hanem a házaspárt jelezte.[2]

Nőnek szóló címereslevél mindenütt ritkaságszámba megy, mint valamely rendkívüli körülmény — peerage adományozás, morganatikus házasság — kifolyása. Magában állónak mondható jelen példa, mely úgy az adományos személye, származásának, családi összeköttetéseinek fénye, mint a levezethető címerjogi vonatkozások miatt is, figyelmet érdemel.

Kanizsay Dorottya, két nádor: Vingárti Geréb Péter († 1503. jún. 10. előtt), majd Perényi Imre († 1519. febr. 5.) özvegye, tizenhat esztendővel első és alig néhány hónappal második ura elhúnyta után, II. Lajos királytól, saját kérelmére, engedélyt nyer ősi címerét a Geréb-címerrel egyesítve viselni.[3] A szöveg kiemelve «generosa domina Dorothea de Kanysa» számos kiváló tulajdonságát és erényét, különösen hangsúlyozza, hogy e kitüntetés kérése semmiképp sem sérti az özvegynek második férje: Perényi Imre emléke iránt táplált köteles kegyeletét.

Az egyesített címer viselésére és használatára vonatkozólag természetszerűen kimarad a hadi és vitézi életben előforduló alkalmak — in proeliis, duellis, hastiludiis, vexillis etc. — szokásos elősorolása.

Az oklevél a tisztán heraldikus jellegnek megfelelően nem epistolaris, hanem «memorie commendamus»-formában, a király titkos pecsétje alatt adatott.

A címerfestmény[1] a leírástól némileg eltér. A szöveg szerint ugyanis hasított pajzs, pajzslábbal; elől kékben aranykoronás, aranykoronából kinövő veresnyelvű oroszlán, hátul sárgában fekete, szárnyas madárláb; a pajzsláb fehér-vörössel kétszer vágott. Ez képezi az oroszlános mezővel a Geréb-címert. A festményben az oroszlán befelé fordul; a pajzsláb pedig vörös-ezüsttel kétszer vágott. Geréb Péter 1496. évi pecsétjén a pajzsláb háromszor vágott.[2] A Kanizsay-címerrel Dorottya korában különbözo színezésben találkozunk: Conrad Grünenberg Wappenbuchja (1483) szerint fehérben sárgakarmos, fekete, szárnyas sasláb; a fehér-fekete takarós sisak dísze ugyanaz.[3] Kanizsay László, Vas vármegye főispánja, röviddel Dorottya előtt, ugyancsak 1519. évben címerbővítést nyer: koronás sárkánypajzstartókat. Itt a kék pajzsmezőben fekete szárnyas arany sasláb ezüst fogyó félhold és aranycsillag között áll.[4] Egy emberöltő alatt három varians: csak a szárny fekete színe állandó. Kanizsay Miklós 1492. évi pecsétjén mindezektől teljesen elütő címert használ.[5]

Ámbár külföldön még a XVI. század folyamán is akad reá példa, hogy férjes nő saját címerét egymagában viseli,[6] — férjes uralkodónőnél ez mai napig általános szokás — ott bizonyára senki sem vonta kétségbe jogát: ura címerét a magáéval egyesíteni. Ezzel ellentétben nálunk, mint más címereslevelekből is látható,[7] ez esetben is érvényes az elv: ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regiae claritatis, a férjes asszony csakis királyi adomány alapján használhatja ura címerét.

[1] Frangepán Beatrix, Corvin János nejének pecsétje, *BD* kezdőbetűkkel (Beatrix Ducissa): a Frangepán címerpajzs alsó felében a Corvin-címer, az oroszlánok hátsó lába között. *Schönherr:* Corvin János. (M. Tört. Életrajzok, 308. l.)

[2] Thurzó Ferenc—Zrínyi Katalin 1574. Nagybittse; Révay Péter—Forgách Mária 1610. Szklabina; Balassa Simon—Ghyczy Magdolna 1632. Vágpodhrágy.

[3] Buda, 1519. június 25. Orsz. Levéltár: Dl. 24,773.

[1] Színes hasonmása *Nyáry:* Herald. 130. és 131. l. között.

[2] Orsz. ltár: Dl. 20,440. Pecsétek mutatója XII. T. 52. Ugyanott Kanizsay Dorottya 1519. és 1522. évi pecsétjei — az igazgatóság szíves közlése szerint — teljesen lemállottak.

[3] *Ströhl:* Herald. Atlas T. XXXI. Fig. 7.

[4] *Nyáry* i. m.: 101., 102. l.

[5] Turul. 1896. 150. l.

[6] Beaufort Margit, Richmond grófnéja, VII. Henrik király anyja (pecsétek és Christ's College, Cambridge). Maxwell Margit, Angus hatodik grófjának felesége. Sir Herbert Maxwell: History of the House of Douglas Vol. II. p. 119.

[7] *Áldásy:* Címerlevelek I., II. 1514. Érki Balázs és felesége Orsolya, címeres nemeslevél; 1516. nemes Zuhodoli János és felesége Dorottya, címeradomány; 1520. Sáfár Tamás és Pestenyei Gergely, feleségeik Erzsébet és Anna, címeres nemeslevél; 1521. Kormossy Tamás és menyasszonya Apollonia, címeres nemeslevél.

Pedig ugyanakkor a királyné ebben a külföldi divatot követi: II. Lajos anyja és felesége hasított pajzsban elől a királyit, hátul saját címerét viseli.[1]

E szokásos egyesítés helyett, Kanizsay Dorottya új cimere a házastársak cimerét a hasítás alatt végig vonuló pajzslábbal mintegy szorosabb, bensőbb kapcsolatban ábrázolja.

A mohácsi vészt közvetlenül megelőző korszak nemzedéke különös előszeretettel igyekszik címerét kedve, ízlése szerint alakítani, csinosítani. Dorottya asszony tehát első férjének kegyeletes emléket emelve, egyúttal a divatnak is hódolt. Ebben második ura, ki hiú és külsőségekre sokat adó ember hírében állott,[2] adhatott példát. Ez címeréhez egy új motívumot: vörösben koronás arany oroszlánt vett fel; pecsétjein a Perényi-címerrel négyelve, sírkövén külön pajzsban. Majd a római szent birodalmi hercegi címmel, úgy látszik, újabb, tetemes címerbővítést nyert.[3]

A tizennyolcadik század folyamán mindinkább terjed a magyar hölgyeknél a kettős, alliancecímer használata, majd elavul a férjes asszonynál az apai családnév egyedül való viselése is.[4]

Kanizsay Dorottya gondoskodott a mohácsi mezőn elesettek eltakarításáról. Az utókor legújabban az ottani csatakápolnában eszményi képét művészi üvegfestésben helyezte el; az ablakot azonban a Kanizsay-címer díszíti, nem pedig Dorottya asszonynak szíve szerint való, első férje emlékét hirdető címere.

A címereslevél szövege a következő:

Commissio propria domini regis. — Nos Lodovicus Dei gratia rex Hungarie, Boh[e]mie, Dalmatie, Croatie, Sclavonie, Rame, Seruie, Gallitie, Lodomerie, Comanie et Bulgarie etc. marchio Moravie et Lusatie etc. M[em]orie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis: Cum nihil magis regiam deceat celsitudinem, quam eos liberalitate ac munificentia prosequi, quorum vel preclara merita existunt, vel multarum, illustriumque virtutum splendor elucescit, nec illud sit obscurum, quemadmodum in virili itidem in femineo quoque sexu ea laudum glorieque preconia coruscasse, eiusmodique animi et ingenii dotes longe lateque emanasse, ut a principibus his, qui rebus moderantur humanis clarissimis testimoniis et non vulgaribus precioniorum insignibus meruerunt decorari, hinc nos allecti singulari modestia, pietate, constantia, dexteritate, fide, religione numerosoque pulcherimarum virtutum choro, quibus generosa domina Dorothea de Kanysa, relicta quondam spectabilis et magnifici Petri Gereb olim regni nostri Hungarie palatini ac demum relicta spectabilis et magnifici Emerici de Peren itidem palatini adeo illustratur, ut in his feminei decoris ornamentis cum omni vetustate iure optimo conferri possit, que inter cetera absolutissime virtutis argumenta gratissimi animi hoc quoque pre se fert documentum, licet enim post prioris mariti obitum ipsi Emerico de Peren palatino ex humanis nuper sublato coniugata ab eodemque splendide, magnifice ac precipuo honore per omnem temporis cursum fuerit habita, cuius quidem defuncti memoriam eiusque superstites liberos non minus, quam dum vitali ille fruebatur aura colit et observat. Tamen prenominato Petro Gereb palatino, cum quo priori matrimonii federe copulata unanimi concordique voto pluribus annis vixit, opesque ab eo ac hereditates amplissimas, magnaque fortunarum incrementa est consecuta, que pro innata liberalitate in posteriorem quoque maritum transfudit et derivavit, huic igitur Petro sicuti reliqua pietatis officia, que defunctis prestari solent, cumulatissime semper exhibuit, ita ad propagandam tam honorifici coniugii recordationem arma, insigniaque maritalia suis domesticis atque avitis adiungi admiscerique suplicibus a nobis precibus ex[op]tavit. Quod quidem desiderium cum ab ipso charitatis fonte gratissimique pectoris fomite videamus emanare, eidem generose domine Dorothee de Kanysa hec nobilitatis insignia, scutum videlicet triangulare, in cuius campo infra medietatem linea intransversum extensa deducitur, sub qua tria continentur interstitia, medium rubeo, extrema vero albo colore distincta. Campus autem, qui super eam lineam patet, duplici colore variatur. Quos linea in longum porrecta discriminat, dextrorsum enim area saphiritico colore spectatur, in cuius medio leo coronatus ore patulo, linguaque exerta ac rubicunda medio corpore tenus ex corona itidem aurea anterioribus pedibus porrectis prosiliens erigitur. Quod quidem insigne ex maritalibus armis prenominati Petri Gereb est excerptum et huc translatum, cui continuo gentilicia et avita ipsius generose domine Dorothee armorum monumenta iunguntur. Sinistrorsum enim in fulvo campo ala alitis expansis pennis ac per interstitia disiunctis simul cum pede quatuor ungulis dissecto nigricanti colora effigiatur, veluti in capite presentium litterarum nostrarum arte pictoria figurata sunt et distinctius expressa. Animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus ac presentibus elargimur, ut pretacta arma et nobilitatis insignia more aliorum nobilium et magnatum armis utentium in posterum in sigillis, anulis, velis, cortinis, tentoriis, domibus et

[1] Turul 1906. 39. l. *Szilágyi:* M. Nemz. Tört. IV. k. 372., 453. l. Mária királyné pecsétjén szokatlan a mezők elrendezése: háromszor hasítva, egyszer vágva: 1. Castilia, 2. Leon, 3. Aragon, 4. Aragon-Sicilia, 5. Ausztria, 6. Ó-Burgund, 7. Új-Burgund, 8. Brabant. A 6. és 7. mező között beékelve: Granada. Szívpajzs hasítva: 1. Tyrol, 2. Flandria. II. Lajos lovas érmének hátlapján (1525.) külön-külön pajzsban a király és Mária fenti főhercegnői címere. *Ortvay:* Mária királyné. (M. Tört. Életrajzok. 116. l.)

[2] *Istvánffy:* Hist. de Rebus Ungar. Coloniae Agrippinae 1622. 80. l. Istvánffy szerint Perényi Imre még II. Ulászló életében halt meg, és temetésén a király képében Lajos királyfi jelent volna meg.

[3] *Áldásy* i. m. II. 77. l.

[4] Don Innocenzo (Erba) Odescalchi, az ötödik Principe Odescalchi felesége († 1818.) magyar leveleit még így szokta aláírni: Gróf Keglevich Borbára.

quibuscunque aliis locis et causis sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre et gestare et eisdem uti, frui et gaudere possit et valeat. In cuius rei memoriam, firmitatem perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas duximus concedendas. Datum Bude, sabbato proximo post festum Sacratissimi Corporis Christi, anno eiusdem millesimo quingentesimo decimo nono, regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie etc. anno quarto.

Ghyczy Pál.

A pozsonyi Szt. László ispotály alapítói.

Hat évszázadra tekint vissza Pozsonynak ez a kultúrtörténeti emléke, az irgalmasság háza, áldozatkész vallásos polgárok alkotása.

1397. július 2-án kelt okirat szerint «*Paulus domicellus* et *Ladislaus de nova domo, cives Posonienses*» a Pozsony város falain kívül levő *Szt. László új ispotály* templomának tényleges és törvényes védurai, kormányzói, felügyelői és utolsó öröklői, hivatkozással szegénységükre, melynél fogva védúri kötelességeiket többé teljesíteni nem tudják, a mondott ispotályt minden jogaival, jövedelmeivel és a tartozékaival Pozsony városára átruházzák azon módon, mint azt elődeik alapították.[1]

Amint későbbi keletű forrásokból tudjuk,[2] az ispotályhoz és templomához földbirtok, mezők, szőlők, erdők, malmok és bőséges haszonvételek is tartoztak. Jelentékeny vagyonról van tehát szó s így az alapítóknak módos, tekintélyes család tagjainak kellett lenniök, amelynek nagyobb szerepe volt a város történetében. Kik voltak ők?

Minden kétséget kizáró választ ad erre a kérdésre az idézett átruházási okmány, amelyben az átadók magukat az *új házból valóknak* («de nova domo») mondják. Az *új házról* pedig ismeretes, hogy az abban az időben *Jakab bíró* családjának nagypiaci tornyos háza, a mai városháza volt. Jakab bíró ivadékai ismételten nevezik magukat okmányaikban az *új* házról *(aws dem newen Hauz, de nova domo)*.[3]

Ennek a családnak, különösen I. Jakabnak mint birtokszerzőnek és II. Jakabnak nevéhez Pozsony felvirágzásának annyi kiváló momentuma fűződik egy évszázadon át, hogy annak története a városéval szorosan összefügg. Különösen II. Jakab, a városnak több mint negyedszázadon át bírája, tette nevét emlékezetessé alapításaival: a dómiskola, a ferencrendiek remek Szt. János kápolnája, a mai tornyos városház építése által,[1] mely alkotásokhoz most bátran sorolhatjuk a Szt. László-ispotályt és templomát is, amelynek régi alakjából, többszöri lerombolás után, ugyan egy tégla sem maradt fenn, de amelyről Jakab bíró fennmaradt épületei után ítélve feltehetjük, hogy a korabeli gótikának figyelemreméltó alkotása lehetett.[2]

Lássuk, vajjon az 1397. évbeli *Paulus domicellus* és *Ladislaus de nova domo* előfordul-e a forrásokban Jakab bíró utódai között?

Pál papi hivatalra készülő *domicellus*, vagyis präbendanélküli ifjabb kanonok, kit sem stallum, sem szavazat azon időben még meg nem illetett, de igényt tartott a *dominus* címmel járó kanonokságra. A pozsonyi társaskáptalannál ilyen ifjabb kanonokokkal gyakrabban találkozunk a káptalan történetében.[3] Egyébként kimerítő magyarázatát találjuk a címzésnek a Münster városi előkelő káptalan évlapjain.[4] Az ottani káptalan tagjai, mint egyebütt is, a régi időkben két jogilag különböző kanonoki csoportra oszlottak: a *domicelláriskanonokokra* és a *káptalani tagokra*. Előbbiek alsó fokát képezték a kanonoki közösségnek, utóbbiak felsőbb fokát. Domicelláriussá lett a pályázó, aki az előfeltételeknek megfelelt, vagyis legalább is tizennégy éves korát elérte, nemesi származását, katholikus hitvallását és az első tonzúra felvételét beigazolta és a megállapított taksát lefizette.

---

[1] Az eredeti oklevél Pozsony város levéltárában: Lad. 18. No 1. Másolatban közli *Rakovszky* J. Dipl. Poson. 1. 740—742. Fényképmásolatban, átírásban és fordításban *dr. Vámossy* István: A pozsonyi katholikus polgári ápoló intézet.

[2] Pozsony városi levéltár számos «*Spitalmaisteri*» elszámolási könyve.

[3] «Stephan in dem Neuenhaus Purger zu Prespurch» a tanács kiküldötte 1379-ben. *Rakovszky:* Dipl. Pos. I. 721—722. I. Lajos király elrendeli, hogy «die Fleyschpänckhe und Protpänckhe, die auf den Markt gelegen» lebontassanak és «hinder Stephan und Pawls des alten Richters Sun Haws daz do haist das *New Haws*, und awch zunest des Pischoffs Haws von Gran gelegen» átvitessenek. *Rakovszky:* Das Pressburger Rathaus 1. l.

[1] Dipl. Pos. I. 311—13. 372. és *Henszlmann:* II. 107.

[2] *Ortvay* II. Jakab bíró korára teszi az *újház* építésének idejét. Pozsony város története II. k. I. rész 270. *Rakovszky* és *Henszlmann* tévesen I. Jakabnak tulajdonítják, *Pór* Antal pedig Károly királyra gondol a kapuzat címerei után. Utóbbinak erre vonatkozó levelét Ortvay II. függelékként közli fentebb említett művében.

[3] *Du Cange* Clossariuma erre vonatkozó magyarázatot nem ad a szónak, ellenben a *Heyse*-féle Fremdwörterbuch (O. R. Reisland Leipzig, 1892.) szerint «domicellus junger Dom-oder Stiftsherr ohne Sitz und Stimme im Capitel».

[4] A kivonatosan közölt adatok Fr. von *Klock* Domherrn-Aufnahme beim alten Münsterschen Domkapitel etc. (Westfäl. Adelsblatt 1927. 23 és folyt. l.) tanulmányból vannak itt merítve.

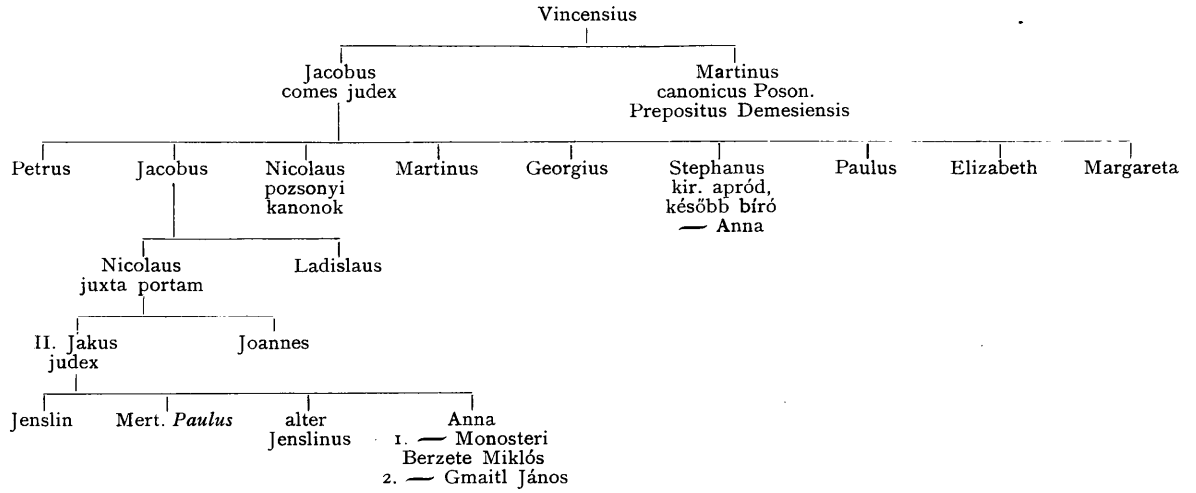
Ha a domicellus huszadik évét elérte, legalább két évig a külföldön tanult, énektudását bemutatta és bizonyos illetékeket ismét lefizetett, akkor az emancipáció ünnepélyes megadásával előlépett a káptalanbeli kanonokságra. Mint ilyen, teljes szavazatjogot (votum is capitulo) nyert a káptalanban és széket (stallum in choro) a karban, valamint igényt a präbenda élvezetére.

A szóbanforgó ispotályátadási okmányban mint jelenlevő a többi közt meg van nevezve *Bernhardus* «canonicus predicte ecclesie S. Martini alias S. Salvatoris» is. A véletlen egy másik (a Corporis Christi kápolnára vonatkozó) okiratot is megőrzött részünkre, amelyben ez a Bernát pap ismét előfordul az ő *succentorával, Pállal* együtt.[1] Egy harmadik okirat 1387-ból *Magister Paulus filius condam Jacobi iudicis Posoniensis*ről szól.[2]

A *domicellus* cím már magában is igazolja, hogy Pál a papi rendhez tartozott ; a *succentorság* arra mutat, hogy Bernát kanonoknak *alkántora* vagy karkáplánja volt ; míg a harmadik okmány arról értesít, hogy *magister Paulus* Jakab városbírónak fia volt.

Ismeretes, hogy a *tornyos Újház* felerészét 1377-ben Jakab bíró *fia, Pál* zálogosítja el 120 font bécsi és 50 font magyar dénárnyi adósság fejében a néhai somorjai bíró Péter fiának, Istvánnak, kitől utóbb Izsák zsidóra, majd ettől Pozsony város kezére jutott.[3] Utóbb *Pálnak* unokaöccse, *László* is elzálogosítja a maga házrészét Knotprautpawer Andrásnak, akitől ezt is megveszi a város 50 aranyforintért.[3]

Nézzük, vajjon Jakab nemzetségének eddig ismert családfáján megtaláljuk-e Pált és Lászlót? Két történetíró kísérelt meg leszármazási táblát készíteni a családról. *Király* János «Pozsony város joga a középkorban» (36. l.) c. művében és *Ortvay* Tivadar «Pozsony város története»-ben (III. k. 355. l.). Eltérések vannak a kettő között s így nincs eldöntve, melyik fogadható el hitelesnek. Utóbbié bővebb s a következő nemzedékrendet mutatja :

[1] Magister Bernhardus ecclesie sancti Martini alias sancti Salvatoris in Posonio canonicus et paulus eiusdem ecclesie succentor. (Fejér. Cod. Dipl. X. VIII. 421. közli Ortvay. P. V. T. III. 248.

[2] *Rakovszky* Dipl. Pos. I. 658.

[3] *Ortvay* P. V. T. II. köt. I. rész 61.

Ismétlem, ez a családfa nem tekinthető hitelesnek s így az ispotályt átadó Pált és Lászlót nem helyezhetjük el véglegesen a nemzedékrendbe az őket megillető helyre. Azt azonban bebizonyítottuk, kik voltak az ispotály alapítói s hogy az alapítók a Jakab bíró családjába tartoztak. *Kemény Lajos.*

TÁRCA.

A *Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság* működéséről 1930 elején számoltunk be utoljára folyóiratunkban. A Társaság életében azóta lefolyt események közül fájdalmasan tör fel az a súlyos veszteség, mely elnökének, *Áldásy Antal*nak, a nyár folyamán történt elhunytával érte. A *Turul*ról is hiányzik neve, a gondos, lelkiismeretes szerkesztőé, és annak most megjelent füzete már csak mélységes gyászunknak tud tanuja lenni. Mult évi, 1931 nov. 26-án tartott közgyűlésünkön még jelen volt; de hosszú, súlyos betegségének előjelei már akkor mutatkoztak, s ezért úgy e közgyűlést, mint a következő igazgató-választmányi üléseket is már *Szentpétery Imre* másodelnök vezette. A megírt szomorú esemény okozta, hogy — miután a Turul szerkesztése ügyében csak az őszi ig.-vál. ülés határozhatott, annak idei évfolyama nem jelenhetett meg idejében s ez alkalommal még összevont, egész évfolyam alakjában kellett azt szétküldenünk t. tagjainknak.

A Társaság új elnökének megválasztása ezévi december hó 14-re összehívott rendes közgyűlésünk napirendjére tüzetett ki. A közgyűlés, melyen *Varjú Elemér* másodelnök elnökölt, egyhangú szavazattal *Szentpétery Imre* eddigi egyik másodelnököt választotta meg a Társaság elnökéül. Vele Társaságunk élére újból a tudomány embere került, mint a budapesti tudományegyetemen az oklevéltan és címertan ny. r. tanára, a Társaságunk által művelt tudományághoz legközvetlenebbül hozzánőtt tudós szakférfiú, akinek a Társaság szellemi és belső életében s fejlesztésében eddig is már hosszú idő óta kifejtett tevékenysége megnyugtató támasztéka lesz a Társaság jövő boldogulásának.

Az 1930. ápr. 3-a óta tartott ig.-választmányi üléseket (1930. nov. 20., 1931. jún. 5. és nov. 26., 1932. jún. 3., okt. 25. és dec. 14.) a folyó ügyeken kívül főleg a Társaság 1933-ban beálló 50-ik jubileumi évének a megünneplése foglalkoztatta. A *Turul* mult évfolyamában már tájékoztattuk t. tagjainkat az e célra kiküldött bizottság munkálatairól és terveiről, melyek között a súlypont egy tavasztól őszig terjedő időre rendezendő heraldikai és genealógiai kiállításra esik. Az azóta felmerült változtatásokról és pótlásokról az ezidei titkári jelentés tudósít. Közülök leglényegesebb az, hogy a jubileumi esztendő nem az eredetileg tervbe vett 1932., hanem az 1933. évre esik. Mert — mint az említett jelentés közelebbről megmagyarázza — jóllehet a Társaság megalakulására irányuló szervezkedés 1882-ben ment végbe, alakuló közgyűlését mindamellett csak 1883-ban tartotta s a Turul első számának megjelenésével egyidőben ekkor indult meg működése.

Az 1931. nov. 26-án tartott közgyűlésen a választmányból az alapszabályok értelmében kilépő *Csánki Dezső, Daróczy Zoltán, Gárdonyi Albert, Illés József, Kollányi Ferenc, Lukinich Imre, Madzsar Imre* és *Sulica Szilárd* újból, a megüresedett helyekre pedig *Péterffy Lajos, Szilágyi László* és *Váczy Péter* választattak meg ig.-vál. tagokul. A számvizsgáló bizottság tagjai lettek: *Isoz Kálmán, Taborsky Ottó* és *Paulovics Tibor*.

A f. évi dec. 14-i közgyűlés által választott ig.-vál. tagok közül az újból megválasztottak következők: *Ghyczy Pál, Hóman Bálint, Kumorovitz Bernát Lajos, Sárközy Imre, Tóth László, Váczy Péter, Czobor Alfréd*. A megüresedett ig.-vál. tagsági helyekre megválasztattak: *Deér József, Fekete Lajos, br. Győrffy Samu, Isoz Kálmán, Miklóssy Zoltán* és *Pilch Jenő*; számvizsgáló biz. tagokul pedig *Taborsky Ottó, Paulovics Tibor* és *Borzsák István*. Ugyanez a közgyűlés töltötte be a már huzamosabb idő óta üresedésben levő tisztiügyészi tisztséget is. A Társaság ügyésze egyhangú szavazattal *dr. Kégl József* ügyvéd lett.

Üléseink egy része egyúttal felolvasó ülés is volt. Az 1930. nov. 20-i vál. ülésen *Lukcsics Pál* ig.-vál. tag olaszországi kutatásai alapján, színezett rajzok bemutatásával, a XIV. századi itáliai magyar zsoldos lovagok hadijelvényeit ismertette. Az 1931. jún. 5-in *Végh Gyula*, az Iparművészeti Múz. főigazgatója, ig.-vál. tag, a magyarországi püspökök címereiről szóló, a magyar egyházi heraldika alapvető feldolgozásának tekinthető művéből olvasott fel szemelvényeket, a szerző által művészi kézzel megrajzolt és festett címerképek kiséretében. Ez a mű heraldikánknak eddig még ily széles alapokon és rendszerességgel figyelemre nem méltatott területét veszi művelés alá. Ugyan-

ekkor olvasta fel *Tóth László*, szintén ig.-vál. tag, egy jezsuita történetíró, Péterffy Károly, családtörténeti feljegyzéseiről írt tanulmányát. Végül az ezidei közgyűlésen *Sulica Szilárd* tartott felolvasást a betű szerepéről a magyar címerképeken. E dolgozatok legtöbbje a *Turul*ban jelenvén meg, róluk itt részletesebben nem szólunk.

A Társaságnak az 1930—1932. időszakra terjedő szellemi munkásságát egyébként elsősorban folyóirata tükrözi vissza. 1931-es és 1932-es évfolyamaiban a családtörténet, címer-, pecsét- és oklevéltan egyaránt képviseletet nyer. Az 1931. évfolyamot még *Áldásy Antal* elnök és *Czobor Alfréd* titkár együtt szerkesztették. Áldásy elnök halála következtében a f. é. okt. 25-én tartott ig.-vál. ülés a további szerkesztéssel a titkárt bízta meg.

Szaktudományunk művelésének regisztrálása azonban hiányos lenne, ha fel nem sorolnók azokat is, akik önálló művekkel tették magukévá Társaságunk célját, vagy olyan művekkel gazdagították történeti irodalmunkat, melyek e cél elérésének fontos segédeszközei. 1930-ban megjelent *Áldásy Antal*nak a Magyar Nemzeti Múzeum címeres-leveleit ismertető munkája II. kötetének 2. füzete is, az egész kötethez szolgáló tartalommutatóval. Az 1600. évvel zárul. Értékét a szakemberek az előző részek nyomán jól ismerhetik. Nagy örömmel üdvözölhetik munkásaink a magyar diplomatikának kezdettől fogva rendkívül nélkülözött kézikönyvét, *Szentpétery Imre* mostani elnökünk Magyar Oklevéltanát, mely a *Hóman Bálint* által szerkesztett «A Magyar Történettudomány Kézikönyve» c. sorozatos mű egyik dísze. Akik a genealogia tudományos művelését tűzik ki céljukul, e könyv tanulmányozását nem mellőzhetik ; mint ahogyan Társaságunk is a diplomatikát már megalakulásakor beillesztette a maga körébe vont és általa művelésre szánt tudományágak közé. Szintén a közelmultban jelent meg másik, az «Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke» c. munkájának III. füzete, mely IV. Béla király okleveleivel zárul. Családtörténeti irodalmunk terén kifejtett fokozottabb munkásság tanui : *Döry Ferenc* ig. vál. tagunknak gróf Buttler János házasságáról mélyreható forráskutatásokra támaszkodó kritikával megírt, terjedelmes műve, melyben egy 140 évvel ezelőtt megkötött házasság körül szállongott, a fantázia által regényesen kiszínezett, de már igaznak hirdetett mendemondát dönt meg. *Viczmándy Tamás* r. tagunk a délvidékről Zemplénbe költözött, itt emelkedett és közéleti szerepet vitt Butykai és Viczmándi Viczmándy-család történetét rajzolja meg nagy területről összegyüjtött forrásanyag felhasználásával. *Kölcsey Dezső*, valamint *Dapsy Vilmos* saját családjuk történetét vázolják. *Ifj. Kerekes József* a «História» c. folyóiratban a kihalt Mórocz-család történetét ismerteti beható részletességgel. A genealogusok által nagy haszonnal értékesíthető újabb forráskiadások közül valók : az *Apponyi-oklevéltár* II. kötetének első füzete (1527—1564.) ; Eperjes város középkori okleveleinek *Iványi Béla* ig. vál. tagtársunk által közreadott regesztái ; a gr. Zichy-család id. ága okmánytárának *Lukcsics Pál* által közreadott, a korábbi köteteket gazdag anyaggal kiegészítő XII. kötete, valamint szintén tőle a Római Magyar Történeti Intézet kiadásában megjelenő Olaszországi Magyar Oklevéltár I. kötete, mely a XV. századi pápák okleveleinek sorozatából V. Márton pápa okleveleit tartalmazza. *Fekete Nagy Antal* a Petróczy-levéltár középkori okleveleinek regesztáiban szepességi anyagot ad, magának a levéltárnak külön füzetben (különlenyomat a Levéltári Közlemények 1930. évfolyamából) megírt ismertetése kapcsán. Újabban *Baán Kálmán* összeállításában «Magyar genealógiai és heraldikai forrásmunkák 1561—1932.» címen egy bibliographiai füzet is megjelent. *A szerkesztő.*

Titkári jelentés a Társaság 1932. évi működéséről.

Tisztelt Közgyűlés!

Jubileumra készülődünk és gyászkeretben jelenik meg folyóiratunk. Elvesztettük a nyáron egyik szerkesztőjét és Társaságunk régi, lelkes vezérét : elnökünket, *Áldásy Antal*t. Érdemeihez méltóan róttuk le iránta kegyeletünket. *Szentpétery Imre*, akkor még másodelnökünk, a temetésen nagyszámban megjelent tagtársaink részvétele mellett, mélyenjáró gyászbeszéd kíséretében helyezte el az elhunytnak az egyetem aulájában felállított ravatalára a Társaság díszes koszorúját. Ugyanő méltatta novemberi választmányi ülésünkön is kegyeletes szavakban hervadhatatlan érdemeit. Jövő évi közgyűlésünkön emlékbeszéddel fogunk adózni emlékének, mely mellett Társa-

ságunk soha nem szunnyadó hálás érzelmekkel fog virrasztani. És vele együtt megőrizzük emlékét ama kiváló munkatársainknak is, akiket a halál ezidei fájdalmasan dús aratása egyrészt igazgató-választmányunkból ragadott ki: *Komáromy András*ét, *báró Forster Gyuláét* és *Dézsi Lajos*ét valamint a csak néhány órája vett gyászhír szerint, *Benkó Imre* levelező tagunkét, a magyar tudományos élet s csaknem kivétel nélkül a Társaságunk által művelt tudományágnak is ismertnevű munkásaiét.

Elhúnyt elnökünk hosszú, súlyos betegsége ez év jó részében érthetően bénítólag hatott Társaságunk belső életműködésére és a Turul ezévi összevont folyamának őszre beigért megjelenését is elodázta. Az év első felében egy igazgatóválasztmányi ülést tartottunk jún. 3-án; újabban pedig okt. 25-én és a mai közgyűlést megelőzőleg. Üléseinket a folyó ügyeken és az elnök elhunytával beállott új helyzeten kívül, főleg a Társaságunk jövő szellemi és anyagi megerősödését célzó, valamint a jövő esztendőben megülendő 50 éves jubileummal kapcsolatos ügyek foglalták le. Az előbb említett célból az okt. 25-iki választmányi ülés a tisztikaron kívül *Daróczy* Zoltán, *Domanovszky* Sándor, *Döry* Ferenc és *Végh* Gyula ig. vál. tagokból álló, de szükség esetén önmagát kiegészíteni jogosult bizottságot küldött ki, mely már nov. 9-én első ülését tartotta. Kiemelkedőbb tárgya a taggyüjtés megszervezése volt, melynek hathatósabb propagálására egyrészt a módosított új alapszabályoknak és tagnévsornak a Turulban és nagyobbszámú különlenyomatban való közreadását hozta javaslatba, hogy a taggyüjtőknek és belépni óhajtóknak mindenkor megfelelő mennyiségben rendelkezésre álljon; másrészt ajánlotta tudományos folyóiratba illő hirdetések gyüjtését, valamint nyilvános felolvasások rendezését, mint hathatós eszközt a Társaság népszerűvé tételére. Végül ugyane célból szükségesnek találta, hogy a Turul az utóbbi időben összevont éves füzetek helyett évenként ismét legalább kétszer, két-két összevont számban jelenjék meg.

Ugyanez alkalommal ülésezett az a bizottság is, melyet a Társaság jövő évi 50 éves jubileumának előkészítése végett még 1930-ban küldött ki, s mely annak idején a mult évi közgyűlésünkön ismertetett programmot dolgozott ki. Az eredeti terv szerint a jubileum megünneplése a folyó évben történt volna azon a címen, hogy a Társaság megalakulásának gondolata és megszervezése 1882-ben ment végbe. Mivel azonban a Társaság alakuló közgyűlése az 1883. év tavaszára esik, aminthogy pecsétjén is ez az évszám olvasható, a Társaság tulajdonképen csak jövőre lesz 50 éves. Ezért már az idei tavaszi ig. vál. gyűlés az eredeti tervet oda módosította, hogy a jubileum megünneplését a jövő, 1933-ik esztendőre teszi át. Ugyanekkor a *Turul* is jubilál. Első évfolyama szintén a Társaság megalakulási évében, 1833-ban hagyta el a sajtót. Az eredeti programm, melyben a címeresemlékeket, genealogiákat, heraldikai és genealogiai műveket bemutató, illusztrált katalogussal kisért kiállítás rendezése is bennfoglaltatik, csak annyiban fog módosulni, amennyiben a Társaság történetének megírására néhai *Áldásy* Antal helyébe mást kell fölkérnünk. Azonkívül tervbe vette a bizottság, hogy egyidejűleg a heraldikát ismertető füzetkét is közrebocsáttat és a kiállítás tartama alatt a Társaság által művelt tudománykörből felolvasásokat rendez. A kiállítás helyéül az Iparművészeti Múzeumot, időtartamát májustól szeptember közepéig jelölte meg. Díszközgyűlés tartására május hónapot tűzte ki. Mindkét bizottság javaslatait mai választmányi ülésünk tárgyalta.

Mily terjedelemben fogjuk tudni a mai nehéz viszonyok között programmunkat megvalósítani, attól függ, mennyire leszünk képesek a szükséges anyagi segítséget előteremteni. Saját szegényes pénztárunkra nem építhetünk. A tagdíjak és anyagi segítség, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum részéről *Hóman* Bálint kultuszminiszter úr megértő jóvoltából, valamint a Tudományos Társulatok és Intézetek Szövetségének támogatásából — előbbi helyről 800, utóbbitól 500 pengőt — élvezünk, s amikért ezúttal is hálás köszönetünket nyilvánítjuk, — sajnos — a Turul deficitmentes kiadását sem tudják biztosítani. Tagtársaink felbuzdulása, lelkesedése és támogatása e téren sokat tehetne és előbbrevihetné a jubiláris esztendő méltó megülését.

A *Turul*, melynek szerkesztését a választmány októberi ülésén a titkárra bízta, aki annak eddig is társszerkesztője volt, az elüljáróban említett okból nem jelenhetett meg idejében; de megrekedt nyomdai szedése folyamatban van és január közepe táján — ezúttal még az egész 1932-es évfolyamot kitevő egy füzetben — expe-

diálható lesz. *Szentpétery* Imrének néhai *Áldásy* Antal elnökről szóló megemlékezése és gyászbeszédei vezetik be. Ezt *Kumorovitz* Bernát Lajos mult közgyűlésünkön Mátyás király pecsétjeiről tartott felolvasásának közlése követi, 14 pecsétfacsimilével. Majd *Haiczl* Kálmánnak a Tapolcsányiakról szóló, már korábban kiszedett, nagyobb terjedelmű család- és birtoktörténeti értekezésének első része. Ugyancsak e füzetben jelenik meg *Sulica* Szilárdnak mai felolvasásában vázlatosan bemutatott tanulmánya a betű szerepéről a magyar címerképeken ; továbbá *Hertelendy* Lászlótól a Hertelendy-család eddig kellően nem ismert történetének tömör összefoglalása, egy címerképpel ; *Ghyczy* Pálnak Kanizsay Dorottya címereslevelét és a női címerhasználatot ismertető, valamint *Kemény* Lajosnak a pozsonyi ispotály középkori alapítóinak családi hovátartozását megállapító cikkei. Tárca, könyvismertetések és a Magyar Nemzeti Múzeum legújabb gyarapodásairól beszámoló, szokásos Hivatalos Értesítő zárja a füzetet. Ez alkalommal — mint jeleztük — mellékletként a Társaság újabban módosított alapszabályait és a tagnévsort is közreadjuk.

Taglétszámunk körülbelül egyszinten áll a tavalyival. Apadása a jelentkező új tagokkal ezideig egalizálódott.

Jelentésemből módjában áll a tisztelt Közgyűlésnek megállapítania, hogy Társaságunk létalapjainak biztosításához és fejlesztéséhez az utóbbi hónapokban újabb kigondolásokkal és lendülettel láttunk hozzá. Az idő még rövid ahhoz, hogy akár csak a várható eredményekről is képet alkothassunk. Azt azonban tudjuk, hogy reményeink valóra válása minden igyekezetünk mellett egyesegyedül attól függ, felénk nyujtják-e segítőkezüket tagtársaink is. Az ötvenedik évforduló előestéjén hozzájuk szól kérésünk : szeressék, támogassák — taggyüjtéssel, vagy kitől mint telik — ezt a mi félszázados, a tudományt és a korunk szellemi áramlatai közepette különös megbecsülésre szoruló tradiciókat ápoló Társaságunkat, hogy mire jubiláris ünnepe beköszönt, ne kelljen fájdalmas némaságban megülnie születésének 50-ik fordulóját.

Kérem a Tisztelt Közgyűlést, méltóztassék titkári jelentésemet tudomásul venni.

BÁRÓ FORSTER GYULA
1846 - 1932

A patriarchák korában elhunyt báró Forster Gyulával ismét eltávozott körünkből ama kevesek egyike, akik még Társaságunk bölcsőjénél állottak. Vele ismét kidőlt egyike azoknak, akik szorosan vett hivatalos munkásságukon kívül is időt és fáradságot szentelnek a tudomány komoly művelésére. A magas közhivatali méltóságokat viselt Forster Gyula nemcsak jeles kultúrpolitikus volt, de érdemes tudós is, aki a Műemlékek Országos Bizottságát csaknem négy évtizeden át irányította szakértelemmel és buzgósággal. A Társaságunk által művelt tudományágak különösen sokat köszönhetnek Forster Gyula nagy munkájának, a Magyarország Műemlékeinek ; élete végén pedig alapos történetírói készséggel írta meg a Berényi-család történetét, kapcsolatban a nyitramegyei Koros község történetével. Áldás emlékére!

KOMÁROMY ANDRÁS
1861—1931

A tragikusan elhunyt Komáromy András sírja mellé őszinte részvéttel sorakozik a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. Igazgatóválasztmányunknak 44 éven át volt hűséges és buzgó tagja, a Turulnak pedig évtizedeken át egyik legszorgalmasabb munkatársa. Előszeretettel foglalkozott az újkori (mohácsi vész utáni) családtörténet problémáival, amelyeknek útvesztőiben az előmunkálatok gyér volta miatt olyan nehéz volt még a tájékozódás is. Az újabbkori családtörténet tudományos művelését akarta rendszeressé tenni a *Nagy Iván* című folyóirat megindításával, amely azonban szaktudományunk igazi kárára három év után megszűnt. Komáromy András a történeti Magyarország összeomlása után visszavonult a hivatali és tudományos szerepléstől, egy szebb és boldogabb korszakhoz nőtt lelke nem tudott megnyugvást találni az annyira megváltozott viszonyok között. Lelki összeomlását családi tragédiája tette tragikusan befejezetté. Emlékét kegyelettel őrzi Társaságunk.

DÉZSI LAJOS
1868—1932

Dézsi Lajos váratlan halála gyászt hozott Társaságunkra is, amelynek régóta igazgatóválasztmányi tagja volt. Nem tartozott ugyan szaktudományunk művelői közé, de erősen hangsúlyozott történeti műveltsége miatt irodalomtörténeti munkáiban is mindig nagy súlyt helyez a probléma történeti és történetimethodikai tárgyalására. Ezen a ponton érintkeztek az ő irodalomtörténeti kutatásai a mi szaktudományukkal. Számos bibliográfiai munkájával és értekezésével kitűnően szolgálta a történeti segédtudományi kutatások ügyét is. Emléke élni fog sokáig pótolhatatlan értékű munkáiban.

BENKÓ IMRE
1859—1932

Egy munkában gazdag élet után távozott el az élők sorából a magyar genealogiai tudomány nagyérdemű munkása, Benkó Imre. Élete javát Nagykőrösön töltötte, ahová egészen fiatalon, 1881-ben került, mint gimnáziumi tanár. Eleinte szeretettel és buzgalommal gyüjti Arany János nagykőrösi tartózkodásának emlékeit, de csakhamar egész tudományos érdeklődése a családtörténet felé fordul. A hazai történelem egy hiányos fejezetét akarta teljessé tenni, amikor az északpestmegyei nemesi családok leszármazását és birtoktörténetét igyekezett a tudományos kutatások eredményeivel megvilágítani. És sikerült neki úgy a középkori, mint a rendkívül bonyolult újabbkori családi leszármazásokat és birtoktörténeti vonatkozásokat vagy véglegesen tisztázni, vagy pedig a további kutatások számára megfelelő alapot teremteni. Munkái közül főműve a *Nemes családok Nagykőrösön 1848 előtt.* A Turulban is megjelentek kisebb tanulmányai. Emlékét Társaságunk, amelynek negyedszázadon át levelező tagja volt, mindenkor kegyelettel fogja őrizni.

SZAKIRODALOM.

Dr. Holub József: Zala megye története a középkorban. I. kötet: A megyei és egyházi közigazgatás története. Kiadja Zala megye közönsége. 1929. n. 8. r. XXIII + 488.

A hazai tartomány, helyesebben monográfiai történetírás nagy eseménye Holub fenti címen megjelent munkája. Végre egy minta-monográfia első kötetét vehetjük kézbe, amire annyival inkább is szükség volt, hogy az üzleti alapon szerkesztett monografiákat háttérbe szoríthatjuk. A könyv megmutatja, hogy tudással és szorgalommal egyesek is megírhatják az egyes megyék történetét, ha olyan tudósok vállalkoznak reá, mint Holub, aki nem kímélt időt, fáradságot, amíg össze nem gyüjtötte a Zala vármegyére vonatkozó okleveles és egyéb írásos emlékeket. Hogy a munka megjelenhetett, azt Zala vármegye közönségének áldozatkészsége tette lehetővé.

A háromrészre tervezett monográfia első, a középkort tárgyaló részéből fenti címmel megjelent I. kötet Zalának megyei és egyházi közigazgatását mutatja be. Legközelebb a sorozat III. és IV. kötete jelenik meg, melyek a községek és jelentősebb szerepet játszott családok történetét fogják elénk tárni, míg a sorozat második és legérdekesebbnek mutatkozó kötete a település-, birtok- és gazdaságtörténettel fog foglalkozni, csak később fog megjelenni.

Társaságunkat főleg a II. és III. kötet fogja érdekelni, de aki családtörténettel foglalkozik és azt tudományosan is müveli, sok haszonnal forgathatja Holub I. kötetét is. A tudós szerző évek hosszú során át különböző levéltárakban folytatott kutatásainak részleges eredményét adja e munkában. A megye adminisztrációját és egyházi közigazgatását illetőleg, ahol nem talál megfelelő zalai vonatkozású adatot, ott idegenhez is fordul, hogy a középkori életünk eme fontos intézményeivel, a megyeivel és az egyházi berendezkedéssel kimerítően megismertessen bennünket. Nagyon ügyesen vázolja a királyi, majd a nemesi vármegye kifejlődését és szervezetét, hivatalnokait és azok szerepét. Zala megye igazságszolgáltatási és közigazgatási tevékenységével kapcsolatban első ízben foglalja össze a megye hiteles helyi működését és a megyei kancellária szerepét. Az egyházi közigazgatással kapcsolatban külön a zalai és külön a bekcsényi főesperesség keretében sok újat, főleg általános összefoglalásokat is olvashatunk az egyházi funkcionáriusok szerepéről, az egyházi tizedekről, azok szedéséről stb. Hogy a Zala megye déli részét magában foglaló bekcsényi főesperesség a zágrábi püspökséghez tartozik, azt birtoktörténeti szempontból magyarázza. Zala déli része eredetileg őrség volt, nagyobbrészt lakatlan terület, melyet, Horvátország meghódítása után elvesztvén jelentőségét, a királyok világi nagybirtokként adják egyeseknek. A már eredetileg is Zala megye területét képező őrség benépesülve egyházközigazgatásilag az akkor alapított zágrábi püspökségbe kebeleztetett be.

Az egész munkán végigvonul a megyei élet problémáinak megoldására való törekvés. A szerző ismeri az irodalmat és uralkodik nagy fáradsággal összegyüjtött anyagán. Módszere világos okfejtésen alapul. Sokan talán hibának rójják fel, mi azonban előnyére írjuk, hogy ott, ahol az egyes kérdések meglévő adatok alapján nem oldhatók meg, a szerző ezt őszintén megmondja. Ez nem a tudós szerző hibája, hanem a magyar történetírásé, mely sok középkori problémánk megoldását mellőzte. Társaságunk örömmel üdvözli Holub munkáját és várja többi kötetének megjelenését is. *Dr. Lukcsics Pál.*

Kempelen Béla: Magyar nemes családok. X. kötet. Szabad—Üveges. Budapest, 1931. VIII. 461 l.

Örvendetes dolog, hogy nemesi családaink tagjainak érdeklődését családjuk multja iránt sem a történeti Magyarország feldarabolása, sem pedig a súlyos gazdasági helyzet nem csökkentette. Erre vall legalább is az a körülmény, hogy Társaságunknak a tudományos genealogiát művelő folyóiratán és egyéb önálló családtörténeti kiadványokon kívül (Bánffy) oklevéltár II. kötete, Csáky-oklevéltár, Széchenyi-oklevéltár, Forster Gyula és Rudnay Béla munkái szép számmal jelentek meg olyan családtörténeti

kiadványok is, amelyek elsősorban a nagyközönség igényeit, a praktikus genealogia szükségleteit tartják szem előtt. Elég legyen itt csak Daróczy Zoltán sorozatos kiadványának, a *Nemesi Évkönyv*nek négy kötetére utalni, amely kétségkívül jó és hasznos szolgálatokat tesz az újabbkori genealogia problémáinak megoldásánál. Teljességről természetesen nála sem lehet szó, de már elismerésreméltó, ha a közölt anyag ellen nem emelhető lényegesebb módszeres kifogás.

Most meg Kempelen Béla látta elérkezettnek az időt, hogy a világháború alatt a IX. kötettel (Raaperger—Syxt) 1915-ben megszakadt összefoglaló genealogiai művét befejezze. Eredetileg tizenkét kötetre tervezte művét, s így még három kötet megjelenése volna hátra, de éppen a viszonyok arra késztették, hogy a három kötet anyagát kettőbe szorítsa össze, így az előttünk lévő kötet már az utolsóelőtti.

Nem akarunk hosszadalmasak lenni, éppen azért feleslegesnek tartjuk itt újból elmondani mindazt, amit a sorozat előző köteteiről s általában Kempelen Béla genealogiai munkásságának értékéről Döry Ferenc és Horváth Sándor a szakirodalomban már bőven elmondottak. (V. ö. Századok, 1907, 558—61; 1911, 719—26, 801—3; 1915, 184—8.) Csak megállapítani kívánjuk, hogy a szerző módszere úgy az anyaggyüjtést, mint a feldolgozást illetőleg azonos az előző kötetekéhez, természetes tehát, hogy tudományos szempontból azonos az eredmény is. A középkori magyar genealogiai kutatás szempontjából munkája értéktelen, mert hiszen ezen a téren nemcsak eredeti kutatásokat nem végzett, de az eddigi eredményeket is csak hézagosan regisztrálja. Az újkorban feltűnt nemesi családaink genealogiája is rendkívül hiányos, legtöbbször megelégszik a nemességadományozás tényének említésével, amelyhez a megfelelő bibliográfiai utalás járul. Részletes genealogiai levezetés csak igen gyér számmal található, ezeket még ott is mellőzi, ahol az könnyen összeállítható lett volna, például a Teleki-családnál. Nyilván a kiadvány anyagi sikerét van hivatva előmozdítani az a feltűnő eljárás, hogy ezek a részletes genealogiai tabellák éppen új, sőt legújabb nemesi családainknál találhatók inkább.

Kempelen kötetét olvasva megállapíthatjuk, hogy a genealogiai tudomány ezért a kötetéért vajmi kevés elismeréssel adózhat. Munkája, éppen hiányai miatt, még a magyar nemesi családok repertóriumának sem nevezhető. De ha igazságosak akarunk lenni, meg kell állapítani, hogy egy anyagában, módszeres feldolgozásában új Nagy Iván kiadásának, bármennyire szüksége is volna erre éppen a magyar történettudománynak, ma még egyáltalán nem érkezett el az ideje. Levéltáraink újkori történeti anyaga éppen család- és birtoktörténeti szempontból még csak igen kis mértékben van átkutatva és feldolgozva. Ez még évtizedekre terjedő munkát jelent. Azután a családok birtoklásának történetére vonatkozó kutatások is még a kezdet kezdetén vannak. Márpedig modern genealogia nem képzelhető el birtok-, illetőleg településtörténet nélkül. Kempelen meg se kísérelte munkájának kereteit így megszabni, ezért nem csodálkozhatunk rajta, hogy fáradozása — tudományos szempontból — meddő és eredménytelen maradt, de jobb híján kellő óvatossággal gyakorlati genealogiai kutatásoknál műve sokáig használatban marad. *Dr. Tóth László.*

Dr. Wick Béla: Kassa régi temetői, templomi kriptái és síremlékei. Košice, 1928. 280 l., 99 képpel.

Folyóirataink, elsősorban a Turul és az Archeologiai Értesítő, már régóta közölnek régi síremlékeket s értékesítik azokat a genealogiai és a művészettörténeti kutatás szempontjából. Olyan önálló publikációval azonban, amely egy-egy város összes sírköveit éppen a genealogus szempontjait szem előtt tartva ismertetné, eddig nálunk nem találkoztunk. Wick Béla tehát úttörő munkát végzett jelen kötetének közrebocsájtásával. A városi levéltár és a Canonica Visitatiók alapján ismerteti külön-külön valamennyi kassai temető történetét, azután részletesen leírja az egyes sírboltokon található felírásokat. Az újabb temetkezőhelyek ismertetésénél pedig a nevezetesebb kripták részletes ismertetésén kívül összeállítja az ott temetkező családok névsorát is. Munkájának különösen becses része, amit a templomi kriptákról ír, itt a halotti anyakönyvek anyagának átkutatásával állapítja meg, hogy kiket helyeztek ott a XVIII—XIX. század folyamán örök nyugalomra. Kassa régi sírköveinek a leírását a szerző itt mellőzendőnek tartotta, mert ezek, ú. m. a Szent Mihály-kápolnán lévő 19, a Szent Orbán-torony falán elhelyezett 28, valamint a Kassai Múzeumban őrzött 14 régi sírkő leírásával és ismertetésével «Kassa város régi sírkövei» c. munkája foglalkozik.

A képmellékletek, sajnos, kevésbbé sikerültek, ez a nyomdai előállítás gyarlóságán mulott.

Wick Béla munkája sok értékes adattal járul különösen felsőmagyarországi családaink történetéhez, kívánatos volna, ha munkája helytörténeti irodalmunkban mentől több követőre találna.

Dr. Tóth László.

Dr. Döry Ferenc: Gróf Buttler János házassága. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda r.-t. 1931. 8°. 148 l. két arcképpel.

Az előttünk fekvő családtörténeti tanulmány a kurlandi származású s nálunk 1715-ben honfiusított gróf Buttler-család utolsó sarjának, az 1773-ban született gróf Buttler Jánosnak gróf Döry Katalinnal kötött házassága hiteles történetét tárgyalja. Megírására szerzőt főleg Mikszáth Kálmán ugyanezzel a tárggyal foglalkozó Különös házasság c. regénye késztette, mely a történeti hitelesség hangoztatásával egy mendemondán alapuló mesét, t. i. hogy Buttlert a házasságra fantasztikus körülmények között, fenyegetésekkel kényszerítették, igaz történetként vitt át a köztudatba. A kitűnő regényíró nemcsak említett regényében, hanem ujságokban közzétett nyilatkozataiban is kitartóan erősítette elbeszélése hitelességét és valóságát, mint olyat, melynek adatait szavahihető emberektől vette. Az adatokat Mikszáth Bernáth Dezső, volt országgyűlési képviselőtől kapta, aki viszont azokat — mint mondja — az események szereplőitől hallotta. Így atyja, Zsigmond, szerinte tanulótársa volt Buttlernek s maga is jelen volt Döryék házánál, amikor Buttlert erőszakkal kényszerítették a «különös» házasságra. Mikszáth jóhiszeműségét nincs okunk kétségbevonni s a regényíró szabadsága címén megbocsáthatjuk azt is, hogy a regény elején a valóság illuziójának felkeltése végett, ezúttal szokatlanul erős nyomatékkal és tanúkra való hivatkozással, bizonyítgatja, hogy mind igaz, amit ír; az elbeszélés hite-

lességéről a napilapokban tett nyilatkozatai azonban s még inkább Bernáth Dezsőnek a Vasárnapi Újságban (1901.) a jólértesültség igényével fellépő cikke, mely a regényben foglaltakat valóban megtörténteknek állítja oda, valamint Bosits Gábornak ugyanott (1904.) megjelent, eredeti írásokra támaszkodó, de nem kimerítő cáfolata, ezt a kérdést már kisebbszerű történeti problémává léptették elő. Ezzel foglalkozni már azért is érdemes volt, mert a Buttler-mese komoly történeti munkába is belekerült, mint ezt A Magyar Ludovika Akadémia története c. nemrég kiadott díszműben tapasztaltuk, mely kellő kritika hiányában Buttler János életét teljesen a regényre és a Bernáth-féle cikkre támaszkodva adta elő. Ezeknek a mendemondáknak kívánt véget vetni Döry azzal, hogy az ügyet hiteles kútfők világánál tisztázza.

Bernáth Dezső adatai elejétől végig egy csapásra összeomlanak Dörynek már pusztán arra az egyszerű megállapítására, hogy Bernáth atyja éppen 17 évvel volt fiatalabb Buttlernél. Tehát nem lehetett tanulótársa s nem is lehetett jelen az állítólagos kényszerházasság megkötésénél ; mert amikor Buttler esküdött, 1792-ben, ő még csak két éves fiúcska volt. A szerző azonban tovább megy és maguknak az egri érseki levéltárban őrzött házassági pereknek és Buttler Jánosné hátrahagyott iratainak alapján tüzetesen előadva a szerencsétlen házasság valódi történetét, megismertet azzal, mi a való és mi a mese az egészben, s ennek során azt is felfedi, mi adta az alapot a «különös» házasság később hitelre talált mendemondájára. Kiderül, gr. Buttler Jánost nem hogy kényszerítették volna, kapuk, ajtók bezárásával, mellének szegzett fegyverrel, a házasságra, hanem ellenkezőleg, még épp ő sürgette azt türelmetlenül, szinte erőszakos módon. Alaptalannak bizonyul az az állítás is, hogy Buttler «rögtön» az esküvő után beadta a válókeresetet. A felek a házasság megkötése után két évig békességben éltek együtt. Csak ezután következett be, hogy a kölcsönös féltékenység és a laza erkölcsű s már ifjabb korában is fegyelmezetlen férj viselkedése teljesen szétdúlta a családi békét s lehetetlenné tette számukra az együttlétet.

A válóper s az ennek kapcsán keletkezett tartásdíjperek, melyeket a pénz folytonos devalvációja idézett elő, váltakozva foglalkoztatták az egri, a prímási, csanádi és kassai szentszékeket. Az első elválás után a felek egy ízben összekerültek ; de az együttlét csak néhány hónapig tartott, mert Buttler brutális és zsarnoki bánásmód után kiutasította feleségét a párdányi kastélyból, s most már a házasság érvénytelenítésének a gondolatával kezdett foglalkozni. Alapot azonban sehogysem sikerült találnia ; mígnem — csak hogy szerencsétlen házassága bilincseitől szabaduljon — 35 évvel a házasság megkötése után, mikor annak koronatanui már nem éltek, azzal állt elő, hogy őt annak idején tőrbecsalással, foglyulejtéssel s felesége apjának, Döry Gábornak életveszélyes fenyegetéseivel kényszerítették feleségül venni Döry Katalint. Tisztában lévén azzal, hogy igaz úton célt nem érhet, jó pénzen megvesztegetett tanúkkal igyekezett mindezt bizonyítani. A tárgyalás folyamán kiderült állításainak valótlansága. Saját tanúi közül többen voltak, akiket lelkiismeretük késztetett hamis vallomásuk visszavonására és a megvesztegetés bevallására.

Bizonyos, hogy ez a csunya per, minthogy szereplői felsőbb osztályból való személyek voltak, az akkori társadalmi körökben is sok szóbeszéd tárgya volt, annál is inkább ,mert Buttler és ügyvédje maguk is terjesztették a vádakat. Ezeket azután kiszínezve továbbszőtték és — mint látszik — voltak, akik el is hitték. Buttlernek ez a valótlanságokra épített perbeli keresete volt tehát alapja mindannak, amiket Bernáth Zsigmond megtudott s fia aztán Mikszáthnak továbbított. Hogy ez az alap mennyire hamis volt, világosan kifejti az egri érseki szentszék 1831-ben kelt, a házasság érvényességét kimondó ítéletének a szerző által részletezve bemutatott indokolása. Az ítéletet az esztergomi prímási szentszék is jóváhagyta s Buttlernek az apostoli székhez való fellebbezését elutasította. Ezzel a grófi pár majdnem négy évtizedes házassági perei véget értek. Buttler feleségével holta napjáig nem békült ki s pereinek megérdemelt sikertelensége miatt református hitre tért. 1835-ben annak tudatában, hogy családja fiágon kihal, ehhez a rokonaival való rossz viszony is járulván, a Ludovika Akadémia részére fejedelmi alapítványt tett. 1845-ben halt meg ; felesége rá hét évre.

Döry ezzel, az utolsó betűig hiteles iratokkal alátámasztott művével pontot tett e házasság története körül szállongott téves és valótlan híresztelések végére. Ha azok, akik annak idején e híresztelésekben hitelt adtak, ma élnének, bizonyára maguk is elismernék, hogy amit állítottak, csak mese, mely legfeljebb arra alkalmas, hogy egy érdekfeszítő regénynek legyen tárgya, s hogy a való történet maga is megfelelő regénytárgyul kínálkoznék anélkül, hogy tiszteletreméltó történeti személyek és intézmények az érdekesség kedveért pellengérre állíttassanak.

Dr. Czobor Alfréd.

A Zichi és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. XII. k. Gr. Zichy István áldozatkészségéből kiadja: *dr. Lukcsics Pál.* Budapest, 1931. 8°. XXVII. + 462 l.

A gróf Zichy-család történetírói részről jól ismert és sokat felhasznált s családtörténeti szempontból is nagybecsű okmánytárának korábbi, a Magyar Történelmi Társulat által gróf Zichy Nep. János áldozatkészségéből közreadott 11 kötetéhez ez a, nem ugyan a Történelmi Társulat kiadásában, de szintén a család tagjának, gróf Zichy Istvánnak a tiszteletreméltó bőkezűségéből kiadott XII. kötet tulajdonképen kiegészítő, pótkötet szerepét tölti be. A zsélyi nemzetségi levéltár 272 új oklevelét és egyéb iratát tartalmazza, bezárólag Mátyás király haláláig, melyek a Zichy-Codex előző kötetei szerkesztőinek figyelmét elkerülték, vagy amelyek a levéltár missilis anyagának rendezése közben kerültek elő. Közelebbről öt Árpád-kori, 51 XIV. sz.-i és 216 XV. sz.-i darabot ölel fel. Különös értéket ad e kötetnek a száznál több missilis levél : a középkori társadalmi és családi élet, gazdasági és műveltségi viszonyok, közéleti szereplés és országos események mindmegannyi becses forrásai. A 262. számú, Várdai Aladárnak 1486 táján testvéréhez, Miklóshoz, írt levele legrégibb magyar missilis levelünk.

A XII. k. okleveles anyaga általában ugyanazon családok köré csoportosul, melyek az eddigi köteteket is végigkísérik, kiegészítve az ezekben foglaltakat. A Báthmonostori Töttös- és ennek 1468-ban férfiágon történt kihalása után e család birtokainak s ezekkel

együtt levéltárának örököse, a Kisvárdai Várdai-család körül forgó mozgalmas élet kifejezője. A kiadó a kötet meghatározott anyagán felül Függelékül a kisvárdai uradalom 1521-ből való urbáriumát és Várdai Ferenc erdélyi püspökségének 1513—1524-ből fennmaradt számadásait is közreadja. Mindkettő, de különösen utóbbi XVI. sz. eleji gazdasági történetünk értékes forrása. A számadások elé írt bevezető ismertetés (365—374. l.) azáltal, hogy a püspök egyéniségének megrajzolása mellett a püspöki gazdálkodás adminisztrációját is részletesen bemutatja, azok könnyebb megértését segíti elő.

Családtörténeti vonatkozásban is figyelemreméltó Lukcsicsnak a pótkötethez írt bevezetése, melyben a gróf Zichy-nemzetség zsélyi levéltárának keletkezését és kialakulását fejtegeti. Genealogiai alapon mutatja ki, mikor és mily rokonsági kapcsolatok, főleg beházasodások, révén jutottak be oda különböző családoknak e levéltár anyagát kitevő iratai. Ezek útját a gróf Zichy-családnak a Briberi Melithek közvetítésével a Guthkeled-nembeli Várdai-családhoz való rokoni kapcsolata jelzi, mely utóbbi család iratai — mint említettük — a XV. sz. második felében a Töttös-család levelesládájával bővültek. E levéltártörténeti levezetéseket levéltári adatok alapján összeállított, kimerítő családfák kísérik.

A kiadás módját illetőleg Lukcsics általában a korábbi kötetek szerkesztőinek elveit követi. Gondos törekvése, hogy a datálatlan iratok létrejöttének idejét és származását közelebbről meghatározza. Kár, hogy a szövegközlések után olvasható egyes megállapításait elszórtan hagyta s nem foglalta össze egy egészbe. A korábbi kötetek jó szokásától eltérőleg az okleveleken fennmaradt pecsétek címerábráit, hihetőleg helykímélésből, nem írja le. A pecsétek kellő védelem híján még ma is leszakadásnak, vagy lepergésnek vannak kitéve; a meglévők leírása ez esetre sokat menthet a sphragistikai kutatás számára.

A kötetet Név- és tárgymutató zárja. Jól tette volna a szerkesztő, ha ennél szigorúbb reviziót alkalmaz. Ezzel mentesíthette volna bizonyos szerkezeti és névhibáktól (pl. többhelyütt ugyanazon személyeknek az eredeti különféle írásmódhoz való ragaszkodás következtében különböző neveken előfordulása, egyes téves névmegállapítások) s a kötet főanyagának: az okmányközléseknek és az ismertető leírásoknak a színvonalára emelhette volna.

A mai időkben különösen örömetkeltő és hálára késztető dolog, hogy a M. Tud. Akadémia tagjai között helyet foglaló tudós gróf áldozatos tudományszeretete Lukcsics többéves munkásságának eredményeit e kötet kiadási költségeinek vállalásával közrebocsátani és ezáltal a magyar történettudományt újabb forrásanyaggal gazdagítani lehetővé tette.

Dr. Czobor Alfréd.

Olaszországi Magyar Oklevéltár. Közrebocsátja a *Római Magyar Történeti Intézet I. XV. századi pápák okleveleit. I. kötet. V. Márton pápa (1417—1437).* Kiadja *Lukcsics Pál.* Budapest, M. Tud. Akadémia, 1931. 8° 317 l.

A M. Tud. Akadémia római történeti intézetének megbízásából *dr. Lukcsics* Pál két évi szorgalmas római búvárkodással összegyüjtötte V. Márton, IV. Jenő és V. Miklós pápák magyar vonatkozású iratait. E munkássága egy részének eredménye a mostanában megjelent fenti kötet, mely az V. Mártonhoz benyújtott kérvényeket, az ezekre kiállított bullákat és az egyházi ügyekben kiadott egyéb pápai iratokat öleli fel.

Anyagának közlését széles keretű, a szükséges tudnivalókat kimerítően részletező ismertetés vezeti be. Felhívja figyelmünket az olasz és magyar nemzet érintkezéseire és utal arra a nagy kultúrhatásra, mely Rómával való gyakori kapcsolataink révén ránk befolyással volt. Forrásismertetései az idevonatkozó külföldi irodalmat alaposan felölelik. Részletesebben foglalkozik a supplicatiókkal, melyek kapcsán a pápai kancellária XV. századi gyakorlatát mutatja be, az alakiságoknak is legaprólékosabb leírásával. A referendariusok által vagy magának a pápának, vagy a vicekancellariusnak előadni szokott supplicatiók szignálását illetőleg új megállapítással szolgál. A pápák XXII. János óta a «Fiat» szignáláshoz egy, korábban szülőhelyük vagy családi nevük, majd következetesen keresztnevük kezdőbetűjét jelentő maiuscula betűt is hozzáírtak. Lukcsics kimutatja, hogy a vicecancellarius hasonló, a formula után nevének kezdőbetűjét feltűntető szignálási módja csak az 1427. febr. 19-én hivatalba lépő Ferenc apát vicecancellár idejétől szokásos. A magyar vonatkozású papszentelő okiratok beható ismertetése keretében rámutat arra, hogy papjaink közül számosan személyesen megfordultak Rómában, hogy tiltott időben való felszentelésükre engedélyt nyerjenek.

1453 oklevél regesztáját közli. Eltérőleg a Monumenta Vaticana Hungariae díszes köteteinek szószerinti szövegközlésétől, a hosszú formális részekkel teli bullaszövegek helyett csak rövid, tisztán a lényeget tartalmazó kivonatokat nyújt; azzal is helyet nyervén, hogy az elüljáróban megmagyarázott rövidítések hosszú sorát alkalmazza bennük.

A kötet anyaga első sorban az első Árpádok által alapított tíz egyházmegye történetének körére szorítkozik. Idegen egyházmegyékre vonatkozó adatokkal csak az esetben találkozunk, ha azok magyar kapcsolatokról szólnak. Különös figyelmet fordított a közlő azokra az oklevelekre is, melyek külföldön, főleg Olaszországban élő magyarok életére vetnek fényt. A római kúriában tisztségeket viselő, szolgálatokat végző (magyar gyóntatók) s más Olaszországban megfordult magyar származásúak és a nálunk élő olaszok voltak a két nemzet kultúrális kapcsolatainak összekötői. Az oklevélregeszták tartalmilag javadalomadományozásokat, ezek megerősítését, kegyeket (hordozható oltár, gyóntató szabad választása stb.), egyházalapítások jóváhagyását, kiváltságokat, dispenzációkat, egyházi pereknek más fórumok elé való áthelyezését stb. foglalnak magukban. A munkát mindamellett nemcsak az egyháztörténet, közelebbről az egyházi archontologia használhatja eredménnyel, hanem a genealogia tudományos művelője is több szempontból értékesítheti maga számára.

A 216 oldalnyi regesztaközléshez a neveknek úgy eredeti írásmódja, mint megfejtett alakja szerint készült, 53 oldalt kitevő névmutató nagyon megkönnyíti a kötet használatát.

Lukcsics munkájának értékemelője, hogy abból a századból bocsát a tudomány rendelkezésére regeszta-

gyüjteményt, melyből sorozatos hazai oklevélpublikációnk eddig még nem jelent meg.

Dr. Czobor Alfréd.

Baán Kálmán: Magyar genealogiai és heraldikai forrásmunkák. Budapest, 1932. 84 l.

Köblös Zoltán kitűnő munkája (Magyar családtörténeti könyvészet 1472—1905. 1909.) csupán a nyomtatott családtörténeti forrásanyagot és feldolgozásokat rendszerezte, a kéziratos valamint a levéltári anyagot azonban figyelmen kívül hagyta. Az 1905 óta megjelent genealogiai irodalom is csupán a *Századok*ban talált bibliográfiai rendszerezésre, de 1918 óta ez is megszűnvén, genealogiai irodalmunk újabb termékeiben a tájékozódás azóta rendkívül megnehezedett nemcsak az érdeklődő nagyközönség, hanem a szakemberek számára is.

Baán Kálmán ezt a kettős hiányt akarta pótolni, egyrészt napjainkig rendszerezni kívánta genealogiai irodalmunkat, másrészt a nagy közgyüjtemények és levéltárak kéziratos családtörténeti anyagát is felvenni kívánta bibliografiájába. Rendszerezése inkább a nagyközönség igényeit tarja szem előtt, aminthogy munkáját is a címben «a családtörténet és nemességkutatás kulcsá»-nak nevezi.

Kár, hogy Baán nagyon sietett munkájának közzétételével, annyira, hogy ez már az elérhető teljesség rovására megy. Jobb lett volna kutatásait még tovább folytatni, s legalább a Budapesten található genealogiai kéziratokat mind felvenni, amellett, hogy a nyomtatott anyag is erős kiegészítésre szorul, mert a folyóiratokban megjelent nagyszámú cikket nem vette fel bibliografiájába, csakis az önállóan és különlenyomatban megjelenteket. Baán munkájában csak a Magyar Nemzeti Múzeum kézirattárában őrzött genealogiai anyagot dolgozta fel részletesen, s kétségkívül ez munkájának a legnagyobb érdeme is — ellenben úgy az Országos Levéltár, mint a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának kéziratos anyagát szinte figyelemre se méltatta. Ezek munkájának a legégetőbb hiányai, amelyet vagy egy pótkötetben, vagy egy új kiadás alkalmával okvetlenül pótolnia kell.

A bibliográfiába felvett művek sem teljesek, amire már Döry Ferenc is részletesen reámutatott (Levéltári Közlemények, 1932, 155—6 l.). A közölt címekben is számos hiba és tévedés van, ami részben a gyors munkának, kisebb részben pedig sajtóhibának tulajdonítandó.

Baán munkája jelen, nem befejezett állapotában is hasznára lehet úgy a szakembereknek, mint az érdeklődőknek. Várjuk mielőbb a kiegészített és a hibáktól megtisztított újkiadását. *T. L.*

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR KÖNYVTÁRA

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának anyaga az 1931 júl. 1-től 1932. jún. 30-ig terjedő időszakban 20,766 megszámlált darabbal és 160 iratcsomónak hozzávetőlegesen 36,000 meg nem számlált darabjával, összesen körülbelül 56,766 darab irattal és nyomtatvánnyal gyarapodott. E gyarapodásnak túlnyomó része: 56,758 darab esik a *hazai iratok osztályára* és csak 8 darab a *külföldi iratok osztályára*. A teljesen külföldi érdekű, nem hungaricum-jellegű iratok az intézet célkitűzésénél és fejlődése irányánál fogva a multban sem képezték, a mai nehéz körülmények között pedig még kevésbbé képezik állandó, nagyarányú gyüjtés tárgyát, bár egyébként úgy tudományos, mint magasabb kulturális és országos szempontból, s különösen a szomszéd államokra vonatkozó levéltári anyagot illetőleg, a céltudatosan megszervezett gyüjtést e sorok írója még súlyos áldozatok árán is programmba veendőnek tartaná. Ez adja meg annak magyarázatát, hogy a külföldi iratok osztálya általában oly ritkán és alig mutat fel valami fejlődést, mint ez a jelzett időszakban is történt. A hazai iratok osztályán belül a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonát képező *Törzsanyag* 7084 darabbal, a *letétképen elhelyezett iratok* nagy csoportja pedig 13,674 megszámolt darabbal és 160 iratcsomóval, összesen hozzávetőlegesen 49,674 darabbal szaporodott. Ez utóbbi szaporulat 9 új letétnek és 15 régebben letéteményezett családi levéltárhoz beküldött kiegészítésnek az anyagából áll. Az új letétek a beérkezés sorrendjében a következők: Paksy-Kiss-, Radisics-, Benda-, Benedicty-, Jósa-, Máthé-, Csernovics-, Both-családok és Kiss-Jankovics családi alapítvány levéltárai. Ezekkel a letétképen őrzött családi levéltárak száma 166-ra emelkedett. Kiegészítést a következő régebbi letétek nyertek: Abaffy-család (25 drb), Abonyi Közbirtokossági Uradalom (31 drb), Beniczky- (44 drb), Darányi- (1 drb), gróf Forgách- (172 drb), Görgey- (82 drb), gróf Hugonnay- (1752 drb), Komoróczy- (2 drb), Kesselőkeői Majthényi- (4 drb), Pataky- (1 drb), Péchy- (5 drb), Podhradszky- (7 drb), Reviczky- (277 drb), gróf Széchenyi- (634 drb), Szirmay- (1710 drb) családok levéltárai.

A *Beniczky*-kiegészítés csak ideiglenes jellegű letét, kiválik azonban 17 darab eredeti középkori oklevelével, melyek között két árpádkori is van. Az egyikben IV. László király 1272-ben Gergely fia Murennek a turócmegyei Újfalut adományozza. (A turóci registrum alapján kivonatát közli Fejér V. 2. 60—61. l.) A másik az esztergomi káptalannak 1285. évi, okmánytárainkban eddig ugyancsak a Turóci Registrum alapján, kivonatban ismert kiadványa. Ebben az esztergomi káptalan IV. László király parancsára a szoboszlaiak részére átírja II. Endre királynak Buhtha és Márk részére — cserében ezek Nemti földjéért és jutalmul a ruthének elleni hadban tett szolgálataikért — a turócmegyei Szoboszló (a későbbi Folkusfalva) birtokról szóló adományát. A XIV—XVI. századbeli oklevelek leginkább a Beniczky- és Folkusfalvi-, továbbá a Kotányi-, Mikefalvi-, Udvardi Kossuth- és Záborszky-családokra és turóci birtoklásukra vonatkoznak.

A *Szirmay*-család levéltárának mostani kiegészítésével került a Múzeumi Levéltárba a család részére Zsigmond király által 1417. június 27-én adományozott címereslevél, mely egyébként a szakirodalomban eddig is ismeretes volt. A kiegészítés többi része XVIII—XIX. századbeli iratokból áll, melyek a zemplén-, abaújtorna- és ungvármegyei családi birtokok kezeléséről nyujtanak összefüggő képet. A nevezetesebb birtoktestek térképei is megvannak. Érdekesek a só árusítására vonatkozó, XIX. század elejei iratok. Ugyane levéltár adatai alapján több éven át figyelhetjük egy magyar birtok üvegházának hortikultúráját: az alsókörtvélyesi üvegházban talált növények és virágok összeírásaiból, 1794-től az 1830-as évekig. Említésre méltók még Kiss József és Gábor főmérnökök 1791—92-i tervezete és memorandumai egy hajózható, Duna—Tisza közötti csatorna tárgyában.

A *Reviczky*-kiegészítés a báró Luzsénszky-, báró Jászy- és gróf Berényi-családokra vonatkozó, újkori iratokat tartalmaz, közöttük a gróf Czobor Ádám jószágigazgatójának, Jászy Jánosnak és Tolvaj Gábornak kuruc fogságba eséséről szóló, 1707-iki iratokat, továbbá gróf Berényi Antal misszionáriusnak az 1855—58. években Amerikából testvéréhez intézett leveleit. Utóbbiak az északamerikai Egyesült-Államok vallási, gazdasági és közviszonyaira vetnek érdekes világot.

A *Görgey*-kiegészítés Görgey Ármin 1848/49-es honvédezredes levelezésének egy részéből és Görgey Arturnak Görgey Lászlóhoz intézett leveleiből áll.

A gróf *Hugonnay*-család levéltárának kiegészítésében nagyrészt a pestmegyei Nagytétény, a zalamegyei Kerétye, a kőrösmegyei Attak, a krassómegyei Tomesty helységekre vonatkozó, újkori iratok fordulnak elő. Itt különösen a következő családok nevei szerepelnek: Bezerédy, báró Biedermann, Csáfordi Csillagh, Csuzy, Jobbaházi Dőry, Berényi Gotthard, báró Inkey, Mikes, gróf Orssich, Pántzély, Pázmándy, báró Rudnyánszky, Sárközy, Sombor. Külön érdekességet jelentenek az orvosi diplomát szerzett és orvosi gyakorlatot folytatott első magyar nőre, dr. gróf Hugonnay Vilmára vonatkozó adatok.

A Batthyáni *Paksy-Kiss*-család levéltára 2961 drb XVI—XX. századi iratot, köztük több címereslevelet tartalmaz. Elsősorban Bihar- és Szabolcsmegye területére, továbbá Debrecen városra nyujt adatokat. Az iratokban szereplő családok: Bay, Bégányi, Budaházy, Csákány, Csatári, Dalnoky, Dolinay, Félegyházy, Hatvani, Huszty, Jánky, Pankotai Józsa, Kulcsár, Medve, Mérey, Miskolczy, Ocskay, Paksy, Parlaghy, Patay, Vékey. Adatok fordulnak elő benne (1770-ből) Hatvani István debreceni professzorról, a «magyar Faust»-ról is.

A *Radisics*-iratok (7 csomagban) zárt letétet képeznek.

A Marczinfalvi *Benda*-család levéltárát 63 újkori darab: a család részére kiadott címereslevél, 1 nemesi bizonylat és XIX—XX. századi iratok alkotják.

A *Benedicty*-család levéltára magában egyesíti a Benedicty- és a Dubraviczky-család iratait, összesen 1025 darabot. A Benedicty-család iratai a XVII. századdal kezdődnek, de túlnyomóan a XIX. és XX. századra vonatkoznak. Közöttük vannak Benedicty Gyula kamarási iratai is. A Dubraviczky-család iratai azonban már a XVI. század elejétől indulnak ki és folytatódnak a XIX. századig. 5 mohácsi vész előtti, a Dubraviczky- és Lukanyényei Luka-családra vonatkozó oklevél is található közöttük. E letét anyaga területileg Pest-, Nógrád- és Zólyomvármegyékre terjed s a jelzett két családon kívül adatokat tartalmaz még elsősorban a tápiószelei közbirtokosságra s a Géczy- és Bezegh-családokra, másodsorban a Ruttkay-, Viczián-, gróf Eszterházy-, Rakovszky-, Egri-, Schindler-, Folkusházy-, Farkasfalvai-, Mikovinyi-, Desseőffy-, Kopcsányi-családokra.

A *Jósa*-család levéltára 3455 újkori iratot, nyomtatványt és emléktárgyat tartalmaz, közöttük a családnak Rudolf király által 1583. IX. 27-én adományozott címereslevelét. Az iratok leginkább Szabolcs-, Szatmár-, Békésvármegyékre és a Jósa-családon kívül a következő családokra vonatkoznak: Bengyel, Kossutány, Felsőszopori Kovács, Mádi Kovács és Székelyföldvári Szilágyi.

A Bikafalvi *Máthé*-család levéltára 75 újkori darabot számlál. Ezek a családi címereslevél kivételével a XIX. és XX. századra vonatkoznak.

A Mácsai *Csernovics*-családnak ugyancsak 75 darabból álló levéltára a kamarásságért folyamodó Csernovics Diodórnak nagyrészt hiteles másolatban lévő XVII—XX. századbeli iratait foglalja magában.

A Bothfalvi *Both*-család levéltára 1282 darabbal szaporította az osztály levéltári állományát; közöttük 64 darab kevésbbé ismert, tudományosan alig kiaknázott középkori oklevéllel, melyek közül csak egy nem eredeti. Legrégibb oklevele a szepesi káptalan egy 1319-iki kiadványa. A földesúri bíráskodásra tartalmaz fontos adatokat Nagy Lajos király egy 1359-iki oklevele. De a levéltár legbecsesebb darabja kétségtelenül a Mátyás király által 1460. II. 18-án a család részére adományozott címereslevél. (Közölte dr. Meliórisz Béla. Turul, 1901. 38—41. l.) A többi középkori oklevélben a következő családok szerepelnek: Nebojszai Balogh, Csicseri, Csornai, Dacsó Ruszkai Dobó, Homonnai Drugeth, Füzesséry, Helmeczi, Keresztury, Palágyi és Tarnóczi; az újkoriakban meg: Bánó, Bernáth, Komlósi Fejérváry, Petényi Gyöngyössy, Hidegkövy, Muranyiczi Horváth, Izdenczy, Kalnásy, Kapy, Horváth Katona, Kazinczy, Kozma, Körtvélyessy, Kükömezey, Lehoczky, Matyasovszky, Mokcsay, Nemessányi, Okolicsányi, Palágyi, Cselfalvai és Lubóczi Pulszky, Sipos, Tahy, Tarczali Zombory, Turóczi Turóczy.

A *Kiss-Jankovics*-család alapítvány levéltára ideiglenes letétként került a Levéltári Osztályba. Az alapítvány és a levéltár keletkezéséről és történetéről a következőket említjük: Az egyszerű nemesi családból származó, de később grófi rangra emelt Jankovics Antal 1765-ben feleségül vette Nemeskéri Kiss Sándor és Daróczy Zsófiának Katalin nevű leányát. Huszonnégy évi boldog házasélete után 1789. augusztus 16-án gyermektelenül hunyt el (egyetlen gyermeke hét éves korában meghalt), de még nem sokkal halála előtt vagyonára nézve megtette a szükséges intézkedéseket. Három év mulva, 1792. augusztus 29-én elhunyt nemeslelkű özvegye is, aki 1791. április 8-án kelt végrendeletében vagyonának legnagyobb részét egy családi alapítvány céljaira hagyományozta. Utolsó akarata ugyanis az volt, hogy, miután a szüleitől örökölt vagyona és hozománya amugyis vissza fog szállni a családra, többi ingó és ingatlan vagyona adassék el és az ebből befolyó, állandóan biztos módon gyümölcsöztetendő összeg túlnyomó nagy részéből oly alapítvány létesíttessék, melynek kamatait részben vagy egészben a következő célokra kell fordítani: Testvéreinek gyermekei és ezeknek leszármazottai, tehát Kiss Sándor és Daróczy Zsófia

gyermekeinek utódai 7 éves koruktól kezdődő neveltetésük és iskoláztatásuk ideje alatt évi 200 ezüst forint nevelési segélyben részesüljenek. Ezenkívül minden fiúgyermek, ha «bizonyos és állhatatos hivatalba lép» s minden leánygyermek, mikor férjhez megy, egyszersmindenkorra kapjon 2000 ezüst forintot. Végül, ha közülük valamelyik, akár fiú, akár leány, «igen helyes becsületes és istenes magaviselése által» a többi közül kiválnék és «jó erkölcsei és indulatai által reménységet mutatna, hogy hazánknak hasznos tagja lészen, az olyannak az említett 2000 forinton felül még egy ezer forint mint maga jól viselésének jutalma» adható. E segélyek kiadását azonban az alapítónő szigorúan hozzákötötte az érdekeltek kifogástalan erkölcsi magaviseletéhez és jó tanulási előmeneteléhez, melyet minden esztendőben iskolai vagy más, megfelelő bizonyítvánnyal tartoztak igazolni. Amennyiben az iskolai előmenetel nem volt kielégítő, a szülők szigorú intésben részesültek ; ha pedig az erkölcsi magaviselet esett kifogás alá, a család nemesi hírnevét ért szégyen miatt az illetők kizárattak a segélyezésből. A családi alapítványnak ebben rejlett igazi jelentősége és nevelő hatása. Végső célja az volt, hogy az előkelő család egyes ivadékai, megfelelő jó nevelésben, iskolázottságban részesülvén, kitünő és hasznos hazafiakká váljanak, rossz útra térésük, elzüllésük pedig megakadályoztassék. E cél elérését hosszú időre biztosítani látszott az alapítvány összege. A végrendelet végrehajtói által 1794. elején megállapított alapítványi vagyon, melynek kamataiból 1793-ban már az első kifizetések megtörténtek, 450,604·13 ezüst forintra rugott. Ez az összeg az 1811. év elejéig 727,495·09 forintra szaporodott. Utána azonban az idők folyamán bekövetkezett különböző devalvációk, pénznem-változások, valutahullámzások s egyéb hátrányos, országos intézkedések, továbbá bizonyos időszakokban a gondatlan pénzkezelés és felületes ellenőrzés az alapítványi tőkét elapasztották ; pedig annak lelkiismeretes, gondos és szakértelemmel vezetett vagyonkezelése mellett milliókra lehetett volna felszaporodnia. Emellett az alapítványból kiosztandó segélyekre jogosult igényttartók számát az idő természetesen folyton növelte. Az alapítványi vagyon, melyet 1878. vége óta a Magyar Földhitelintézetnél őriztek, még így is egészen a világháborúig képes volt megfelelni rendeltetésének. A világháborút követő szomoru idők azonban az egykor oly hatalmas alapítványi vagyont, amely legnagyobbrészt értékpapirokból állott, annyi más békebeli érték sorsára juttatták : semmivé tették. Így az 1931. november 25-én tartott LVI. rendes alapítványi közgyűlés, megállapítván, hogy az alapítványi tőkék elértéktelenedése következtében az azoknak kezelésére vonatkozó szabályok többé meg nem tarthatók, kimondta az alapítvány szüneteltetését. Ennek következtében került a gazdag alapítványi levéltár letétképpen a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályába. Az eddigiekből könnyen érthető, hogy ennek a levéltárnak, noha csak a XVIII., XIX. századra és a XX. század elejére vonatkozó iratokból áll, nagyterjedelmű, speciális jellegű és családtörténeti szempontból igen fontos anyagot kell tartalmaznia. Az alapítvány keletkezésére, kezelésére, ellenőrzésére, a vagyon fejlődésére és őrzési módjára, az alapítványi család összes ágaira és tagjaira vonatkozó iratok képezik e levéltár anyagát, melynek értékét és használhatóságát emeli az, hogy nagyrészt rendezett állapotban került a Magyar Nemzeti Múzeumba. Külön vannak például a kezelési könyvek, melyek a különböző ülési és gyűlési jegyzőkönyveket, pénzkezelési, nyilvántartási naplókat, az alapítványi család érdekeltségének név- és címkönyvét stb. foglalják magukban. Ugyancsak külön vannak az iratcsomók, a következő hat, tartalomszerinti csoportban : 1. Levelezés (1789—1916). 2. Számadási mellékletek (1793—1916). 3. A Kiss—Jankovics-család alapítványi érdekeltségi tagok leszármazási, önállósági, honossági és elhalálozási okmányai (1820—1921). 4. A Kiss—Jankovics-családi alapítványból nevelési járandóságot élvezett gyermekek nevelési bizonyítványai (1792-től kezdve). 5. Vegyesek. (Közöttük több mint 20 külön alcsoportban megtaláljuk az alapítónő örökségére, az alapítvány létrejöttére és kezelésére, a hűtlen gondnokok elleni kártérítési perekre vonatkozó aktákat ; a felügyeletet gyakorló állami hatóságok leiratait ; értekezletek, bizottsági ülések, közgyűlések jegyzőkönyveinek másolatait stb.). 6. Kölcsönök. Ezen kívül több példányban megvan az alapítványi családnak 1883-ban és 1903-ban készült leszármazási táblája. Egy címereslevélnek a másolata is őriztetik itt. Ez a levéltár tehát végigvonultatja lelki szemeink előtt a régi alapítvány részletes történetét s egyben azt is megismerteti velünk, hogyan, milyen szempontok szerint szokták a multban ilyen intézmények levéltárait rendezni és felállítani. Vagyis történeti és levéltártani szempontból egyaránt megvan a fontossága ez új gyarapodásnak. Ezenkívül ez a speciális tartalmú, új letét a Múzeumi Levéltár kebelében külön jelentőséget is nyer azáltal, hogy első ily természetű gyüjteményünket képezi. A Múzeumi Levéltár a magyar társadalom önzetlenségének, áldozatkészségének s a tudományos és kultúrális kérdések jelentősége iránti nagy fogékonyságának köszönheti, hogy a magyar történetírás elsőrendű forrásainak egyik fő gyüjtő és őrző helyévé válhatott. Keletkezésénél, fejlődésénél, egész múltjánál és hagyományainál fogva elsősorban oly levéltári anyagot kellett rendszeresen és céltuda-

tosan gyüjtenie, mely nem esett az állami és törvényhatósági levéltárak gyüjtési körébe s így nőtte ki magát az egész magyar társadalomnak nagy, közös levéltárává. Ebben a szerepében most, ezzel a szerzeménnyel jutott először olyan levéltári anyag birtokába, mely eddigi családi levéltárainkhoz sok tekintetben hasonlít, de mégis különbözik tőlük azáltal, hogy az illető családok történetéből csak az alapítvánnyal összefüggő részt tartja számon. Tehát ha családi gyüjteményeink eddig a kisebb és nagyobb családok, uradalmak, közbirtokosságok levéltárait számlálhatta soraihoz, úgy most ez első alapítványi levéltárunk a kategóriák sorozatát újjal bővítette ki.

A *törzsanyag* gyarapodásából említést érdemelnek egyrészt egyes darabok, másrészt a tárgyilag összefüggő, gyüjtemény- vagy családi levéltár-jellegű s külön felállítást és kezelést igénylő szerzemények. Így az új szaporulat három eredeti középkori oklevele között egy 1275. VII. 28-án kiadott, ismeretlen, árpádkori királyi oklevél is van. Ebben IV. László király Pous és Domonkos mester comesek kérésére nekik adományozza Dobsza királynői föld (Abaújvármegye) egy részét, mely László, Balázs, Jakab és Péter magtalan halála folytán a királyra szállt, és rájuk ruházza az ugyane földön levő egyház kegyuraságát is. Egy János Zsigmond király által 1568. V. 2-án Tordán kiadott hártyaoklevél, — melyet Sekula Béla külföldön élő hazánkfia vásárolt külföldi aukción s egy másik oklevéllel együtt a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozott, — átírja az Izabella királynő által 1548. VII. 28-án Gyulafehérvárott a kolozsvári kovácscéh számára adományozott privilégiumot és Kolozsvár város hatóságának a kovácscéh szabályait megerősítő 1477. IX. 12-i oklevelét. — Egyéb, a törzsanyag nemcsoportosított, általános gyüjteményének újkori részébe került darabok Bodrogkisfalura, Olaszliszkára, Székelykeresztúrra, Hevesvármegyére, Pozsonyvármegyére, a Hegyi-, Mohorai Widffy-, Dersy-, Kakasfalvi Kakas-, Csenkey-, Krechmer-, Sbardelatis-, Fáy-, Görgey-, Münnich-családra vonatkozó adatokat tartalmaznak.

A törzsanyag kötelékében külön felállított családi levéltárak közül kiegészítést nyertek a *Nedeczky*-család levéltára és a *Baracskai Közbirtokossági Iratok*. A Nedeczky-kiegészítés 43 drb XVI—XIX. századbeli iratból áll s a régente «Spanik» ragadványnevet használó Nedeczkyeken és trencsénmegyei birtokaikon kívül a trencsénmegyei Hliniczky- és a Lengyeltóthi Lengyel-családra és ennek vasmegyei birtokaira tartalmaz adatokat. Külön figyelmet érdemel egy ismeretlen középkori címeradomány: a Nedeczky-család részére II. Lajos király által 1526-ban adományozott címereslevél, melynek részletesebb ismertetését folyóiratunk következő számában fogjuk adni. — A Baracskai Közbirtokosság újabb iratanyaga 564 drb. XIX—XX. századbeli gyászjelentést és 412 drb XIX—XX. századbeli iratot foglal magában.

Mint új családi levéltár került a törzsanyag önálló gyüjteményei sorába a Nagykéri *Vállyi*-család levéltárának töredéke (1152 drb), mely legnagyobb részben XVIII—XIX. századbeli s igen kis számban (31 drb) XVI—XVII. századbeli iratokból áll. Ezekben a Vállyi-családon kívül a Kis-Dobronyi Izsaák-, Szentmiklósi és Óvári Pongrácz-, Csicseri Ormos-, Fráter-, Kende-, Osváth-, gróf Székhelyi Majláth-, Kölcsey-, gróf Károlyi-, gróf Sennyey-családokat és Szatmár-, Szabolcs-, Bereg-, Ugocsa-, Máramarosvármegyéket érintő adatok fordulnak elő. A régebbi iratokból felemlíthetők a leleszi konvent kiadványai, több erdélyi fejedelem és I. Ferdinánd király féle oklevél, valamint VII. Kelemen pápának egy 1526-i breveje, melyben Miklós, zágrábi egyházmegyei papnak egy appelatiós ügyben engedélyt ad a további eljárásra. Az anyag legnagyobb része azonban gazdasági vonatkozású, sok határleírással, nyilak feljegyzéseivel, olykor a határt s nyilakat feltüntető vázlatokkal, térképekkel, különböző statisztikai kimutatásokkal. Az anyag többi részét a családi levéltárakban szokásos periratok alkotják.

Egyik ismertnevű jeles magyar történetírónk tudományos levelezésének egy részét egyelőre zárt gyüjteményként való kezelésre vette át a Levéltári Osztály. — Egy francia történetírónak, *Sayous Eduard*-nak két levele szintén az új gyarapodás érdekesebb tartalmú darabjaihoz tartozik. Az egyik levél 1871. III. 6-áról kelt, a másik 1871. XII. 13-ról. Sayous, mint ismeretes, behatóan foglalkozott Magyarország történetével is s összeköttetésben állott magyar tudósokkal és magyar tudományos és irodalmi körökkel. Mindkét említett levelet Nagy Miklóshoz, a Vasárnapi Ujság szerkesztőjéhez intézte. A március 6-i hosszabb levélben Sayous megígéri Nagy Miklósnak, hogy ha fontosabb események adódnak elő, minden hónapban ír neki hosszabb levelet ez eseményekről s levelét Nagy Miklós magyar fordításban egész terjedelmében vagy kivonatosan, tetszése szerint, kiadhatja a Vasárnapi Ujságban — s utána mindjárt igen élénk színekkel írja le, mint szemtanú, a poroszok bevonulását Párizsba. A Vasárnapi Ujságban több ily Sayous-féle levél megjelent, közöttük ez is. December 13-i rövidebb levelét Sayous már magyarul írja. Jelzi benne, hogy «Histoire des Hongrois et de leur litterature politique 1790—1815.» című művéből egy nappal azelőtt tíz példányt küldött Gyulai Pálnak az Akadémiába címezve — mert Gyulai címét nem ismeri — oly célból, hogy a következők között ossza

azokat szét: Nagy Miklós, Szász Károly, a Magyar Akadémia, Horváth Mihály, Gyulai Pál, Toldy Ferenc, Pulszky Ferenc, Csengery Antal, Jókai Mór és Budenz József. Ezenkívül elmondja még, hogy most az «egész éjszaki-reggeli nyelvek családját» tanulja s hogykésőbben meg szándékozik írni Magyarország történetét egészen Szent Istvánig. (Bizonyára visszamenőleg érti.)

Az ismertetett két Sayous-féle levél megszerzése a Levéltári Osztályt arra ösztönözte, hogy megkísértse hozzájutni ugyanabból a forrásból más, hasonló fontosságú iratokhoz is. Ez iparkodás eredménye lett az az igen érdekes tartalmú, legújabbkori anyagot felölelő gyüjtemény, melyet az Osztály dr. Schmidt Béláné szül. Nagy Pálmától vásárolt meg. E gyüjtemény az eladó édesatyja, *Nagy Miklós*, a Vasárnapi Ujság volt szerkesztője (1840—1907.) hagyatékának egy részét foglalja magában. Az eredetileg egész termet elfoglaló, könyvekből, kéziratokból, levelekből és képekből álló hagyatékot az eladó pár évvel ezelőtt teljes egészében felajánlotta vételre a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának. De a megszerzésre irányuló komoly tárgyalásoknak pénzügyi okok miatt történt abbamaradása következtében a gyüjtemény, mely tudományos szempontból kétségtelen nagy beccsel bír, annak idején nem kerülhetett a Magyar Nemzeti Múzeumba, hanem részekre szakadt s a legkülönbözőbb gyüjtőhelyekre szóródott szét. A könyveket (leginkább szépirodalmiakat, köztük sok editio princeps-szel) a Fővárosi Könyvtár, a képeket a Parlamenti Múzeum, Fővárosi Múzeum, Operaház és magángyüjtők, a képekkel együtt a politikusok levelezésének, kéziratainak egy részét a Parlamenti Múzeum szerezte meg; a kéziratok és a levelezés más, tekintélyes és igen becses részét pedig egy szegedi magángyüjtő (dr. Szalay József ny. kerületi főkapitány) vette meg. Csak ami így a gyüjteményből még megmaradt, azt sikerült alulírottnak megszerezni a Magyar Nemzeti Múzeum számára. Úgy az egész eredeti gyüjtemény, mint a Levéltári Osztálynak jutott töredék igazi, nagy jelentőségét az a fontos szerep adja meg, melyet a Vasárnapi Ujság a mult században a magyar közművelődés, Egész-Magyarország szellemi nevelése terén betöltött. Az 1848/49-i szabadságharc bukása ugyanis magával rántotta az egész magyar szellemi életet, az irodalmi, tudományos és sajtómozgalmakat egyaránt. Az akkori nyomott, fájdalmas atmoszférában, mikor egymásután tűntek fel és el az új irodalmi munkásság megindítására és a magyar közművelődés emelésére és terjesztésére irányuló, komoly és komolytalan folyóiratalapítási kísérletek, azok közül teljes eredményt és hosszú életet csak a Vasárnapi Ujság tudott elérni, mely 1854. elején született meg, Jókai Mór és Heckenast Gusztáv kezdeményezéséből, Pákh Albert szerkesztésében. Egyszerű képes néplapnak indult ugyan, de teljesen elütő programmal a Vas Gereben szerkesztésében 1853 óta megjelenő Falusi Esték-től, mely elterjedtségét éppen népieskedő, a néppel való bizalmas viszonyát túlzottan fitogtató szellemének köszönhette. Pákh ezzel szemben magyar «Illustrierte Zeitung»-ot akart csinálni, állandóan a legelső íróktól származó, a kor tudományos és irodalmi színvonalán álló tartalommal. A kitűzött programmot eleinte lassan és fokozatosan, de mindig lépést tartva a kor haladásával, sikerült végrehajtania. E réven a Vasárnapi Ujság gondosan megválasztott irodalmi olvasmányaival, művészi képeivel, a magyar közéletnek és a külföldnek közérdekű eseményeiről, szellemi és társadalmi mozgalmairól mindig hazafias és nemzeti szellemben nyujtott cikkeivel, továbbá a közhasznú ismereteket terjesztő közleményeivel a művelődésnek széles magyar körökben egyik főtényezőjévé vált. Tompa Mihály, Arany János, Petőfi (sok, addig kiadatlan, posthumus költeményével), Gyulai Pál, Lévay József, Szász Károly, Vajda János, Reviczky Gyula, Szabolcska Mihály, Jókai Mór, Baksay Sándor, Mikszáth Kálmán, Csiky Gergely, P. Szathmáry Károly, Bársony István, Rákosi Viktor, Beniczkyné Bajza Lenke, továbbá a mult század második felének összes kiváló magyar történészei és más tudósai, végül a magyar művészek közül: Munkácsy Mihály, Zichy Mihály, Székely Bertalan, Lotz Károly, Benczur Gyula, Feszty Árpád és sok-sok más ismert név szerepel a Vasárnapi Ujság munkatársai között, mint az egyes cikkek, közlemények és illusztrációk szerzőinek nevei. Mikor aztán így az eredetileg néplapnak szánt Vasárnapi Ujság a művelt magyar rétegek legkedveltebb családi lapjává lett, 1873-tól kezdve a szerkesztőség szükségesnek találta «Képes Néplap» cím alatt egy népies illusztrált hetilap kiadását is. A Vasárnapi Ujság tehát úgy belső tartalma, mint külső kiállítása által a magyar irodalomnak, tudománynak, művészetnek és közművelődésnek lelkes előmozdítója volt s hű visszatükrözője a XIX. század egész második felében a felbuzduló, gazdag szellemi életnek. Mindez elérésében legnagyobb érdeme, oroszlánrésze a lap második szerkesztőjének, Nagy Miklósnak volt. Az első szerkesztő, ki még a kezdet nehézségeivel küzdve igyekezett lerakni a lap szilárd alapjait, Pákh Albert volt. Ő 13 évi munkássággal, utána pedig Nagy Miklós több mint 38 évi szerkesztői működéssel volt részese a nagyszerű eredményeknek. De Nagy Miklós, kiről munkatársai szóban és írásban egyhangúlag megállapították, hogy a legjobb és legkiválóbb, valóságos

«mintaszerkesztő», nemcsak a Vasárnapi Ujsággal kapcsolatban, hanem két másik (egy tudományos és egy jótékonycélú) esemény alkalmából is maga köré tudta csoportosítani a magyar irodalom és tudomány színejavát. Egyik alkalom az volt, mikor 1887. évben három magyar város: Eperjes, Nagykároly és Torockó porrá égett. A városok talpraállításához a természetszerű, hivatalos intézkedéseken kívül az az irodalmi és művészeti Album is nagyban hozzájárult, melyet Nagy Miklós Jókai Mórral és Roskovics Ignáccal együtt «Segítség. Az Eperjes—Nagykároly—Toroczkói Tűzkárosultak Emlékalbuma» cím alatt adott ki. E díszes albumnak, 230 szerző és művész költeményével, rövid közleményével, rajzával és zeneművével, páratlan erkölcsi és anyagi sikere volt, úgyhogy félszázezer forintnál nagyobb összeggel tudott hozzájárulni a leégett városok újjáépítéséhez. Ezt az Albumot Nagy Miklós szerkesztette, éppúgy, mint «Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben» című, hatalmas, irodalmi vállalkozásnak is ugyanő volt a lelke. Ez a mű az «Album»-nak gyors sikert hozó s röviden végrehajtott akciójánál sokkal szélesebb alapokon, tágabb mederben induló, messzebb célkitűzésű s tudományos szempontból is jelentősebb. Amannál három évvel előbb vette kezdetét, de csak 14 évvel amaz után fejeződött be. A nagy munka 1885-ben Rudolf trónörökös égisze alatt indult meg oly célból, hogy tüzetes ismertetést nyujtson a Monarchia összes országairól, a legújabb tudományos kutatások alapján. A kitűzött programm szerint az ismertetésnek ki kellett terjednie a földrajz, régészet, történelmi mult, állami alakulás, alkotmány, népélet, szellemi és művészeti mozgalmak és alkotások, gazdaság-, ipar- és kereskedelemtörténet és közművelődés szempontjaira, a felsorolt szempontok szerinti külön-külön leírásokat adva a birodalmat alkotó összes országokra és népekre vonatkozólag. Minden nép leírása az illető nép íróira és művészeire bízatott. Ezek feladatukat legjobb tudásuk szerint és attól az érzelemtől áthatva végezték, hogy írásukkal tanítani fognak, ismereteket és műveltséget terjesztenek, egyben munkájukkal a hazaszeretetet — úgy a szűkebb haza, mint az egész birodalom iránt — erősbíteni fogják olvasóikban, kiknek szívébe a Monarchiában élő összes népek egymásiránti szeretetének, megbecsülésének, szoros összetartozásának és elválaszthatatlanságának gondolatát kell belevésniök. E nagy művet, hogy végső, nagy célkitűzésének megfelelhessen, a birodalom lakossága legszélesebb rétegeinek szánták. Ausztria népei részére német nyelven, Magyarország népei részére magyar nyelven adták ki, rendesen havonkénti két füzetben. A magyar kiadás első füzete 1885. dec. 1-én, utolsó: 396. füzete pedig 1901. október 1-én látott napvilágot. Mindjárt az első füzetek megjelenése után a lelkes közönség az egész vállalkozást «Trónörökös könyvé»-nek nevezte el, éspedig joggal, mert a még lelkesebb trónörökös egészen az 1889. év elején bekövetkezett haláláig lelke egészével, a legnagyobb szeretettel és buzgalommal csüggött e nagy irodalmi alkotásán, melynek folytatását, Rudolf halála után, az ő irányító szerepét özvegy felesége, Stefánia főhercegasszony vállalta. A mű terve már 1883. őszén megfogamzott Rudolf trónörökös agyában, mintegy annak előhírnökéül, milyen szellemben és eszközökkel szándékozik egykor — ha az összbirodalom gyeplői tényleg kezébe kerülnek — népeit kormányozni, egymáshoz közelíttetni és szorosan együtt tartani. Így «Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben» c. műnek a benne kifejezett, magas célkitűzések különös jelentőséget adnak Rudolf trónörökös életének és működésének tanulmányozásánál is, esetleg az utána következő Ferenc Ferdinánd trónörökös életprogrammjával való összehasonlítás útján. De fontos az is, hogyan fogadták a trónörökös gondolatát a nagyközönség és a magyar tudományos körök és utóbbiak hogyan hajtották végre a nagy tervet. Egyáltalán nem érdektelen megfigyelni, hogyan kapcsolódott bele az egész akcióba és az azáltal képviselt célkitűzésekbe, egyrészt Jókai Mórral az élén, a régebbi magyar generáció, mely annak idején résztvett még az 1848/49-es eseményekben és magával hozta ezeknek és az abszolutizmusnak emlékeit, másrészt az az újabb nemzedék, mely a jelzett eseményekben cselekvő részt nem vett ugyan, de annál nagyobb érdemeket szerzett Magyarországnak a XIX. század második felében úgy szellemi, mint egyéb téren elért nagy és gyors haladásában. A Szent István koronája alá tartozó országoknak leírásán 122 író és 88 művész 17 éven keresztül dolgozott s ezenkívül százakra megy azoknak a száma, kik az egyes cikkekhez adatokat szolgáltattak és a revizionális munkában résztvettek. Mondhatni, hogy a magyar szellemi élet egy egész korszakának legjobbjai állottak teljes tudásukkal és odaadással e hivatalos jellegű nagy kiadványnak a szolgálatában s ezért e mű alkalmas úgy az egyes írók, mint az egész korszak tudományos teljesítőképességének és színvonalának elbírálására is. Sőt ha nemcsak magát a kész művet olvassuk el, hanem mindazokat a leveleket és iratokat is, melyek bepillantást engednek abba a műhelybe, ahol az alkotás létrejött, s látjuk, hogy folyt ott a lázas, jól megszervezett munka, akkor bátran elmondhatjuk, hogy «Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben» a rávonatkozó iratokkal együtt, minden vonatkozásban, hű tükre egy elmúlt, boldog korszaknak. Mert a mellett, hogy a multnak tudományos, új kutatásokon alapuló, népszerűsítő leírását nyujtja, maga

is minden viszonylatban, létrejötte, szerepe, hatása minden megnyilvánulási formájában egy darabka magyar történelem. A magyar rész főszerkesztője Jókai Mór volt, de a valódi szerkesztő Nagy Miklós. A szerkesztői munka ugyanis ebben az esetben fáradságot nem ismerő, nagy akaraterőt és szívósságot követelő feladatot jelentett, melynek elvégzéséhez Nagy Miklós tapasztalatai és lelkiismeretessége nélkülözhetetlenek voltak.

Mind e kérdésre nézve (Vasárnapi Ujság, Segítség-Emlékalbum, Osztrák-magyar monarchia írásban és képben) Nagy Miklós hagyatéka *elsőrendű forrásanyagot* tartalmaz. A hagyaték értékét kitűnően jellemzi és hatékonyan fokozza a számtalan kiváló lelki tulajdonsággal megáldott Nagy Miklósnak az a gondossága és pontossága, mellyel a különböző területeken mozgó, négy évtizednyi működésével kapcsolatos irományoknak nagy részét az elkallódástól megmentette. Bár együttmaradhatott volna az egész hagyaték egy gyüjtőintézet kebelén belül és ne szóródott volna szét annyi helyre, örök hátrányára a tudományos kutatásnak! Ami belőle a Múzeumi Levéltárba került, az elsősorban az «Osztrák-magyar monarchia» című mű létrejöttére vonatkozó iratokat és levelezést s a Vasárnapi Ujság munkatársai levelezésének egy részét tartalmazza. Az «Osztrák-magyar monarchia» iratai közül kiemeljük Pauler Gyula, Thallóczy Lajos, Károlyi Árpád, Szabó Károly, Szilágyi Sándor, Jókai Mór, Márki Sándor, Ballagi Aladár, Lóczy Lajos, Badics Ferenc, Téglás Gábor stb., továbbá a horvát Krsnjavi Izidor és osztrák részről Weilen József, Zeissberg Henrik, Böck József, a Vasárnapi Ujsággal kapcsolatos kéziratokból pedig Baráth Ferenc, Baksay Sándor, Bársony István, Benedek Aladár, Beöthy Zsolt, Berczik Árpád, Bertha Sándor, Berzeviczy Albert, Blaha Lujza, Bulyovszky Lilla, Dömötör János, Kozma Andor, Kriza János, Lévay József, Paulay Ede, Petelei István, Platthy Adorján, Prielle Cornélia, P. Szathmáry Károly, Vadnay Károly, Vargha Gyula, Vámbéry Ármin, gróf Zichy Géza, Zilahy Károly stb. leveleit. A hagyaték, mely csonkán került a Múzeumi Levéltárba, csonkaságában is bizonyára sok tanulmány részére fog még becses és hálás adatokat szolgáltatni.

Befejezésül felsoroljuk a Levéltári Osztályba került *címereslevelek* ezen időszakbeli szaporulatát: 1. 1326. IV. 7. I. Károly címeradománya Imre fia, Miklós részére (fénykép). 2. 1417. VI. 27. Zsigmond c. lev. a Szirmay-családbeliek részére. (Eredeti. Szirmay-cs. lt.) 3. 1460. II. 18. Mátyás c. lev. a Both-család részére. (Eredeti. Both-cs. lt.) 4. 1526. V. 2. II. Lajos c. lev. a Nedeczky-család részére. (Színes képpel ellátott, egyszerű, későbbi másolat. Nedeczky-cs. lt.) 5. 1579. XII. 15. Rudolf c. lev. Szegedy Márton és családja részére. (Eredeti.) 6. 1583. IX. 17. Rudolf c. lev. a Jósa-család részére. (Eredeti. Jósa-cs. lt.) 7. 1604. III. 15. Rudolf c. lev. Burián György részére. (Egyszerű másolat. Kiss-Jankovics-családi alapítvány lt.) 8. 1619. VII. 9. I. Mátyás római császár birodalmi c. lev. Del Angelo András és testvére részére. (Eredeti. Külföldi.) 9. 1628. IX. 2. II. Ferdinánd c. lev. Batthiani Kys Lukács és családja részére. (Fénykép. Paksy—Kiss-cs. lt.) 10. 1630. I. 20. Brandenburgi Katalin c. lev. Váradi Baranyai Péter deák részére. (Hiteles kivonatos másolat. Csernovics-cs. lt.) 11. 1632. VI. 28. I. Rákóczy György c. lev. Borosnyai Nagy Miklós és György részére (Hiteles kivonatos másolat. Csernovics-család lt.) 12. 1632. VII. 18. I. Rákóczy György c. lev. Máthé János részére. (Eredeti. Máthé-cs. lt.) 13. 1633. X. 31. I. Rákóczy György c. lev. a Létai Kultsár-család részére. (Eredeti. Paksy—Kiss-cs. lt.) 14. 1637—57. III. Ferdinánd c. lev. Kucsár (!) György és Pál részére. (Eredeti. Paksy—Kiss-cs. lt.) 15. 1643. V. 31. II. Rákóczy György c. lev. a Szigethi Brinyi-család részére. (Hiteles másolat. Benedicty-cs. lt.) 16. 1646. XI. 17. III. Ferdinánd c. lev. a Benedicty-család részére. (Másolat. Benedicty-cs. lt.) 17. 1649. IV. 9. III. Ferdinánd c. lev. a Benda-család részére. (Eredeti. Benda-cs. lt.) 18. 1663. IV. 10. I. Lipót c. lev. Schindler János részére. (Hiteles másolat. Benedicty-cs. lt.) 19. 1667. II. 9. I. Lipót c. lev. Czippan Mihály és családja részére. (Hiteles másolat.) 20. 1671. XI. 10. I. Apafi Mihály nemesség- és címermegújító, valamint birtokadományozó oklevele a Kultsár-család részére. (Eredeti. Paksy—Kiss-cs. lt.) 21. 1680. VIII. 19. I. Apafi Mihály címereslevele Radnótfáji Nagy György részére. (Másolat. Csernovics-cs. lt.) 22. 1688. IX. 20. I. Lipót grófi diplomája Podgariczai Brankovich György részére. (Hiteles kivonatos másolat. Csernovics-cs. lt.) 23. 1698. II. 4. I. Lipót c. lev. Bonyhai alias Simon István és György részére. (Hiteles kivonatos másolat. Csernovics-cs. lt.) 24. 1716. VII. 6. III. Károly c. lev. Nagy György és családja részére. (Eredeti.) 25. 1720. IV. 29. III. Károly c. lev. Csernovics Mihály részére. (Hiteles kivonatos másolat. Csernovics-cs. lt.) 26. 1746. IX. 11. Mária Terézia c. lev. Joannovich Sacabent Arzén görögkeleti metropolita részére. (Hiteles kivonatos másolat. Csernovics-cs. lt.) 27. 1801. VII. 31. I. Ferenc c. lev. Karácsonyi Konstantin és családja részére. (Másolat. Szirmay-cs. lt.) 28. 1802. V. 21. I. Ferenc c. lev. Karisch alias Szerviczky Márton és családja részére. (Másolat. Szirmay-cs. lt.) 29. 1822. VI. 14. I. Ferenc grófi diplomája Szentgyörgyi Horváth Zsigmond részére (a családnévnek Hugonnai-ra való megváltoztatása engedélyezésével.) (Eredeti. Gróf Hugonnay-cs. lt.). *Dr. Sulica Szilárd.*

INHALTSÜBERSICHT.

ANTON ÁLDÁSY †. Geb. 25. Sept. 1869, gest. 14. Juli 1932. Erinnerung an das Hinscheiden des Präsidenten der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft und die Gedenkreden des Vizepräsidenten der Gesellschaft : Emerich Szentpétery.

LUDWIG BERNHARD KUMOROVITZ: Die Siegel des Königs Matthias. Die Siegel des Matthias Corvinus, König von Ungarn, zeigen, seiner Aussenpolitik und seiner zentralistischen Regierung entsprechend, den vorherigen Zeiten gegenüber eine grosse Abwechslung und Spezialisierung. Während seiner zweiunddreissigjährigen Regierung (1458—1490) waren von ihm sechzehn Siegel in Umlauf. Sie zerfallen in sechs Typen, u. zw. : Goldsiegel, Majestätsiegel, Geheimsiegel, kleinere Geheimsiegel, Richtersiegel und Ringsiegel. An Gold- und Doppelsiegeln besass er nur eines seit 1464. Von den fünf Geheimsiegeln gebrauchte er zwei als König von Ungarn, zwei als König von Böhmen und eines als König von Böhmen und Herzog von Österreich. Sein Richtersiegel wurde bis 1464 von dem Richterstuhl der praesentia regia specialis, später von dem der praesentia regia personalis gebraucht. Als Ersatz für die erwähnten Siegel dienten die drei kleineren und fünf Ringsiegel. Von diesen bringen ein kleineres und zwei Ringsiegel seine ungarische Königswürde, die übrigen aber neben diesen auch seine böhmische Königswürde zum Ausdruck. Seine ungarischen Königssiegel waren bis zu seinem Tode in Gebrauch und konnten durch die böhmischen königlichen und österreichischen herzoglichen Siegel nicht verdrängt werden. Verfasser beschreibt auch den Gebrauch und die Verwahrung der Siegel und setzt auf Grund von Bonfini fest, dass die entsprechenden Petschaften nach dem Tode des Königs vernichtet wurden. Abbildungen der entsprechenden Siegelgattungen und eine chronologische Tafel ihrer Anwendung werden beigelegt.

HAICZL, KOLOMAN: Die Familie Kistapolcsányi. Die Familie Kistapolcsányi siedelte sich zur Árpádenzeit aus dem Ausland in Ungarn an. Ihr Urahne ist comes Haslau, der in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts in den Besitz von Kistapolcsány kam. Sein Sohn Gyula nahm an den Kämpfen des Oligarchen Matthäus Csák gegen den König von Ungarn bedeutend teil. Später stellte er sich an die Seite des Königs und erhielt von ihm, wie auch seine Nachkommen auf dem Gebiet des Komitates Bars, reiche Schenkungen an Besitztümern und Bergwerken. Einer seiner Nachkommen, Johann Kistapolcsányi, kämpfte an der Seite des Gegenkönigs Ladislaus von Neapel gegen König Sigismund, wurde jedoch später begnadigt. Mit dem Bischof von Neutra, Peter von Forgách, hatte er manche Zwistigkeiten ; auch die übrigen Mitglieder der Familie führten mit den benachbarten Familien langwierige Prozesse. Wegen der Entwendung des Siegels des Konvents von Garamszentbenedek und wegen Verfertigung falscher Urkunden wurde Benedikt von Kistapolcsányi — der vorher an dem Hussitenkrieg des Königs teilnahm — 1430 in Ofen enthauptet und seine konfiszierten Güter wurden an das Kapitel von Neutra verschenkt. Die Familie jedoch ging nach 50 Jahren mit dem Kapitel in einen Ausgleich ein und gewann ihre Güter gegen Entrichtung eines Betrages zurück. Klemens von Kistapolcsányi erwarb 1446 die Burg Hrussó, jedoch ohne königliche Genehmigung. Von hier und von ihrem befestigten Schloss Kistapolcsány beunruhigte die Familie die ganze Gegend. König Matthias schenkte die Burg 1467 dem Paul von Szelcséni. Dieser wurde zwar von den Mitgliedern der Familie Szerdahelyi ermordet, doch verlor die Familie Kistapolcsányi für lange Zeit den Besitz der Burg. Sie kam zuerst in den Besitz von Thomas Laki Kis, später von Gregor Lábatlani, von dem sie die Familie Bajnai Both, später die Familie Verebélyi, schliesslich aber in kurzen Zeiträumen stets neuere Familien erhielten. Nach der Schlacht bei Mohács stand die Familie Kistapolcsányi anfangs an der Seite von Johann Szapolyai, später nahm sie die Partei von König Ferdinand, von dem sie 1549 die Burg Hrussó von neuem erhielt. Verfasser leitet die Geschichte der Familie in der ersten Mitteilung bis zur zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts ab und bietet eine ausführliche Beschreibung ihrer Besitztümer, ihrer Teilnahme an dem öffentlichen Leben, ihrer Prozesse und ihrer Genealogie.

SULICA, KONSTANTIN: Die Buchstaben auf den ungarischen Wappenbildern. Buchstaben kommen auf den ungarischen Wappenbildern in allen Epochen der Heraldik vor. Die ungarische Heraldik der Neuzeit und besonders die Praxis der Habsburger führten jedoch Neuerungen ein, welche geeignet waren dem Buchstaben auf den Wappenbildern eine bedeutendere Rolle zuzusichern. Zu diesen Neuerungen gehört das Streben der ungarischen Wappenmalerei den Wappenhintergrund möglichst voller und geschmückter zu gestalten, ferner die Einbürgerung der heraldischen Wahlsprüche und schliesslich der Gebrauch der Habsburg-Urkunden, die Anfangsbuchstaben des Herrschers als besondere Auszeichnung in das Wappenbild einzufassen. Den Buchstaben fiel auf den ungarischen Wappenbildern eine Rolle ersten und zweiten Ranges zu. Eine Rolle zweiten Ranges spielt der Buchstabe dann, wenn er nur als Füllung, als Zierde dient. Dies kommt hauptsächlich auf der Tafel und in dem Hintergrund des Wappenbildes vor und auch die Wahlsprüche spielen dieselbe Rolle. Eine Rolle ersten Ranges fällt dem Buchstaben zu, wenn er einen festen Bestandteil des Wappens bildet, was aus seiner zentralen Lage ersichtlich ist. Eine Rolle ersten Ranges kann sowohl ein Buchstabe, als auch eine Inschrift spielen. Die Wappeninschrift ist entweder wahlspruchartig, oder besteht aus einigen Wörtern von verschiedener Beziehung. Der einzelne Buchstabe im Wappen birgt entweder die Anfangsbuchstaben eines wahlspruchartigen Satzes, oder die des Namens des Wappenerwerbers oder des Wappengebers, kann aber auch unabhängig als einfacher Wappengegenstand vorkommen. Am seltensten werden die Anfangsbuchstaben der Wahlsprüche gebraucht, am öftesten die des Donators. Die grösste Bedeutung haben die Buchstaben in den Wappen der Familien Ábrahámffy, Althann, Cottmann, Sepsiszentkirályi Farkas, Leveldi Kozma und Sánk-

falvy, da sie die Anfangsbuchstaben der Wappenerwerber bezeichnen und durch sie die bezüglichen Wappen zu einer Art von sprechenden Wappen werden.

HERTELENDY, LADISLAUS. Die Familie Hertelendy von Hertelend und Vindornyalak. Verfasser bietet eine Zusammenfassung der Geschichte seiner eigenen Familie. Sie stammt aus Transdanubien, ihr Urahne taucht im Jahre 1398 auf. Später blühte sie in mehreren Zweigen, von denen einer sich im XVIII. Jahrhundert im Komitate Torontál ansiedelte. Die Mitglieder der Familie spielten in dem öffentlichen und militärischen Leben seit alten Zeiten eine hervorragende Rolle. Gabriel von Hertelendy zeichnete sich in den napoleonischen Kriegen aus und wurde für seine Heldentaten mit dem Ritterkreuz des Maria Theresia Ordens bedacht. Die Familie ist auch jetzt sehr verbreitet. Eine genealogische Tafel und die Abbildung des Wappens liegen bei.

MISZELLEN.

PAUL GHYCZY würdigt den Wappenbrief von Dorothea Kanizsay, der Witwe des Palatins Peter Geréb von Vingárt, später des berühmten Palatins Emerich Perényi vom Jahre 1519, der als Wappenschenkung an eine Frau in der ungarischen Heraldik als Seltenheit betrachtet werden kann. Das Wappen vereinigt ihre uralten Wappen mit dem ihres ersten Gatten. Verfasser gedenkt an der Hand dieser Wappenbeschreibung des weiblichen Wappengebrauches im Allgemeinen. Der vollkommene Wappentext ist beigegeben.

LUDWIG KEMÉNY stellt die Begründer des St. Ladislaus-Hospitals in Pressburg fest. Ausgehend von einer Urkunde aus dem Jahr 1397 — in dem die Schutzherrn des Hospitals dasselbe der Stadt Pressburg übergeben — und auf Grund eines Vergleichs zahlreicher Angaben stellt er fest, dass die Begründer des Hospitals aus der Familie des Richters Jakob stammten, an den sich das Aufblühen der Stadt Pressburg knüpft.

VEREINSNACHRICHTEN.

Bericht über die Tätigkeit der Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft in den Jahren 1930—32, über ihre Sitzungen und über die Vorarbeiten der im Jahre 1933 zu begehenden Fünfzigjahrfeier ihres Bestandes.

Bericht des Sekretärs *Alfred Czobor* vom Jahr 1932.

Todesfälle: Baron Julius Forster, Andreas Komáromy, Ludwig Dézsi, Emerich Benkó.

LITERATURBERICHT.

HOLUB, JOSEF. Geschichte des Komitates Zala im Mittelalter. I. Band. Geschichte der Komitats- und Kirchenverwaltung. Von *Paul Lukcsics.*

BÉLA KEMPELEN. Ungarische adelige Familien. Band X. Szabad-Üveges. Von *Ladislaus Tóth.*

BÉLA WICK. Die alten Friedhöfe, Kirchengruften und Grabdenkmäler in Kaschau. Von *Ladislaus Tóth.*

FRANZ DÖRY. Die Heirat des Grafen Johann Buttler. Von *Alfred Czobor.*

LUKCSICS, PAUL. Urkundensammlung des älteren Zweiges der Familie Zichy von Zich und Vásonkeő. XII. Band. Von *Alfred Czobor.*

LUKCSICS, PAUL Päpstliche Urkunden aus dem XV. Jahrhundert. Band I. Papst Martin I. (Sammlung ungarischer. Urkunden aus Italien. Bd I.) Von *Alfred Czobor.*

KOLOMAN BAÁN. Ungarische Quellenwerke aus dem Gebiete der Heraldik und Genealogie 1561—1932. Von *Ladislaus Tóth.*

Amtlicher Bericht über den Zuwachs der Archivabteilung des Ungarischen Nationalmuseums vom 1. Juli 1931 bis zum 30. Juni 1932.

Die hinterlegten Familienarchive vermehrten sich mit folgenden : Archive der Familie Paksy Kiss, Radisics, Bende, Benedicty, Jósa, Máthé, Csernovics, Both und der Familienstiftung Kiss—Jankovich. Aus dem Zuwachs des Grundmaterials der Archivabteilung sind das Archiv der Familie Vállyi von Nagykér und die aus dem Nachlass von Nikolaus Nagy, Schriftleiter des Vasárnapi Ujság (1840—1907) stammenden Schriftstücke hervorzuheben.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1933-ban.

ALAPSZABÁLYOK.

(1927.)

I. A társaság címe, székhelye, célja és munkaköre.

1. §. A társaság címe: *Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság.* Székhelye: Budapest.

2. §. Célja a magyar történelem segédtudományainak, úgymint a címertannak (heraldika), oklevéltannak (diplomatika), írástörténetnek (palaeographia), pecséttannak (sphragistika), családtörténetnek (genealogia) és kortannak (chronologia) művelése és terjesztése. Ezen cél elérésére a társaság a szaktudósok és szakkedvelők egyesítése, a felsorolt tudományszakok körébe vágó dolgozatok kiadása, valamint felolvasó ülések tartása által törekszik.

II. A társaság tagjai.

3. §. A társaság tagjai *a)* tiszteleti, *b)* alapító, *c)* rendes tagok.

4. §. Tiszteleti tagot a társaság elnökségének ajánlatára az igazgatóválasztmány hozzájárulása után a közgyűlés, új alapító és rendes tagot pedig valamely társulati tag ajánlatára az igazgatóválasztmány választ.

5. §. Tiszteleti taggá választható, aki a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság körül és az általa művelt tudományszakok terén kiváló érdemeket szerzett. Külföldiek megválasztásához a m. kir. belügyminiszter jóváhagyása kérendő ki. A tiszteleti tagnak a választmányi üléseken szavazati joga van.

6. §. Alapító taggá választható az, aki a Társaság céljának előmozdításához legalább a mindenkori évi rendes tagdíj húszszorosát kitevő összeggel járul éspedig akár készpénzben, akár az igazgatóválasztmány által megítélendő biztosítékot és legalább a mindenkori évi rendes tagdíj összegével felérő jövedelmet nyujtó kötelezvényben vagy értékpapírban. Jogi személyek csak akkor választhatók meg alapító tagnak, ha legalább a mindenkori évi rendes tagdíj harmincszorosát kitevő összegű alapítványt tesznek.

7. §. Rendes taggá választható a hazai történetnek minden kedvelője, akit a Társaság egy tagja írásban ajánl és aki magát kötelezi, hogy legalább öt éven át a Társaság pénztárába Budapesten a Társaság közgyűlése által időnként megállapított és a m. kir. Belügyminiszter által jóváhagyott összeget tagdíjul lefizeti. A rendes tag kilépési szándékát az ötödik év leteltével az esedékes tagdíjak lefizetése után a titkárnál bármikor írásban bejelentheti.

Ha valamely rendes tag az alapítók sorába lép, nem esik új választás alá.

Kiskorúak a társaság tagjaiul csak szülői, gyámi vagy törvényes képviselői beleegyezéssel vehetők fel.

8. §. A tagság megszűnik: 1. halál, jogi személyeknél megszűnés, 2. kilépés, 3. törlés, 4. kizárás útján.

9. §. Ha a társaság valamely tagja tagdíjfizetési kötelezettségének ismételt felszólításra sem tesz eleget, az igazgatóválasztmány által a tagok sorából törölhető. Mindazokat a tagokat, akik a társaság szellemével és törekvésével ellentétes vagy hazafiatlan magatartást tanusítanak, valamint azokat, akiket valamely közönséges bűncselekményért jogerősen elítéltek, az igazgatóválasztmány a tagok sorából kizárhatja.

10. §. A társaság tagjai közül olyanok, akik tudományos munkásságuk által kiválóbb érdemeket szereztek, a levelező tag címmel tüntethetők ki. Erre vonatkozó ajánlat két igazgatóválasztmányi tag aláírásával az igazgatóválasztmányhoz nyujtandó be, amely az ajánlat felett titkos szavazással egyszerű szótöbbséggel dönt.

11. §. A társaság tagjai az évenként tartandó rendes és esetleges rendkívüli közgyűlésen szólási és szavazati joggal bírnak. A tagoknak a társaság kiadványaihoz való jogát az alapszabályok 45—46. §§-ai írják körül.

III. A társaság elnökei.

12. §. A társaság elnöksége egy elnökből és két másodelnökből áll. A társaság tiszteletbeli elnököt is választhat életfogytiglan.

13. §. A társaság elnökét és a másodelnököket a társaság tagjai közül a közgyűlés választja hat évenként. A másodelnökök egyikének állandóan Budapesten kell laknia.

14. §. Az elnök a társaságot a hatóságok és harmadik személlyel szemben képviseli. A gyűléseken és üléseken elsősorban az elnök, másodsorban a másodelnökök elnökölnek, a társaságot az alapszabályokban és ügyrendben körülírt hatáskörükben az igazgatóválasztmánnyal egyetértve vezetik és igazgatják.

Az elnöknek jogában áll, ha a társaság érdekei kívánják, rendkívüli igazgatóválasztmányi ülést összehívni, rendkívüli közgyűlést azonban csak az igazgatóválasztmány határozatából hívhat össze. Szavazatok egyenlősége esetén az elnök szavazata dönt.

Az elnök utalványozási joga a költségvetés keretén belül korlátlan. Rendkívüli kiadások utalványozása, amennyiben azok összege az 1000 pengőt meghaladja, a legközelebbi választmányi ülésen bejelentendő.

Az elnököt akadályoztatása esetén az egyik másodelnök helyettesíti.

Az elnöknek és a másodelnökök mindegyikének jogában áll a társaság pénztárát bármikor megvizsgálni.

Ha az elnök vagy másodelnökök valamelyike időközben elhalálozik vagy lemond, helyök félév alatt okvetlen betöltendő. Ebből a célból, ha a legközelebbi rendes közgyűlés ideje távolabb esnék, rendkívüli közgyűlés hívandó össze. Az ily időközi választásoknak érvénye a folyó hatéves időköznek végével jár le.

15. §. Az elnök, illetve másodelnökök, amennyiben nem az igazgatóválasztmány tagjai sorából választatnak, annak hivatalból tagjai.

IV. Az igazgatóválasztmány.

16. §. Az igazgatóválasztmány az elnökön és másodelnökökön kívül hatvan tagból áll. Az igazgatóválaszt-

mányi tagokat a rendes évi közgyűlés a társaság alapító és rendes tagjai sorából választja hatévi időtartamra oly módon, hogy a tagok legrégebben választott egyhatoda minden évben kilép, akik helyett a közgyűlés ugyanannyit választ. A kilépő tagok újra megválaszthatók. Azt, hogy a kilépés minő sorrendben történik, a jelen alapszabályok jóváhagyását követő legközelebbi igazgatóválasztmányi ülés sorsolás útján állapítja meg.

Időközben elhalt vagy netalán kilépő igazgatóválasztmányi tagnak helyére a legközelebb eső választás alkalmával mindenkor csak az illetőkre nézve érvényes hatéves időszak lejártáig történik a választás.

17. §. Igazgatóválasztmányi taggá a társaság bármely alapító vagy rendes tagja választható.

18. §. Az igazgatóválasztmány minden negyedévben egy rendes ülést tart, melyre a tagok a napirend közlése mellett egy héttel előbb meghívandók. A tudományos felolvasásokon és előadásokon kívül ezen rendes üléseken igazgatja a társaság ügyeit, ú. m. megállapítja a társaság ügyrendjét, a tisztviselők tiszteletdíjait és az írói díjakat, a kiadványokat és az azokra fordítandó összegeket, a titkárhoz érkező ajánlatok alapján megválasztja az új tagokat, adott esetekben a tagok törlése, illetőleg nyilvános kizárása felett határoz, a rendes, esetleg a rendkívüli közgyűlés napját és tárgyait kitűzi, a társulat vagyonának biztos kezeléséről gondoskodik, a költségvetést évenként megállapítja, a társaság gazdasági ügyeinek vitelére, kiadványai szerkesztésére, benyujtott munkák megbírálására stb. szükség esetén bizottságot vagy egyes tagokat küld ki.

19. §. Az igazgatóválasztmány üléseiről jegyzőkönyv vezetendő, melyet az ülés elnöke és a jegyzőkönyvvezető ír alá és két igazgatóválasztmányi tag hitelesít.

20. §. Az igazgatóválasztmányi tagoknak joguk van az igazgatóválasztmányi üléseken a társaság ügyeit illető indítványokat tenni és minden kérdés eldöntésében szavazatukat érvényesíteni.

A tiszteleti tagoknak az igazgatóválasztmányi üléseken tanácskozási és szavazati joguk van.

21. §. Az igazgatóválasztmány rendes ülései nyilvánosak. Ez üléseken a társaság minden tagja jelen lehet, szólási és szavazati joggal azonban csak a tiszteleti, az igazgatóválasztmányi tagok és a társaság tisztviselői bírnak. Határozathozatalra az elnökön kívül legalább tíz igazgatóválasztmányi tag jelenléte szükséges.

22. §. Öt igazgatóválasztmányi tagnak az elnöknél írásban, a tárgy megjelölésével benyujtott kívánságára egy hét alatt rendkívüli igazgatóválasztmányi ülés hívandó egybe, amit megtenni különben — ha a társaság érdekei sürgősen kívánják — magának az elnöknek is jogában áll.

23. §. Minden nyilvános igazgatóválasztmányi ülés, ha a tárgyalásra jövő ügyek természete úgy kívánja, zárt üléssé alakulhat át és ilyenkor csak a tiszteleti tagok, az igazgatóválasztmány tagjai és a társaság tisztviselői lehetnek jelen.

24. §. Az igazgatóválasztmány határozatai 15 nap alatt a közgyűléshez megfellebbezhetők.

V. A társaság tisztviselői.

25. §. A társaság tisztviselői a titkár, jegyző, pénztárnok, ellenőr, ügyész, kiket a társaság alapító és rendes tagjai közül a közgyűlés választ meg, éspedig a titkárt és jegyzőt öt évre, a pénztárost, ellenőrt és ügyészt a megbízatás visszavonhatásának fenntartásával állandólag.

26. §. A titkárnak, jegyzőnek és pénztárnoknak tiszteletdíjra van igénye, melyet az igazgatóválasztmány állapít meg.

27. §. A titkárnak, jegyzőnek és pénztárnoknak, amennyiben nem az igazgatóválasztmányi tagok sorából választtatnak, az igazgatóválasztmányi üléseken — kivéve az őket személyesen érdeklő ügyeket — szavazati joguk van.

28. §. A társaság titkára az üléseken és gyűléseken az előadói tisztet teljesíti, a jegyzőkönyveket vezeti, a határozatokat végrehajtja, a társaság levelezését intézi, kiadványaira, valamint irattárára felügyel, s általában az elnök ellenőrzése mellett a társaság folyóügyeit intézi.

29. §. A társaság jegyzője mindenben a titkár segítségére van és akadályoztatása esetében őt helyettesíti.

30. §. A pénztárnok a társaság vagyonát anyagi felelősség mellett kezeli, róla okmányolt számadásokat vezet, a pénztár állapotáról az igazgatóválasztmányi üléseken jelentést tesz, az évi közgyűlésen pedig zárószámadást terjeszt elő. Kifizetéseket az elnök vagy helyettese által aláírt utalványra teljesít. A kézipénztárban legfeljebb 1000 pengőt tarthat, az azt meghaladó pénztári felesleget a m. kir. Postatakarékpénztárnál vagy az igazgatóválasztmány által megjelölendő pénzintézetnél tartozik befizetni, gyümölcsözőleg elhelyezni. Az elnök vagy másodelnökök pénztárvizsgálati szándékát mindenkor tartozik teljesíteni.

31. §. Az ellenőr a pénztáros működését közvetlen ellenőrzi, a pénzkezelésért a pénztárossal együtt anyagilag egyetemlegesen felelős. Az ellenőr az igazgatóválasztmányi ülésekre meghívandó.

32. §. A számadások megvizsgálására az évi közgyűlés háromtagú számvizsgáló bizottságot választ egyévi időtartamra. A számvizsgáló bizottság tagjai megbízatásuk idejére sem a választmánynak tagjai nem lehetnek, sem pedig más tisztséget nem tölthetnek be. Jelentésüket az évi közgyűlésnek terjesztik be.

33. §. Az ügyész a társaság jogi ügyeit intézi.

34. §. A társaság a szükséghez képest esetleg új állásokat is szervezhet.

VI. A közgyűlés.

35. §. A társaság minden évben egyszer (február vagy március havában) rendes közgyűlést tart, melyen minden tag egyforma szólás- és szavazatjoggal bír, kivéve a jogi testületeket, melyek szavazati joggal nem bírnak. Hogy a közgyűlés határozatképes legyen, a tagok $^1/_3$-ának jelenléte szükséges. Ha ennyi tag nem jelennék meg, 8—30 napon belül új közgyűlés tartandó, melyen a kitűzve volt tárgyak felett a jelenlevők szavazatainak általános többsége dönt. A rendes évi közgyűlésre a tagok 10 nappal előbb meghívóval hívandók meg.

36. §. A rendes évi közgyűlés tárgyai: *a)* tisztikar, választmány, számvizsgáló bizottság, években kifejezett határozott időre való megválaszása, *b)* a titkár jelentése a Társulat lefolyt évi működéséről, *c)* a költségvetés és zárszámadás letárgyalása, felelős számadók részére a felmentvény megadása és általában a vagyoni kérdések végső fokon való intézése, *d)* a választmány hatáskörét meghaladó fontosabb szerződések és különösen az egyesületi vagyon állagát érintő egyéb jogügyletek elhatározása és jóváhagyása, *e)* a választmány megfellebbezett határozatának felülbírálása, *f)* a tagok indítványainak tárgyalása, *g)* alapszabályok módosítása, *h)* feloszlás és ez esetben a vagyon hovafordítása tárgyában való határozathozatal, *i)* más egyesülettel való egyesülés elhatározása, *k)* tudományos előadások, melyeknek tárgyát, valamint a közgyűlés napirendjének sorrendjét az igazgatóválasztmány határozza meg.

37. §. Huszonöt társulati tagnak az elnöknél írásban, a tárgy megjelölésével benyujtott kívánságára egy hónap alatt rendkívüli közgyűlés hívandó össze, amit elrendelni — ha a társulat érdekei kívánják — a választmánynak is jogában áll. Rendkívüli közgyűlés határozatképességére nézve a 35. § rendelkezései mérvadók.

38. §. A közgyűlésről jegyzőkönyv vezetendő, melyet a közgyűlés elnöke és a jegyzőkönyvvezető ír alá és két közgyűlési tag hitelesít.

VII. Társulati választások.

39. §. A társulat elnöksége az általa tiszteleti tagokul ajánlottak névsorát az évi rendes gyűlést megelőző igazgatóválasztmányi ülésen zárt ülésben terjeszti az igazgatóválasztmány elé, mely az ajánlatokhoz való hozzájárulás felett titkos szavazással dönt. Az igazgatóválasztmány többsége által ajánlott tiszteleti tagokat a rendes közgyűlés választja meg, esetleg tíz tag kívánatára szintén titkos szavazás útján.

40. §. Az alapító és évdíjas rendes tagokat az igazgatóválasztmány a társaság valamelyik tagjának ajánlatára a rendes ülések alkalmával választja meg. A szavazás a jelenlevő igazgatóválasztmányi tagok bármelyikének kívánatára titkosan történik. A tagok törlése és nyilvános kizárása felett az elnök előterjesztésére vagy tíz tag indítványára szintén az igazgatóválasztmány határoz. Éspedig nyilvános kizárás esetében mindig titkos szavazással. A nyilvános kizárást a legközelebbi közgyűlésen be kell jelenteni.

41. §. Az elnököt és másodelnököket, az igazgatóválasztmány tagjait és a tisztviselőket a közgyűlés választja, minden esetben titkos szavazás útján, éspedig az elnököt, másodelnököket és a társulat tisztviselőit általános többséggel, a választmányi tagokat pedig viszonylagos szótöbbséggel.

VIII. A társaság kiadványai.

42. §. A társaság tudományos folyóiratot ad ki, mely egyúttal a társaság hivatalos közlönye, mely a társaság ügyeiről a tagokat és az érdeklődő közönséget értesíti.

43. §. A folyóirat szerkesztésével az igazgatóválasztmány titkos szavazás útján egyik tagját bízza meg hat esztendőre. A szerkesztéssel a társaság tisztviselői is megbízhatók.

44. §. A folyóirat szerkesztőjének, valamint a folyóiratban megjelent dolgozatok szerzőinek tiszteletdíját az igazgatóválasztmány állapítja meg.

45. §. A folyóiratot a társaság tiszteleti, alapító és rendes tagjai tagilletményül kapják, nem tagok pedig előfizetés útján szerezhetik meg.

46. §. A társulat egyéb tudományos munkákat is adhat ki, ezeknek kiadása, valamint a tagok általi megszerzésének módja felől az igazgatóválasztmány intézkedik.

IX. A társaság vagyona és jövedelme.

47. §. A társaság bevételei az alapszabályilag meghatározott alapító tagsági díjak és alapítványi összegek, ezeknek kamatai és a tagdíjak, a kiadványok jövedelmei, továbbá a társaság számára tett adományok és hagyományok.

48. §. Az alapító tagsági díjak és alapítványi összegek gyümölcsöző és el nem költhető alaptőkéül biztosan elhelyezendők.

49. §. A társaság összes vagyonát, mind tőkéit, mind pedig a folyó kiadások fedezésére szolgáló vagy megtakarított pénzeit valamely e végre felkérendő és megbízandó pénzintézet kezeli.

50. §. A társaság raktáron levő kiadványainak, valamint a társaság számára gyüjtött és ajándékozott okiratoknak, könyveknek és egyéb emléktárgyaknak elhelyezése felől az igazgatóválasztmány intézkedik.

X. A társaság pecsétje, a társasági címek.

51. §. A társaság pecsétje, mellyel kiadványait jelöli és hivatalos iratait hitelesíti, a titkár őrizete alatt áll. A pecsét damaszkolt pecsétmezőn háromszögű pajzs olyan ábrázolással, amint ez II. András aranypecsétjén látható; a pajzs mellett két oldalt elosztva az alapítás évszáma: 18—83.

52. §. A társaság mindenrendű tagjai és tisztviselői fel vannak jogosítva az őket megillető címek használatára.

XI. Alapszabályok és ügyrend.

53. §. Az alapszabályokat csak a közgyűlés az igazgatóválasztmány meghallgatásával vagy ennek javaslata alapján módosíthatja. Alapszabály módosítása tárgyában összehívott közgyűlés határozatképességekor a tagok legalább $^2/_3$ részének jelenléte szükséges, a határozat érvényességéhez pedig a jelenlevők legalább $^2/_3$ részének hozzájárulása.

54. §. Ha a közgyűlésen a tagok nem jelennének meg határozatképes számban, a 35. § rendelkezései mérvadók.

55. §. Az alapszabályokat a társaság egész ügy- és vagyonkezelőire vonatkozó részletes ügyrend egészíti ki, melynek megállapítása és netaláni módosítása az alapszabályok keretén belül, az igazgatóválasztmány hatáskörébe tartozik.

XII. A társaság feloszlása, vagy más egylettel való egyesülése.

56. §. A társaság feloszlását csak e célból összehívott és egy hónappal előbb meghirdetett közgyűlés határozhatja el. Határozatképességhez a tagok legalább $^2/_3$ részének jelenléte és a jelenlevők legalább $^2/_3$ részének hozzájárulása szükséges.

57. §. Feloszlás esetén a társaság vagyona a feloszlást elhatározó közgyűlés rendelkezése szerint kizárólag csak magyar történelmi tudományos célokra fordítható.

58. §. Más egyesülettel való egyesülés kimondására az 56. § rendelkezései mérvadók.

59. §. Az alapszabályok módosítását, vagy a társulat feloszlását és ez esetben vagyona hováfordítását, vagy más egylettel való egyesülését megállapító közgyűlési határozatok — foganatosításuk előtt — megerősítés végett a m. kir. belügyminiszterhez terjesztendők fel.

Hivatalos záradék.

60. §. Azokban az esetekben, ha a társaság az alapszabályokban előírt célját és eljárását be nem tartja, hatáskörét túllépi s államellenes működést fejt ki, a közbiztonság és közrend ellen súlyos vétségeket követ el, vagy a tagok vagyoni érdekeit veszélyezteti, a m. kir. belügyminiszter ellene vizsgálatot rendelhet el, működését felfüggesztheti és végleg fel is oszlathatja.

*

Látta a magyar királyi belügyminiszter az alábbi módosító, illetve kiegészítő megjegyzésekkel:

1. Az iskolai fegyelem alatt állók egyáltalában nem lehetnek az egyesület tagjai.

2. Minden házszabályt, ügyrendet stb. — foganatosítás előtt — a magyar királyi belügyminiszterhez jóváhagyás végett fel kell terjeszteni.

3. A választmány határozatképességéhez a hivatalból való és a választott tagok összességének legalább $^1/_3$-a szükséges.

4. A választmány (igazgatótanács stb.) utalványozási jogkörének legfelsőbb határát a közgyűlés köteles megállapítani.

5. A választmány (igazgatótanács stb.) *minden határozata* a közlést követő naptól számított 15 napon belül a közgyűléshez fellebbezhető.

Budapest, 1927. évi november hó 22-én.

IGAZGATÓSÁG.

I. Elnökség és tisztviselők.

ELNÖK:
Dr. SZENTPÉTERY IMRE.

MÁSODELNÖKÖK:
1. VARJÚ ELEMÉR. 2. (Üresedésben).

TITKÁR:
Dr. CZOBOR ALFRÉD.

JEGYZŐ:
(Üresedésben).

ÜGYÉSZ:
Dr. KÉGL JÓZSEF.

PÉNZTÁRNOK:
SCHILLER REZSŐ.

A TURUL SZERKESZTŐJE:
Dr. CZOBOR ALFRÉD.

II. Igazgató-választmány.

Gróf Andrássy Géza.
Barabás Samu.
Dr. Baranyai Béla.
Gr. Bánffy György.
Bezerédj István.
Dr. Csánki Dezső.
Dr. Czobor Alfréd.
Daróczy Zoltán.
Dr. Deér József.
Dr. Domanovszky Sándor.
Dr. Döry Ferenc.
Dr. Eckhart Ferenc.
Ernyey József.
Dr. Fekete-Nagy Antal.
Dr. Fekete Lajos.
Dr. Fógel József.
Dr. Főglein Antal.
Dr. Gárdonyi Albert.
Ghyczy Pál.
Báró Győrffy Samu.
Dr. Hajnal István.
Vitéz dr. Házi Jenő.
Dr. Herzog József.
Dr. Hodinka Antal.
Dr. Holub József.
Dr. Hóman Bálint.
Dr. Illés József.
Dr. Isoz Kálmán.
Dr. Iványi Béla.
Dr. Jakubovich Emil.
Dr. Jalsoviczky Sándor.
Kállay Ubul.
Dr. Károlyi Árpád.
Dr. R. Kiss István.
Dr. Kollányi Ferenc.
Dr. Kossányi Béla.
Dr. Kumorovitz Bernát Lajos.
Dr. Lukcsics József.
Dr. Lukcsics Pál.
Dr. Lukinich Imre.
Dr. Madzsar Imre.
Dr. Mályusz Elemér.
Dr. Miklóssy Zoltán.
Dr. Paulinyi Oszkár.
Pettkó Béla.
Péterffy Lajos.
Pilch Jenő.
Báró Prónay Dezső.
Sárközy Imre.
Dr. Sulica Szilárd.
Dr. B. Szabó László.
Dr. Szentpétery Imre.
Dr. Szilágyi László.
Dr. Tóth László.
Dr. Tóth Zoltán.
Dr. Vargha Zoltán.
Varjú Elemér.
Dr. Váczy Péter.
Dr. Végh Gyula.
Dr. Závodszky Levente.

A TÁRSASÁG TAGJAI.

a) Alapító tagok.*

Gróf Andrássy Géza. *Budapest.*
Gróf Bánffy György. *Budapest.*
Budapest Városi Nyilv. Könyvtár.
Dr. Burchard-Bélaváry Andor. *Budapest.*
Csapó Vilmos. *Tengelic.*
Daróczy Zoltán. *Budapest.*
Dessewffy Géza. *Tolcsva.*
Herceg Esterházy-könyvtár. *Bpest.*
Dr. Fellner Frigyes. *Budapest.*
Herceg Festetics-könyvtár. *Keszthely.*
Gróf Forgách Károly. *Ghymes.*
Gyulai Gaál István. *Büssü.*
Ghyczy Pál. *Pusztacsendes.*
Győr városi közkönyvtár.
Ifj. Hajdu János. *Budapest.*
Dr. Holub József. *Pécs.*
Báró Inkey Imre. *Miszla.*
Dr. Isoz Kálmán. *Budapest.*
Jalsoviczky Sándor. *Budapest.*
Dr. Jeszenszky Lajos. *Budapest.*
Dr. Jékey László. *Géberjén.*
Gróf Károlyi-nemzetség levéltára. *Budapest.*
Dr. Kégl József. *Monor.*
Dr. R. Kiss István. *Debrecen.*

* Az elhúnyt alapító tagokat itt nem közöljük.

Herceg Lónyay Elemér. *Oroszvár.*
Dr. Lutter János. *Budapest.*
Dr. Miklovicz Dezső. *Balatonfüred.*
Nyáryné Hertelendy Cornélia. *Zalapölöske.*
Herceg Odescalchi Gyuláné szül. gróf Degenfeld Anna. *Budapest.*
Pettkó Béla. *Budapest.*
Báró Prónay Dezső. *Acsa.*
Báró Prónay Gábor. *Acsa.*
Báró Radvánszky Antal. *Bpest.*
Báró Radvánszky Kálmán. *Sajókaza.*
Sopron vm. közönsége.
Báró Szalay Gábor. *Budapest*
Szalay Imréné. *Abony.*
Dr. Szentpétery Imre. *Budapest.*
Szépművészeti Múzeum. *Budapest.*
Szluha Dénes. *Budapest.*
Dr. Tóth László. *Budapest.*
Dr. Ujfalussy Béla. *Budapest.*
Dr. Vargha Zoltán. *Budapest.*
Vasdényey Imre. *Kadarkút.*
Gróf Zelenski Róbert. *Budapest.*

b) Rendes tagok.

Gróf Almássy Dénesné. *Gyula.*
Andrássy Béla. *Budapest.*
Andreánszky Iván. *Budapest.*
Dr. Ádám György. *Tápiószele.*
Dr. Balás Cornél. *Budapest.*
Balogh Tihamér. *Pusztaszentkozma,* u. p. Berettyóújfalu.
Baloghy Béla. *Seregélyes.*
Barabás Samu. *Pápóc.*
Dr. Baranyai Béla. *Debrecen.*
Barczikay Tibor. *Nyíregyháza.*
Dr. Bartoniek Emma. *Budapest.*
Bárczay Elemér. *Kömlő.*
Dr. Báthory József. *Budapest.*
Beniczky Elemér. *Eger.*
Beniczky Géza. *Zsámbok.*
Gróf Benyovszky Rezső. *Alsótengelic.*
Bereczky László. *Csajág.*
Bezerédj István. *Budapest.*
Dr. Békássy László. *Budapest.*
Dr. Bittó Béla. *Budapest.*
Bodnár István. *Szekszárd.*
Boér Géza. *Budapest.*
Dr. Boldizsár Kálmán. *Debrecen.*
Dr. Borzsák István. *Budapest.*
Bosnyák László. *Kaposvár.*
Brćić Mihály. *Budapest.*
Budapesti kegyesrendiek főgimnáziuma.
Budapesti kir. m. Tudományegyetem Könyvtára.
Budapesti kir. m. Tudományegyetem jogi szemináriuma.
Budapesti kir. m. Tudományegyetem tört. szemináriuma.
Dr. Cholnoky Jenő. *Budapest.*
Gróf Csáky Imre. *Budapest.*
Dr. Csánki Dezső. *Budapest.*
Dr. Cseténvi Imre. *Budapest.*
Csiki Vidor. *Esztergom.*
Dr. Csizinszky Lajos. *Budapest.*
Dr. Czobor Alfréd. *Budapest.*
Debrecen város könyvtára.
Dr. Dedek Crescenc Lajos. *Esztergom.*
Dr. Deér József. *Szeged.*
Dr. Dénes Miklós. *Budapest.*
Báró Disztay Gedeonné szül. Kohner Lujza. *Budapest.*
Dr. Domanovszky Sándor. *Bpest.*
Dr. Döry Ferenc. *Budapest.*
Dr. Eckhart Ferenc. *Budapest.*
Elek Endre. *Demecser.*
Dr. Erdélyi Aladár. *Budapest.*
Ernyey József. *Budapest.*
Esztergomi főegyházmegyei könyvtár.
Fabricius Endre. *Budapest.*
Dr. Fadgyas Rezső. *Budapest.*
Báró Fekete Aladár. *Szabás.*
Dr. Fekete Lajos. *Budapest.*
Dr. Fekete-Nagy Antal. *Bpest.*
Fiáth István. *Nagyhantos.*
Follajtár József. *Pestszentlőrinc.*
Dr. Fógel József. *Szeged.*
Dr. Föglein Antal. *Budapest.*
Dr. Friedreich Endre. *Budapest.*
Dr. Gábor Gyula. *Budapest.*
Dr. Gárdonyi Albert. *Budapest.*
Ghyczy Aurél. *Budapest.*
Ghyczy Elemér. *Nagyigmánd.*
Gerold et Comp. *Bécs.*
Gobóczy Zoltán. *Nagymaros.*
Goszthony István. *Budapest.*
Ifj. dr. Goszthony Mihály. *Bárdibükk.*
Gömöry Olivérné. *Serke.*
Dr. Gronovszky Jenő. *Budapest.*
Báró Győrffy Samu. *Budapest.*
Győrössy-Csepreghy Jenő. *Bpest.*
Győry Árpád. *Kremsmünster.*
Hadtörténelmi Levéltár. *Bpest.*
Hadtörténelmi Múzeum. *Bpest.*
Dr. Hajnal István. *Budapest.*
Halasy József. *Tibolddaróc.*
Dr. Halász Bálint. *Budapest.*
Hanzély Gyula. *Balassagyarmat.*
Vitéz dr. Házi Jenő. *Sopron.*
Vitéz Hegyessy István. *Bodrog.*
Hertelendy Andor. *Kutas.*
Hertelendy László. *Csákány.*
Dr. Herzog József. *Budapest.*
Heves vármegye közönsége. *Eger.*
Dr. Hodinka Antal. *Budapest.*
Vitéz Horánszky Pál. *Budapest.*
Vitéz Horthy István. *Gyömrő.*
Horváth Károly. *Budapest.*
Horváth Tibor. *Szombathely.*
Gróf Hoyos József. *Németlad.*
Dr. Hódossy Sándor. *Budapest.*
Dr. Hóman Bálint. *Budapest.*
Hubay Győző. *Encs.*
Id. Hubay Kálmán. *Tarcal.*
Gróf Hugonnay Kálmán. *Bpest.*
Huszár Dezső. *Sárbogárd.*
Ibrányi Mihály. *Galgagyörk.*
Dr. Illés József. *Budapest.*
Ilosvay Bálint. *Budapest.*
Dr. Iványi Tihamér. *Budapest.*
Dr. Iványi Béla. *Szeged.*
Dr. Iványi-Grünwald Béla. *Bpest.*
Dr. Jakubovich Emil. *Budapest.*
Jankó Gyula. *Zsáka.*
Dr. Jánossy Dénes. *Bécs.*
Jármy Andor. *Nyírgegyháza.*
Jósa György. *Budapest.*
Özv. Jeszenszky Imréné. *Gödre.*
Ifj. dr. Kacskovics Mihály. *Szentmihály,* u. p. Gamás.
Kalocsai érseki könyvtár.
Dr. Karátson Ferenc. *Budapest.*
Gróf Karátsonyi Jenő. *Budapest.*
Dr. Kardos Gabriella. *Budapest.*
Kállay Ödön. *Kállaytanya,* u. p. Nábrád.
Kállay Ubul. *Vác.*
Dr. Károlyi Árpád. *Budapest.*
Báró Kende György. *Czégénydányád.*
Dr. Kenessey Pongrác. *Enying.*
Képviselőház Könyvtára. *Bpest.*
Kiss Emil Károly. *Baltavár.*
Dr. Z. Kiss Jenő. *Budapest.*
Dr. Kollányi Ferenc. *Budapest.*
Kolosy István. *Budapest.*
Koós Mártha. *Budapest.*
Báró Kornfeld Móric. *Budapest.*
Dr. Kornis István. *Szekszárd.*
Kornis Károly. *Baracs.*
Dr. Kossányi Béla. *Budapest.*
Dr. Kumorovitz Bernát Lajos. *Gödöllő.*
Loránth Dénes. *Budapest.*
Lorberer Jenő. *Budapest.*
Lossonczy István. *Tiszaderzs.*
Lónyay Ferenc. *Budapest.*
Dr. Lukcsics József. *Veszprém.*
Dr. Lukcsics Pál. *Budapest.*
Dr. Lukinich Imre. *Budapest.*
Maár Ferenc. *Pusztakovácsi.*
Dr. Madzsar Imre. *Budapest.*
Vitéz Magasházy László. *Bpest.*
Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztálya. *Budapest.*
Dr. Magyary-Kossa József. *Bpest.*
Marton László. *Budapest.*
Matheides Sándor. *Budapest.*
Dr. Mályusz Elemér. *Budapest.*
Vitéz Máriássy László. *Budapest.*
Márkus Adorján. *Budapest.*
Megyery Pál. *Vasmegyer.*
Melczer Béla. *Sajóörös,* u. p. Sajószöged.
Méhes Mózes. *Budapest.*
Dr. Mészöly Gedeon. *Szeged.*
Dr. Miklóssy Zoltán. *Budapest.*
Miskolci Múzeum.
Dr. Miskolczy Gyula. *Róma.*
Morvai Béla. *Budapest.*
Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet. *Magyaróvár.*
Dr. Nagy Miklós. *Budapest.*
Dr. Nagy Zsigmond. *Székesfehérvár.*
Nemzeti Kaszinó Könyvtára. *Budapest.*
Nemzeti Társaskör. *Budapest.*
Németh Gyula. *Kúnhegyes.*
Némethy Béla. *Budapest.*

Dr. Novák Jenő. *Budapest.*
Dr. Nyárády Mihály. *Kék.*
Orczy Gyula. *Budapest.*
Országos Kaszinó. *Budapest.*
Országos Levéltár. *Budapest.*
Dr. Ostffy Lajos. *Ostffyasszonyfa.*
Osztroluczky Miklós. *Budapest.*
Palatinus József. *Budapest.*
Dr. Palásthy Ferenc. *Budapest.*
Özv. őrgróf Pallavicini Edéné. *Budapest.*
Pannonhalmi főapátság könyvtára. *Győrszentmárton.*
Pataky Károly. *Budapest.*
Dr. Patek Ferenc. *Budapest.*
Dr. Paulinyi Oszkár. *Bécs.*
Dr. Paulovics Tibor. *Budapest.*
Pálffy László. *Pölöskefő.*
Dr. Pellegrini Albert. *Budapest.*
Báró Perényi Zsigmond. *Bpest.*
Báró Petrichevich-Horváth Emil. *Budapest.*
Petrikovits István. *Budapest.*
Pécsi Erzsébet-egyetem könyvtára.
Pécsi Erzsébet-egyetem Történeti Intézete.
Pécsi püspöki könyvtár.
Péterffy Lajos. *Budapest.*
Pilch Jenő. *Budapest.*
Platthy J. Pál. *Ács.*
Polgár József. *Törökszentmiklós.*
Premontrei rend tanári könyvtára. *Gödöllő.*
Özv. báró Radvánszky Jánosné. *Budapest.*
Báró Ragályi-Balassa Ferenc. *Ragály.*
Rakovszky László. *Budapest.*
Raszlaviczy Iván. *Gödöllő.*
Dr. Relković Néda. *Budapest.*
Rexa Dezső. *Budapest.*
Dr. Ribiczey Gyula. *Budapest.*
Dr. Ruttkay Udó. *Budapest.*
Dr. Saaghy István. *Kámon,* u. p. Szombathely.
Saárközy Lajos. *Korlát.*
Salamon János. *Budapest.*
Sarlay Soma. *Budapest.*
Dr. Sarvay Elek. *Nyíregyháza.*
Sárkány Sándor. *Budapest.*
Sárközy Dénes. *Nagybajom.*
Sárközy Imre. *Nagybajom.*
Schiller Rezső. *Budapest.*
Dr. Schwartz Elemér. *Budapest.*
Dr. Sebestyén József. *Budapest.*
Somogyi könyvtár. *Szeged.*
Sopron sz. kir. város levéltára.
Soproni Városi Múzeum.
Dr. Sulica Szilárd. *Budapest.*
Dr. Sümeghy Dezső. *Sopron.*
Dr. Steinecker Ferencné. *Bpest.*
Szabó Adorján. *Lelesz.*
Ifj. dr. Szabó Aladár. *Gödöllő.*
Nagyernyei Szabó Béla. *Pesterzsébet.*
Nemestóthi Szabó Béla. *Székesfehérvár.*
Dr. Szabó Dénes. *Budapest.*
Dr. B. Szabó László. *Budapest.*
Vitéz Szalay László. *Gagyvendégi.*
Szegedi egyetem Magyar Művelődéstörténeti Intézete.
Szentkirályi Kálmán. *Tápiószentmárton.*
Gróf Széchényi Dénes. *Sopronhorpás.*
Gróf Széchényi Viktor. *Budapest.*
Széky Péter. *Tiszaigar.*
Szikszay András. *Budapest.*
Szilassy László. *Tiszaderzs.*
Dr. Szilágyi László. *Budapest.*
Dr. Szilágyi Lóránd. *Budapest.*
Szilágyi Mihály. *Budapest.*
Szinyei Merse Jenő. *Budapest.*
Szirmay József. *Olad.*
Gróf Szirmay Sándor. *Tápiószág.*
Szmrecsányi Imre. *Budapest.*
Szmrecsányi Lajos. *Eger.*
Sztankovánszky Tibor. *Kajdacs.*
Dr. Taborsky Ottó. *Budapest.*
Tabódy Tibor. *Budapest.*
Tatár Zoltán. *Miskolc.*
Tattay István. *Budapest.*
Gróf Teleki József. *Dunatetétlen.*
Tisztviselő-Kaszinó. *Budapest.*
Tolnay Gyula. *Szala,* u. p. Felsőméra.
Dr. Tóth Zoltán. *Budapest.*
Ugron István. *Kolozsvár.*
Ujhelyi Hugó. *Budapest.*
Ury Lajos. *Budapest.*
Dr. gróf Üchritz-Amadé Emil. *Budapest.*
Dr. Vadász Pál. *Turkeve.*
Varjú Elemér. *Budapest.*
Dr. Várady Miklós. *Budapest.*
Dr. Váczy Péter. *Budapest.*
Dr. Veress Endre. *Budapest.*
Verneda Emil. *Budapest.*
Dr. Végh Gyula. *Budapest.*
Vékey István. *Máriapócs.*
Viczmándy Tamás. *Budapest.*
Dr. Vidákovich Aladár. *Gödöllő.*
Virter Ferenc. *Budapest.*
Dr. Vörösss László. *Budapest.*
Dr. Závodszky Levente. *Budapest.*
Gróf Zichy Aladár. *Vajta.*
Gróf Zichy István. *Budapest.*
Zirci apátsági könyvtár.
Dr. Zubriczky József. *Budapest.*

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA